

6. S. b.

TRACTATUS

VARIJ LATINI

A CREVIER, BROTIER, AUGER,

ALIISQUE

CLARISSIMIS VIRIS

CONSCRIPTI;

Et ad rem, cùm Criticam, tùm Antiquariam,

PERTINENTES.

Quibus accesserunt Notæ quamplurimæ

AD LIBRUM

DE MORIBUS GERMANORUM

EX

UTRAQUE C. TACITI

EDITIONE BROTIERIANA

EXCERPTÆ.

L O N D I N I.

1788.

20.

TRACTATUS

VARIIS LATINIS

GREVIER, BROTH, ADLER

ALISSON

CLAROSIMILIS

CONSCIENTIA

DE REBUS QUAE IN OMNIBUS

PERITURUS

DE REBUS QUAE IN OMNIBUS

AD OMNIA

DE MORIBUS GERMANICIS

EX

GERMANICIS

DE REBUS QUAE IN OMNIBUS

AD OMNIA

V I R O R E V E R E N D O
S A M U E L I P A R R L . L . D .

Qui, non modò hujusce sæculi penè omnes

superavit ingenio et doctrina;

Sed, quod longè majus et præclarius est,

Cùm justitiam erga homines et benevolentiam

singularem coluit,

Tùm, veræ pietatis erga Deum officia,

Sanctissimamque de operibus ejus et verbo

revelato opinionem,

Nunquam non conservavit,

Hosce Tractatus summa, qua par est,

Reverentia D. D. D.

H. E.

*Dr Parr never merited this Eulogy
and if he is blind, he would do it at
the perusal of such false History and
Helschood*

I

D

A

D

D

A

A

A

D

L

L

L

L

INDEX Tractatum, qui in prima parte hujus voluminis continentur.

1
*Disputatio brevis De Ponderibus, Pecunia, Mensuris à Livio idem-
tidem memoratis.*

2
Appendix De Ære gravi.

3
De Tributis ac Vectigalibus Imperii Romani.

4
De Ærario Populi Romani.

5
Ærarii opes, stante Republicâ.

6
Ærarii opes, imperantibus Principibus.

7
Addenda ad Dissertationem De Tributis &c.

8
De Luxu Romanorum.

9
De Neronis Aureâ Domo.

10
De Vexillariis.

11
De Militaribus Romanorum Viribus.

12
De Romanorum Actis.

De Voluntariâ Morte, vulgò le Suicide.

13

De Ludis Sæcularibus.

14

De Literarum Origine.

15

De Literis à Claudio repertis.

16

De Jure Latii, Civitate Romanâ, jure Quiritium, jure Italico, Colonis, Municipiis, populis liberis, fæderatis, immunibus, stipendiariis.

17

De Censu Lustroque Romanorum.

18

De Urbis Romæ Pomerio & Magnitudine, Incolarumque numero.

19

De Populi frequentiâ apud Sinas, hujusque tantæ frequentiæ causis.

20

De Exfilio, Relegatione & Deportatione.

21

De Testudine Romanâ.

22

De Pestilentia, quæ Romæ grassata est anno U. C. DCCCXVIII, J. C. 65. & de peste, quæ ibidem, Tito Principe, sævit.

23

De Milliario Aureo.

24

De Venere Paphiâ.

25

De Numero & Nominibus Legionum.

26

De

De Ventre & Gulâ Vitellii. 27

De Capitolio ejusque Magnificentiâ. 28

De Lege Imperii, dictâ quoque Lege Regiâ. 29

De Beneficiis & Beneficiariis. 30

De Capitolio à Vespasiano & Domitiano Principibus restituto. 31

De Vespasiani Miraculis. 32

De Deo Serapide. 33

Notæ ad Librum De Moribus Germanorum. 34

Præfides Britannicæ. 35

In Veteres Gallorum Glorias. 36

De Eunuchis. 37

Oratio Claudii Principis. Ut Galli jus senatorum in Urbe adipiscerentur. Simul de Galliarum censu agitur. 38

De Ærario Populi Romani. 39

De Pueris Puellisque Ulpianis Alimentariis. 40

De Christianis. 41

De

<i>De Ponte Trajani ad Danubium.</i>	42
<i>De Columna Trajani.</i>	43
<i>De Nave Trajani.</i>	44
<i>De Successionum Legibus apud Germanos.</i>	45
<i>De Germanorum Libertate, Romanorum æmulâ & victrice.</i>	46
<i>De Uspiorum Cohorte Britanniam circumveſta.</i>	47
<i>De Magno Anno.</i>	48
<i>De Congiariis Romanis.</i>	49
<i>Stemma Cæſarum.</i>	50
<i>De Vexillariis ab Erneſto.</i>	51
<i>De Veſpaſiani Imperio ab eodem.</i>	52

DISPUTATIO BREVIS

DE PONDERIBUS, PECUNIA, MENSURIS

A LIVIO IDENTIDEM MEMORATIS.

IMMENSA extant de ponderibus, pecunia, mensuris apud veteres usitatis volumina: & qui rem universam complecti differendo velit, latissimus ei subjicietur explicandae doctrinae campus. Nos eam delibabimus tantum, & quatenus illa ad intelligendum Livium necessaria est.

Atque, ut a ponderibus incipiamus, caput rei totius, & certissimam ejus expediendae viam aperuit vir magni in Philosophia nominis, nec minus eruditione multiplici clarus, Petrus Gassendus. Hic, quum impetratus esset a Peireskio illo, quem vere dixerimus litterarum de vita & litteratorum nutriculum, ^{DE PONDERIBUS.} ^{Gassend.} ^{de vita} ^{litterarum} ^{Peireskii.} ^{l. 11.} ^{modulus accurate expressus ex} ^{congio,} qui hodie in aedibus Farnesianis Romae asservatur, positus olim in Capitolio Vespasiani temporibus, tanquam forma & exemplar omnium congiorum, non dubitavit quin certo exploraturus esset Romanae librae pondus. Quum enim constet, ut infra dicemus, congium decem pondo vini, vel aquae, (idem enim ferme utriusque liquoris pondus est) fuisse, hic idem congius, si vino, vel aqua plenus ponderibus nostratibus appendatur, necessario daturus est verum librarum Romanae nostratibusque discrimen.

Sed hac in re magnus primo versatus est error, quem nobis ingeniose deprehendisse, & eruto ex ambagibus obscurae vetustatis vero, feliciter correxisse visus est clarissimus Labarreus, e Regia inscriptionum & litterarum Academia, edita super hoc negotio doctissima disputatione, tom. VIII. Commentariorum Academicorum, p. 372.

Nimirum, quum Congius Farnesianus inscriptas praeferat has notas ^{Congius} ^{P. x. id est, pondo decem, & praeterea constet ex Festo lege sancitum} ^{esse, ut congius vini decem pondo fiet, idemque doceat vetus Scriptor} ^{Fannius; quod primo venit in mentem, id omnes statim pro certo ar-} ^{ripiere, decem libras pondo vini contineri congius, sive centum & vi-} ^{ginti uncias pondo: duodecim enim uncias libra Romana censetur.} ^{Nec cuiquam facile suspicio oriretur, rem aliter se habere potuisse. Id} ^{tamen falsum esse evidenter probatur invictis veterum testimoniis. At-} ^{que hoc non minimum documentum esse potest, quam non} ^{temere primae rerum fronti credendum sit, quamque facile sub} ^{dolosa veri specie fallere queat occultus error, caecisque insidiis} ^{securas mentes subiturus. Sed ut illum arguere quis possit, prius} ^{Super ea re error.}

(1. Hunc modulum e congiu Farnesiano expressum possidet Bibliotheca Sangenoviana Parisiis.

DISPUTATIO

quaedam observanda sunt. Ducem sequemur eruditissimum virum, quem modo honoris causa nominavimus.

*Duae apud Rom. li-
brae, libra
mensoria, &
libra pondo.* 1°. Duae apud Romanos librae in usu fuere, liquidorum altera, altera aridorum; illa praesertim ad 2 molem, haec ad pondus rerum definiendum usurpata. Illam appellabimus libram mensoriam, hanc mensoria, & libram pondo. Utraque in duodecim uncias dividebatur: utriusque unciae in Octo drachmas. Hoc discrimen librarum quum ex Fannio clare adstruitur, tum praecipue ex Galeno, qui passim distinguit *λίτρον μετρίων*, & *λίτρον καθύψιον* imo & eas inter se comparavit, ut modo exponemus.

*Ex libra
mensoria,
non solum
moles, sed
& pondus
liquoris
noscebatur.* 2°. Quum diversum sit diversorum liquorum pondus, vas idem eo majorem vim hujus illiusve liquoris capiet, quo hic illo gravior erit. Itaque mensura ejusmodi, ex qua sola liquoris in ea contenti moles, non etiam pondus, cognosceretur, facile posset in errorem inducere. Utrumque praestabat libra mensoria: atque hinc recte & *libra* dicebatur, quod illa pondus liquorum cognoscendum dabat, & *mensoria libra*, quod illud pondus exprimebat per rationem ad vas quoddam definitum, quo certi cujusdam liquoris certum pondus continebatur.

*Oleum, pro-
prius librae
mensoriae
liquor.* 3°. Ob eandem illam ponderis pro liquorum varietate varietatem, unum aliquem liquorem eligi oportuit, cujus in libra mensoria contenti cognitum semel pondus usui esset ad definienda ceterorum liquorum, quos illa libra metiretur, pondera. Vinum & aqua eo commodius viderentur eligenda fuisse, quod eorum & maximus est usus, & par fere in pari mole pondus. At Romanis oleum magis placuit, & libram mensoriam oleo plenum voluerunt normam esse ceteris liquoribus aestimandis propositam. Hinc saepe Galenus nominat *τὴν τῷ ὀλίῳ καθυψίον λίτρον*, & *μετρίων τὸ ἰδίῳ μετρίῳ*. Idem colligitur & ex Fannio.

*Librae olei
mensoriae
ratio ad
libram
pondo.* 4°. Pondus olei libra mensoria contenti se habebat ad libram pondo, ut 10. ad 12. Hoc diserte docet Galenus, qui a se diligenter exploratum esse affirmat libralis mensurae oleo plenae pondus, & duodecim uncias mensorias olei inventas esse pares decem uncis pondo. Nec minus clare id probant Galeni & Fannii collata inter se de cyathothestimoniam. Galeno auctore cyathus capiebat duodecim olei drachmas: eundem cyathum aestimat decem drachmis pondo Fannius.

*Pondus vini
libra men-
soria con-
tentum.* 5°. Jam igitur si cognoscatur ratio ponderis olei ad vini in pari utrimque mole pondus, quam *gravitatem specificam* mechanici appellant, cognoscetur quoque quodnam vini pondus libra mensoria contineatur. Hanc rationem Romani statuerant esse 4 ut 9. ad 10. quae

2. *Molem* tota hac in disputatione intelligimus, non quam Physici dicunt *massam*, sed amplitudinem, magnitudinem, id denique quod Gallica dicimus *la volume d'un corps*.

3. *Drachma* Graecum ab origine nomen est, sed quod ex assiduo Graecorum cum Romanis commercio, in pervulgatum usum apud Romanos transierit.

4. Apud Galenum Cotyle est unciarum olei 9. vini decem. apud

Dioscoridem & Fannium sextarius capit libram olei cum semisse, five uncias 18. libram vini cum besse, five uncias 20. Haec ratio olei ad vinum non omnino accurate definita est. Pollex enim cubicus olei aequat pondere 331. grana: pollex autem cubicus vini, grana 365. quae deberet habere 367 $\frac{1}{2}$, si oleum & vinum ad sese mutuo se haberent, ut 9. ad 10. sed error levissimus est.

fane

DE PONDERIBUS, &c.

fane haud multum aberrat a vero, & ad publicum illum & forensem usum commode se habet. Quum ergo libra olei menforia decem unciis pondo aequalis sit, haec instituaturs proportio : ut 9. quae est gravitas specifica olei, ad 10. quae est gravitas specifica vini, ita 10. numerus unciarum pondo librae olei menforiae, ad 11. $\frac{1}{2}$ qui erit numerus unciarum pondo vini libra menforia contenti.

6°. Ut jam ad congium accingamur, constat ex Fannio congium *Congius novem libras* capacem fuisse novem librarum menforiarum olei. Etenim ille diserte *venem libras* docet sextarium, qui sexta pars est congii, cepisse libram olei cum *se-menforias* misse. Unde clare patet novem libras olei congio contineri. Libras *olei capi-* autem illas menforias fuisse, non libras pondo, ex eo intelligitur, quod *ebat.* idem sextarius, qui a Fannio dicitur capere libram olei cum semisse, five uncias 18. ⁵ ex eodem Fannio quindecim unciis pondo aestimandus est. Haec enim ipsa ratio est librae menforiae oleo plenae ad libram pondo. Illas libras diximus ad sese invicem ita se habere, ut 12. ad 10. Eodem autem modo se habent 18. ad 15. quo 12. ad 10. Ergo & ubi dicitur sextarius esse quindecim unciarum pondo, intelligendus est oleo plenus ; & unciae decem & octo olei, quae sextario continentur, sunt unciae menforiae, non unciae pondo. Ergo congius, qui sex capit sextarios, novem libras menforias olei capere dicendus est.

Praeterea idem Fannius comparans inter se vinum & oleum sextario contenta, eum dicit capacem fuisse olei quidem unciarum 18. vini vero 20. At viginti illae vini unciae non possunt esse unciae pondo. Si quidem ex eodem Fannio sextarius aequat pondere uncias quindecim. Sive autem oleo plenus, five vino, dicitur par esse quindecim unciis pondo, nunquam dare poterit viginti uncias vini pondo. Ergo unciae illae vini viginti, quas capit, non sunt unciae pondo. Ergo nec 18. olei unciae, quas idem sextarius continet. Superest igitur, ut unciae illae olei 18. sint unciae menforiae.

Hinc necessario colligitur congium capacem fuisse novem tantummodo librarum menforiarum olei, quae efficiunt septem libras & sex uncias pondo. Quum ergo gravitas specifica olei sit ad gravitatem specificam vini, ut 9. ad 10. sequitur pondus vini congio contenti fuisse octo librarum & quatuor unciarum, five centum unciarum pondo, non centum & viginti, ut antea creditum fuerat.

Quonam modo igitur congius dici potest *decem pondo* esse ? Necessè est enim, ut huic formae loquendi, quam indubitata antiquitatis monumenta testantur, sua constet veritas.

Primo observabimus nec menforias decem libras, nec decem libras pondo vini contentas congio fuisse. Non menforias decem libras. Nam libras olei menforias novem capiebat congius, ut vidimus. Liquores autem mutati non mutant vasis capacitatem. Non decem libras vini pondo. Etenim septem olei libras pondo cum semisse continebat.

5. Ex Fannio cyathus est decem drachmas centum & viginti, five quindecim uncias. Octo enim drachmae, ut jam observavimus, unciam constituunt.

Ergo sextarius capit duodecim cyathos, ac proinde aequat pondere

DISPUTATIO

Ergo ut decem libras pondo vini contineret, necesse esset, ut gravitas olei specifica esset ad gravitatem vini, ut 3. ad 4. quod aperte falsum est.

Hoc ergo sensu dicebatur congius esse decem vini pondo, quod ejusmodi pondus vini caperet, quod par esset ponderi decem librarum olei menforiarum. Libra olei menforia est unciarum pondo decem. Decem igitur librae menforiae, five centum & viginti unciae menforiae olei aequant centum uncias pondo : quod ipsum est vini congius contenti pondus.

*Ratio
librae Ro-
manae pon-
do ad
libram Pari-
siensem.*

Nunc jam facile est rationem librae Romanae pondo ad libram Parisiensem cognoscere. Congius centum uncias pondo vini continebat. Idem congius aqua fontana plenus diligentissime appensus ab clarissimo Auzutio, inventus est centum & octo uncias Parisienses illius aquae continere cum septem, ut vocant, *grossis*, & granis octo supra quadraginta. Hinc statim apparet unciam Romanam graviores fuisse uncia Parisiensi.

Sed observat idem vir clarissimus, quem hic auctorem sequimur, Labarreus, aliquantum ex illo pondere quod deprehendit accuratissimus Auzutius detrahendum esse, ut verum inveniatur. Etenim, si res ad summam diligentiam exigatur, & omnis aqua vinum pondere superat, & aqua fontana flumineam aquam : & praeterea congius Farnesianus ob nimiam vetustatem quibusdam sinuosis amfractibus excavatus, capacior jam aliquanto factus est, quam primitus fuerat.

Haec omnes causae in unum congruentes non levem visae sunt imminutionem postulare. Itaque libra Romana, quae, si nihil discederetur ab pondere Auzutiano, esset unciarum nostrarum tredecim cum granis 43. a doctissimo Labarreo aestimatur unciis Parisiensibus duodecim tantum cum semuncia, five granis 288. ita ut uncia Romana par fuerit granis nostratibus 600. quae 576. unciam nostratam efficiunt. Atque hac aestimatione contenti fuimus, ut quae nihil, aut parum admodum a vero abeat.

Ut igitur pondera Romana ad nostratium normam exigerentur, haec nobis via sequenda fuit.

Uncia Romanae 12. pares sunt unciis nostratibus $12\frac{1}{2}$. ergo libra Romana se habet ad libram Parisiensem, ut $12\frac{1}{2}$ ad 16. five, ad vitandas fractorum numerorum ambages, ut 25. ad 32.

Eadem libra Romana pondo se habet ad marcā seu selibram Parisiensem, ut $12\frac{1}{2}$ ad 8. five, ut 25. ad 16.

Ut igitur librae Romanae ponderibus nostratibus aestimentur, haec instituatur proportio. Ut 32. se habent ad 25. ita numerus datus Romanarum librarum ad quartum numerum, qui exprimet libras Parisienses. Vel, si marcis Parisiensibus opus fuerit, ut 16. se habent ad 25. ita numerus datus Romanarum librarum ad quartum numerum, qui exprimet marcas seu selibras Parisienses.

Nunc, si ceterorum ponderum quibus veteres utebantur, si argenti aurique signati ad libram Romanam ratio perspecta habeatur, nullo negotio illa ad nostrorum ponderum normam redigi poterunt. De alle, & ejus partibus nulla est difficultas. As (haec enim, etsi notissima, hic ponere non absurdum judicamus, ne si qui forte ea ignoraverint, alio recurrere cogantur)

*As, & ejus
partes.*

DE PONDERIBUS, &c.

As ipsa est libra Romana, five duodecim unciae,

Deunx, undecim unciae.

Dextans, decem.

Dodrans, novem.

Bes, octo.

Septunx, septem.

Semis, sex.

Quincunx, quinque.

Triens, quatuor.

Quadrans, tres.

Sextans, duae.

Uncia.

⁶ De denario dissentiant inter se docti. Nobis verissima videtur *Denarii* Budei & Gronovii sententia, qui statuunt denarium fuisse octavam *centum in* unciae partem, ita ut denarii proprie ac subtiliter sex & nonaginta *libra Rom.* libram constituerent, sed & rotundandi numeri causa, & quia rarissimi *argenti.* denarii pondus illud exactum referrent, consuetudine fori & tractatione Gronov. pecuniae introductum sit, ut centum pro libra ambulant. Hoc ad *de Pec.* struunt antiquorum scriptorum innumerabilia testimonia, hoc evincit *vet. l. 11.* tota rei nummariae ratio. Itaque centum denariis argenteis libram *c. 6.* argenti Romanam aestimamus.

Ex eorundem Budei & Gronovii mente distingui debent *Sestertius* *Sestertius* & *sestertium*. Sestertius nummus fuit argenteus, quarta pars *quarta pars* denarii. Libra ergo argenti Romana censenda est quadringentis *denarii.* sestertiis nummis.

Sestertium nummus non fuit, sed summa quaedam ad conficiendas *Sestertium,* commodius rationes excogitata, quae quidem summa par erat mille *mille ses-* sestertiis nummis, five ducentis quinquaginta denariis, five denique *tertii num-* duabus libris Romanis argenti cum dimidia. *mi.*

Pondera Graeca usitatissima, sunt drachma, mina, talentum. *Pondera* Drachma Attica ubique in veterum monumentis censetur par denario *Graeca.* Romano. Sed centum drachmae erant in mina Attica. Itaque *Drachma.* minam Atticam parem facere debemus librae Romanae. Talentum Atti- *Mina.* cum sexaginta minarum erat, ac proinde par sexaginta libris Romanis. *Talentum.*

Jam ad pecuniam transeamus, eamque, qualis stante republica *DE PE-* fuit, perpendamus. Inferiora tempora nihil ad praesentem disputa- *CUNIA.* tionem pertinent.

Pecunia triplicis generis apud Romanos fuit, aerea, argentea, aurea, *Aes rude.*

Primus Romae signavit aes Servius Tullius. Antea rudi aere, id Plin. Hist. est, massis quibusdam aereis, non signatis, non unius formae, non Nat. l. certae figurae, usos esse Plinius ex Timaeo memorat. Aes a Servio xxxiii. c. 3. signati fuere librales, & hoc initio fuit illud *aes grave*, de quo toties apud veteres scriptores mentio occurrit, quod appendi non *aes grave,* annumerari solebat. Signatum est nota *pecudum*, bove, vel ove, vel *five asses*

⁶. De denario et ejus cum drachma comparatione multa ingeniose et erudite disserit Cl. Labarreus, loco supra memorato, quae consulere operae pretium est. Nos rem hic non subtiliter exequimur, nec aliud respicimus, quam per-

vulgatum apud veteres in communi vitae consuetudine loquendi ac numerandi usum.

⁷. Vid. appendicem de aere gravi huic disputationi a nobis subjunctam.

sue,

DISPUTATIO

Librales.
Plut. in
Popl.
Plin. ibid.

sue, unde & *pecunia* appellata. Percussi quoque sunt *semisses*, & *trientes*, & *quadrantes*, ejus ponderis quod nomine ipso indicatur. Hac sola pecunia usi sunt Romani ad Q. sive C. Fabium, Q. Ogulnium consules, quinque annis ante primum Punicum bellum.

Argentum
signatum
Romae.
Denarii,
quinarii,
sestertii.

Tum devicto Pyrrho & Tarentinis, quum Romani totam jam Italiam imperio amplecterentur, auctis successu rerum opibus, argentum signari coeptum, denarii, quinarii, sestertii, & placuit denarium pro decem libris aeris, sive assibus libralibus ambulare; quinarium, qui postea & victoriatum dictus est, pro quinque; sestertium pro dupondio, sive duobus assibus, & semisse: quod & ipsa nomina testantur. Hinc apparet quanta primis illis temporibus argenti raritas Romae, & quam immane pretium fuerit. Quum enim centum denarii, ut supra diximus, in libram argenti imputarentur, denarius autem decem libris aeris aequipararetur, sequitur singulas argenti libras milenis aeris libris primo aestimatas fuisse.

Una libra
argenti par
mille libris
aeris.

Sed non ita multo post mutata res est, & pretium aeris auctum, non tam affluentibus divitiis, quam urgente inopia. Bello enim Punico primo, quum impensis respublica non sufficeret, institutum ut asses sextantario pondere ferirentur, manente levioribus his assibus eodem pretio, quod libralibus fuerat. Mutato æræ monetae pondere, & mutata nota est. Nota aeris tum fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera rostrum navis: in triente vero & quadrante, ratis, unde & *rattii* interdum dicti sunt, teste Festo.

Asses sex-
tantarii.

Asses unci-
ales.

Postea Annibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses unciales facti: sed mutata est eorum ad argentum proportio; placuitque denarium sedecim assibus permutari, quinarium octonis, sestertium quaternis. Postremo asses semunciales facti, quo tempore, quo ferente legem, incertum: nisi quod latorem legis Papirium vocitatum fuisse constat, quum ipsam legem Plinius Papiriam appellet. Sed tunc tamen servata est eadem quae a bello Punico secundo invaluerat horum ad argentum ratio.

Asses se-
muncales.

Aureus
nummus se-
cundo bello
Punice sig-
nari coep-
tus.

Nota argenti fuere bigae atque quadrigae, & inde bigati quadrigatique dicti.

Auri ad
argentum
proportio
quindecupla
primo, brevi
postea decu-
pla.

Aureus nummus post annum secundum & sexagesimum Romae percussus est, quam argenteus, id est, bello Punico secundo, C. Claudio Nerone, M. Livio II. consulibus: tumque auri proportionem ad argentum quindecuplam fuisse ex Plinio colligitur: sed brevi decupla effecta est ex imitatione Graecorum. Decimo tertio post bellum - Anni balicum confectum anno jubentur Aetoli pro decem argenteis unum aureum nummum pendere, ut habet Livius l. XXXVIII. c. 11. sive, ut clarius Polybius, pro decem argenti minis unam auri minam.

De Pec.
vet. lib.
iii. c. 15.

Aureum nummum unius generis, unius formae apud Romanos fuisse censet Gronovius, atque ideo non reperiri apud scriptores varia aureorum Romanorum, quemadmodum argenteorum, nomina, quia argenteorum tria genera erant, denarius, quinarium, sestertius; aureorum unum.

Cujus ponderis aureus nummus primo Romae percussus fuerit, quum quindecupla auri ad argentum proportio in usu erat, non

repe-

DE PONDERIBUS, &c.

reperimus. Sed illud perbreve, ut modo diximus, intervallum fuit : post quod placuit, inquit Plinius, *quadraginta nummos signari ex auri libris*. Sic enim legendum esse hunc Plinii locum credimus, ut & *XL. nummi* habent aliquot mss. teste Cl. Harduino, quamvis ipse aliam lectionem *ex auri li-* magis probaverit, & in contextum admiserit. Quum igitur qua- *bra. Plin.* draginta aurei ex libris aureis signarentur, si centum denarii in li- *ibid.* bram imputentur, sequitur aureum nummum duum denariorum & quinarii pondus aequasse. Atque hoc quidem perbene convenit cum perpetua aurei Romani aestimatione, quem veteres magno consensu viginti quinque denariis argenteis valuisse testantur. Si enim serve- *Aureus Ro-* tur decupla auri ad argentum proportio, duo denarii & semis ex auro *manus va-* pares sunt viginti quinque denariis ex argento. Talis ergo fuit aure- *lui 25.* us Romanus : &, si quando denariorum aureorum mentio in scripto- *denar.* rum Romanorum libris occurrit, eos existimat Gronovius peregrinos esse, & aliunde advectos, non Romae percussos.

Aureus Atticus minor Romano fuit, & duarum tantum drachmarum *Aureus At-* pondus aequabat. Hic vocabatur simpliciter *χρυσός*. Fuere & drach- *ticus duar-* males aurei, qui *δραχμα* nominabantur. *um drach-*

Cognito antiquorum nummorum pondere, & eorum inter se ratione, nunc eos cum nostris comparare opus est. Et, quoniam nos pecuni- *Comparatio* am non appendimus, sed annumeramus, & in quotidiana nummorum *antiquorum* tractatione, non marcis aut uncis eos, sed libellis & solidis Turonen- *nummorum* sibus aestimamus, id primo consultissime videbamus facturi, si veteres *cum nos-* nummos ad libellarum solidorumque Turonensium normam exi- *tris.* geremus.

Sed ab illo nos consilio duplex deterruit difficultas : una, quod saepe *Cur eos non* apud nos ita jactatur nummus, tam varia aestimatione fluctuare jube- *aestimave-* tur, ut nihil de eo certi statui queat, aut quod vel in unum fortasserimus in li- *bellis & so-* annum usui esse possit : altera, quod ex quo res nummaria apud nos *lidi Turon-* ex diuturna agitatione aliquatenus constitit, eam sequimur Galli mar- *ensibus.* carum aureae & argenteae aestimationem, quae multum discrepet ab eo quod verum & genuinum apud plerasque Europae gentes auri & argenti pretium habetur : adeo ut nomen illud libellarum Turonensium falsa blandiatur specie claritatis ; re quidem vera errorem potius sit *Aurum ar-* obscuritatemque pariturum. Nobis ergo ad pondera confugiendum *gentumque* fuit, quae & minime variant, nec quidquam habent ambigui. Itaque *ad ponder-* fecimus : &, quaecunque auri argenteive, sive facti aut infecti, sive *um Parisi-* signati summa in Livio occurrit, eam marcis seu selibris, uncis, *ensium ra-* &c. Parisiensibus aestimavimus ad eam rationem quae supra demon- *tionem ex-* strata est. *egimus.*

Sed in aere alia nobis ineunda ratio erat, ne in eundem errorem *Aes non* incurreremus, qui Dujatio fraudi fuit. Quum enim aes apud Ro- *debuit aes-* manos longe vilius esset quam apud nos, ut patet ex eo quod, ubi *timari ex* primum moneta ex argento cudi coepta est, singulae argenti librae mil- *pondere.* lenas aeris libras pretio aequarent, asses Romanorum librales in libras aeris nostrates redacti, quod a Dujatio factum est, fallaci nobis specie divitiarum imponent, & haberentur a nobis pro longe majore summa, quam quanti a Romanis illi taxabantur. Itaque faciendum visum est, *Sed habita* ut aes non in se, sed habita argenti ratione aestimaremus ; &, quod *argenti ra-* *elitione.*

DISPUTATIO

ei ad argentum collato pretium Romani statuerant, id in marcis, uncis, &c. argenti Parisiensibus redderemus.

Hic operae pretium esse ducimus tabulam exhibere indicem ponderum nummorumque maxime usitatorum apud veteres cum ponderibus nostratibus collatorum. Fuere ergo nobis

*Indiculus
ponderum
nummorum
que veterum
ex nostris
ponderibus
aestimato-
rum.*

Libra Romana & mina Attica, unciarum Parisiensium $12\frac{1}{2}$.

Uncia Romana, granorum 600.

Denarius, si ad severam aestimationem exigeretur, granorum esse debuerat 75. sed quia usu receptum fuerat, ut centum denarii in libram imputarentur, habitus est a nobis granorum tantummodo

72.

Drachma par censetur denario.

Quinarius, granorum 36.

Sestertius, granorum 18.

Sestertium, sive mille nummum, marcarum argenti 3. unciarum 7. granorum 144.

Talentum Atticum, marcarum argenti 93. unciarum 6.

As, quandiu deni denarium, bini cum semisse sestertium conficiebant, aestimatus a nobis est gravis argenti $7\frac{1}{2}$: posteaquam senidemi in denarium, quaterni in sestertium coniecti sunt, gravis argenti $4\frac{1}{2}$.

Haec nobis aestimatio ex ponderum ratione sufficit: in qua si qui ob insolentiam fortasse haerebunt, & aliquam obscuritatis nubeculam superesse querentur, Turonensesque libellas & solidos, notiora nomina desiderabunt, iis facillimum erit, definito semel in libellis solidisque Turonensibus marcarum auri & argenti pretio, ad illud pondera quae in notis nostris expressa repperint exigere.

DE MENSURIS.

Supereest ut aliquid de mensuris longis & cavis brevitur differamus. Initium hic a pede, quemadmodum in ponderibus a libra, faciendum videtur.

Pes Romanus undecim fere pollicum Paris.

Pes Romanus Capitolinus ab diligentissimis talium rerum indagatoribus, sed & Mathematicarum disciplinarum peritissimis viris, Picardo & Auzutio, magna cum cura observatus, inventus est partes habere 653. vel $653\frac{1}{2}$ quales pes noster Parisiensis habet 720: ac proinde non totos habere undecim pollices Parisienses, quamvis ab iis parum absit, nempe paulo plus una decima pollicis parte. Hoc discrimen inter Romanum nostratensemque pedes haud sane parvum est. Tamen pedem Romanum, & ejus partes, & omnino mensuras longas, praeter stadium & milliare, ad nostri pedis regii modum revocare in notis negleximus, propterea quod nec tanti esse visum est, & res facillima.

Sed operae pretium est nosse quam rationem haberent ad pedem ceterae antiquorum mensurae.

Pedis Romani partes.

Pes Romanus dividitur in quatuor palmos, duodecim pollices, digitos sedecim.

Cubitus par se, qui pedi.

Cubitus, in duas spithamas, sex palmos, decem & octo pollices, quatuor & viginti digitos. Itaque cubitus par erat sesquipedali.

Jugerum.

Jugerum actus duos quadratos continebat, quorum quilibet centum & viginti pedes quaquaversum habebat. Itaque jugerum pate-

DE PONDERIBUS, &c.

bat ducentos quadraginta in longum pedes, in latum centum & viginti.

Stadium, mensura Graeca, erat centum viginti quinque passuum, Stadium. quorum quilibet quinque pedibus censēbatur.

Milliare Romanum par erat octo stadiis.

Milliare.

Hinc facile est stadia & milliaria ad leucarum nostrarum communium Quot stadia & milliaria in leuca nostrate. rationem exigere. Leuca, quales viginti quinque gradum unum meridiani terrestres explent, habet hexapedas 2282. Stadia igitur duo ferme & viginti, duo milliaria & septingenti quinquaginta passus, leucam conficerent, si pes Romanus pedi nostro par esset. Sed si discriminis, quod inter utrumque interest, ratio habeatur, stadia fere quatuor & viginti, tria milliaria in leucam imputanda erunt.

Quod spectat ad mensuras cavas, eas omnes quae in Livio identidem appellantur, ad nostrarum rationem exigere necessarium duximus.

Amphora, five quadrantale, erat ipse pes cubicus Romanus, teste Amphora Fannio. Sed quum in pede Romano undecim fere sint pollices Parisienses, (decimam pollicis partem, quae abest pedi Romano, negligimus) pes cubicus Romanus solos habebat pollices cubicos mille trecentos triginta unum, quales habet mille septingentos viginti octo pes noster cubicus. Itaque pes cubicus Romanus est ad pedem cubicum nostratem, ut $3\frac{1}{2}$ ad 4. five ut 37. ad 48.

Modius apud Romanos pedis sui cubici tertia pars erat, quemadmodum apud nos, nostri. Itaque eadem est inter modios Romanum & Parisiensem ratio.

Congius est semipes Romanus cubicus, octava pars amphorae. Sed quum congrus ad metienda liquida adhiberetur, aestimabimus eum, ut & ceteras infra ipsum mensuras, in iis mensuris quas vocamus pintas, & earum partibus. Itaque congrus centum, ut initio diximus, uncias Romanas pondo vini capiebat, quibus pares sunt 104 $\frac{1}{2}$ unciae Parisienses, five librae sex, unciae octo, cum una sexta unciae parte. At vini vel aquae *pinta* (sic enim loqui necesse est, si verborum circuitus, & ambages vitare volumus) aequat duas libras pondere. Itaque congrus capiebat tres vini vel aquae *pintas* & paulo amplius quartam *pintae* partem.

Sextarius, sexta pars congii, sexdecim uncias Romanas vini pondo cum quinque drachmis & una tertia drachmae parte capiebat, libram Parisiensem cum uncia & semisse, ac proinde major erat ea mensura quam vocamus *chopine*.

Hemina, pars dimidia erat sextarii, ac proinde superabat eam mensuram quae apud nos dicitur *demi-septier*.

Quartarius, quarta pars sextarii, non multum excedebat eum modulum, quem dicimus *poisson*.

E mensuris cavis apud Graecos usitatis, solius medimni apud Livium sit mentio, quod duabus amphoribus five sex modis par erat.

f

Atque

A P P E N D I X.

Atque haec sunt quae de ponderibus, pecunia, mensuris antiquorum summam differenda esse duximus, ut, ubicumque lector haec in notis nostris aestimata invenerit, sciat quid secuti fuerimus, & si quid illic obscuri repperit, huc recurrat, ubi tota res pluribus verbis tractata facilius & planius intelligi potest.

Ex edit: Liv: a Crevier. in 4to.

A P P E N D I X.

D E Æ R E G R A V I.

*Difficultas
circa aes
grave non
mediocris.*

CIRCA aes grave hic nodus non facile solvendus occurrit, quod ejus, etiam post imminutum assium pondus, mentio tamen fit interdum a scriptoribus, tanquam tunc quoque adhibiti ad conficiendas aestimandasque pecuniae summas. Etenim quum aeris gravis nomine intelligantur, ut diximus in Disputatione praecedenti, asses librales, quis ejus usus esse debuit post levatos asses, & ad unciam redactos.

Illa difficultas doctissimos viros, Salmasium, Gronovium, Kusterum, Perizonium, non mediocriter exercuit, & in varias scidit sententias: quas tractatas qui videre voluerit, ad Dissertationem eruditissimi & acutissimi viri Jac. Perizonii de aere gravi: in qua tota res accurate perpenditur, nec tamen nobis visa est plane ad liquidum perducere, non scribentis vitio, in quo ingenii sagacitas certat cum ubertate doctrinae, sed ob densas tenebras rei quum vetustissimae, tum nusquam ex professo a scriptoribus antiquis disceptatae, & in transcurso tantum breviter ab iis raptimque indicatae.

In hac obscuritate dispicere conemur primum, num quid pro claro haberi, & extra controversiam esse debeat, atque id teneamus, & ab eo quod ambigi & per malignam lucem vix dispici potest seponamus.

*Aes grave
antiquiore
aero asses
librales.*

Constat 1°. quoties scriptores Romani de vetere illo ante imminutum assium pondus aeo loquentes mentionem faciunt aeris gravis,

DE ÆRE GRAVI.

gravis, intelligendos esse asses librales. Hoc probant testimonia Plinii, l. xxxiii. c. 3. & Festi in voce *Grave aes*. Plinium audiamus. *Librales*, inquit, *appendebantur asses*. *Quare aeris gravis poena dicta*. Manifestum est a Plinio exponi *aes grave* per *librales asses*. Disertius adhuc Festus: *Grave aes dictum a pondere, quia deni asses singuli pondo lib. as, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum*. Hinc evertitur opinio Kusteri, qui *grave aes* de quocunque aere intelligendum putat, tam sextantario & unciali, quam librari: quasi in illa appellatione *aes* fumeretur pro nummo, ita ut *grave aes* esset nummus gravior, argenteo scilicet nummo, qui ob majus metalli pretium, minoris necessario ponderis esse debet. Hoc commentum, omni veterum auctoritate destitutum, imo cum ea aperte pugnans, merito explosum est a Perizonio.

2°. Patet gravis aeris appellationem tum natam esse, quum asses *Aeris gravis* imminuti sunt, ut n-mp- *grave aes* opponeretur huic recenti leviori. *vis tamen* Antea enim quum unius generis *aes* esset, minime necesse erat illud *appellatio* aliquo velut cognomine insigniri. Itaque in lege illa duodecim tabularum, quam memorat Gellius, l. xx. c. 1. legimus *viginti quinque asses*. *aeris poenae sunt*. Non additur *gravis*, quia tunc unius modi *aes* erat, nec proinde ulla poterat esse ambiguitas. At scriptores levato aeris pondere recentiores, quales sunt ii omnes fere quorum monumenta ad nos pervenerunt, uti loquendum illis fuit de assibus libralibus antiquiore aevo usitatis, appellationem *aeris gravis* usurparunt, per comparisonem ad *aes* levius quod suo tempore in manibus hominum versari videbant.

3°. Constat etiam post imminutos asses, summas nihilominus *Tunc quo-* in aere gravi interdum conceptas fuisse. Testimonio sunt 1°. Livius, *que summae* *xxi. 33. & xxxi. 26.* tum locus e libris linteis pontificum a Salmasio in aere allatus, *de modo usurarum*, p. 237. ubi dicuntur *Ætolorum legatis gravi inter-* *lantia data, & ducenta*, sive potius bina millia *aeris gravis in singulos.* *dum con-* Cum *Ætolis* enim bello demum Punico secundo rem habere Romani coeperunt. Denique idem adstruitur ex Seneca, qui l. i. Natur. Quæst. c. ult. & Consol. ad Helviam, c. 12. tradit Scipionis filias in dotem a senatu accepisse *aes grave*. Hunc Scipionem ex Val. Max. l. iv. c. 4. apparet fuisse Cn. Scipionem, qui in Hispania periit, patrum Africani prioris.

4°. Necesse est ut tunc aliquod discrimen fuerit pretii & *aes*. *Fuit ali-* *timinationis* inter *grave aes*, & asses leviores. Alioquin prorsus in- *quod dis-* *utile* fuisset ipsius appellationis discrimen. Itaque stare posse *crimen pre-* non videtur Gronovii sententia, qui l. iii. de Pecun. vet. c. 15. *tii inter aes* censet gravis aeris nomine venire potuisse massas æreas, quarum *grave &* *tium* exigeretur ad rationem nummi ærei: ita ut, cui donarentur *asses levi-* *ores.* decem millia aeris gravis post levatum pondus nominatum, is acciperet decem millia assium in massis ejusmodi. Si id admitteretur, periret jam discrimen pretii: & decem millia gravis aeris essent ipsa decem assium leviorum millia.

Pro certo itaque ponere posse videmur gravis aeris appellatione, tam ante, quam post imminutos asses, libras aeris intelligi, sive in assibus vere libralibus priore aevo; sive postea nomine tenus, ad

A P P E N D I X.

usurpandam vetustatis imaginem, cum aliqua tamen ratione discriminis ad nummos usu jam communi receptos : ita ut, cui decem millia gravis aeris donata leguntur, is antiquitus decem millia librarum aeris acceperit; posteriore aevo summam pecuniae, quae id nomen ex more antiquo retinuisset, & vere differret a decem millibus assium leviorum.

Huc usque nobis cum Perizonio convenit, qui & recte suspicatur civitatem patriorum institutorum retinentissimam, post mutatum aeris nummarii pondus servasse tamen antiquam pecuniarum aestimandarum rationem, in iis certe quae publice fierent, ut in aestimando civium censu, in muneribus donisque senatusconsulto decretis, in colligenda ratione pecuniae quae in triumphis ferretur : ita ut longe saepius sit intelligendum aes grave in scriptis antiquorum, quam expressum reperitur.

De illo Sed quodnam pretium finiendum sit libris illis aeris post cufos asses
aeris gravis leviores, id vero nobis ita perplexum & ambiguum videtur, ut lectis
pretio mul- & multum pensitatis iis quae doctissimi viri super hoc negotio scripse-
tum ambi- runt, usurpare possimus illud comici poetae : *Fecissis probe. Incertior sum,*
gitur. *quam dudum.*

Libra aeris Distinguemus tamen pondera ipsa librarum aeris, quae mercis loco
non signati haberentur, & aes grave adhibitum ad concipiendas veteri more pecu-
debuisset pre- niarum summas. Librarum aeris pondo non dubitamus quin pretium
tio augeri crescere, levato nomismatum pondere, debuerit, idque pro ratione fere
pro ratione nummi : quod & Gronovio visum est. Hoc enim concoquere omnino
fere aeris non possumus, quod sumit Perizonius, librarum aeris pondo rationem
signati. ad argentum post imminutos asses aliquantulum duntaxat fuisse muta-
tam : ita ut post cufos sextantarios asses duae unciae signati aeris tanti
fere aestimarentur in argento, quanti tota libra non signati foret. Et
augescentibus jam imperii cum ditione divitiis, fieri omnino non po-
test quin argenti pretium ex copia paulum evilerit, & abjecta sit im-
manis illa, quae primo invaluerat, unius argenti librae cum mille aeris
libris comparatio. Itaque libra aeris non facti, nec signati, aestimari
debebit, post cufos sextantarios asses, sex fere assibus ; post unciales,
duodecim. Illud ergo unum in disceptationem vocatur, quonam pre-
tio taxandum sit aes grave in conficiendis pecuniarum rationibus post
percussos asses leviores expressum, sive quam rationem illud aes & ad
asses, & ad argentum habuerit.

E tribus unum factum esse oportuit, nempe ut vel aes grave paris fuerit cum assibus pretii, ita ut decem aeris gravis semper fuerint ipsi decem asses ; vel aeri gravi pretium creverit pro ratione nummi, ita ut decem aeris gravis aestimentur sexaginta assibus sextantariis, centum & viginti uncialibus ; vel denique aeris gravis eadem semper fuerit ad argentum ratio, quae priscis temporibus fuerat, ita ut decem aeris gravis semper ambulaverint pro denario uno, ac proinde paris cum sexdecim assibus uncialibus pretii fuerint.

Aes grave
non potuit
paris esse
pretii cum
assibus le-
viore.

Primam opinionem jam ostendimus everti disertis antiquorum scriptorum testimoniis, quibus grave aes a leviori distinguitur : atque adeo in se absurdam esse, quum ipsa gravis aeris appellatio arguat discrimen aliquod ab aere levi ; discrimen autem illud, nisi in pretio positum sit, omnino inane & frustra observatum esse videatur.

DE ÆRE GRAVI.

Secunda quoque sententia prorsus stare non potest, propterea quod ^{Non crevis} ex illa aestimatione grandiores justo summae futurae sint, & omnem ^{illi pretium} verisimilitudinis modum, imo & historiae fidem, excessurae. Unum ^{pro ratione} apponere exemplum sat erit, sed ejusmodi quod rem conficiat. Livius ^{nummi.} l. xxxiv. c. ii. quum jam unciales asses forent, edisserens quot quisque ex censu dare remiges deberet, sic illam enumerationem concludit: *qui supra decies aeris, septem; senatores, octo nautas cum stipendio darent.* Ergo senatorius sensus tunc aestimabatur supra decies aeris. Porro hoc loco aes grave intelligendum est, ex iis quae supra dicta sunt, quia de censûs aestimatione agitur: *decies* autem hic idem est ac *decies centena millia*, ut ex ipsis numeris antecedentibus constat. At si hic una libra aeris gravis aestimetur duodecim assibus uncialibus, *decies aeris* erunt asses unciales 12000000. sestertii 3000000. quod evidenter falsum & absurdum est, non modo ob tenues tum res Romanorum & inopiam, sed quia florentissimis reipublicae Romanae temporibus census senatorius, teste Sueton. in Aug. c. 41. octingentis millibus sestertiûm definitus fuit, & ab Augusto demum ad decies, vel duodecies sestertium auctus.

Reliquum est, ut aes grave priscam ad argentum proportionem re-^{Supereff,} tinuisse censeatur, quae Perizonii opinio est. Firmat hanc sententiam ^{ut idem} non spernendus auctor Plutarchus, qui in Catonis censura eam pecuniae ^{aeri gravi,} summam, quae apud Livium, l. xxxix. c. 44. est *quindecim millium* ^{quod anti-} *aeris*, aestimat drachmis mille quingentis. Quum enim drachma par ^{quibus li-} censeatur fuisse denario, liquido patet *decem aeris* fuisse Plutarcho ^{bralis,} *denarium unum.* Aes autem grave hic intelligi debere non id solum ^{pretium} argu-mento est, quod de censu agitur, sed illud etiam, quod asses ^{manjerit.} leviores, qui tunc in usu erant, in unum denarium sedecim contribuebantur: ita ut quindecim millia illorum assium non 1500. denariis, seu drachmis, sed 937½ paria futura essent.

Ergo decem aeris gravis, ut initio, ita & per omne deinceps tempus, denarium aequaverint: quemadmodum contra *in militari stipendio semper denarius pro decem assibus* est *datus*, teste Plinio, l. xxxiii. c. 3. id est, prout interpretatur Lipsius ad Tac. Ann. l. i. c. 17. quanquam denarii pretio aucto, miles tamen nihil inde commodi sensit; quumque ei denarius deberetur, decem tantummodo asses, ex antiqua denarii aestimatione, non sexdecim, ex recentiore, dabantur.

Haec sat belle se habent. Unus tamen etiamnum angit scrupulus, ^{Unus hac} quod in hac opinione nullum sit pretii discrimen intet aes grave ^{in opinione} assibusque leviores, quamdiu sextantariis assibus Romani usi sunt. Non ^{scrupulus.} enim his assibus percussis mutata memoratur assium ad denarium ratio, sed tum demum quum asses unciales facti sunt. Itaque decem sextantarii asses, ut & decem aeris gravis, unum denarium aequabant: ac proinde a belli Punici primi temporibus usque ad alterum annum secundi, quodnam aeri gravi pretium dicendum sit, haud facile definiri potest.

Unum nobis effugium superest, si dicamus toto illo tempore nullum ^{De eo amo-} usum fuisse aeris gravis in conficiendis pecuniae praesentis, id est, ^{vende con-} ejus quae tunc solveretur numerareturve, rationibus; sed tantummodo ^{jectura.} ubi loquendum esset de antiquo aere quo utebatur civitas ante immutatum assium pondus: atque ad hoc notandum discrimen aeris antiqui

a re-

A P P E N D I X, &c.

a recenti, illam aeris gravis appellationem primo investam esse. Postea quum assibus uncialibus factis mutata esset assium ad denarium ratio, tum demum dicemus advocatum esse aes grave ad exprimendas praesentis pecuniae summas, ut mos priscus aestimandarum pecuniarum publice retineretur.

Quod hoc loco ponimus, quemadmodum fatemur nullis adstrui disertis veterum testimoniis, ita nullis quoque everti posse existimamus. Imo nonnihil favet nobis temporum ratio. Ex quo enim tempore constat asses sextantarios factos esse, id est, a primi Punici belli fine, prima mentio aeris gravis occurrit apud Livium, l. xxii. c. 33. post depositam a Q. Fabio Maximo dictaturam, quo dictatore Plinius auctor est rursus imminutum esse assium pondus, & ad unciam redactum, simulque mutatam esse assium ad denarium rationem, ut sexdecim asses in denarium contribuerentur. Itaque prima mentio aeris gravis in praesentis pecuniae rationibus in unum idemque tempus congruit cum mutata assium ad denarium ratione.

Anacephalocosis.

Ut igitur paucis contrahamus ea quae tota hac disputatione complexi sumus, tria haud improbabiler definiri posse credimus de aere gravi.

1°. Aes grave nullum dictum fuit, donec levatum est assium pondus.

2°. Assibus sextantariis factis, aeris gravis appellatio investa fuit ad designandos asses librales, qui antea in usu fuerant. Verum nullus tum ejus appellationis usus fuit in summis pecuniarum quae tum conficerentur, sed tantum ubi sermo esset de aere vetere olim usitato.

3°. Assibus uncialibus factis, & mutata assium ad denarium ratione, coeperunt Romani uti appellatione gravis aeris in praesentibus etiam pecuniarum rationibus, ut retinerent priscam aestimandarum pecuniarum consuetudinem; ejusque pretium idem, quod semper, esse voluerunt, ut decem aeris gravis pro uno denario ambulant. Tuncque aë grave, non fuit nummus, non pondus quoddam verum aeris, sed merum nomen, mera appellatio, quemadmodum apud nos *denier*, *pistole*, *écu*, *livre Tournois*, quibus nominibus utimur in concipiendis pecuniarum rationibus, licet nullus eis examussum aëreus, argenteus, aureusve nummus respondeat.

Ex edit. Liv. a Crevier. in 4to.

DE FENORE & USURA APUD ROMANOS.

EX summa conditionum inaequalitate exortum est apud Romanos fenore malum, tantoque acrius invaluit, quod auctoritas penes locupletes esset, omniaque ex eorum libidine agerentur. Laboranti populo subvenire leges; sanctumque duodecim tabulis anno U. C. ccciii. *ne quis unciario fenore amplius exerceret*, Tacit. Annal. vi, 16. atque ut pejorem civem ostenderent feneratorum, quam furem, posuerunt furem duplo condemnari, feneratorem quadruplo, Cato de Re Rustic. proæm. Ex his Taciti & Catonis verbis, in Tabula III. hanc legem scripsit Cl. Gothofredus, Fragment. XII. Tabul. Si quis unciario fenore amplius fenerasit, quadruplione luito.

Hac quidem lege iisque temporibus, satis locupletibus, plurimum pauperibus consulebatur. At cum gravissimis, ac maxime pecuniosis malis difficillima sint remedia, mox abrogatis decemviris, recruduit locupletum aviditas: & populo patientiam indidère, popularia vitia, imbecillitas, egestas, futuri incuria. Tum, pro cupiditate, quae durius faevit, cum paululum retardata, atrocius exercitum est fenus.

Populus vero numquam validior, & violentior, quam cum oppressus magis: ne in seditiones erumperet, lex xii. tabularum renovata est anno U. C. ccxcvii. *C. Marcio, Cn. Manlio consulibus de unciario fenore a M. Duilio, L. Moenio, tribuniis plebis rogatio est perlata*, minime laeta patribus: eam plebs cupide scivit, cupidius accepit. Livius vii, 16.

At populus, quanto felicitatis rarior, tanto intemperantior, & locupletibus semper infensus, fenus adhuc imminutum voluit. Et anno U. C. cdvii. *I. Manlio Torquato, C. Plautio consulibus, semunciarium tantum ex unciario fenus factum*, Livius vii, 27.

Tum votorum immodicus, & successu ferox, non modo se locupletibus aequalem fecit, sed omnia etiam damna in eos recidere voluit. Anno U. C. cdxii. L. Genucius, tribunus plebis, tulit ad populum, *ne fenerare liceret*, Liv. vii. 42. De hac quoque lege Appianus Bell. Civil. i. p. 382. *Νομὸν τινὸς παλαιῦ προαγορευόντος μὴ δανίζειν ἐπὶ τοκοῖς, ἢ ζημιῶν τοι κῆν δανισάντων προσοφλεῖν. Ἀποστρεφόμενός γὰρ μοι δοκᾷσιν οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι, καθάπερ Ἕλληες, τὸ δανίζειν, ὡς κατεπλεῖν, καὶ βαρὺ τῆς πίνης καὶ δυστεῖ, καὶ ἐχθροῦται, ὃ λόγος καὶ Πέρσαι το καχεῖσθαι, ὡς απαθῆσαι τε καὶ φιλοφειδῆς.* *Lege quadam vetere imperante ne quis feneraretur, vel feneratores multari. Mibi enim videntur prisca illi Romani, sicut & Graeci, abhorruisse a fenore, ut a sordida negotiatione, pauperibus & miseris gravi, atque inimicitiarum secunda. Persis quoque visum est fenus, fraudis & mendacii plenum.*

Haec quidem sancita sunt, cum angustissima esset res Romana, exiguis praediis, paucis aere contenta, sine peregrinis commerciis,

fine

DE FENORE & USURA APUD ROMANOS.

finè auro & argento. At demum, gliscente ambitione, victoria duce, magistra cupiditate, paupertatis rusticaeque severitatis puditum est, & Romanas inter artes maxima fuit ars feneratoria. Anno U. C. DCLIV. Valerius Flaccus *creditoribus quadrantem solvi* jussit, Velleius II, 23. Afellio, praetor, a feneratoribus interemptus est anno U. C. DCLXV. quod legem, *ne fenerare liceret*, revocare vellet, Appian. Bell. Civil. I. p. 382.

Gravia olim & odiosa nomina, *semunciarium*, *unciarium fenus*, evi-
luère. Tritae vero ac familiares usurae *ex quincunce*, *ex semisse*, *ex deuncce*, *centesima*, *centesima quaterna*, atque etiam cum *anatocismo*. Haec fenoris & usurae portenta genuit respublica, aluit imperium. Et, ut malarum omnium sobolum est natura, in parentum interitum a-
dolevère. Haec enim unica fuit tum reipublicae, tum imperii ruinae causa, venalis libertas, venalis dominatio.

Nunc, ne quid lector desideret, funesta fenoris nomina superant explicanda.

FENUS	{	Semunciarium,	$\frac{1}{2}$ per cent.
		Unciarium,	1 per cent.
USURA	{	Quadrans,	3 per cent.
		Triens,	4 per cent.
		Quincunx,	5 per cent.
		Semis,	6 per cent.
		Bes,	8 per cent.
		Deunx,	11 per cent.
		Centesima,	12 per cent.
		Centesima quaterna,	48 per cent.

ANATOCISMUS, anatocism, or interest upon interest.

Ex edit: Tacit. a Brotier in 4to. ad cap. XVI. lib. VI. Ann.

DE TRIBUTIS AC VECTIGALIBUS IMPERII ROMANI.

APUD Romanos fuere tributa & vectigalia, ut ferme apud nos sunt tributa, l' *Impôt réel*, & vectigalia, les *Fermes*. Plures tamen apud Romanos, quàm apud nos vectigalium formæ; ut videre est apud Petrum Burmannum, de *Vectigalibus populi Romani*, & in libro Gallico, *Traité des Finances des Romains*: at in quo tamen sæpe diligentiam, & in intelligendis veteribus Scrip- toribus perspicacitatem desideres.

Populus Romanus tributum solvit, donec anno Urbis conditæ DLXXXVI, ærario intulit Æmilius Paulus, Perseo victo, e Macedo- nicâ prædâ HS MM. CCC. Gallicæ monetæ libras 44,746,557, a quo tempore populus Romanus tributum pendere desit. Plin. XXXIII, 3. Cicero, de officiis, II, 22.

Tum sanè visum maximum pulcherrimumque victoriæ monu- mentum. Duravit usque ad annum Urbis conditæ DCCXI, quo, Hirtio & Panfâ consulibus, tributum renovatum est. Plutarch. in Paul. Æmil. p. 275.

Vectigalia, vigente republicâ, pauca fuere, nec gravia. Nam anno Urbis conditæ DCCXIII, cùm Pompeius Magnus, M. Pisone & M. Messalâ consulibus, imperium maris populo Romano restituisset, Asiâque, quam ultimam provinciarum acceperat, eandem mediam patriæ reddidisset; ex Asiâ, Ponto, Ar- meniâ, Paphlagoniâ, Cappadociâ, Ciliciâ, Syriâ, Scythis, Judæis Albanis, Iberiâ, insulâ Cretâ, Basternis, & super hæc de regibus Mithridate atque Tigiane triumphavit. Inter ceteros triumphi titulos is enitebat: *Ante hæc bella, vectigalia populi Romani fuisse bis millies*, Gallicæ monetæ libras 38,910,050. *Ex iis verò, quæ ipse Urbi addiderat, esse ter millies quadrin- genties*, Gallicæ monetæ libras 66,147,085. Πρὸς δὲ τούτοις ἔφραξε διὰ τῶν γραμμάτων ὅτι πεντακίχλιας μὲν μυριάδες ἐκ τῶν τελῶν ὑπῆρχον, ἐκ δὲ ὧν αὐτὸς προσεκήσαστο τῇ πόλει μυριάδας ἑκατοκίχλιας πεντακοσίας λαμβάνουσιν. Plutarch. in Pompeio, p. 642.

Novum grandeque incrementum accessit, devictis Galliis. Iis enim Julius Cæsar, victor, circa annum Urbis conditæ DCCXIII, *quadringenties*, Gallicæ monetæ libras 7,782,010, in singulos annos stipendii nomine imposuit, Sueton. in Jul. XXV. Quod, actis censibus, ita postea accrevit, ut plus quàm Gal- licæ monetæ libras 65,000,000, solverint. Id enim innuit Velleius Paterculus, II, 39. Gallix Cæsaris ductu au- spiciisque infractæ, pæne idem, quod totus terrarum orbis, ignatum

DE TRIBUTIS AC VECTIGALIBUS

conferunt stipendium. . . Divus Augustus pæne idem, factâ Ægypto stipendiariâ, quantum pater ejus Galliâ, in ararium redditus contulit.

Annus erat Urbis conditæ DCCXXIV, cùm Augustus Ægypto potitus est, quam statim ipse, post Tiberius alique Principes inter præcipua regni instrumenta & arcana habuere. Quantum autem redditus Romanis contulerit Ægyptus, conjicere possumus ex Strabone, XVII, p. 798. Ait enim Ptolemæo Auletæ, Cleopatrá patri, quotannis pendi solitum tributum XII M. D. talentorum, Gallicæ monetæ libras 65,362,500. Κάτ' ἐνιαυτὸν τῇ τῆς Κλεοπάτρας πατρὶ τῷ Αὐλητῇ προσφέρεται Φόρον ταλάντων μυρίων καὶ διχιλίων πεντακοσίων. Addit idem Strabo, si tanta solverentur regi, qui pessimè & segnissimè regnum administrabat, quid censendum putes de præsentibus redditibus, qui tantâ diligentia a Romanis administrantur, additis etiam Indicis & Troglodyticis commerciis? Superiore enim tempore, ne viginti quidem navigia in Arabicum sinum transire audebant. Nunc maximæ classes usque in Indiam & extrema Æthiopie transmittuntur. Inde pretiosissimæ merces in Ægyptum advehuntur, ac rursus ex Ægypto in alia loca circumferuntur; postquam duplicia soluta fuerint vectigalia: unum cùm merces importantur, alterum cùm exportantur. Ὡς τὰ τέλη διπλάσια συνάγεται, τὰ μὲν εἰσαγωγικά, τὰ δὲ ἐξαγωγικά.

Hactenus Strabo, cui si Plinium addideris, mutuâ luce illustrabuntur: quantumque redditus hæc duplicia commerciorum vectigalia conferrent intelliges. Plinius enim VI, 23, cùm totum navigationis cursum ab Ægypto in Indiam diligentius exposuisset, addit: *Digna res nullo anno imperii nostri minus HS quingenties, Gallicæ monetæ libras 9,727,512, exhauriente Indiâ, & merces remittente, quæ apud nos centuplicato, Gallicæ monetæ libris 972,751,250, veneunt.*

Si ex commerciis Troglodyticis & Æthiopicis idem erat redditus, ut conjicere licet, cùm hac navigatione percelebratum Ophir, hodie *Sofala*, peteretur, indeque aurum, smaragdi, odores, aliaque id pretii afferrentur, geminabuntur duplicia hæc vectigalia. Ac nemo, ut opinor, diffitebitur Romanos ex unâ Ægypto, seu tributis, seu vectigalibus, percepisse Gallicæ monetæ libras circiter 100,000,000.

Qui ex ceteris provinciis redditus obvenirent, non prodidere veteres scriptores; aut potius ignoramus, quòd ea historiarum Appiani par perierit, quâ id erat prosequutus. Utendum ergo universalibus regulis, quibus tum veterum, tum recentiorum imperiorum opes certissimè & expeditissimè cognoscuntur. His enim cognitis, facile erit tributa ac vectigalia æstimare.

Porro in magnis imperiis, si annuas eorum incolarum expensas universè supputaveris, eas pro singulis æquare Gallicæ monetæ libras 120 comperies. Per hos ergo numeros, multiplica incolarum numerum. Inde exurgens numerus demonstrabit annuas

IMPERII ROMANI.

annuas incolarum expensas, ac proinde annuos imperii redditus. Alia est regula, quæ eodem ferme recidit. Imperii incolas numerata. Cum pars una alterius impendiis vivat, dimidium incolarum numerum accipe. Dimidium hunc numerum in tres partes divide, quarum duæ erunt hominum, qui vulgari operarum stipe, seu Gallicæ monetæ assibus 10, victitent, tertia eorum qui duplo carius vivant. Hanc expensam per anni dies multiplica. Summa erit annua incolarum expensa, annuus quoque imperii redditus.

Nunc verò imperium Romanum, quod ab extremâ Lusitaniâ Oruron usque, hodie *Horur*, Euphrati vicinum, patebat, erat decuplo majus regno Galliæ. Minimè dixerim eandem fuisse in imperio Romano, ac nunc est in Galliâ, populi frequentiam. Plurima enim adversarentur, ac maximè Livii, VI, 12. Plutarchi, de Oracul. num. 6. atque ipsius Taciti in eloquentissimâ Gargaci oratione, Vit. Agric. XXX, auctoritas. Iis enim testibus, sæpissimè victores Romani vallitatem ac solitudinem fecere, idque pacem appellabant. Adde immanem imperii Romani luxum, quo nihil est populorum frequentiae hominumque multitudini adversum magis.

Itaque ne incolarum imperii Romani numerum ultra modum amplificem, abstinerebo majoribus numeris eorum, qui in Galliâ 20,000,000 hominum computant. Ne quoque Romani imperii vim extenuasse videar, ut in Galliâ plurimi, 16,000,000 hominum computant, pari ratione fuisse in imperio Romano 160,000,000 hominum libenter profitebor; annua ergo imperii Romani expensa, seu annuus imperii redditus fuit, Gallicæ monetæ librarum 19,200,000,000; aut juxta secundam regulam, librarum 19,400,000,000.

Si quis autem nunc attenderit conditionem naturamque Romani imperii: non modò urbes plurimas, sed & multos populos, vel a tributo soli, vel a tributo capitis, vel ab utroque, fuisse immunes: alios, fœderatos tantùm, nullis necessitatibus subjacuisse: in publicis calamitatibus magnas diuturnasque remissiones fieri solitas; quasdam etiam veterum aut recentium benefactorum gratiâ fuisse concessas, videbitur fanè annuas imperii Romani exactiones non superasse Gallicæ monetæ libras 1,500,000,000, aut 2,000,000,000: in summis imperii necessitatibus difficillimè æquasse 3,000,000,000: illud verò *quadringenties millies*, seu Gallicæ monetæ libras 7,782,010,000, quibus, teste Vespasiano, opus erat, *ut respublica stare posset*, exigi minimè potuisse. Summa autem illa Gallicæ monetæ librarum 1,500,000,000, aut 2,000,000,000, quæ solita imperii Romani exactio haberi potest, numquam potuit ex

DE TRIBUTIS AC VECTIGALIBUS, &c.

solis tributis confici. Immo pars multò major debuit vectigalibus inniti.

Magnificum ergo, sed minimè possibile fuit Neronis consilium, quo cuncta vectigalia omittere agitabat. Plus in eo consilio erat ostentationis, quàm prudentiæ. Meritò ergo Neronis impetum attenuere senatores, fore dissolutionem imperii docendo. Simul usurpatam in his Neroniani imperii initiis exactionem egregiè commendant, cùm profitentur in vectigalibus ita provisum esse, ut *ratio quæstuum & necessitas erogationum inter se congruerent.*

Nerone modestior, sed prudentior meliorque Tiberius, qui, *præsidibus onerandas tributo provincias suadentibus*, rescripsit: *Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere.* Suet. in Tiber. XXXII. Immortalitate verò digna fuit Imperatoris Hadriani vox, tantò laudabilior, quantò in hac, imperii primùm severitate, deinde luxu, rarior, aut potius numquam antè audita, **AMPLIARI IMPERIUM HOMINVM ADIECTIONE POTIVS, QUAM PECUNIARVM COPIA, MALIM.** Paulus in Digest. lib. XLVIII. Tit. 20. de Bonis damnatorum. leg. 7. Hæc enim vera imperiorum magnificentia. Hæc opulencia.

His breviter cursimque observatis, locus nunc foret animadvertere, quàm diligentes, quàm expediti fuerint Romani in peragendo censu, quem vulgò dicimus *le Cadastre*, novis provinciis regniive imperio suo additis: quantà solertiâ aliis tributa, aliis stipendia imponerent: quos & quibus legibus, agros vectigales fecerint: quæ essent publicanorum, Gallicè *les Traitants*, quibus vectigalia per quinquennium conducebantur, societates: quænam essent portoria, *les douanes & les droits, d'entrée*: quæ monopolia: quos redditus ex metallis, lapidinis, salinis perciperent: quàm varii in his omnibus reipublicæ & imperii usus. At hæc singillatim persequi longius foret; nec pro rei gravitate, nisi singulari libro, possunt explicari.

Id unum observaverim nihil in œconomicâ re imperii Romani fuisse umquam mirabilius, quàm in peragendis censibus dexteritatem ac facilitatem. Vulgò apud nos receptum est censum in totâ Galliâ peragi non posse nisi intra duodecim quindecimve annos, nec sine expensâ Gallicæ monetæ librarum 15 aut 20,000,000. Minus certè temporis ac pecuniarum impendebant Romani, alioquin non ita frequens apud eos fuisset censuum confectio aut repetitio. Quanta autem in rectè institutis censibus sit imperiis utilitas, quantum populis levamentum, norunt omnes.

Brotier ad cap. L. lib. XIII. Tac. Ann.

DE ÆRARIO POPULI ROMANI.

ÆRARIUM populi Romani fuit in æde Saturni, in imo Capitolini montis clivo: ejus cura demandata erat quæstoribus. At, vigente republicâ, penes senatum erat ærarii & pecuniæ publicæ dispensatio. Nec quæstores, ni consul imperasset, inde quicquam, vel ad minimos sumptus, injussu senatûs, proferre poterant.

Julius Cæsar, reip. potitus, certusque invalidam esse potentiam, quæ militum ac pecuniæ vi non niteretur, providit anno Urbis conditæ DCCVIII, ut sibi soli milites & pecuniæ publicæ demandarentur, ac ne cui horum alterutro, injussu suo, uti liceret. *Στρατιώτας τε μόνου ἔχειν, καὶ τὰ δημόσια χρήματα μόνου διακείν ἐκέλευσαν· ὥς·ε μὴδενὶ ἄλλῳ μὴδετέρῳ αὐτῶν, ὅτῳ μὴδὲ ἐπεινός ἐπιτρέψειν, ἐξείναι χρῆσθαι.* Dio, XLIII. p. 236. Tum non quæstoribus, sed duobus præfectis Urbis, *δύο τῶν πολιανομένων*, data ærarii cura. Dio, ibid. p. 327.

Augustus, dominationis certus, & libertatem affectans, permisit senatui deligere præfectos ærario. Deinde, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducti ex numero prætorum, qui præessent. Postea fors ipsa displicuit, quod sæpe deerraret ad parum idoneos, prætoresque ærarii ab imperatoribus creati.

Claudius, antiqua nomina revocandi avidus, quæstores rursus imposuit, iisque curam ærarii Saturni reddidit, *quam medio tempore prætores, aut utique præturâ functi sustinuerant*, Suet. in Claud. XXIV. Nec quæstores illos, ut antè, annuos fecit; sed per triennium præesse voluit; ac ne segnes munere fungerentur, re gestâ, eos præturâ aliâve mercede munerabatur, Dio, LX. p. 680. His quæstoribus, primum magistratum vigesimo quinto ætatis anno capeffentibus, robur deerat: Nero præturâ perfunctos & experienciâ probatos delegit, curamque ærarii ac tabularum publicarum a quæstoribus ad præfectos transtulit. Conficere licet ex Plinio eos *per biennium fungi solitos officio laboriosissimo & maximo*, ut loquitur Plinius, ipse præfectus ærarii, imperante Trajano. Plin. in Panegyric. XCI.

Hæc enarranda fuere, ut explanaretur Tacitus. Nunc verò juvat opes ærarii, tum stante republicâ, tum imperantibus Principibus, expendere.

ÆRARIUM

ÆRARII OPES, STANTE REPUBLICA.

ANNO Urbis conditæ CDLIX, Consul Papirius, devictis Samnitibus, triumphum egit. In triumphi pompâ æris gravis transvecta XX (id est vicies, seu quod idem est, vicies centena millia) & quinquaginta tria millia; id æs redactum ex captivis dicebatur. Argenti, quod captum ex urbibus erat P. M. CCCXXX. Omne æs argentumque in ærarium conditum, Livius X, 46. Sic enim hic Titi Livii locus legendus est, nec audiendi, qui cum Sigonio vicies centies millies, quod omnino absurdum, legere aut edidere.

Porro æris gravis 2,053,000. sunt monetæ Gallicæ libræ

1,324,825.

Argenti pondo 1330, sunt monetæ Gallicæ libræ

86,932.

Summa

1,411,757.

Anno Urbis conditæ DLXXXVI, superato Perseo, Macedonum rege, ærario intulit Æmilius Paulus e Macedonicâ prædâ.

HS. MM. CCC. Plin. XXXIII, 3.

Sestertiûm 230,000,000, sunt monetæ Gallicæ libræ

44,746,557.

Anno Urbis conditæ DXCVII, cùm Carthagini excidium pararetur, auri in ærario populi Romani fuere, Sexto Julio, L. Aurelio consulibus, septem annis ante bellum Punicum tertium, pondo XVI. DCCCX. argenti XXII. LXX. & in numerato LXII. LXXXV. CCCC. Plin. XXXIII, 3.

Auri pondo 16,810, sunt monetæ Gallicæ libræ. . 15,885,450.

Argenti pondo 22,070, sunt monetæ Gallicæ

libræ 1,442,550.

In numerato, seu sestertiûm, 6,285,400, sunt

monetæ Gallicæ libræ 1,222,896.

Summa

18,550,896.

Anno Urbis conditæ DCLXIII, Sexto Julio, L. Marcio consulibus, hoc est belli socialis initio, fuere in ærario pondo auri XVI. XX. DCCCXXIX. Plin. XXXIII, 3.

Auri pondo 1,620,829, sunt monetæ Gallicæ

libræ. 1,512,783,405.

Anno Urbis conditæ DCCV, Caius Cæsar, primo introitu Urbis in civili bello suo, ex ærario protulit laterum aureorum XV. M. argenteorum XXXV. & in numerato HS. CCCC. Nec fuit aliis temporibus respublica locupletior, Plin. XXXIII, 3. Sic enim legendum. Nam hoc in loco bis erravit eruditus Harduinus:

primò

ÆRARII OPES, STANTE REPUBLICA.

primò quòd edidit *laterum aureorum* xxv. Inspeci in Bibliothecâ Regiâ illum ipsum Plinii codicem, quem laudat, & in eo non xxv, sed xv scriptum. Erravit secundo, quod ita distinxit *in civili bello, suo ex ærario*, ut ad Julii Cæsaris ærarium referret, quod de populi Romani ærario dixit Plinius; teste ipso Floro IV, 2, *Caius Cæsar ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant tribuni, jussit effringi: censumque & patrimonium populi Romani antè rapuit, quàm imperium.*

Nunc verò in numerato sestertiûm 40,000,000, sunt monetæ Gallicæ libræ - - - 7,782,010.

Aureorum autem & argenteorum laterum pondus cum Plinius non prodiderit, incomperta est summa. At quoniam numquam resp. fuit locupletior, reputari potest, sine erroris formidine, opes resp. tunc temporis æquasse monetæ Gallicæ libras circiter - - - 2,000,000,000.

Tantas opes a Julio Cæsare raptas animosè queritur, earumque originem facundè docet Lucanus III, 154.

*Tunc rupes Tarpeia sonat, magnoque reclusas
Testatur stridore fores: tunc conditus imo
Eruietur templo multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi:
Quod tibi, Roma, fugâ Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Fabricius regi non vendidit auro.
Quicquid parcorum mores servastis avorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victorique dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinquâ vexit super æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque ultima regum
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis,
Egeritur: tristi spoliantur templa rapinâ;
Pauperiorque fuit tunc primùm Cæsare Roma.*

ÆRARIII OPES, IMPERANTIBUS PRINCIPIBUS.

MANsit ærarii nomen; ac, quasi auctâ fortunâ, etiam gemina-
tum: nam Ærarium Militare ex vicesimâ hereditatum
instituit Augustus. At perierant opes publicæ, & in privatam Cæ-
sarum fortunam cesserant. Nec immeritò a Græcis historiæ Ro-
manæ scriptoribus ærarium, non Ταμείον aut Δημόσιον, sed
Βασιλείον, aut Βασιλικόν, plerumque postea nuncupatum est.

Anno Urbis conditæ DCCXXVI, aded egens erat ærarium, ut
mutuò sumptas pecunias in id intulerit Augustus. Επειδὴ χρη-
μάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέχτην, ἰδανείζατο τινα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ. Dio,
LIII, p. 497.

Nec puduit Augustum, cū, sub finem imperii, breviarium
rerum suarum ære inscriptum ubique terrarum legendum propo-
neret, gloriari: QVATER. PECVNIA. MEA. IVVI. AERARI-
VM. ITA. VT. SESTERTIVM. MILLIENS. ET. QVINQVIENS.
AD. EOS. QVI. PRAEERANT. AERARIO. DETVLERIM. ET. M.
Æmilio ET. L. ARVNTIO. COS. IN AERARIVM. MILI-
TARE. QVOD. EX. CONSILIO. constitutum. EST. EX. quo
PRAEMIA. DARENTVR. MILITIBVS. QVI. viginti stipendia
EMERVISSENT. HS. MILLIENS. ET. SEPTINGENTIENS no-
mine Tiberii Cæsaris & MEO DETVLI. Marmor Ancyratum
apud eruditum Chishull, *Antiquitates Asiaticæ*, p. 174.

Sestertiū 100,500,000, sunt monetæ Gallicæ libræ. 19,552,290.

Sestertiū 170,000,000, sunt monetæ Gallicæ libræ. 33,073,542.

Anno U. C. DCCCLXXXVI, Tiberio imperante, maxima fuit
Romæ inopia rei nummariae, quod signatum argentum, diven-
ditis reorum damnatorumve bonis, fisco, vel ærario, attinebatur.
Necessitati, quam fecerat, opem tulit Tiberius, ut videre licet
Annal. VI, 17, *disposito per mensas millies sestertio*, Gallicæ mo-
netæ libris 19,455,025, *factâque mutuandî copiâ sine usuris per
triennium*. Ipse moriens, anno U. C. DCCXC, reliquit, teste
Suetonio in Caio XXXVII, *vicies ac septies millies sestertiū*,
Gallicæ monetæ libras - - - 525,285,675.

Anno U. C. DCCCX ita exhaustæ opes publicæ, ut, teste Tac-
ito Annal. XIII, 31, Nero ærario intulerit *sestertiū quadringen-
ties*, Gallicæ monetæ libras - - - 7,782,010.

Postea Neronis libidinibus, Galbæ, Othonis & Vitellii dis-
cordiis, malum ita adcrevit, ut sub finem anni U. C.
DCCCXXII, prætores ærarii publicam paupertatem quereren-
tur,

ÆRARII OPES, IMPERANTIBUS PRINCIPIBUS.

tur, & modum publicis impensis postularent. Tacit. Hist. iv, 9. & 40.

Eodem anno U. C. DCCCXXI, cum Vespasianus imperium cepisset, professus est, teste Suetonio, in Vespas. xvi, opus esse, ut resp. stare posset, *quadringenties millies*, Gallicæ autem monetæ libris - - - - - 7,782, 010, 608.

Tanta summa fuit funditus exhausti imperii Romani argumentum, non verò ingens illud politicæ artis arcanum & instrumentum, quo viget exultatque Britannica res, ære alieno aded valida ac formidanda, ut debitum sum, singulis annis ultro profiteatur, & exeunte anno 1767, debuërit libras sterlingias 147,974.564.

Id est Gallicæ monetæ libras - - - - - 3.375,578.573.

Grande anteaçtis ætatibus miraculum, præsentibus ineditamentum, futuris exemplum.

Imperium verò Romanum, non his superbis fortunæ pignori- bus elatum, sed pudendis necessitatibus fractum, quadringenties illud millies numquam potuit ærario inferre, ruinasque suas reparare. Id tantum valere optimi Principes Vespasianus, Titus, Nerva, Trajanus & Hadrianus, ut propè afflictam ac nutantem remp. fulcirent & suffultam adornarent.

Anno U. C. DCCCCXIV, Antonino Pio laudi datum est, auctore Dione, LXXIII. p. 833; quòd, ut & Tiberius, moriens reliquerit vices ac septies millies sestertiùm, monetæ Gallicæ libras - - - - - 525,285,675.

Anno U. C. DCCCXLVI, auctore eodem Dione, ibid. Pertinax, cum succederat Commodò, ad summum reperit decies sestertiùm, *ἑκατὸν πηχὴν ἑκατὸν πενήκοντα μύριας δραχμῶν ἑνὸς οὐνοῦ*. Id est monetæ Gallicæ libras - - - - - 194,531.

Sic Roma, vigente republica, assiduis bellis, e maxima paupertate ad summas opes eveçta, imperantibus principibus diuturna- que triumphati orbis pace, e summis opibus ad maximam pauper- tatem recidit. Proh imperiorum fata !

Brotier ad cap. xxix. lib. XIII. Ann: Tacit.

ADDENDA AD DISSERTATIONEM DE TRIBUTIS &c.

NON mirum est, annuas imperii Rom. in tributis ac vectigali- bus exactiones, cum modestæ essent, potuisse pervenire ad Gallicæ monetæ libras 2,000,000,000. Aliquid stupendum ma- gis, & quod antiquitati prorsus incredibile fuisset visum, in Bri- tannia

DE LUXU ROMANORUM.

tannia nunc videmus, cujus annua pro administrando Britannico suo regno expensa hodie æstimatur libris sterlingiis 56,000,000, seu Gallicæ nostræ monetæ libris 1,258,000,000. Quam mutata tempora! Tantula nunc est Roma: tanta verò Britannia. Neronis temporibus Britannia, acrioribus philosophi Senecæ usuris ob creditum quadringenties sestertium, Gallicæ monetæ libras 7,782,010, vexata, ad rebellionem adigebatur, nunc potens florensque ad immensas expensas sufficit.

Inde autem intelligere est Vespasianum non exaggerasse imperii Rom. necessitates, sed potius providentissimè judicasse, cum diceret, teste Suetonio, in Vespasian. Cap. 16. opus esse ut resp. stare posset *quadringenties millies*, id est, Gallicæ monetæ libris 7,582,010,000. At tantis opibus par esse nunquam potuit imperium Romanum, cum nondum comperta esset mira illa commerciorum vis, quæ nunc efflorescit. Quanta autem in his commerciis sit utilitas, vel una Britannia luculentè ostendit, quæ, teste Cl. Pownall, ex solis lanarum mercibus octavam percipit annuarum suarum expensarum partem, scilicet libras sterlingias 8,000,000, Gallicæ monetæ libras 180,000,000.

Brotier ad cap. L. lib. XIII. Ann. Tacit.
ex edit. in 12mo. Anni 1776.

DE LUXU ROMANORUM.

M. Scaurus, Syllæ, tot millium proscriptione funestissimi, pri-
vignus, luxu suo funestior, mores civiles ædilitate sua
prostravit circa annum Urbis conditæ DCLXXVIII, theatrumque
temporarium, vix uno mense futurum in usu, posuit. *Scena et
triplex in altitudinem CCCLX. columnarum . . . ima pars scena e
marmore fuit: media e vitro, inaudito etiam postea luxuria genere:
summa e tabulis inauratis. Columnæ imæ duodequadragenum pe-
dum. Signa ærea inter columnas fuerunt tria millia numero. Caves
ipsa cepit hominum LXXX millia Reliquus apparatus tantus
Attalica veste, tabulis pictis, ceteroque choragio fuit, ut in Tuscula-
nam villam reportatis, quæ superfluebant, quotidiani usus delictis,
incensa villa ab iratis servis, concremaretur ad HS millies, Gallicæ
monetæ libras 19,455,025. Plin. XXXVI, 2, 6 & 15.*

Luxus

DE LUXU ROMANORUM.

Luxus ille domesticus brevè apud Romanos eviuit. In hac rerum suarum satietate, alienarum avidi, peregrinos odores ex felici Arabia, ex India & Seribus margaritas petière tam effrenâ luxuriâ, ut *minima computatione millies centena millia sestertiûm*, Gallicæ monetæ libras 19,455,025. annis omnibus imperio adimerent. Tantò illis *delicia & femina* constabant, Plin. XII, 18.

At quod portentosum magis, post Actiacam victoriam luxus in ingluviem transiit. Pisces hominum, coqui *triumphorum pretiis* parati: & M. Apicius, inter gulæ proceres maximus, immensa re familiari comestationibus exsorpta, cum superesse sibi tantum sestertiûm centies, Gallicæ monetæ libras 1,945,502, computasset, vitam veneno finivit, ne in ultima fame viveret. Juvenal IV, 25. Plin. IX, 17. Senec. Consol. ad Helviam X.

Quid hæc? si cogitemus margaritas ipsas in gulas fuisse conditas. Cleopatram enim, solam se centies H s, Gallicæ monetæ libras 1,945,502. cenaturam gloriatam, & margaritâ, singulari ac verè unico naturæ opere, aceto liquefactâ & epotâ superbam, æmulati sunt, ne hac luxuriæ gloriâ spoliarentur. Prior id fecit Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius, histriionis *Æsopi filius*: expertus enim in gloria palati quid saperent margaritæ, atque ut decies H s, Gallicæ monetæ libras 194,531, solidum absorpsit, mirumque placuit; *ne solus hoc sciret, singulos uniones convivis quoque absorbendos dedit*: quod Romæ in promiscuum ac frequentem usum venit. Plin. IX, 35. Horat. II. Satyr. III, 240. Tali filio dignum patrem, Ælopum non puduerat patinam habere H S centum, Gallicæ monetæ libras 19,453 taxatam: *in qua posuerat aves cantu aliquo aut humano sermone vocales*, Hs sex, Gallicæ monetæ libras 1,167, singulas coemptas, nulla alia inductus suavitate, nisi ut in his imitationem hominis manderet, ne quæstus quidem suos reveritus illos opimos, & voce meritos, Plin. X, 51.

Quis postea miretur P. Clodium, a Milone occisum, *sestertiûm centies & quadragies octies*, Gallicæ monetæ libris 2,879,442, domo empta, habitasse, Plin. XXXVI, 15. Vasa coquinaria ex argento Calvum oratorem habuisse; & duos scyphos *Mentoris artificis* cælatos sestertiis C, monetæ Gallicæ libris 19,453, nunquam his uti propter verecundiam ausum: inventas carrucas ex argento cælatas; lances e centenis libris argenti factas; lectos mulierum totos opertos argento, postea aureos fuisse, Plin. XXXIII, 11. Ipsum M. Tullium Ciceronem in illa sua paupertate, & illo ævo, veteris parimonix nondum oblito, mensam citream H s, X, Gallicæ monetæ libras 194,531 emisse: aliam a Cethegis descendente H s XIV, Gallicæ monetæ libris 272,333, fuisse permutatam, Plin. XIII, 15? Quid loquar libidinis portenta, & unum spadonem, a Sejano

DE LUXU ROMANORUM.

HS 5, Gallicæ monetæ libras, 9,727, 512, emptum? Quid dicam tanto acriorem circa tabulas & statuas insaniam, quanto honestiori specie?

At quas ergo opes habebant Romani, ut tanto luxui sufficerent? Illas æstimemus, non ex Crasso, ætatis suæ Quiritium post Syllam ditissimo, qui in agris HS M̄M, Gallicæ monetæ libras 38,91,050, possedit; sed ex C. Cæcilio Claudio Isidoro, homine satis ignobili, qui *Asinio Gallo & Marcio Censorino Coss. A. U. C. DCCXLVI, A. C. 8. VI. Kal. Febr. testamento suo edixit, quamvis multa ciuili bello perdidisset, tamen relinquere servorum quatuor millia centum sedecim: juga bouum tria millia sexcenta, reliqui pecoris cc. quinquaginta septem millia: in numerato HS DC, Gallicæ monetæ libras 11,673,015. Funerari se iussit HS XI, Gallicæ monetæ libris 213,984, Plin. xxxiii, 10. Ipse augur Cn. Lepidus, homo ingenii tam sterilis, quàm pusilli animi, ab Augusto, ad quem attulerat paupertatem, ditatus, quater millies sestertium, Gallicæ monetæ libras 77,820,100, congeffit. Senec. de Benefic. 11, 27.*

Observandum adhuc hic luxûs initia recenferi; adoleuisse sub Caligula; sub Claudio, & Nerone, ita adcreuisse, ut philosophus Seneca, qui præter villas aliaque plurima, quingentas citreas mensas, & HS ter millies, Gallicæ monetæ libras 58,365,075, paraverat, vix locuples appellaretur, & libertinis pauperior esset, Dio LXI. p. 694. Tacit. Annal. xiiii, 42. xiv, 55.

Ita luxuriæ pestis grassata est in populo, cui olim *hina jugera satis fuerant, nec ullis maiorem modum attribuerat Romulus, Plin. xviii, 2. qui arantem quatuor sua jugera, nudum, & pleno pulveris ore, cum Viator dictaturam ei adtulit anno U. C. ccxcvi, Quinctium Cincinnatum laudaverat, Plin. xviii, 3. qui Cornelium Rufinum, bis consulem, & dictaturâ functum, a censore Fabricio senatu motum, ob luxuriâ notam, quòd decem pondo libras, Gallicæ monetæ libras 653, argenti facti haberet, anno U. C. cccclxxxix irriferat, Gellius iv, 8. At devicta Asia anno U. C. dlxiv luxuriam in Italiam misit. Lente & verecunde excepta, Scipio Africanus anno U. C. dlxxi libras xxxii argenti, monetæ Gallicæ libras, 2,091, hæredi reliquit. Frater ejus Allobrogicus primus omnium pondo mille, monetæ Gallicæ libras 65,362, habuit.*

Malorum feracior exstitit annus Urbis dcviii, quo eversa Carthago æmulationem, virtutis parentem, sustulit; incensa Corinthus, capta Achæia, signa & tabulas pictas invexere. Donata demum ab Attalo Asia anno U. C. dcxxi, civitatem paulatim assuetam amare & admirari opulentiam externam, ultroque in insanias, quas memoravimus, ruituram, penitus perdidit.

Vetum

DE LUXU ROMANORUM.

Verùm ne tota hæc disquisitio in admirationem indignationemve exeat, singularem Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix* VII, 4. Tom. 1. p. 158. de luxu sententiam paucis expendamus. Hæc præcipua ejus, quæ nos spectant, capita: Tiberium existimasse luxum in regnis esse necessarium; illum in literis, quæ capite sequenti leguntur, approbasse. Unde adstruit in regnis luxûs necessitatem; nullas in iis debere esse leges sumptuarias: & concludit respublicas luxu, regna egestate perire. *Tibere voyoit bien qu'il ne falloit plus de loix somptuaires Le luxe est donc nécessaire dans les Etats Monarchiques Tout ceci mene à une reflexion. Les Rèpubliques finissent par le luxe; les Monarchies par la pauvreté.*

At Tiberius Casar, minimè comis imperator, immo tristissimus, ut constat, hominum, teste Plinio xxxv, 4. & xxviii, 2. luxui fuit semper infensissimus, Sueton. in Tiber. xxxiv. In egregiis suis hac de re literis luxum toleravit, non approbavit. Noverat Princeps callidus, & regnatricis artis peritissimus, irrepentibus vitiis citò occurrendum; vigentibus, acriter, sed lente obsistendum; insanabilibus, ne crescant, connivendum. Vitia esse atrocias, quæ severitate extermines: esse dulcia, quæ severitate irrites. Luxum dulce esse vitium, extremis reip. exemplis & Augusti libidinibus factum insanabile; igitur dissimulandum, malique remedium, vel ex austeritate Principum, quorum exempla plurimum valent, luxûsque infamiâ, petendum; vel tempori, quod, ut virtutes in vitia, ita quoque, sed raro, vitia in melius mutat, permittendum. Fateor resp. luxu perire: regna quoque luxu perire contendo. Nec unquam audiivi Babylonicâ, Assyriâ, Ægyptiâ, Parthica, aliaque luxu celebratissima regna egestate periisse. Luxu pereunt respublicæ, crescente ambitione: luxu pereunt regna, decrecente virtute. In rep. luxus erigit animos: in regno deprimit. Luxu reip. civis, æqualitate exuta, dominationem affectat: luxu regnorum civis, induta æqualitate, dominationem aspernatur. Optima respublica, in qua nullus est luxus: regnum optimum, in quo luxus pro conditionum varietate varius, & in singulis modestus.

Brotier ad cap. LII. lib, III, Tacit. Annal.

DE NERONIS AUREA DOMO.

NERO, majestatem suam Augusti, Tiberii, Calique domibus coarctari ratus, forte etiam Cyrum æmulatus, qui, teste Plinio, xxxiii, 3, *aureas cameras & argenteas trabes, & columnas, atque parastaticas* habuerat, magnificam domum fecit, quam *Transitoriam* appellavit. Ea urbis incendio absumpta, patriæ ruinis usus est, ut immenso ambitu, majore sumptu, eruditio-
 tioreque luxu novam domum, aut potius urbem in ipsa Urbe, conderet. In hac domo, quam *auream* nominavit, *haud perinde gemmæ & aurum miraculo erant, solita pridem & luxu vulgata, quam arva & stagna, & in modum felitudinum hinc silvæ, inde aperta spatia & prospectus.* Tacit. Annal. xv, 42. Nero ejusmodi domum cum *absolutam dedicaret, hætenus comprobavit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse.* Sueton. in Ner. xxxi. Vix ratus se adhuc quasi Principem habitare.

Domus illa a via Sacra & palatio, seu Augusti domo, *Esquilias usque* protendebatur. Sueton. loc. cit. Nempe spatium ingens locaque illa obtinebat, ubi nunc ecclesiæ sanctæ Franciscæ, sancti Francisci de Paulâ, sancti Petri ad Vincula, Amphitheatrum nunc *Colosseo*, vel *le Colisée*, Thermarum Titi rudera, ecclesia sanctæ Mariæ Majoris, partque maxima hortorum, qui in Esquilino monte diffunduntur.

In hac domo omnia ad magnificentiam composita. In ejus vestibulo stabat æneus *colossus centum viginti pedum*, Neronis effigie. Sueton. loc. cit. *Porticus triplices milliarias* habebat. Sueton. ibid. Quod certe magnificentissimum fuit, sive porticus, triplici ordine columnarum suffultæ, mille columnas habuerint, sive mille passus fuerint complexæ.

Aulæ autem, conclavia, cubicula, sellariæ, id est arcanarum libidinum sedes, *cuncta denique auro lita, distincta gemmis unionumque conchis erant.* Sueton. loc. cit. Inter has opes eminebant adhuc *cenationes* (Gallice *les salons à manger*,) *laqueata tabulis eburneis versatilibus, ut flores; fistulatis, ut unguenta desuper spargerentur.* Illarum autem *cenationum præcipua* erat *rotunda, quæ perpetuò diebus ac noctibus*, id est indefinenter, *vice mundi circumageretur*; nobili sanè gratissimoque artificio. *Balinese marinis & Albulis fluebant aquis.* Sueton. ibid. Sic e mari per plus quam sedecim millia passuum arcessitæ aquæ. Sic ex urbe Tiburtinâ, nunc *Tivoli*, petita est egelida sulphureaque aqua Albula, vulneribus saluberrima. Plin. xxxi, 2.

Quid nunc eloquar tantam auri vim in hac domo fuisse, ut, cum Nero Pompeii theatrum operuisset auro, quod Thidati, Armeni

DE NERONIS AUREA DOMO.

meniae regi, ostenderet, ea fuerit, teste Plinio xxxiii, 3, exigua aureae domus pars? Quid dicam *clarissima quaque artium monumenta* undequaque terrarum in Urbem convecta, & *in sellariis domus aureae disposita*? Plin. xxxiv, 8. Quid referam ex ipsa Cappadocia Phengiten lapidem, recens repertum, duritia marmoris, candidum ac translucentem fuisse advectum, ut Fortunae Sejae aedes ibi exstrueretur! Plin. xxxvi, 22. Quid memorem locupletissimam supellestilem, adeo ut tricliniaria Babylonia, *les tapis pour les lits à manger*, quadragies sestertio, Gallicae monetæ libris 778,315, Neroni steterint: Plin. viii, 48. atque sua inter pocula *capidem unam murrhinam, petite coupe faite d'une pierre précieuse de l'Orient*, habuerit, quam *trecentis talentis*, Gallicae monetæ libris 350,150, paraverat? Plin. xxxvii, 2. At de his, ut & de colosso, commodius dicetur inter *Anecdota de Nerone*. Haud tamen siluerim *sceptra, & personas histrionum, & cubilia amatoria* fuisse unionibus constructa. Plin. ibid.

Verum, hæc quanta quanta sint, admirationem adhuc in ea domo Aurea vincebant arva, stagna, ceteraque luxus ornamenta simul & oblectamenta. *Stagnum unum memorat Suetonius, loc. cit. maris instar, circumseptum ædificiis ad urbium speciem*. Adde rura, vineta, pascua, silvas, *varia cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum*. Sueton. ibid. Sic una domus totam fere naturam præcipuaque artium miracula complectebatur.

Id quidem mirabatur otiosum vulgus. At fuere, qui domus amplitudine Romanos ab Urbe ejici quererentur. Hinc famosi ver-
sus, quos retulit Suetonius in Ner. xxxix.

Roma domus fiet: Veios migrate, Quirites,

Si non & Veios occupat ista domus.

Qui altiora cogitabant, indignabantur modestiam Romanam, terrarum orbis victricem, ignavi Principis luxu ita dehonestari. *Bis vidimus urbem totam cingi domibus Principum Caii & Neronis, & hujus quidem, ne quid deesset, aurea*. Nimirum sic habitarunt illi, qui hoc imperium fecere, tantas ad vincendas gentes, triumphosque referendos ab aratro, aut foco, exeuntes, quorum agri quoque minorem modum obtinuerunt, quam sellariæ istorum. Plin. xxxvi, 15.

Floruit domus Aurea, stante Nerone. Eo extincto vixit adhuc, vigentibus libidinibus. Otho, earum æmulus, ut imperium adeptus est, quasi Neroniano luxui aliquid deesset, nihil quidquam prius pro potestate subscripsit, quam *quingenties sestertiū*, Gallicae monetæ libras 9,727,512, ad peragendam Auream domum. Sueton. in Othon. vii.

At tandem sua magis, quam aliena, vi profligatis his imperii pestibus, sub felicibus Vespasiani Titique auspiciis Roma acqui-
evit

DE NERONIS AUREA DŌMO.

evit. Tum immensa unius Principis luxuria in publicos usus versa: Colossus *dicatus solis venerationi est, damnatis sceleribus Neronis*. Plin. xxxiv, 7. *Clarissima artium monimenta in templo Pacis aliisque Vespasiani operibus dicata*. Plin. xxxiv, 8. num. 24. In stagnorum loco assurrexit stupenda magis Amphitheatri moles. Thermæ Titi superbum agrum occupavere. Roma demum Romanis reddita est, ut egregiè dicit Martialis, libr. Spectac. Ep. 2.

Hic, ubi siderens propius videt astra colossus,

Et crescunt mediâ pœmata celsa viâ

Invidiosa feri radiabant atria regis,

Unaque jam tota stabat in urbe domus.

Hic, ubi conspicui venerabilis amphitheatri

Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Hic ubi miramur velocia munera thermas

Absulerat miseris tecta superbus ager.

Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,

Ultima pars aulæ deficientis erat.

Reddita Roma sibi est, & sunt, te præside, Cæsar,

Deliciæ populi, quæ fuerant domini.

Auræ domûs ichnographiam, ad veterum scriptorû fidem, ac maximè ad hoc Martialis epigramma exactam, delineavit Cl. Piranesi, *Antichita Romane*, Tom. I. Tabul. XLIII. Exstant adhuc quædam ejus rudera, quæ vide apud eundem Piranesi, loc. cit. & p. 34. ac Tabul. xxxiii.

Quantum autem impensarum in hac domo exstruenda factum fuerit, satis declarat Suetonius loc. cit. cum ait Neronem *non in alia re damnosiorum fuisse, quàm in ædificando*. Apertius adhuc expressusque Tacitus, Annal. xv, 45. *Conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciæ eversæ, sociique populi, & quæ civitatum libera vocantur. Inque eam prædam etiam dii cessere, spoliatis in Urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani ætas prospere aut in metu sacraverat . . . Per Asiam etiam atque Achaiam non dona tantam sed simulachra numinum abrepta. Adde maxima impensarum instrumenta, operis nempe magistros & machinatores fuisse Severum & Celerem, quibus ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare, & viribus Principis includere*. Tacit. Annal. xv, 42.

Automata hac ætate fuisse celebratissima docet tum cenatio illa rotunda, quæ perpetuo motu, mundi vice, circumagebatur, tum Triton ille argenteus, qui Claudio Principe, e medio lacu Fucino per machinam emerfit, & exciente buccina, navalis prælii signum dedit; ut videre licet in Notis & Emendationibus ad Annal. xii, 56.

Brotier ad cap. XLII. l. xv. Ann. Tac.

DE VEXILLARIIS.

VEXILLARII, de quibus tot diversæ eruditorum opiniones circumferuntur, ii sunt, qui nec sub signis, nec sub aquilis, sed sub vexillis militabant. Cuique legioni vexillum unum erat adtributum: inde in inscriptionibus apud Gruterum, pag. cclvi, 8. VEXILLATIO LEGI. XX: apud Cl. Schoepflinum, Alsat. Illustrat. Tom. I. p. 441. VEXILLATIO LEG. XXII. apud Tacitum Hist. II, 100. *Vexillarii quartæ decimæ & sextæ decimæ legionum.* III, 22. *Cum vexillis nonæ, secundæque, & vicesimæ, Britannicarum legionum;* & Annal. XIV, 34. *Quartadecima legio cum vexillariis vicesimariis:* Annal. IV, 73. *Vexilla legionum e superiore Germaniâ.* Vexillationes legionariæ generatim appellabantur *vexillarii e legionibus*, Tacit. Hist. III, 48.

At quibus militibus constabant hæ vexillationes? primò Veteranis, qui *sub vexillo* retinebantur, donec honestam missionem obtinerent, *ceterorum immunes nisi propulsandi hostis.* Tacit. Annal. I, 36 & 37. III, 21. Secundò *legionariis infirmis*, aut potius *convalescentibus*, Cæsar de Bello Gall. VI, 36. *Complures erant in castris ex legionibus ægri relictæ: ex quibus qui hoc spatio dierum convalescerant, circiter ccc sub vexillo unâ mittuntur.* Tertiò Tironibus: *vexillum Tironum* memorat ipse Tacitus, Annal. II, 78. Quartò Romanis omnibus, qui militabant, nec in legiones erant adlegendi. Sic apud Suetonium in Aug. xxv. Libertini, qui in Illyrico & Germaniâ, imperitante Augusto, militavere, *sub vexillo* fuisse dicuntur.

Ex his patet vexillariorum numerum definitum non fuisse, sed pro diversis circumstantiis diversum. In castris minorem locum quàm legionarii obtinebant. Idque innuit Hyginus in Gromatic. p. 72. *Vexillarii legionum eandem pedaturam accipere debent quod cohors legionaria: ad sexcentenos homines computantur.* Cùm vexillationes in provincias mittebantur, iis virum aliquem insignem fuisse præpositum patet ex veteribus inscriptionibus apud Gruterum, p. ccccvii. num. 1. L. FABIO. M. F. GAL. CILONI PRÆPOSITO. VEXILLATION. PERINTHI. PERGENTIB. & p. ccccxli. num. 4. L. NERATIO. C. F. VOL. PROCULO MISSE. AB. IMP. ANTONINO. AVG. PIO. AD DEDUCENDAS. VEXILLATIONES. IN. SYRIAM. OB. BELVM. PARTHICVM. PRÆF. AERARI. MILITARIS.

Nunc verò difficiliora quædam de vexillariis faciliè explices. *Tredecim vexillariorum milia* recensentur, Tacit. Hist. II, 83. Nec mirum, cùm plurimarum legionum vexillationes mitterentur, & plurimi essent tirones. *Vexillariis pulsæ*, dicuntur *vires legionis non affuisse*, Tacit. Hist. II, 66. Meritò quidem: legio enim longè fortior tuit vexillariis, quorum vis exigua in convalescentibus; ars ferme nulla in tironibus: validiores veterani, sed numero

i

impares,

DE MILITARIBUS ROMANORUM VIRIBUS.

impares, & longâ militiâ, atque annis, laborum intolerantes. Vexillationes ab Augusto inventas non fuisse ex earum dispositione, Juliique Cæsaris verbis manifestum est. Aliorum opiniones refutare superfluum, proponere sit satis. Lipsius, Milit. Rom. 1, 8. contendit vexillarios esse veteranos sub vexillo retentos. Pichena & J. F. Gronovius in Tacit. Annal. 1, 38. De vit. Agric. 18. volunt esse legionarios aliquod & seorsim missos, Gallicè *des détachements*. Salmasius, Milit. Rom. c. 19. pronuntiat esse levis armaturæ milites, Gallicè *des troupes légères* Ernestus, edit. Taciti, Tom. II, p. 578. & in commentariis Societatis Regiæ Goëttingensis, Tom. I. artic. XIII docet esse tirones, Gallicè *des recrues*.

Utrum fuerint quoque vexillationes auxiliorum, haud ita compertum. *Vexillarios* quidem *e cohortibus* memorat Tacitus, Hist. III, 6. *Germanicorum vexillationem* Suetonius in Galbâ xx. *Germanorum vexilla* Tacitus, Hist. I, 31 & 70. Et C. Julius dicitur apud Gruterum, p. ccccxv. num. 5. TRIB. . VEXIL. DACOR. PARTHIC. Id est, *tribunus vexillariorum Dacorum, Parthicorum*. At auxiliares illi, qui sub suis vexillis militabant, & particulatim mittebantur, dici potuerunt vexillationes, licet omnino diversi essent a vexillationibus legionariis.

Vexillationes posteriore ævo, non pedestri, sed equestri, nec legionariâ, sed externâ militiâ constituisse rectè probat eruditus Philip. a Turre, Monumenta veteris Antii, c. ix. p. 127. quem consule, si volueris. Nec enim hæc recentioris ævi ad nos pertinent.

Brotier ad c. xxxviii. l. I. Ann. Tacit.

DE MILITARIBUS ROMANORUM VIRIBUS.

TIBERII ætate militares Romanorum vires consistere quinque & viginti legionibus, quæ, si ex Vegetianâ II, 6. computatione æstimentur, efficiunt peditum 152,500.
equitum 18,150.

Cuique legioni sua erat vexillatio, quæ videtur fuisse circiter 1,200. hominum. Numerus itaque vexillariorum . . . 30,000.

Novem erant prætoriarum cohortes 9,000.

Tres urbanae cohortes 4,500.

Præterea Romanus populus pro decore & utilitate magnitudinis suæ, non propter necessitatem tumultus alicujus classem parabat in tempore: sed, ne quando necessitatem sustineret, semper habuit præparatam, Veget. v, 1. Nec unam fingamus classem: sex habuit populus Romanus, quatuor maritimas, duas fluviatiles. Maritimæ
trirem.

DE MILITARIBUS ROMANORUM VIRIBUS.

triremibus, liburnis, navibus rostratis constabant : fluviatiles, *luforiis*, ut eas appellat Vegetius 11, 1. Inter maritimas duæ erant primariæ & *Prætorix*, ut in Inscriptionibus nominantur : altera Misenatium, Ravennatium altera : utraque singulis legionibus instructa, teste Vegetio v, 1. Prætoriarum veluti vicariæ erant duæ aliæ maritimæ classes cum valido remigio ; altera Forojulii, seu Gallica : altera in Ponto, seu Pontica, Tacit. Hist. 11, 83. E fluviatilibus classibus, altera in Rheno, quam Germanicam classẽ appellat Tacitus Hist. 1, 58. In Danubio altera, de quâ Tacitus Annal. XII, 30. At quot navibus, quot hominibus constarent classes illæ, haud ita compertum. Maritimas imperii vires ex Aetiaca pugna æstimemus : ad illam convenere naves 1,200. Plurquam quadringentas habebat Octavius, Antonius octingentas, annumeratis onerariis, Plutarch. in Anton. p. 941. Demus dimidiam tantum partem postea fuisse : sunt 600 naves ; quibus si singulis 150 homines attribuamus, dant homines 90,000.

Haud multò secus virium in sociorum navibus, alis & auxiliis.

Tota ergo militaris Romanorum res fuit Tiberii ætate, hominum 608,300.

Computationi nostræ suffragatur Agathias, qui, cum rei militaris incuriam in Justiniano reprehenderet, ait, Hist. Justinian. v. p. 152. Τα γὰρ τῶν Ῥωμαίων στρατεύματα ὡς τοσαῦτα διαμεμενηκότα ὅποσα τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τῶν πάλαι βασιλέων ἐξεύρηται, ἐς ἐλαχίστην δὲ τινα μοῖραν περιελθόντα, ἢ ἐπὶ τῷ μεγέθει τῆς πολιτείας ἐξήκων· δέον γὰρ ἐς πέντε ἢ τεσσαράκοντα ἢ ἑξακοσίας χιλιάδας μαχίμων ἀνδρῶν τὴν ὅλην ἀγείρεσθαι δυνάμειν, μόλις ἐν τῷ τότε εἰς πεντήκοντα ἢ ἑκατὸν περιεσῆκει. *Romanorum exercitus non tanti, quanti olim sub veteribus imperatoribus fuerant, permanferant ; sed ad minimam quandam portionem redacti, non amplius magnitudini imperii pares erant. Cum enim universæ Romanorum vires sexcentis quadraginta quinque bellatorum millibus constare deberent, ægre tum temporis centum quinquaginta millibus constabant.*

Quæ de militaribus Romanorum viribus hætenus diximus, de pacificâ Tiberii ætate sunt intelligenda. Cum gravia enim flagrarent bella, immensa erant sociorum auxilia : legiones quoque multiplicabantur. Ante Mutinensem pugnam, in quâ Brutus & Cassius cecidere, XLIII legiones numerat Appianus de Bell. civil. v. p. 674. XXVIII habebat Antonius, teste eodem Appiano, ibid. Vide & Antonii nummos. Cum latius imperitatum, auctior quoque legionum numerus. Triginta legiones habuit Trajanus : novas adhuc addidit M. Antoninus & Severus, vide Dionem LV. p. 564.

Brotier ad c. v. l. IV. Ann. Tacit.

DE ROMANORUM ACTIS.

CUM adhuc raræ essent literæ, numerus annorum Urbis conditæ clavo, quem prætor maximus, aut dictator, in æde Jovis figebat, fuit consignatus, Liv. vii, 3. In hac tantâ hominum ruditate, necdum enatâ quævis scribendi, seu mentiendi, libidine, cavebatur tamen ne vetus memoria periret: *Pontifex maximus res omnes singulorum annorum mandabat literis, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi*, Cicero de Orat. i, 12. Hæc primæva Acta; ob scriptorum dignitatem *Annales maximi* appellati, & a rerum Rom. initio ad Mutii Scævola poptificis maximi mortem, seu annum U. C. DCLXXII, continuati. Tunc valescentibus vitiis, legum, rogationum, consiliorum multitudine copiosiora fuere Acta. Julius Cæsar, ut animos quâdam libertatis & gloriæ imagine ludificaret, *primus omnium instituit, ut tam senatûs, quàm populi diurna acta conficerentur, & publicarentur*, Suet. in Jul. xx. Augustus Julio, virtute, non dominationis cupidine, inferior, occultisque artibus potius, quàm animi excellentia, imperium retenturus, auctor fuit *ne acta senatûs publicarentur*, Suet. in Aug. xxxvi. Augusti cæpta prosecutus est Tiberius, semper obscurus, & servituti imminens. Fortè etiam sanxit ut senator, a se delectus, Acta senatûs componeret, Tacit. Annal. v, 4: de rebus quoque in Acta publica referendis omit- tendisve pronuntiavit, Dio LVII. p. 617. Pristinæ tamen memorie retinendæ minimè incuriosus, cum actorum publicorum partes periissent, aut vetustate ferme vanescerent, quæ exstarent a tribus senatoribus describi, cetera conquiri iussit anno U. C. DCCCLXIX, Dio LVII. p. 613.

Quatuor itaque fuere apud Romanos Actorum genera. Primum Principis, Suet. in Domit. xv. Alterum senatûs, Tacit. Annal. v, 4. Duo postrema, populi: publica scilicet, Tacit. Annal. xii, 24, diurna, Tacit. Annal. xiii, 31. Res leviores, ludos, quotidianos Urbis nuntios continebant Diurna; & per provincias, per exercitus a curiosis & otiosis legebantur, Tacit. Annal. xvi, 22. Publicorum Actorum non una species, sed pro rerum varietate & multitudine multiplex. In iis enim scripti dies natales, Suet. in Tiber. v. nuptiales, Juvenal. Satyr. ii, 36. emortuales, Dio XLVII. p. 330. res illustres, artium miracula, Dio LVII. p. 617. casus singulares & inauditi, Plin. viii, 40. Præterea Acta erant *municipalia, præsidialia*, Brisson. de verb. signific. *oppidana* etiam, Suet. in Caio viii. Actis illis conficiendis aderant scribæ, ut patet ex Pisano Lucii Cæsaris monumento, quod emendatissimum edidit Cl. Gori. Inscript. Ant. Tom. ii. p. 10. Apud eundem, Tom. i. p. 308. in marmore veteri memoratur Cn. Sentius patronus DE-

CVRIAE

DE VOLUNTARIA MORTE.

CVRIAE SCRIBAR. CEREARIOR. ET LIBRARIOR. id est, *Scribarum, Cereariorum*, qui ceratas tabellas curabant, & *librariorum*, lis, ut videtur, præerant Romæ, senatorès; in provinciis, magistratus.

Brotier ad cap. iv. l. v. Ann. Tacit.

DE VOLUNTARIA MORTE, vulgò le Suicide.

OB inauditum scelus, aut numquam nisi virtutis desperatione ausum, ac proinde rarissimum, nullæ in rep. Rom. leges exstiterè adversùs eos, qui sibi violentas manus afferrent. Humanda corpora, mansura testamenta, properatæ mortis præmia fuère sub imperatoribus, quorum intererat per fas & nefas dominationem firmare. Firmatâ licèt dominatione, gliscente in dies opum cupidine, sanxit Antoninus, duobus Alpris consulibus A. U. C. DCCCCLXV. J. C. 212. bona eorum, qui conscientia delati admissique criminis, metuque futuræ sententiæ manus sibi intulerunt, filco vindicari. Eorum verò, qui, nullo delato crimine, dolore aliquo corporis, aut tædio vitæ, aut furore, vel insaniâ, aut aliquo casu vitam finisse constiterint, bona tam ex testamento, quàm ab intestato, ad successores pertinere, Cod. 1x. Tit. 50. de bonis eorum qui mortem sibi consciverunt.

Apud nos consultius provisum ut in eos, qui sibi mortem conscivissent, nisi si id casu aut morbo contigerat, animadverteretur. Voluntariam enim mortem sanis & ratione utentibus hominibus licitam esse Stoicum & impium est placitum. Nec remedium est animi, sed furor, Plinii xxviii. 1. sententia : *ex omnibus bonis, quæ homini tribuit natura, nullum melius esse tempestivâ morte : idque in eâ optimum, quod illam sibi quisque præstare poterit.*

Veriùs Philosophiæ procures, Socrates apud Platonem in Phædone p. 62. Tom. I. Μὴ θεμίδον εἶναι ἑαυτὸν εἰσέζεσθαι . . . Ὡς ἐν τινι Φερεῶ ἐσμέν οἱ ἄνθρωποι, καὶ εἰ δὲ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν, εἰδ' ἀποδιδράσκειν. *Non licet sibi violentas manus inferre . . . Ut in quadam custodiâ nos homines sumus ; nec decet quemquam ex hac se ipsum solvere, neque aufugere.* Aristoteles Ethic. ad Nicom. III, 11. Τὸ δ' ἀποδύσκειν Φεύγοντα πένιαν, ἢ ἔρωτα, ἢ τι λυπηρὸν, εἰς ἀνδρείαν, ἀλλὰ μᾶλλον δειλῶ. Μαλακία γὰρ, τὸ Φεύγειν τὰ ἐπιπονᾶ καὶ εἰς ὅτι καλὸν, ὑπομένει, ἀλλὰ Φεύγων κακίον. *Mori ob inopiam, aut amorem, aut aliud molestum, non est fortis viri, sed timidi. Mollietis enim est, fugere operosa & aspera : neque mortem, ut bonum sustinet, sed malum fugit.* Pythagoras, laudatus

DE LUDIS SÆCULARIBUS.

datum a Cicerone de Senect. LXXIII. *vetat injussu imperatoris, id est, Dei, de præsidio & statione vitæ decedere.* Ipseque Tullius, in somnio Scipion. VII. *Piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex hominum vitâ migrandum est, ne munus humanum assignatum a Deo defugisse videamini.*

Pudeat ergo nuperos voluntariæ mortis patronos, imbelles homines, pro patriâ, pro familiâ, pro se nihil umquam viriliter ausos, umbraticis tantum in scriptis audaces, Stoicam ἀπαθείαν ridiculè ostentare.

Brotier ad c. XXIX. l. VI. Ann. Tacit.

DE LUDIS SÆCULARIBUS.

SÆCULARIUM ludorum originem docet Varro apud Censorinum, de die natali, cap. 17. *Cum multa portenta fierent, & murus ac turris, quæ sunt intra portam Collinam & Esquilinam de cælo essent tacta, & ideo libros Sibyllinos quindecimviri adissent; renuntiarent, uti Diti patri, & Proserpinæ, ludi Terentini in campo Martio fierent, & hostiæ furvæ immolarentur; utique ludi centesimo quoque anno fierent.* At contrâ, ut decimo centesimoque anno repetantur, tam commentarii quindecimviro- rum, quàm D. Augusti edicta testari videntur: adeò ut Horatius in carmine, quod sæcularibus ludis cantatum est, id tempus hoc modo designaverit:

Certus undenos decies per annos

Orbis ut cantus referatque ludos

Ter die clarâ, totiensque gratâ

Nocte frequentes.

Hæc Censorinus; qui varias postea de annis, quibus editi sunt ludi sæculares, veterum scriptorum opiniones recenset. Ego quindecimviro- rum rationes, quas tradit, utpote probabiliiores, sequar.

Primi ludi sæculares editi sunt anno U. C. CCXCVIII, M. Valerio, Sp. Verginio consulibus.

Secundi ludi sæculares fuere anno U. C. CDVIII, M. Valerio Corvino & C. Pæulio consulibus.

Tertii ludi sæculares facti anno U. C. DXVIII, P. Cornelio Lentulo & C. Licinio Varo consulibus. Sic quoque Fasti Capitolini ad hunc annum,

LVDI. SÆCVLARES. TERT.

Vide Cl. Piranesi, *Fasti consulares*; & Notas, pag. 19.

Quarti

DE LITERARUM ORIGINE.

Quarti ludi sæculares spectati anno U. C. DCXXVIII, M. Æmilio Lepido & L. Aurelio Oreste consulibus. Id quoque suadet Horatius suprà laudatus.

Quintos ludos sæculares fecere Augustus & Agrippa anno U. C. DCCXXXVII, C. Furnio & C. Junio Silano consulibus. Nec aliter Fasti Capitolini ad hunc annum,

LVDI. SÆCVLARES. QVINCT.

Id est quintum, seu quintum.

Sextos ludos sæculares fecit Claudius anno U. C. DCCC, spretà sæculari ludorum lege, & prævalidà annì ab Urbe conditâ octingentesimì celebritate. Factum ut excusaret, edixit sæculares ludos anticipatos ab Augusto, nec legitimo tempori reservatos fuisse, Sueton. in Claud. XXI. Ipse tamen in historiis suis prodiderat, intermissos eos Augustum multò post, diligentissimè annorum ratione subductâ, in ordinem redegissee, Sueton. ibid.

Testatur Plinius VII, 48. Stephanionem, qui primus togatas saltare instituit, utrisque sæcularibus ludis saltasse, & Divi Augusti, & quos Claudius Cæsar consulatu suo quarto fecit, quando LXIII & non amplius anni interfuere. Inde, ut tradit Suetonius loc. cit. Vox præconis irrisa est, invitantis more solemnì ad ludos, quos nec spectasset quisquam, nec spectaturus esset: cum superessent adhuc qui spectaverant, & quidam histrionum producti olim, tunc quoque producerentur.

De ludis sæcularibus dicitur adhuc infrà ad annum DCCCXLI, quo Domitianus septimos sæculares ludos edidit.

Brotier ad cap. XI. lib. XI. Tacit. Annal.

DE LITERARUM ORIGINE.

GRAVIS intricataque quæstio, quæ prima fuerit apud homines recepta scripturæ forma. Rude adhuc ævum figuris animalium mentis suæ sensus expressisse satis constat. Hujus inventionis laudem, barbaris omnibus, ut opinor, debitam, Ægypti monumentorum magnitudine & magnificentia soli obtinere. Agreste istud scribendi genus, quod & difficile est, nec nisi paucos brevissimosque mentis sensus potest exprimere, Assyrios ad expeditionem & fecundiorè literarum formam inquirendam excitavit. Hanc tamen gloriam Ægyptii in se derivare voluisse mihi videntur; idque innuit Tacitus, si ejus verba ritè perpenderis: *Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant (ea antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxi cernuntur) & LITERARUM SEMET INVENTORES perhibent.* At cum nulla
existent

DELITERIS A CLAUDIO REPERTIS.

existent Ægyptiarum harumce literarum monumenta, ab Assyriis literis diversa, aut iis antiquiora, quæ tamen multa superesse deberent, non immeritò scripsit Plinius, vir immensæ eruditionis, VII, 56. *Literas semper arbitror Assyrias fuisse.*

Primigenias illas literas, maximum humani ingenii fetum, omnino diversas fuisse a rotundo illo caractere, quo nunc Hebræa scribimus, certissimum est. Fortè etiam Samaritanis, quibus nunc utimur, paulo rudiores fuere.

Inde autem scriptura ad omnes gentes dimanavit, quæ egregium inventum aut rusticitate non neglexere, aut vanitate non sunt aspernatæ. Hac enim superbiâ laborasse mihi videntur duo populi, quos inter posita Assyria, Ægyptii & Sineses, vitiis ac virtutibus simillimi. Sed in utriusque pœnam vertit superbia. Stupenda enim Ægyptiorum monumenta ignota obsolescunt. Sineses in enucleandis suis characteribus semper pueri, consenescent.

Utrùm autem veteres inter characteres Sineses & Ægyptios fuerit similitudo quærunt eruditi. Hanc quidem se deprehendisse existimavit Cl. Needham in Iside Taurinensi & *Lexico Sinesi Tching-tsee-tong*. De hac similitudine interrogati Galli, qui inter Sineses multis abhinc annis degunt, eam sibi incompetam, nec Sinesibus libris satis nixam respondere. Memini quidem me legisse quædam omnino mira de veteribus hieroglyphis Sinesibus, sed quæ neque est hujus loci referre, neque, utpote ab hominibus religione præoccupatis, qui reconditissima Christianæ fidei mysteria vetustissimis Sinesium hieroglyphis adumbrata imaginabantur, conscripta, multum auctoritatis obtinerent, neque obtinere debent.

Dum meliora certioraque a Sinesibus veniant, satius erit legere eruditum opus clarissimorum virorum *Warburton & Leonard des Malpeines* Parisiis editum anno 1744, *Essai sur les Hiéroglyphes Egyptiens*. Novissimam & egregiam in eruderandis linguarum primordiis posuere Cll. de Guignes & Barthelemy. *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*. Tom. XXXII. pag. 212. Nunc verò quomodo ex Assyriis literis formatae fuerint ceterarum gentium literæ, oculis exhibebit tabula Edwardi Bernardi, cui titulum fecit *Orbis eruditi literatura*. Hanc meliorem auctioremque Londini anno 1759 edidit Cl. *Morton*.

DE LITERIS A CLAUDIO REPERTIS.

CLAUDIANUM inventum testatur Suetonius in Claud. xli. *Novas etiam commentus est literas tres, ac numero veterum quasi maximè necessarias addidit. De quarum ratione cum privatus adhuc*

DE LITERIS A CLAUDIO REPERTIS.

adhuc volumen edidisset, mox Princeps non difficulter obtinuit ut in usu quoque promiscuo essent. Exstat talis scriptura in plerisque libris, ac diurnis titulisque operum.

Ex tribus his literis una occurrit in hujusce ævi inscriptionibus. Sic apud Gruterum cccxxvi. num. 9.

ANTONIAI
AVGVSTAI
DVSI
SACERDOTI DII
AVGVSTI
MATRI. TI. CLAVDI.

In eadem inscriptione legitur VIIIR EPVLON. Id est *septemvir epulonum*. PRINCIPI IVVENTVTI. id est *Principi juventutis*.

In aliâ inscriptione, quam dabimus in Notis & Emendationibus ad Annal. XII, 23.

TI. CLAVDIVS

.....
POMERIUM
AMPLIADIT TERMINADIT.

Illud inventum laudat Quintilianus, Institut. Orat. I, 7. *Nec inutiliter Claudius Æolicam illam ad hos usus A literam adjecerat.*

Altera litera fuit antisigma ꝛ, teste Prisciano Fol. 5. *Huic S præponitur P, & loco Ψ fungitur, pro quâ Claudius Cæsar antisigma hac figurâ ꝛ scribi voluit. Sed nulli ausi sunt antiquam scripturam mutare.*

De tertiâ literâ major controversia. Immo Cl. Pitiscus ad locum Suetonii supra laudatum adnotat. *In III literâ hæremus, nec auxilio est Grammaticorum manus.* Hac confessione, incitatos nos juvat diligentius inquirere. Ac primò quidem Martianus Capella innuit tertiam hanc literam a Claudio fuisse additam, ut CS Romanorum, aut E Græcorum, exprimeret. Sic enim Capella libr. III. pag. 55. *Huic literæ (S) Divus Claudius P adjecit, aut C propter Ψ & E Græcas, psalterium, saxa.* Hæc valde obscura sunt; nec inde liquet quibus notis PS aut Ψ, & CS aut E Claudius expresserit. In hac tamen obscuritate manifestum est juxta Capellam Claudium tertiam reperisse literam, quâ exprimeret CS, aut E. Vacillare tamen mihi videtur Capellæ auctoritas, quòd Romani haberent literam x, cui eadem ac literis CS & E vis.

Potior ergo mihi videtur Velii Longi sententia. Porro sic ille Velius, in *Orthographiâ*, inter Putschianos rei grammaticæ scriptores editâ apud Wechel. anno 1605. *De VIRO verò & VIR- TUTE ubi I scribitur & pene U enuntiatur. Unde Tiberius Claudius novam quamdam literam excogitavit, similem ei notæ, quam pro*
K *aspiratione*

DE JURE LATII, &c.

aspiratione Græci ponunt, per quam scriberentur eæ voces, quæ neque secundum exilitatem literæ, neque secundum pinguitudinem literæ sonant, ut in VIRO, VIRTUTE, neque rursus secundum latum literæ sonum enuntiarentur, ut in eo, quod est LEGERE, SCRIBERE. Haftenus Velius; cui nonnihil favet Quintilianus, Institut. Orat. I, 4. Medius est quidam V & I literæ sonus. Non enim sic OPTIMUM dicimus, ut OPIMUM. Et in HERE, neque E planè, neque I auditur. An rursus aliæ redundant, præter illam aspirationis notam F, quæ si necessaria est, etiam contrariam sibi poscit. Nam Quintilianus, ut & Velius, agnoscit medium quemdam sonum inter E & I, ut in HERE; inter V & I, ut in OPTIMUM. Velius expressè ait ad id discriminis exprimendum excogitatam esse a Claudio literam similem ei notæ, quam pro aspiratione Græci ponunt. Ea nota est F, tum ex Quintiliano, tum ex Heracleorum nummis, quos videre est apud Cl. Pellerin, Recueil de Médailles de Peuples & de Villes. Tom. I. pag. 42. ἙΡΑΚΛΗΙΩΝ. Ergo illa nota F est tertia Claudii litera. Claudiana autem illa litera, sicut & antisigma, in nullis antiquitatis monumentis, quæ haftenus reperta sunt occurrit. Nec poenitenda jactura. In iis enim parum curiositatis, nihil utilitatis.

Brotier ad cap. XIV. lib. XI. Tacit. Annal.

DE JURE LATII, Civitate Romanâ, jure Quiritium, jure Italico, Coloniis, Municipiis, populis liberis, fœderatis, immunibus, stipendiariis.

ROMANI, initâ tandem, post diuturnum bellum, cum Latinis pace, iis tribuere, ut Romanis legionibus immisti militarent, ibique honores capefferent. Negata verò suffragii latio; & magistratibus in Urbe interdictum. Hoc *Jus Latii*: quod, cum sit inter jura antiquissimum, dictum est quoque *Jus antiquum Latii*.

Postea datum jus suffragii & magistratus ineundi; ceteraque juris publici permixta, census, militia, tributa, vectigalia, sacra. Hoc *Jus civitatis Romanæ*, seu *civitas Romana*.

Concessa etiam, quæ juris erant privati, libertas, gens, connubia, jus patrum, jus legitimæ dominationis, dominii, usucapionis. Hoc *Jus Quiritium*.

Non

DE JURE LATII, &c.

Non Latini tantum, id est Latii incolæ, sed Itali quoque, id est, qui inter utrumque mare ad Rubiconem usque fluvium incolebant, jus a Romanis consecuti sunt, quod dictum est *Jus Italicum*. Jus illud Italorum videtur primò fuisse aliquantò deterioris conditionis, quàm Latinorum: sed tandem eò recidit ut immunitas a censu capitis & soli esset *Jus Italicum*.

Roma, inter arctiores conclusa fines, cives militæve aliò deduxit, qui loca sibi assignata incolerent. Hæ sunt *Coloniæ*, quæ Romanis regebantur legibus. Aliæ erant, quibus jus Italiæ dabatur; aliæ, quæ Latinorum; aliæ, quæ civium Romanorum essent.

Municipia, seu *Municipes*, cives erant Romani, legibus suis utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes, a quo munere capeffendo appellati videntur: nullis aliis necessitatibus, neque ullâ populi Romani lege adstricti, ni populus eorum fundus factus foret.

Liberi populi suis gaudebant legibus: levia tantum & sponte ad expensas publicas contributebant, sicut & *Fæderati populi*, qui fœdus cum populo Romano inierant. *Immunes* verò *populi*, ab omni publico onere soluti. *Stipendiarii*, vectigal certum solvebant, quod *stipendiarium* dicitur; quasi *viçtorix præmium*, ac *pœnam belli*. Cicero in Verrem III, 6.

Hæc qui fusiùs explicata reperire voluerit, adeat eruditos viros, Heineccium, *Antiq. Roman. Jurisprud.* Tom. I. Appendix. capp. 1, 2 & 3, & Florez, *Medallas de España.* pag. 85. & seqq.

Observandum autem hæc omnia, ut donorum natura est, pro arbitrio reipublicæ aut Principum, modò liberaliùs, modò parciùs fuisse concessa. Ita hoc in loco Tacitus memorat primores Gallorum, civitatem Romanam jam pridem affecutos, jus adipiscendorum in Urbe honorum expetere. Nempe civitas Romana nonnumquam sine hoc privilegio tribuebatur. Unde, teste Livio IX, 43. *Anguinis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta, & magistratibus præterquam sacrorum curatione interdictum*.

Juaret hîc animadvertere quàm fuerit digna totius orbis imperio gens, quæ tot jura, tam sapienter attemperata, repererit, quibus populos, ut moribus, sic meritis, diversos, quasi familiam unam regeret. At nobis brevitati studendum. Monuisse sit satis.

Brotier ad cap. XXI. lib. XI. Tacit. Annal.

DE CENSU LUSTROQUE ROMANORUM.

SERVIUS TULLIUS, rex, circa annum Urbis conditæ **CLXXX** censum instituit, rem tanto futuro imperio saluberrimam. Populus enim Romanus digestus in classes, curiis atque collegiis distributus; omniaque patrimonii, dignitatis, artium officiorumque discrimina in tabulas relata, ac si maxima civitas minimæ domûs diligentia contineretur. Belli pacisque munia, non viritim, ut antè, sed pro habitu pecuniarum facta sunt. Atque ut populus Romanus se Marti devotum sciret, peracto censu, omnes cives Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis in campo Martio aderant; ibique exercitus omnis suovetaurilibus, id est sue, ove, tauro, Marti immolatis, lustrabatur. Id appellatum *Lustrum*: singulis quinquenniis renovandum, ut vivida semper acrisque virtus ardesceret. Livius I, 44. Florus I, 6.

Census cura primum penes reges, deinde penes consules fuit. At, consulibus ad alias curas bellaque intentis, ne optimum institutum periret, creati sunt anno U. C. **cccx.** censores. Tanto incremento aucta hæc dignitas, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen; senatus, equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratûs; publicorum jus, privatorumque locorum, & vestigalia populi Romani, sub nutu arbitrioque essent. Livius IV, 8.

Hac censurâ nihil certè melius utiliusque umquam repertum; eaque unâ semper stetit Roma, si æterna esse valerent imperia, aut ab optimis institutis ferme ineluctabili vi non desciscerent mortales. Verum nonnumquam mutata omissee censura: ipsaque vitia, modò pietatis, modò Urbis splendoris specie, patrocinium quæsiere. Nihil verò censuram ac Urbem æque perditum iit, ac civitas Romana, maximum olim & rarissimum donum, promiscuè vulgata. — Ut intelligatur quàm latè sensim irrepserint, lustraue ab Imperatoribus condita illustrentur, haud pigebit lustrorum, quorum exstat memoria, indicem breviter subtexere.

Anno U. C. **CLXXX.** Primum a Servio Tullio conditum est lustrum, in quo *millia LXXX civium censa dicuntur.* Livius I, 44.

Anno U. C. **ccxlv.** Pulsis regibus, Valerio & Lucretio consulibus, censa sunt *centum triginta millia.* Plutarch. in Publicolâ pag. 103.

Anno U. C. **cclxxxviii.** A Quintio consule *censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim dicuntur præter orbos orbasque.* Livius III, 3.

Anno U. C. **ccxciv.** Q. Fabio & L. Cornelio consulibus, lustrum decimum. *Censa civium capita centum triginta duo millia quadraginta novem.* Livius III, 24.

Anno

DE CENSU LUSTROQUE ROMANORUM.

Anno U. C. cccx. creati censores L. Papirius Mugillanus, & L. Sempronius Atratinus. Livius IV, 8. Lustrum XI fecere. Fast. Capitol.

Anno U. C. cccLXIV. *Capta est Roma cum jam capitum liberorum censa essent CLII millia quingenti LXXII. Plin. xxxiii, 1.*

Anno U. C. cDLIX. Censoribus P. Cornelio Arvinâ & C. Marcio Rutilo, *censa capitum millia ducenta sexaginta duo trecenta viginti duo.* Livius X, 47. Sed errat Livius, aut potius errare ejus librarii, cum scribere lustrum hoc fuisse undevicesimum. Fuit enim lustrum XXX, seu trigesium, ut patet ex Fastis Capitolinis.

Anno U. C. cDLXXIII. Cn. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit: *censa sunt civium capita ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo.* Livii Epitome XIII.

Anno U. C. cDLXXXVIII. Censoribus Cn. Cornelio Blasio & C. Marcio Rutilo II. qui lustrum fecerunt XXXV. *Inventa sunt civium capita ccxcii millia cccxxxiv, quamquam a condita Urbe numquam cessassent bella.* Eutrop. libr. II. In Fastis Capitolinis,

CENS. CN. CORNELIUS. L. F. CN. N. BLASIO. C. MARCIUS.

C. F. L. N.

RUTILO. II. QVI. L. F. XXXV. IN. HOC. HONORE. CENSORIN.

APPEL. E.

BELLVM. PUNICVM. PRIMVM.

Anno U. C. DI. Censoribus Valerio Messallâ & Sempronio Sopho, lustrum. XXXVII. *Censa sunt civium capita ducenta nonaginta septem millia septingenta nonaginta septem.* Livii Epitome XVIII. Fast. Capitol.

Anno U. C. DVI. Censoribus Atilio Calatino & Manlio Attico, lustrum xxxviii. *Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo.* Livii Epitome XIX.

Anno U. C. DXXXIII. Censoribus L. Æmilio Papo & C. Flaminio, lustrum xliii. *Censa sunt civium capita ducenta septuaginta millia ducenta tredecim.* Livii Epitome XX. Cassiodor.

Anno U. C. DXLIV. Censoribus Cornelio Cethego & Sempronio Tuditano, lustrum XLIV. *Censa sunt civium capita centum triginta septem millia centum & octo.* Livius XXVII, 36. Tantum scilicet Romani sanguinis fuderat Annibal. Præterea in eo lustro censi non videntur cives Romani, qui in exercitiis erant, ut conjicere est ex sequente lustro.

Anno U. C. DXLIX. Censoribus Livio Salinatore, & C. Claudio Nerone, lustrum XLV. *Lustrum conditum serius, quia per provincias dimiserunt censores ut civium Romanorum in exercitiis, quantus ubique esset, referretur numerus. Censa cum iis ducenta*
decem

DE CENSU LUSTROQUE ROMANORUM.

decem quatuor millia hominum. Livius XXIX, 37. Fast. Capitol. Accrevit hic census multitudine fociorum ac Latini nominis, qui Romam commigravere, ut ibi censerentur. Unde exortæ fociorum querelæ, de quibus Livius XXXIX, 3.

Anno U. C. DLIX. Ælio Pæto & Cornelio Cethego censoribus, lustrum XLVII. *Censa sunt civium capita centum quadraginta tria millia septingenta quatuor.* Livius XXXV, 9. Fast. Capitol.

Anno U. C. DLXIV. Censoribus T. Quintio & M. Claudio Marcello, lustrum XLVIII. *Censa civium capita ducenta quinquaginta octo millia, trecenta octo.* Livius XXXVIII, 36. Fast. Capitol. In hoc lustro multi adhuc focii Latinique nominis Romam demigraverant; unde novæ querelæ, & edictum, de quo Livius XLI, 12. & seqq. XLII, 10.

Anno U. C. DLXXIX. Censoribus Q. Fulvio Flacco & A. Postumio Albino, lustrum LI. *Censa sunt civium capita ducenta sexaginta novem millia & quindecim.* Livius XLII, 10. Fast. Capitolin.

Anno U. C. DLXXXIX. Censoribus L. Æmilio Paulo & Q. Marcio Philippo, lustrum LIII. *Censa sunt civium capita trecenta viginti septem millia viginti duo.* Livii Epitome XLVI. Fast. Capitol. Plutarchus autem in Paul. Æmil. pag. 275 ait *censa fuisse civium trecenta triginta septem millia & cccclii.*

Anno U. C. DXCIV. Censoribus Cornelio Scipione Nasicâ & Marco Popillio Lænate, lustrum LIV. *Censa sunt civium trecenta viginti octo millia, trecenta quatuordecim.* Livii Epitome XLVII. Fast. Capitol.

Anno U. C. DXCIX. Censoribus Valerio Messalâ & Cassio Longino, lustrum LV. *Censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia.* Livii Epitome XLVIII. Fast. Capit. Ab hoc lustro subversam Romæ pudicitiam, posito nempe theatro, prodit Plinius XVII, 25.

Anno U. C. DCXI. Scipione Æmiliano & L. Mummio censoribus, lustrum LVII. *Censa civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo.* Livii Epitome LIV. Fast. Capitolin. Notat Plinius XXXIII, 3. L. Mummii censurâ, post Carthaginem eversam, laquearia primò inaurata fuisse in Capitolio. Inde transiere in privatorum cameras quoque & parietes, qui jam & ipsi tamquam vasa inaurantur.

Anno U. C. DCXVII. Appio Claudio Pulchro & Q. Fulvio Nobiliore censoribus, lustrum LVIII. *Censa civium capita trecenta viginti tria millia.* Livii Epitome LVI. Fast. Capitol.

Anno U. C. DCXXII. lustrum LIX. Q. Pompeius & Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe facti censes, lustrum condidere. *Censa sunt civium capita trecenta tredecim millia octingenta viginti tria, præter pupillos & viduas.* Livii Epitome LIX.

Anno

DE CENSU LUSTROQUE ROMANORUM.

Anno U. C. DCXXVIII. Cenforibus Servilio Cæpione & Longino Ravillâ, Iustrum LX. *Censa sunt civium capita trecena nonaginta millia, septingenta triginta sex.* Livii Epitome LX.

Anno U. C. DCXXXVIII. Cenforibus Cæcilio Metello & Domitio Ahenobarbo, Iustrum LXII. *Censa sunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia trecenta triginta sex.* Livii Epitome LXIII.

Anno U. C. DCLXXXIII. Iustrum LXVII. *Cn. Lentulus & L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quatuor & sexaginta senatu motis, a quibus, Iustro condito, censa sunt civium capita quadringenta quinquaginta millia.* Livii Epitome XCVIII. Nec audiendus Phlegon, qui apud Photium, Cod. XCVII. tradit censa fuisse Romanorum nongenta decem millia. *Ῥωμαίων ἀπειρηθήσαν μυριάδες ἐνενήκοντα καὶ μία.*

Hoc LVSTRVM FVIT REIPVBLICÆ SVPREMVVM.

Anno U. C. DCCIII. Cenforibus Appio Claudio Pulchro & Calpurnio Pisone Cæsonino, motus est senatu Crispus Sallustius, scriptor florentissimus. Dio, libr. XL. pag. 150.

Errat Plutarchus, cùm scribit in Cæs. pag. 733. Julium Cæsarem censum egisse, & pro trecentis viginti millibus civium, quæ priore censu numerata fuerant, in hoc censa tantum fuisse centum quinquaginta millia. *Tantam, inquit, cladem inflixit bellum civile, tantamque populi portionem absumpsit.* Hæc omnia scatent erroribus, in quos tamen iere, Plutarchum secuti, Appianus, Bell. Civil. libr. II. pag. 492. Dio, XLIII. pag. 226, & scriptor Livii epitomes CXV. Julius Cæsar non cives Romanos, sed ut *præfectus moribus*, plebem, cui dabatur e publico frumentum, recensuit, & frumentationem emendavit anno U. C. DCCVIII. Unde Suetonius in Cæs. XLI. *Recensum populi, nec more, nec loco solito, sed vicatim per dominos insularum egit: atque ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum e publico ad centum quinquaginta retraxit.*

Anno U. C. DCCXXV. Augustus, cùm censoria jura, ut cetera omnia, ad se traxisset, anno altero & quadragesimo, postquam Iustra desierant, Iustrum condidit, censaque sunt civium quadragies centum millia & sexaginta tria millia, id est 4,063,000 hominum. Testis lapis Ancyranus apud eruditum Chishull. *Antiquitates Asiaticæ*, pag. 173. IN. CONSVLATV. SEXTO. CENSVM. POPVLI. CONLEGA. M. AGRIPPA. EGI. LVSTRVM. POST ANNVM. ALTERVM. ET. QVADRAGENSIMVM. FECI. QVO. LVSTRO. CIVIVM. ROMANORVM. CENSA. SVNT. CAPITA. QVADRAGIENS. CENTVM MILLIA. ET. SEXAGINTA. TRIA. MILLIA. Hic, ut sæpe, ineptus est Suidas, qui, voce Αὐγυς, hoc numero omnes orbis Romani incolæ contineri existimat.

Ka

DE CENSU LUSTROQUE ROMANORUM.

Καὶ εὐρίσκονται οἱ τὴν Ρωμαίων διμέντες οὐ μυριάδες καὶ χίλιοι ἰξ' ἄνδρες. Frustra adlaborat eruditus Riccioli, *Geographia reform. in fin.* ut Suidam explicet. Scilicet quòd in codice suo ab Æmilio Porto emendato legeretur sic cum duplici accentu, contendit non 410 myriadas hìc intelligi, sed 41000 myriadas, ac proinde numerum integrum Suidæ esse 410,001,017 Romanorum, quem unum tunc Imperio Romano parem existimat. At hæc vana, & ab Augusti censu aliena: absurda adhuc, quòd in Imperio Romano numquam fuit, nec umquam esse potuit hic hominum numerus.

Anno U. C. DCCXXXI. Censores quidem fecit Augustus Paulum Æmilium Lepidum & L. Munatium Plancum. At *alteri vis censoris, alteri vita deerat*, Velleius Patercul. II, 95. Eâ Augusti arte malè & inter discordiam acta est censura; amboque fuere e privatis censores ultimi. Auctoritas mansit penes Imperatores, qui & nomen sæpe usurpavere.

Anno U. C. DCCXLV. Lustrum alterum ab Augusto conditum. Censa sunt civium Romanorum quadragies centum millia & ducenta tria millia, id est 4,203,000 hominum. Lapis Ancyranus, loc. cit. CONSVLARI. CVM. IMPERIO. LVSTRVM. censumque SOLVS. FECI. CENSORINO. & ASINIO. COS. QVO. LVSTRO. CENSA. SVNT. CIVIVM. ROMANORVM. pita. QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. DVCENTA. TRIA. Millia.

Anno U. C. DCCCLXVI. Tertium lustrum condidit Augustus. Censa sunt civium Romanorum quadragies centum millia & triginta septem millia, id est 4,137,000. Lapis Ancyranus, loc. cit. CONSVLARI. CVM. IMPERIO. LVSTRVM. CONLEGA. TIB. CAESARE FECI. SEX. POMPEIO. ET. SEX. APPVLEIO. COS. QVO. LVSTRO. ETIAM. Censa sunt. ROMANORVM. CAPITVM. QVADRAGIENS. CENTVM. Millia triginta. ET. SEPTEM. MILLIA. Immanem numerum obtrudit Eusebius in Chronico, cùm scribit censa fuisse nonagies trecenta millia, id est 9,300,000 hominum.

Anno U. C. DCCCL. Claudius, censor, lustrum condidit. Censa sunt civium quinquagies novies centena octoginta quatuor millia & septuaginta duo, id est 5,984,072. Tacit. Annal. XI, 25. Errat adhuc Eusebius in Chronico, qui tradit inventa fuisse civium sexagies novies centena & quadraginta quatuor millia, id est 6,944,000. Circumfertur etiam inscriptio, quæ exstat Romæ in porticu S. Gregorii, & apud Gruterum pag. CCCI. num. I.

TEMPORIBVS. CLAVDII. TIBERII,
FACTA. HOMINVM. ARMIGERORVM.
OSTENSIONE. IN. ROMA. SEPTIES.
DECIES. CENTENA. MILLIA,
LXXXXVI. MIL. X.

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

Sed recens est adulterinusque fetus, nec Latinam, sed Italicam linguam sapit. Rectè enim observatum erudito Pignorio, Ep. XXXIV. FACTA. OSTENSIONE. IN. ROMA. mera Italica esse, *Fatta la mostra in Roma.* Vidi nummum æreum Claudii, antiquum quidem, in cujus posticâ parte coronâque laurea hæc mendacia fuerant cælata. Evidens erat fraus. Novi tamen qui nummum genuinum esse defenderent.

Anno U. C. DCCCXXVII. Vespasianus & Titus censores lustrum septuagesimum quintum & SUPREMUM condidere. *Postea lustra planè fieri desiere.* Censorinus de die natali. Cap. XVIII. Quot civium millia in eo lustro censa fuerint nemo prodidit. Plura certè fuere, quàm priore lustro, civitate Romanâ a Claudio & Nerone intemperantiùs, quàm consultiùs, vulgatâ.

Anno U. C. MIV. Decius censuram restituere voluit, magnoque apparatu censorem fecit Valerianum. Trebellius Pollio in Valeriano Cap. I. & II. At cura hæc inutilis, cùm omnes orbis Romani incolas Antoninus Caracalla cives Romanos fecisset; nec ulla jam esset censoria castigatio, quæ publica delicta emendare posset.

Cùm hæc dissertatio Fastis Capitolinis ut plurimum nitatur, eorum computandi rationem sum secutus. Ab his lustris diversum est Augusti edictum, *ut describeretur universus orbis.* Luc. II, 1.

Brotier ad cap. xxv. lib. xi. Tacit. Annal.

DE URBIS ROMÆ POMERIO & MAGNITUDE, INCOLARUMQUE NUMERO.

EA FUIT Romanorum pietas, ut omnia a religione auspicarentur. Enituit maximè in consecrandis urbium ac potissimum Romæ muris, qui apud eos sancti & quodammodo divini juris erant. Digest. libr. 1. Tit. VIII. de rerum divisione. Leg. I. ex Caio. Inde legis severitas, *Si quis violaverit muros, capite puniatur.* Ibid. Leg. II. ex Pomponio. Ut autem maneret intacta eorum sanctitas, ab injuriâ hominum defendebantur atque muniebantur, relictâ tam intra, quàm extra urbem, parte agri, muris vicinâ, quam *neque habitari, neque arari fas erat.* Livius I, 44. Augures, sacris Etruscis usi, effatis, seu precibus, per totius urbis circuitum pone muros agrum illum consecrabant, ut facerent *finem urbani auspicii*: inde agrum illum *effatum* vocitabant, Gellius XIII, 14: Varro de Ling. Lat. V. *Pomerium* quoque dixere, quod pone muros ager *certis circâ terminis inaugurato consecraba-*

L

tur;

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

tur; & in urbis incremento semper quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur, Livius, loc. cit.

Antiquissimum Urbis pomerium a Romulo institutum, Palatini montis radicibus terminabatur. Gellius, loc. cit. Mons autem Palatinus quadratâ ferme est figurâ, cujus duo latera, ad Septemtrionem & Occidentem obversa, habent singula 1300 pedes Romanos; latus Meridionale circiter 1400 pedes; latus Orientale circiter 1450 pedes. Tantula Urbs, tanti futuri imperii parens!

Crescente multitudine, montes Capitolinus, Cælius & Aventinus habitari cœpere. Servius Tullius, immensam Romani imperii majestatem præfagâ mente complexus, *addit duos colles, Quirinalem Viminalemque; inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. Aggere & fossis & muro circumdat Urbem: ita pomerium profert.* Livius, loc. cit.

Hic Urbis ambitus tam religiosè habitus est, ut, teste Dionysio Halicarnassensi, scriptore diligentissimo, qui Romæ vixit, & Augusti ætate scripsit, *ad sua usque tempora ambitus ille ulterius non processerit, deo, ut aiunt, id non permittente.* Προσωτέρω δὲ ἐκ 'ἑτι προῆλθεν ἡ καίλασκευὴ τῆς πόλεως, ἐκ 'εὐνός, ὥς φασι, τῷ δαίμονι. Dionys. Halic. IV, 13. pag. 218.

Jus tamen proferendi pomerii penes eos mansit, qui populum Romanum, agro de hostibus capto, amplicaverant. Hanc gloriam quæsiit potius, quàm meruit, Sylla, anno circiter U. C. DCLXXIV, Senec. de Brevit. vitæ, XIV. Potiori jure Julius Cæsar, tot devictis gentibus, id honoris sumpsit anno U. C. DCCX, si Dionis, XLIII. pag. 238, crediderimus, aut potius sumere voluit: silent enim Suetonius & Tacitus. Meritò quoque Augustus, & ipse imperii propagator, pomerium protulit anno U. C. DCCXLVI, Dio, LVI. pag. 552.

At quomodo pomerium protulere, si Urbis ambitus non creverit, ut testatur Dionysius suprâ laudatus? Dionysio dissentire certè non licet. Existimaverim ergo hos pomerii propagatores, vel violatam pomerii sanctitatem renovasse; vel, quod verius crediderim, fuisse in Urbis ambitu partes aggere & fossis circumdatas, augurum effatis non consecratas, quæ, cùm pomerium proferebatur, consecrabantur; cippique consecrationis testes ponebantur. Talis cippus, a consulibus Censorino & Gallo positus, cùm Augustus pomerium proferret, extra portam Flumentanam repertus, Tiberim inter & viam Flaminiam.

C. MARCIUS. L. F. L. N
CENSORIUS. ET. C. ASI
NIVS. C. F. GALLVS. COS
EX S. C.

FIN. POMER. TERMIN

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

Id est *finem pomerii terminaverunt*. Gruterus CXCVI. num. 2. Porro fuisse in Urbis ambitu partes cærimoniis pomerii minimè consecratas, patet ex monte Aventino, quem *omnes, qui pomerium protulerant, excluderunt, quasi avibus obscænis ominosum*: donec Claudius, Britannicâ suâ victoriâ elatior, quàm ut ominosas religiones attenderet, eum recepit, & *intra pomerii fines observavit*. Gellius loc. cit.

Memoria exstat in veteri lapide, ad cloacam S. Lucie, non procul a Campo Floræ, apud Gruterum CXCVI. num. 4.

TI. CLAUDIVS
 DRVSI F. CAISAR
 AVG. GERMANICVS
 PONT. MAX. TRIB. POT
 VIII. IMP. XVI. COS. IIII
 CENSOR. P. P
 AVCTIS. POPVLI. ROMANI
 FINIBVS. POMERIVM
 AMPLIADIT. TERMINADITQ
 V V

Similis omnino lapis exstat Romæ in Museo Kircheriano Collegii Romani, repertus anno 1730 ad radices Cælioli montis, nunc *monte Celiolo*, juxta Urbis mœnia, duos circiter pedes cum dimidio subter terram. In latere Tiburtini hujus lapidis inscripti sunt numeri XV. qui indicare videntur lapidem hunc fuisse terminum, seu cippum, decimum quintum, ut Gruterianus lapis fuit quintus terminus.

De Æolicâ literâ J dixi suprâ ad Annal. XI, 14.

Post Claudium, Nero, cùm Pontum Polemoniacum & Alpes Cottias imperio addidisset; Trajanus, tot gentibus Romanæ ditioni subditis, pomerium protulere, ut auctor est Vopiscus in Aureliano XXI. Immo, teste P. Galeotti, *Fr. Ficoronii Gemmæ antiquæ literatæ*, pag. 127. anno 1735, Romæ juxta Cœnobium Monachorum Sancti Stephani supra Cacus in fundamentis conductitiarum domorum inventa inscriptio Trajani, quæ Urbis pomerium ab eo Imperatore auctum fuisse significabat. Inscriptionem hanc Romæ quæsi. Sed heu! perierat, lapide marmorariis vendito.

Hadrianus, religionum curiosus, pomerii terminos, continuatis proculdubio ædificiis, ut videre est apud Livium & Dionysium loc. cit. corruptos restituit. Quâ de re singularis exstat inscriptio apud Gruterum CXCVIII. num. 1.

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

COLLEGIVM
AVGV RV M. AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI, F
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONTIF. MAX. TRIB
POT. V. COS. III. PRO COS
TERMINOS. POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT

Aurelianus, *adhibito consilio senatûs, muros Urbis Romæ dilatavit. Nec tamen pomerio addidit eo tempore, sed postea.* Vopisc. loc. cit. Nempe postea in Urbis ambitu terminos addidit, quibus urbana auspicia agerentur.

Nunc verò cùm constet de pomerio, quæ fuerit Urbis magnitudo inquiramus. Omissis falsis opinationibus eorum, qui nihil magnum, nisi immensum, novere; quosque non puduit, duce Vopisco in Aureliano XXXIX, Romam fingere, quæ quinquaginta millia passuum, id est plus quàm sedecim leucas Gallicas murorum suorum ambitu contineret, eos rei absurditate revinci sit fatis. Melior locupletiorque testis Plinius III, 5, *Mœnia ejus collegere ambitu Imperatoribus censoribusque Vespasianis, anno conditæ DCCCXXVI, pass. XIII. M. cc; id est passuum tredecim millia ac ducentos, seu leucas Gallicas ferme quinque.*

At hæc ipsa mensura explicatione indiget. Majorem enim esse jam monuerat eruditus Raphael Fabretti, *de Aquis & Aquæductibus*, num. 261. Recens monuit Cl. Danville, *Mem. de l'Acad. Royale des Inscriptions*. Tom. XXX. pag. 209 & seqq. Locorum natura demonstrat Vespasiani ætate Urbis ambitum passuum VIII. M. cc. haud esse egressum. Nec exterior ipse ambitus, ab Aureliano auctus, ac proinde multò major, ultra passuum XII. M. ccc. excurrit. Unde vir, in rebus Geographicis acutissimus, vitiatos Plinii numeros, & pro *pass. XIII. M. cc*, emendandum *pass. VIII. M. cc*, contendit.

Certè de Urbis mensurâ assentior, nec tamen corruptos Plinii numeros opinor. At, qui murorum ambitum ætate Vespasiani collegere, non videntur rectà, sed per turrium flexus sinuososque murorum anfractus mensuram accepisse. Inde ex eorum calculis exurgunt passus 13,200; cùm sint reapse circiter 8,200. Sic quoque explices, quæ tradit Olympiodorus apud Photium, Cod. LXXX. pag. 198. Ammonem Geometram, mœnia Romæ, cùm primùm Gothi eam incursionibus infestavere, dimensum, reperisse in ejus circuitu

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

circuitu **xxi** mill. pass. τὸ δὲ τῆς Ρώμης τεῖχος μετρηθὲν παρὰ Ἀμμωνος τῆ γεωμέτρᾳ, καθ' ὃν καιρὸν Γότθοι τὴν προτέραν κατ' αὐτῆς καλαδρόμην ἐποίησαντο, εἰκοσι καὶ ἐνὸς μιλίας διάστημα ἔχον ἀπεδείχθη. Nam mœnia, quæ Ammon emensus est, sunt ipsa mœnia ab Aureliano structa, quæ **xii. m. cccl** pass. tantum patebant. Hodieque ambitus Urbis, a summis Pontificibus ac maximè ab Urbano VIII amplificatæ, patet tantum passus **15000**¹/₄. Nec potuere ab Ammone **xxi. m.** pass. colligi, quin turrium murorumque flexus & anfractus dinumeraverit. Et certè κρισιώτερος foret, qui & Latina Plinii & Græca Olympiodori corrupta contenderet.

At, inquires, si hæc ita sint, haud ita magna fuit Roma, quam nunc in Europâ plures urbes æquent superentve. Verùm Urbem noscis, Romam nondum nosti. Hæc enim, si propriis utimur verbis, valde diversa, ut accipimus ex Paulo, Digest. libr. L. Tit. 16. de Verborum significatione, Leg. 2. *Urbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur.* & Leg. 87 ex Marcello: *Ut Alfenus ait, Urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma est etiam, qua continenti ædificia essent.* Leg. quoque 147 ex Terentio Clemente: *Qui in continentibus Urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.*

Inde eloquenter pro more suo Plinius loc. cit. ait, *Exspatiantia testa multas Urbi addidisse urbes . . . Quò si quis altitudinem tectorum addat, dignam profectò æstimationem concipiat, fateaturque nullius Urbis magnitudinem potuisse ei comparari.* Nec aliter, & sub ipsa Augusti tempora Dionysius Halicarnass. loc. cit. *Si quis hæc aspiciens Romæ amplitudinem velit colligere, procul dubio fallatur, neque certum ullum signum habebit, quo dignoscat quousque Urbs progrediatur, & ubi Urbs esse desinat: adeò cum urbanis ædificiis ipsa suburbia nexu quodam perpetuo cohærent, & hominibus hæc spectantibus Urbis in infinitam longitudinem porrectæ speciem præbent.* Ἄλλ' ἔστιν ἅπαντα τὰ περὶ τὴν πόλιν οἰκόμενα χωρία, πολλὰ δὴ καὶ μέγала, γυμνὰ καὶ ἀτείχιστα, καὶ ῥᾶτα πολέμοις ἐλθόντιν ὑποχείρια γενέσθαι. Καὶ εἰ μὲν εἰς ταυτὰ τις ὁρῶν, τὸ μέγεθος ἐξετάζειν ἐκλήσεται τῆς Ρώμης, πλανᾶσθαι τε ἀναγκασθήσεται, καὶ ἔχει βέβαιον σημεῖον εἶδεν ὃ διαγνώσεται μέχρι πᾶς προβαίνοντα ἢ πόλις ἐστὶ, καὶ πόθεν ἄρχεται μηκέτι εἶναι πόλιν· ἔτω συνύφαινται τῷ ἄσσει ἢ χώρᾳ, καὶ εἰς ἀπειρου ἐκμηκνυμένης πόλεως ὑπόληψιν τοῖς θεωμένοις παρέχεται.

In tantâ urbe quis fuerit incolarum numerus disquirere juvat, maximè cùm in enormes & absurdas computationes abeant, qui hac de re scripsere, nullâ urbium notitiâ, suis tantum conjecturis subnixi. Existimat Lipsius fuisse Romæ quadragies centena millia,

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

lia, 4,000,000, hominum. Alii octogies, 8,000,000, hominum volunt. Ne alios quidem puduit scribere hominum centies quadragies, 14,000,000.

Si quis fuerit Romæ singulis annis hominum emortalis numerus esset compertum, de numero ejus incolarum nulla exoriretur difficultas; ille enim numerus, per 32 multiplicatus, foret vitalis hominum numerus, ut ex accuratissimis Cl. Petty, *Several Essays in Political Arithmetic*, aliorumque eruditorum virorum, qui postea rem illam attigere, computationibus stat certum & inconcussum.

At cum emortualem illum numerum nullus veterum scriptorum prodiderit, alia ineunda est via, indubitatis quoque Cl. Petty, aliorumque computationibus & experimentis certissima. Nempe si in urbe frequentissimâ ac principe, altitudine tectorum conspicuâ, ut nunc sunt Parisii, ut olim fuit Roma, numerum domorum noveris, nosti numerum hominum.

Omnes enim domos summam accipe. In singulis domibus erunt familiæ $3\frac{1}{2}$. Singulæ familiæ constabunt 6 capitibus; ac proinde unaquæque domus habebit incolas 21. Hæc generatim de domibus, *les maisons*, dicta. Sed aliæ sunt domus majores, quas vulgò appellamus, *les Hôtels*, turbâ hominum numerofoque famulatio gravidæ. Hæ duplo sunt æstimandæ. Singulæ ergo habebunt incolas 42. Unum autem idemque esse, si incolas ex domibus, vel ex mortuis, æstimaveris, illustri exemplo patebit.

Parisiis moriuntur singulis annis hominum circiter viginti millia 20,000.

Ex hoc numero 20,000, multiplicato per 32, sunt Parisiis incolæ 640,000.

At Parisiis sunt triginta millia domorum, quas inter numerantur 500 domus majores, *des Hôtels*. Multiplica domos 29,500 per incolas 21, domos majores 500 per incolas 42, invenies incolas 640,500.

Quæ summa eadem ferme est, ac ea quæ superiùs ex mortuis provenit.

Ex his igitur principiis eandem nobis licet de numero Romæ incolarum rationem inire. At ne ex verbis suboriat difficultas, priùs præmonuerim, ut Parisiis distinguimus *les maisons*, *les Hôtels*, sic Romæ fuisse insulas *les maisons*, domos *les Hôtels*. Deinde, licet sit generalis Regula ut domus duplo æstimentur, eas tamen quadruplo accipiam, ne in Urbis majestatem peccasse videar, tum etiam quòd Romæ esset domus Cæsarum, ceterorumque procerum, qui tantâ abundabant fervorum copiâ, ut in unâ domo Pedanii Secundi, præfecti Urbis, sub eodem tecto mansitaverint quadringenti servi, ne numeratis quidem libertis, Tacit. Annal. XIV, 42.

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

His observatis, adeamus P. Victorem, de *Regionibus Urbis*. Ipso teste, fuere Romæ INSULAE XLVI MILL. DCII. DOMVS MILL. DCCXXC.

Si insulas, *les maisons*, 46602 per 21 multiplicaveris, erunt incolæ 978,642.

In domibus 1780 per 84 multiplicatis sunt incolæ 149,520.

Adde homines circiter 60,000, qui in castris prætoriiis, Urbanis, peregrinis, Vigilum, Misenatium &c. a Victore memoratis, attinebantur.

Fuere ergo

In insulis incolæ 978,642.

In domibus 149,520.

In castris 60,000.

Summa incolarum Romæ fuit 1,188,162.

Ac proinde Roma fuit multò major Parisiis, in quibus sunt tantum incolæ 640,000.

Fuit numerosior Londino, in quo cum singulis annis moriantur homines circiter 24,000, incolarum numerus debet esse . . . 768,000.

Romæ magnificentia, aliunde satis perspecta, & in suis ipsis ruinis hodieque conspicua, apparet adhuc in domorum, *les Hôtels*, numero, cum tam paucae sint Parisiis, multò pauciores Londini.

Cognitâ autem Romæ amplitudine, ac frequentia, difficultates, quas nonnulli de veteribus Orientis urbibus movent, extricandæ. Cum immensa fuerint Ninives ac Babylonis spatia, contendunt singulis urbibus fuisse incolarum octogies centena millia, 8,000,000. Nec attendunt antiquis temporibus ita conditas fuisse urbes, non modò ut habitarentur, sed etiam ut colerentur, & si bellum ingrueret, ut suis facultatibus copiisque sustentarentur. Id de Babylone apertè prodidit Quintus Curtius, V, 1. *Totius operis* (muri urbis) *ccclviii stadia complectitur* *Ædificia non sunt admoda muris, sed fere spatium unius jugeri absunt. Ac ne totam quidem urbem tectis occupaverunt, per xc stadia habitatur: nec omnia continua sunt, credo, quia tutius visum est pluribus locis spargi. Cetera serunt, coluntque: ut si externa vis ingruat, obsessis alimenta, ex ipsius urbis solo subministrent.*

Inde Plinium, suprâ laudatum, intelligas, qui & Ninives, & Babylonis, & Thebarum descriptiones viderat, & tamen confidenter pronuntiabat nullius urbis magnitudinem potuisse ei, Romæ, comparari. Immo ipsius ætate cum Seleucia Babylonem hausisset, in eâ fuere tantum plebis urbanæ DC. M. 600,000, teste Plinio VI, 26.

Itaque celeberrimæ illæ Orientis & Ægypti urbes fuere Parisiis quidem aut Londino majores, Romæ autem inferiores, vel ad summum pares. Unam in universo orbe urbem vetere Româ frequentioremi novi, Pekinum scilicet, *Peking*, Imperii Sinenfis caput, quam

DE URBIS ROMÆ POMERIO.

quam ferme tricies hominum, 3,000,000, habitare scribit P. du Halde, *Description Géograph. Histor. Chronolog. Politique & Physique de l'Empire de la Chine*, Tom. II. pag. 7. Licet pleræque peregrinarum narrationum amplificationibus intumeant, maximè cum de hominum numero agitur, neque hæc fortè eo vitio careat, frequentissimum tamen esse Pekinum, atque ipsâ Româ numerosius, libenter profiteor. Idque evicere novissimæ Sinenses literæ, scriptæ Pekino die 12 Novembris, anno 1767, quibus nuntiabatur periisse hac in urbe variolis, *la petite vérole*, anno 1766, plusquàm centum millia puerorum. Nec magnatum liberi hoc morbo fuere afflati, quia diligentissimè contactu sunt prohibiti. Unica hæc fuit adversus sævientem morbum cautio ac medela. Grassanti enim malo iterum cessere & priùs habitæ, & olim insertæ, *l'inoculation*, variolæ. Hæc Sinenses literæ.

Licet morbus solito acriùs hoc anno sævierit, patet tamen maximam esse Pekini frequentiam. Nec miror. Urbs enim illa, ut & imperium Sinense, peste numquam fœdatur: ibi etiam pax pæne immota. Adde incredibilem populi parcimoniam, qui oryzâ plerumque victitet, nec ipsas fordes, ceteris populis abominatas, equos, canes, feles, mures, senio quoque ac morbo enectos fastidiat, teste eodem P. du Halde, qui id non immeritò inter præcipuas Sinensis abundantiaæ causas recenset. *La chair des juments sauvages est fort estimée Le peuple s'accommode fort de la chair des chevaux, & des chiens, quoique morts de vieillesse, ou de maladie; il n'a pas même de répugnance à manger celle des chats, des rats, & d'autres pareils animaux, qui se vend dans les rues*; du Halde, loc. cit. pag. 138. Quis postea mirabitur ibi reperiri urbes populo frequentissimas, & in toto imperio Sinensi numerari circiter bis milles hominum, 200,000,000, cum vix totidem habeat tota Europa. His paulo diutiùs fumus immorati, quòd inde nova magnaue lux historiciæ adfulgeat.

Brotier ad cap. XXI. lib. XII. Annal. Tacit.

DE POPULI FREQUENTIA APUD SINAS, *hujusque tantæ frequentiæ causis.*

DE Urbis Romæ pomerio, & magnitudine, incolarumque numero disserui in priore Taciti editione. Quod autem ad illustrandam antiquitatem plurimum valet, Romæ incolas cum Londini & Lutetiæ Parisiorum incolis contuli, & probavi esse nunc Lutetiæ incolas circiter 640,000.
Londini 768,000
fuisse autem Romæ 1,180,000.
ac proinde Romæ multò majorem fuisse, quàm in celebratissimis Europæ urbibus populi frequentiam. Simul addidi in Oriente magis numerosum esse populum, & in unâ urbe *Peking*, numerari, ut fertur, tricies ferme hominum 3,000,000.
Quod nimium mihi videri ibidem monui. Sed certè & sine ullo amplificationis metu, ut recens accepi ab iis qui Pekini multis abhinc annis degunt, ibi numerantur incolæ circiter . . . 2,500,000.
Quod minimè mirum esse dixi in imperio, cui est bis millies incolarum 200,000,000.
At cum Cl. de Paw, vir multæ lectionis, qui ritus, mores, aliaque Sinenſis populi magno labore coacervavit, ut gentem sibi nec fatis, nec diligenter cognitam extenuaret ac deprimeret, operæ pretium duxi quæ obiter attigeram fusiùs explanare, ut res, quâ nulla est in politicâ œconomiâ attentione dignior, pro argumenti dignitate evolveretur.

CL. DE PAW, *Recherches Philosophiques sur les Egyptiens & les Chinois*, Tom. I, pag. 89. Tom. II, pag. 361. & alibi passim, affirmat Sinarum regionem, sexies Germaniâ majorem, tam exiguo incolarum numero frequentari, ut licet Germania, juxta Cl. Süssmilch, habeat ducenties quadragies incolas, 24,000,000, Sinae non habeant quingenties sexagies, 56,000,000.

Deceptus est nempe Cl. vir actò familiarum Sinenſium censu, cum Tartari Sinenſe solum occupare superiore sæculo, anno 1644. Tunc numeratæ sunt familiæ 11,052,872. Opinatus est familias illas, ut nostras, quas dicimus *des feux*, justè æstimari si numerus familiarum per numerum 5. multiplicaretur. Quâ multiplicatione confecit apud Sinas tum fuisse tantum incolas 55,264,360.

At Cl. vir non attendit Sinenſes familias non æstimari, ut nostras per numerum 5, sed saltem per numerum 6, ut constat ex multis Sinenſium censibus qui familias & personas exprimunt, & complures familiæ numerum illum excedunt. Sed multiplicatio fiat tantum per numerum 6, jam censendi sunt Sinenſes incolæ 66,317,232.

M

Præterea

DE POPULI FREQUENTIA APUD SINAS.

Præterea latuit Cl. virum in his Sinenfibus censibus non numerari mulieres, non numerari liberos nisi ab anno ætatis suæ quinto-decimo, non numerari senes ab anno ætatis suæ sexagesimo, non numerari milites, non numerari Mandarinos, non numerari literatos, non numerari inopes & morbis invalidos, non numerari Principes. Qui omnes si annumerentur, Sinæ habent certè, ut jam monui circiter bis millies incolas, 200,000,000.

In Europâ verò, ut plurimum, numerantur incolæ 130,000,000. Manet ergo certum & indubitatum maximam esse apud Sinas populi frequentiam, atque etiam majorem non modò quàm in Germaniâ, at quoque quàm in totâ Europâ, quæ tamen est Sinis multò amplior.

Hactenus & veritati & curiositati consultum, nunc consulendum publicæ utilitati, quam spectare debent sani cujusque hominis studia. Causas ergo tantæ apud Sinas populi frequentiæ inquiremus. Aliquas quidem attulit P. Du Halde; *Description de l'Empire de la Chine*, Tom. II, p. 7. nempe cœli clementiam, soli fecunditatem, incolarum sobrietatem, imperii pacem immotam, patriæ amorem & externarum terrarum contemptum. Addideram quoque ibi promiscuos & populo acceptos esse cibos equos, canes, feles, mures senio quoque ac morbo enectos, aliasque fordes ceteris populis abominatas. At novas adhuc, easque penitissimas, accepi a viro harum rerum consultissimo, qui Pekini degit, multùmque adlaborat, ut Sinæ accuratissimè innotescant.

Præcipuæ illæ causæ sunt: 1. Pervagata per totum imperium pietas filiorum in parentes, & jura parentum in liberos, ita ut liberi sint certissimum & locupletissimum parentum bonum. 2. Inustum homini, qui sine liberis moritur, propudium. 3. Mores ipsius imperii, quibus maxima, gravissima, sanctissimaque parentum cura in maritandis liberis reputatur. 4. Honores additi viduabus, quæ secundas nuptias non ineunt. 5. Adoptiones, quæ & prole carentibus, & nimiâ onustis æquè subveniunt. 6. Mulierum solitudo, unde iis major puerperiorum cupido, pauciora in partu pericula, maxima & assidua educandorum liberorum cura. 7. Exhereditatio filiarum omnium, quæ certa semper & sat ampla filiorum & familiarum patrimonia. 8. Connubia militum. 9. Certa & immota vectigalia, agris inhærentia, quæ mercatorem & artificem indirectè tantùm percellunt. 10. Pauca mari, pauca in externas terras itinera. 11. Maxima facilitas, ut ex unâ provinciâ in alteram transvehantur homines, prout postulat abundantia, aut sterilitas. 12. Non sobria tantùm, sed laboriosa quoque ipsorum magnatum vita. 13. Nulla præjudicata opinio ignobilium nobiliumve nuptiarum. 14. Nobilitas, ex antiquo Sinarum usu, officiis virtutibusque

DE POPULI FREQUENTIA APUD SINAS.

que addicta, minimè verò hereditaria : homines, non familias distinguunt. 15. In publico decus morum, magnusque pudicitiae honos. 16. Diætica imperii studia, quibus diligenter inquisitum, experimentis exploratum, literisque traditum, quidquid leguminum & radicum edule, sanum, ac salubre, potest in sterilitatibus aliisque temporum necessitatibus frumentum & oryzam supplere.

Has sanè causas quicumque attentè perpenderit. haud mirabitur tantam esse Sinis populi multitudinem. At id commune est hominibus vitium, ut nihil ferme moderati habeant. Nostrà in Europà sepe non satis consulitur hominum multiplicationi : apud Sinas, nimis consulitur. Unde illa inorum portenta, quibus parentes monstrosos liberos & invalidos, sub ipso partu, enecant ; filios ac maximè filias, premente inopiâ, exponunt, & doloribus mortique devovent : ipsa imperii discrimina, cui lugenda imminet ruina, quoties sudum serenumque est cœlum, nec decem pluviae, quibus oryza, maximum Sinarum alimentum, aliaque germina pullulant, statis suis temporibus non eveniunt.

Nullane ergo certa fixaque datur regula, quâ definiri possit, quæ debeat esse in imperiis hominum multitudo ? Datur certè, eaque oritur ex ipsâ imperiorum naturâ, quæ condita sunt ut tuti lætique vivant homines. Vera ergo certa que sit imperiis regula, multiplicare populum, quantum sinit securitas & lætitia. Ea est imperii felicitas, quam æquè commendant ratio atque religio ; quam in Italiâ fundatam voluit optimus Princeps Trajanus, ut dicemus, cum res ejus sumus tradituri ; quam egregiè descripsit Isaias, si Hebraica, ut Judæi Syrusque interpretes, legeris : *Multiplicasti gentem, eique magnificasti lætitiâ. Lætati sunt, sicut qui exultant in messe, sicut exultant victores, quando dividunt spolia* Isai. IX, 3.

Hæc sunt, quæ in re magni momenti differere volui. Cetera in quibus Ægyptios & Sinenses non satis diligenter expressit Cl. de Paw, non nostri est instituti & otii longius prosequi. Id tantum addidero Cl. virum, ut urbium & hominum inopiam Sinensibus exprobet, iis objicere Belgas & Batavos, apud quos tot sunt urbes, tot homines. Id objici posse incredibile est. Non memorabo Sinis esse 1510 urbes muris cinctas, quarum principes, ut *Peking, Nanking, Hang-tcheou, Canton*, &c. habent singulæ amplius decies centena millia incolarum, 1,000,000. præsidia insuper majora, *des fortereffes*, muris munita, 493 ; præsidia minora, muris quoque vallata, 2508. Belgis & Batavis, quos in exemplum adduxit Cl. de Paw, non urbes Sinenses objecerim, sed duos tantum pagos *King-te-tcking*, & *Fo-chan*. Hic distat solum quatuor leucas ab urbe *Canton*, & refertus est sericis aliisque opificibus ; ille est in provinciâ *Kiang-si*, ibique degunt figuli vasorum, quæ dici-

DE POPULI FREQUENTIA APUD SINAS.

Præterea latuit Cl. virum in his Sinensibus censibus non numerari mulieres, non numerari liberos nisi ab anno ætatis suæ quinto-decimo, non numerari senes ab anno ætatis suæ sexagesimo, non numerari milites, non numerari Mandarinos, non numerari literatos, non numerari inopes & morbis invalidos, non numerari Principes. Qui omnes si annumerentur, Sinæ habent certè, ut jam monui circiter bis millies incolas, 200,000,000.

In Europâ verò, ut plurimum, numerantur incolæ 130,000,000. Manet ergo certum & indubitatum maximam esse apud Sinas populi frequentiam, atque etiam majorem non modò quàm in Germaniâ, at quoque quàm in totâ Europâ, quæ tamen est Sinis multò amplior.

Hactenus & veritati & curiositati consultum, nunc consulendum publicæ utilitati, quam spectare debent sani cujusque hominis studia. Causas ergo tantæ apud Sinas populi frequentię inquiramus. Aliquas quidem attulit P. Du Halde; *Description de l'Empire de la Chine*, Tom. II, p. 7. nempe cœli clementiam, soli fecunditatem, incolarum sobrietatem, imperii pacem immotam, patriæ amorem & externarum terrarum contemptum. Addideram quoque ibi promiscuos & populo acceptos esse cibos equos, canes, feles, mures senio quoque ac morbo enectos, aliasque sordes ceteris populis abominatas. At novas adhuc, easque penitissimas, accepi a viro harum rerum consultissimo, qui Pekini degit, multumque adlaborat, ut Sinæ accuratissimè innotescant.

Præcipuæ illæ causæ sunt : 1. Pervagata per totum imperium pietas filiorum in parentes, & jura parentum in liberos, ita ut liberi sint certissimum & locupletissimum parentum bonum. 2. Inustum homini, qui sine liberis moritur, propudium. 3. Mores ipsius imperii, quibus maxima, gravissima, sanctissimaque parentum cura in maritandis liberis reputatur. 4. Honores additi viduabus, quæ secundas nuptias non ineunt. 5. Adoptiones, quæ & prole carentibus, & nimiâ onustis æquè subveniunt. 6. Mulierum solitudo, unde iis major puerperiorum cupido, pauciora in partu pericula, maxima & assidua educandorum liberorum cura. 7. Exhereditatio filiarum omnium, quâ certa semper & sat ampla filiorum & familiarum patrimonia. 8. Connubia militum. 9. Certa & immota vestigalia, agris inhærentia, quæ mercatorem & artificem indirectè tantum percellunt. 10. Pauca mari, pauca in externas terras itinera. 11. Maxima facilitas, ut ex unâ provinciâ in alteram transvehantur homines, prout postulat abundantia, aut sterilitas. 12. Non sobria tantum, sed laboriosa quoque ipforum magnatum vita. 13. Nulla præjudicata opinio ignobilium nobiliumve nuptiarum. 14. Nobilitas, ex antiquo Sinarum usu, officiis virtutibusque

DE POPULI FREQUENTIA APUD SINAS.

que addicta, minimè verò hereditaria : homines, non familias distinguunt. 15. In publico decus morum, magnusque pudicitiae honos. 16. Diætica imperii studia, quibus diligenter inquisitum, experimentis exploratum, literisque traditum, quidquid leguminum & radicum edule, sanum, ac salubre, potest in sterilitatibus aliisque temporum necessitatibus frumentum & oryzam supplere.

Has sanè causas quicumque attentè perpenderit, haud mirabitur tantam esse Sinis populi multitudinem. At id commune est hominibus vitium, ut nihil ferme moderati habeant. Nostrâ in Europâ sæpe non satis consulitur hominum multiplicationi : apud Sinas, nimis consulitur. Unde illa morum portenta, quibus parentes monstrosos liberos & invalidos, sub ipso partu, enecant ; filios ac maximè filias, premente inopiâ, exponunt, & doloribus mortique devovent : ipsa imperii discrimina, cui lugenda imminet ruina, quoties sudum serenumque est cœlum, nec decem pluviae, quibus oryza, maximum Sinarum alimentum, aliaque germina pullulant, statis suis temporibus non eveniunt.

Nullane ergo certa fixaque datur regula, quâ definiri possit, quæ debeat esse in imperiis hominum multitudo ? Datur certè, eaque oritur ex ipsâ imperiorum natura, quæ condita sunt ut tuti lætique vivant homines. Vera ergo certa que sit imperiis regula, multiplicare populum, quantum sinit securitas & lætitia. Ea est imperii felicitas, quam æquè commendant ratio atque religio ; quam in Italiâ fundatam voluit optimus Princeps Trajanus, ut dicemus, cum res ejus sumus tradituri ; quam egregiè descripsit Isaias, si Hebraica, ut Judæi Syrusque interpretes, legeris : *Multiplicasti gentem, eique magnificasti lætitiâ. Lætati sunt, sicut qui exultant in messe, sicut exultant victores, quando dividunt spolia*. Isai. IX, 3.

Hæc sunt, quæ in re magni momenti disserere volui. Cetera in quibus Ægyptios & Sinenses non satis diligenter expressit Cl. de Paw, non nostri est instituti & otii longiùs prosequi. Id tantùm addidero Cl. virum, ut urbium & hominum inopiam Sinensibus exprobet, iis objicere Belgas & Batavos, apud quos tot sunt urbes, tot homines. Id objici posse incredibile est. Non memorabo Sinis esse 1510 urbes muris cinctas, quarum principes, ut *Peking, Nanking, Hang-tcheou, Canton*, &c. habent singulæ amplius decies centena millia incolarum, 1,000,000. præsidia insuper majora, *des forteresses*, muris munita, 493 ; præsidia minora, muris quoque vallata, 2508. Belgis & Batavis, quos in exemplum adduxit Cl. de Paw, non urbes Sinenses objecerim, sed duos tantùm pagos *King-te-tcking*, & *Fo-chan*. Hic distat solum quatuor leucas ab urbe *Canton*, & refertus est sericis aliisque opificibus ; ille est in provinciâ *Kiang-si*, ibique degunt figuli vasorum, quæ dici-

DE EXSILIO, RELEGATIONE, &c.

mus *Porcelaines*: nec nomen, nec dignitatem urbium obtinent, quod non sunt muris cincti. Singulis tamen sunt incolæ amplius decies, 1,000,000. Belgæ & Batavi habent ferme incolas 4,000,000. quot reperire est in paucis pagis, nedum urbibus, Sinensibus. Non juvat externa minuere, sed recta atque utilia ubivis fuerint æmulari, & nostrâ in melius mutare.

Brotier ad cap. XXIII. lib. XII. Tacit. Annal.
ex edit. in 12mo. An. 1776.

DE EXSILIO, RELEGATIONE & DEPORTATIONE.

INTER optima instituta, quibus vixit respublica Romana, illud mihi potissimum videtur quo PATRIAM, sanctissimam parentem, liberis seque ipsis cariorem, venerabantur: pro quâ vivere, pro quâ mori, cui se totos dedere, in quâ sua omnia ponere, & quasi consecrare debebant. Cùm tanta forent patriæ nomina, meritò statutum erat ut nemo civis Romanus civitatem posset amittere, nisi ipse auctor esset. Inde, si quem, rei capitalis damnatum, ejectionem vellent Romani, testis, igne, aquâ, interdicebatur. Tunc, cùm in aliam civitatem se recepisset, nec duas simul habere posset, civitate Romanâ amissâ, redigebatur in peregrinitatem. Hæc poena *exsili*. Exsul civitatem, patriam in liberos potestatem, testamenti factionem, bona, & omnia omnino jura sua amittebat, ut videre est in Digest. lib. XLVIII. Tit. 1. de Publicis Judiciis. Tit. 22. de Interdictis, Relegatis & Deportatis. Apud Caium, Institut. libr. I. Tit. 6.

Relegatio ab exsilio erat penitus diversa. Relegatus civitatem, patriam potestatem, testamenti factionem, omnia sua jura & bona retinebat; ni fortè bona, parsve bonorum, speciatim adimerentur: tantùm ab urbe Româ, aliove loco abesse tenebatur. Inde Ovidius, V. Trist. Eleg. II, 59,

*Ira quidem moderata tua est; vitamque dedisti;
Nec mihi jus civis, nec mihi nomen abest.*

DE EXSILIO, RELEGATIONE, &c.

Et Eleg. XI, 15.

Nec vitam, nec opes, nec jus mihi civis ademit;

Quæ merui vitio perdere cuncta meo.

Sed quia peccato facinus non adfuit illi,

Nil nisi me patriis jussit abesse focis.

Ipse relegati, non exsulis, utitur in me

Nomine: tuta suo judice causa mea est.

Deportationem reperit Augustus, specie clementiæ, quasi servarentur homines, qui perire debuissent; re, ut exsilii pœna intenderetur, neve exsulum libertas, aut consensus, Principatui noceret. Deportatione civitas, patria potestas, testamenti factio, bona, jura omnia sublata. Quod autem exsilio terribilius, circumscriptus est habitandi locus: sæpe quoque addita infamia, cum vincti compedibus, & servis publicis traditi, deportarentur.

Verum licet exsulum & deportatorum bona publicarentur, noli tamen eos omnino inopes existimare. Vel reorum inopiam non ferebat Imperii luxus. Ideo cum eorum opes adhuc formidaret Augustus, vetuit ne quis eorum quibus aqua & igni esset interdictum, in continenti degeret, aut in insula ullâ, nisi quæ ultra quinquaginta millia passuum ab continente distaret; solis tamen insulis Co, Rhodo, Sardinia, & Lesbo, exceptis . . . neve quis eorum aliò trajiceret, aut plures naves, quàm unam onerariam, mille amphoras capientem, & duas ætuaras, neve servos aut liberos super viginti, ne plus quingentis millibus nummum. Gallicæ monetæ libris 97,265, possideret. Α'πηγόρευσε μηδένα πυρός καὶ ὕδατος εἰρχθέντα, μήτε ἐν ἡπείρῳ δια-
τρίβειν, μήτε ἐν νήσῳ τῶν ὄσας ἑλαττοῦ τετρακοσίων ἀπὸ τῆς ἡπείρας
σταδίων ἀπέχουσι· πλὴν Κῷ καὶ Ρόδῳ, Σαρδῶν τε καὶ Λέσβῳ . . .
Ἐκεῖνά τε ἔν αὐτοῖς προσέταξε, καὶ τὸ μήτε περαινεῖσθαι πῃ ἄλλοσε,
μήτε πλοῖα πλεῖον φορτικῶν τε ἐνὸς χιλιοφόρου, καὶ κωπήρων δύο
κεκτῆσθαι· μήτε δούλοις, ἢ καὶ ἀπελευθέροις, ὑπὲρ εἴκοσι χρεῖσθαι·
μήτ' ὀσίαν ὑπὲρ δώδεκα καὶ ἡμίσειαν μυριάδα ἔχειν. Dio LVI. pag.
587. Meritò ergò Seneca, Consolat. ad Helviam, XII, exclamat: *Eò temporum luxuria prolapsa est, ut majus viaticum exsulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit.*

Brotier ad cap. xxii. lib. xiii. Tacit. Annal.

DE

DE TESTUDINE ROMANA.

Η δὲ δὴ χελώνη τοιάδε τίς ἐστὶ, καὶ τόνδε τὸν τρόπον γίγνεται· τὰ μὲν σκευεφόρα καὶ οἱ Ψιλοὶ οἱ τε ἵππεῖς ἐν μέσῳ τῆς στρατεύματος τετάχασιν· τῶν δ' ὀπλιτῶν οἱ μὲν ταῖς προμηκέσιν ἀσπίσι ταῖς κοίλαις ταῖς σωληνοειδέσι χρώμενοι, περί τε τὰ ἔχαστα, ὥσπερ ἐν πλινθίῳ τινὶ, τάσσονται, καὶ τὰς ἄλλας, ἔξω τε βλέποντες, καὶ τὰ ὅπλα περιβεβλημένοι, περιέχουσιν· οἱ δ' ἕτεροι οἱ τὰς πλατείας ἀσπίδας ἔχοντες, ἐν τε τῷ μέσῳ συσπεύρουσιν, καὶ ἐκείνας καὶ ὑπὲρ ἐαυτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπεραίρουσιν· ὥς τε μήτ' ἄλλο τι πλὴν ἀσπίδων διὰ πάσης ὁμοίως τῆς φάλαγγος ὁρᾶσθαι, καὶ ἐν σκέπῃ τῶν βελῶν πάντας αὐτὰς ὑπὸ τῆς πυκνότητος τῆς συντάξεως γίγνεσθαι. Οὕτω γὰρ τοι δεινῶς ἰχυρίζεται, ὥς τε καὶ βαδίζειν τινὰς ἐπάνω αὐτῆς, καὶ προσέβη καὶ ἵππους, καὶ ὀχήματα, ὅσάκις αὐτὴ ἐν κοίλῳ τινὶ καὶ στενῷ χωρίῳ γένωνται, ἐνελαύνεσθαι. Τοιοῦτο μὲν δὴ τὸ χῆμα τῆς τάξεως ταύτης ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῆς χελώνης ἐπίκλησιν, πρὸς τε τὸ ἰσχυρὸν καὶ πρὸς τὸ εὐσκέπαστον αὐτῆς, εἰληφε. Χρῶνται δὲ αὐτῇ διχῆ. **Η** γὰρ Φρέριόν τι προσμίσγυνες προσπορεύονται, καὶ πολλάκις καὶ ἐπ' αὐτὸ τὸ τεῖχος ἀναβιβάζουσι τινὰς, ἢ ὑπὸ τοξοτῶν ποτὲ περισοιχιζόμενες, κυπιάζουσι πάντες ἅμα (καὶ γὰρ καὶ οἱ ἵπποι ὀκλάζειν καὶ κατὰκλινεσθαι διδάσκονται) καὶ τῶν δόκησιν σφίσιν ὥς καὶ κεκμηκότες παρασχόμενες, ἐξεγείρουσάι τε, πελασάντων αὐτῶν, ἐξαίφνης, καὶ ἐς ἔκπληξιν σφᾶς καθιστάουσιν. *Testudo autem talis est, & hoc modo fit. Impedimentis & levis armaturæ miitibus, equitibusque in medio exercitus collocatis, gravis armaturæ pedites, hi qui oblongis clipeis cavis, ac in morem tubi incurvatis, utuntur, in extremis partibus velut in latericio quodam opere quadrato, ita collocantur; ut foras spectantes, & armis tecti, ceteros undique contineant: alii, qui lata gestant scuta, in medio conferti, ea supra se & reliquos omnes tollunt, ita ut nihil aliud quàm clipei per totam phalangem conspiciantur, omnesque propter densitatem aciei a telis protecti sint. Est enim hæc clipeorum densatio adeò firma, ut & super ea ingredi aliquot homines possint, imo equi & currus agi, si in cavo ac angusto loco constipetur. Hæc figura est illius aciei, nomenque illa testudinis propter firmitatem, ac quod tam egregiè exercitum contegit, invenit. Usus porro ejus duplex est. Nam aut in oppugnando aliquo castello, factâ testudine, succedunt ad murum, ac sæpe numero in ipsum murum quosdam eâ attollunt: aut a sagittariis circumdati, omnes genu nituntur simul, (nam & equi in genua inclinare adfuefacti sunt) opinione de se, tanquam confectis, præbitâ hostibus, accedentibus eis, repente, nec sine terrore*

eorum,

DE TESTUDINE ROMANA.

eorum, insurgunt. Dio, XLIX. pag. 409. Imaginem testudinis adhuc videre est Romæ in Trajani columnâ.

Mirum verò quàm hæc cum Tacito consentiant. Ex iis enim intelligas quomodo, Annal. XIII, 39, *Hi in testudinem conglobati subruendo vallo inducuntur.* Hist. III, 27. Ad Brixianam portam, *alii falces, scalasque convectant : tum elatis super capita scutis densâ testudine succedunt.* Romanæ utrimque artes : *pondera saxorum Vitelliani provolvunt ; disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec solutâ compage scutorum, exangues aut laceros prosternerent multâ cum strage.* Hist. III, 28. *Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, & super iteratam testudinem scandentes, prehensarent hostium tela brachiaque, integri cum sauciis, semineces cum expirantibus volverentur.* Hist. IV, 23. *Invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum.* Alia plurima ex aliis scriptoribus, congerere facile foret, quæ Dionis descriptionem confirmarent. At satis sit historici prudentissimi. in ipsa militari arte exercitati, res ætate suâ gestas narrantis, auctoritatem adduxisse, ut quæ adversus testudinem Romanam nuper commentus est recens & ingeniosus scriptor, sed παραδόξων paulo amantior, literatus quisque dijudicet. In testudine Romanâ, qualem Dio, Tacitus, aliique scriptores Græci ac Latini, & columna Trajani, exhibent, omnia arti militari & mechanicæ legibus sunt consona. Contrâ verò octo pluresve scanfiles militum armatorum ordines, aliaque id genus, fabulæ sunt, quas cum ingenioso scriptore nos quoque ultro ac libenter explodimus.

Brotier ad cap. xxxix. lib. xiiii. Tacit. Annal.

DE PESTILENTIA, quæ Romæ grassata est anno U. C.
DCCCXVIII, J. C. 65. & de peste, quæ ibidem, Tito
Principe, sæviit.

ANNUS Urbis conditæ DCCCXVIII tempestatibus & morbis fuit insignis. Tanta fuit in Urbe vis pestilentia, ut in uno autumno triginta hominum millia perierint. Teste enim Suetonio in Ner. XXXIX, *acceſſerunt tantis ex Principe Nerone malis, probisque, quædam & fortuita: pestilentia unius autumni, quâ triginta funerum millia in rationem Libitinæ venerunt. Eadem exſcripſit Oroſius VII, 7.*

Lipſius tamen, Urbis magnificentia motus, Suetonium ejuſve librarios hîc erraſſe contendit, & emendat, *trecenta funerum millia: eundem poſtea numerum Cl. Chevreau, multique rerum Romanarum ſcriptores poſtea prodidere; nullâ omnino neceſſitate, immo hîſtoriæ damno. Abundè enim Libitinæ ſatiſfactum, ſi peſtilentia, de maladie épidémique, triginta hominum millia uno autumno occumbant. Peſtilentiam quoque illam Tacitus inter morbos, non inter peſtes, recenſet.*

Ex numero autem Romæ incolarum, quem exhibui in Notis ad Annal. XII, 23, emortualis numerus fuit Romæ ſingulis annis hominum circiter 36,900. Hoc anno, quo sæviit peſtilentia ad minimum fuit hominum 57,700. Illum ergo annum morbis fuiſſe inſignitum meritò ſcripſit Tacitus.

Alia omnino ratio, cùm urbs, qualis erat Roma, peſte vaſtaretur. Hanc luſtuoſam calamitatem, quantaque aliàs non fuerat, Romæ contigifſe, Tito Principe, novimus ex Suetonio in Tit. VIII, & ex Victore in Epitom. Illam Euſebius in Chronic. perperam ad Veſpaſiani Principatum retraxit. Quam verò ſtragem ediderit, his verbis docet: *Lues ingens Romæ facta, ut per multos dies in ephemeridem decem millia ferme mortuorum hominum referrentur. Quæ cùm multi legunt, vel quanta fuerit hæc lues non attendunt, vel, ſi attenderint, non ſatis percipiunt, grandioresque eſſe numeros exclamant.*

Quibus ut fiat ſatis, obſervandum eſt plurimis triſtiſſimisque urbis Londini experimentis compertum eſſe, auctore Cl. Petty, *Several Eſſays on Political Arithmetick*, pag. 31, peſte abſumi quintam ejus incolarum partem, $\frac{1}{5}$. Sic anno 1665, quo teterrima peſtis Londini sæviit, periire homines 97,000, quæ tunc erat hujus urbis pars quinta. Verùm ut notat idem Cl. Petty, *ibid.* pag. 61, ſi peſtis in calidioribus Orientis, Hiſpaniæ, Italiæ, Ægypti urbibus sævierit, duplum perit, $\frac{2}{5}$, aut etiam aliquantò plus. In hac ergo peſte, quæ, optimo Principe Tito, deſagravit, ſi periſſet tantum
quinta

DE MILLIARIO AUREO.

quinta incolarum Urbis pars, $\frac{1}{5}$, occubuissent homines circiter 236,000; si perierit, uti contingere solitum est, altera pars quinta, $\frac{2}{5}$, occubuere homines 472,000. In tantâ strage non mirum si *per multos dies*, teste Eusebio, *in ephemeridem decem millia ferme mortuorum hominum* relata sint.

Brotier ad. cap. XIII. lib. XVI. Tacit. Annal.

DE MILLIARIO AUREO.

PRIMUS C. Gracchus, circa annum Urbis conditæ DCCXXV, vias per milliarium dimensus, columnas lapideas, distantiarum signa, locavit, Κίονας λιθίνας σημεῖα τῶν μέτρων κατέστηεν, Plutarch. in Gracch. pag. 838. Milliarium illa constabant mille passibus, seu quinque millibus pedum Romanorum, mensuræ nostræ Gallicæ 756. *toises*. A pomerio, portive Urbis numerabantur. Deinde Augustus, optimi cujusque instituti æmulator & perfector, novam in reficiendis dirigendisque viis operam posuit, &, anno U. C. DCCXXXIV, milliarium aureum fecit, τὸ χρυσοῦν μίλιον κεκλημένον ἔθηκε, Dio, LIV, pag. 526. Aureis literis ei inscripta fuisse præcipuarum urbium intervalla existimat P. Eschinardi, *Agro Romano*, cap. 3. Alii aureum totum fuisse volunt. Illud in capite fori Romani, ac proinde in celeberrimâ Urbis parte, posuit Augustus, ut, splendido superboque aspectu, Urbis victricis & Italiæ terrarum orbi dominantis memoria semper occurreret. In hoc milliarium vias militares Italiæ omnes desisse testatur Plutarchus, in Galbâ, pag. 1064, Ἐξάδιζεν εἰς ἀγορὰν, ἧ χρυσῆς εἰσὶν αἱ κίονες, εἰς ὧν αἱ τετραμήναι ὁδοὶ πᾶσαι τελευτῶσιν. Unde patet, non ab illo milliarium, sed ab Urbis pomerio, seu veteri portarum situ ante productionem mœniorum ab Aureliano factam, itinerum mensuras incepisse, ut optimè advertit eruditus Fabretti, *de Aquis & Aquæductibus veteris Romæ*, pag. 136. Idem plurimis experimentis constat. Labentibus tamen sæculis, quidam scriptores itinerum mensuras ab aureo milliarium repetiere, uti videre est apud. Cl. de la Nauze, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Tom. XXVIII, pag. 388 & seqq. Alia est mensura, apud Jurisconsultos pervulgata, & in judiciis usurpata, quæ neque ab Urbis pomerio, neque a milliarium aureo initium ducebat, sed a continentibus ædificiis, Gallicè *l'extrémité des fauxbourgs*. De hac mensurâ Macer, Digest.

DE VENERE PAPHIA.

gest. libr. L. Tit. 16. *de verborum significatione*, Leg. 154, *Mille passus non a milliario Urbis, sed a continentibus ædificiis numerandi sunt.*

Nunc verò, cùm jam dudum Romanos in sternendis viis simus æmulati, eos nunc in signandis milliariis imitemur, id unum superest, ut ante Parisiensem B. V. MARIE ædem, unde ducta itinerum initia, exsurgat milliarium aureum, nomine LUDOVICI XV insigne, cujus providentiâ magnificentiâque factum, ut viarum multitudine, amplitudine, commoditate & umbraculis Romanos vicerimus.

Brotier ad cap. xxvii. lib. i. Hist. Tacit.

DE VENERE PAPHIA.

VENUS Paphia est illa ipsa cœlestis Venus, quam mortales, deum rerum omnium auctorem obliti, tamquam vitalem hominum, pecudum, volucrum, ceterorumque animantium, quæ viverent, causam, & amoris, quo stant vigentque omnia, conciliatricem venerati sunt. Hanc Venerem fecundamque ejus vim expresso nomine Lucretius 1, 1. tacito Virgilius *Æneid.* vi, 724. egregiis versibus commendant. Ejus quoque laudes paucis complexus est Apuleius libr. xi. *Tu Cœlestis Venus, quæ primis rerum exordiis sexuum diversitatem generato amore sociasti, & æternâ sobole humano genere propagato, nunc circumfluo Paphi sacrario coleris.*

Cultus, ut erroris, origo apud Assyrios primùm invaluit, inde ad Cyprios Phœnicesque & alios populos devecta, auctore Pausaniâ in Attic. 1, 14. *Πρώτοις δὲ ἀνθρώπων Ἀσσυρίοις κατέστη σέβειν τὴν (Ἀφροδίτην) Οὐρανίαν· μετὰ δὲ Ἀσσυρίους, Κυπρίων Παφίοις, καὶ φοινίκων τοῖς Ἀσκάλωνα ἔχουσιν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ· παρὰ δὲ φοινίκων, Κυθήριοι μαθόντες σέβουσιν.* *Primi omnium Assyrii Venerem Cœlestem coluere: a quibus Paphii in Cypro acceptum sacrorum ritum cum Phœnicibus, qui in Palestinâ Ascalonem urbem incolunt, Phœnices cum Cytheriis, communicarunt.*

Cùm autem rudes adhuc homines deos in humani oris speciem adsimulare nondum novissent, Venerem Paphiam, orbiculatâ primùm, deinde in tenuem ambitum exsurgente figurâ, metæ modo, adumbratam coluere. Quod certissimum est antiquissimæ venerationis

DE VENERE PAPHIA.

tionis argumentum. Tales deorum formas memorat Maximus Tyrius, Differt. xxxviii. pag. 384. Παῖονες σέβουσι μὲν Ἡλίον, ἄγαλμα δὲ Ἡλίου Παιονικόν, δίσκος ἑραχὺς ὑπὲρ μακρῶ ξύλῳ. Ἀράβιοι σέβουσι μὲν, ὅντινα δὲ ἔκ ὅδα· τὸ δὲ ἄγαλμα δὲ εἶδον λίθος ἦν τετράγωνος. Παρίοις ἡ μὲν Ἀφροδίτη τὰς τιμὰς ἔχει, τὸ δὲ ἄγαλμα ἔκ ἀνείκασσις ἄλλῳ τῷ ἢ πυραμίδι λευκῇ. *Pæones Solem colunt, Solisque apud hos simulacrum brevis discus est, perticæ suprà longissimæ affixus. Colunt & Arabes Deum; quem verò haud facile dixerim: quod autem vidi apud eos simulacrum, lapis erat quadrangularis. Venerem Paphii colunt, cujus statuam albæ pyramidi non dissimilem dixeris.*

Venerem hanc Paphiam exhibent plurimi Cypriorum nummi. At quod magis singulare, reperta est in Herculanensibus ruinis tabula, quæ ipsissimam hujusce deæ ejusque cultus imaginem refert. Tabulam hanc publicavere eruditi Academici Herculanenses, uberimisque notis illustravere, quas vide, *Pitture antiche d'Ercolano*. Tom. iii. tab. Lii. Cum autem Venus illa Parcarum natu maxima haberetur, inde in nummis Cypriorum & in tabulâ Herculanensi tres metæ exhibentur; idque approbat vetus Inscriptio, quam memorat Pausanias, in Attic. i, 19. Τὸ δὲ ἐπιγράμμα σημαίνει τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην τῶν καλεμένων Μοιρῶν εἶναι πρεσβυτάτην. Columnæ illæ fastigiantur in Φαλλῆς, fecunditatis testes. Cinyræ autem, regi, religionis apud Cyprios auctori, datum est, ut ipse cum omni suâ familiâ atque etiam profapiâ in templo Veneris conderetur, teste Arnobio, libr. vi. Veneris Paphiæ religio, in insulâ Cypro percelebris, alias quoque urbes pervasit. Manent adhuc monumenta in nummis Chalcidis, Eubœæ insertum an Syriæ urbis, & Æliæ Capitolinæ, nunc *Jerusalem*, qui Venerem, metæ modo, qualem descripsit Tacitus, exhibent. Nummos, minimè vulgares, vide apud Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Peuples & de Villes*. Tom. ii. pag. 211. tab. lxxx. num. 76. & Tom. iii. pag. 250. tab. cxxxv. num. 9.

Brotier ad cap. iiii. lib. ii. Hist. Tacit.

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

NE animus fatigetur nominibus ac mutationibus legionum, qui maximus est in evolvendis Historiarum libris labor, earum númerum nominaque explanabo, deinde earum loca adsignabo: quibus cognitis, facile erit, sine ullo labore, quas partes in his civilibus bellis sint secutæ, dignoscere.

LEGIO PRIMA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hist. I, 55. & IV, 19

LEGIO PRIMA ITALICA, Lugduni in Galliâ. Tacit. Hist. I, 60, 64. II, 100. & III, 22. A Nerone fuerat lecta. Dio, LV. pag. 564. Ejusque ætate erat in Mœsiâ inferiori. Quòd autem ex Italicis militibus conscripta, nuncupata est Italica. In nummis Gallieni LEGI ITAL VIP VIF. vel VIIP VIIF. Id est, *Legio prima Italica, sextum pia, sextum fidelis*, vel *septimum pia, septimum fidelis*. De his ceterisque Gallieni nummis vide Cl. Banduri, *Numismata Imperatorum Romanorum*. Tom. I. pag. 166 & seqq.

LEGIO PRIMA ADJUTRIX CLASSICORUM, primò Romæ, deinde in Hispaniâ. Tacit. Hist. I, 6. & 36. II, 43 & 67. III, 44. Si Tacitum loc. cit. & Dionem LV, pag. 564. comparaveris, videbitur legionem illam, quam Nero e classe conscripserat, primùm dictam fuisse *Classicorum*, deinde a Galbâ, oblitterato minimè nobili *Classicorum* nomine, nuncupatam *Adjutricem*. In nummis Gallieni, LEGI ADI VIP VIF. *Legio prima Adjutrix, sextum pia, sextum fidelis*.

LEGIO SECUNDA, in Britanniâ. Tacit. Hist. III, 22. A Dione loc. cit. cognominatur *Augusta*. In nummo Carausii LEG II AVG. De hoc ceterisque Carausii nummis vide Cl. Stukley, *The Medallie History of Carausius Emperor in Britain*. Tom. I & II. In Inscriptione quoque veteri apud eruditum Shaw, *Voyages en Barbarie*, Tom. I. pag. 263. LEG. II. AVG.

LEGIO SECUNDA ADJUTRIX, recèns a Vespasiano in bellis civilibus conscripta. Tacit. Hist. IV, 68. & V, 16. Spartian. in Hadrian. II. Dionis ætate fuit in Pannoniâ inferiori. Dio, ibid.

LEGIO TERTIA, in Syriâ. In Mœsiam transiit, deinde in Syriam remissa. Tacit. Hist. II, 74. IV, 39. Tres fuere, teste Dione, loc. cit. legiones tertiæ, τριὰ τὰ τρίτα. Hæc a Dione cognominatur *Gallica*.

LEGIO TERTIA, in Ægypto. Tacit. Hist. V, I. Dionis, id est Severi Alexandri, tempore erat in Arabiâ, & dicebatur *Cyrenaica*,

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

naica, ut videtur ex Dione loc. cit. Immo Trajanî ætate jam dicebatur *Cyrenaica*, ut patet ex veteri Inscriptione, quam in Coloniâ Scillitanâ, nunc *Cassareen*, dans le Royaume de Tunis, descripsit eruditus Shaw, *Voyages*, Tom. I, pag. 263. LEG. III. CYR.

LEGIO TERTIA, in Africâ. Tacitus, Hist. IV, 48, memorat tantum legionem in Africâ. Ea sanè fuit *tertia Augusta*, quæ ætate Dionis, loc. cit. erat in Numidiâ. Et in veteribus Inscriptionibus, quas Lambæfæ, nunc *Tezzoute*, dans le Royaume d'Alger, reperit eruditus Shaw, *Voyages*, Tom. I. pag. 149 & 197. memoratur LEG. III. AVG. id est *legio tertia Augusta*.

LEGIO QUARTA, in superiore Germaniâ. Tacit. Hist. I, 18. Legio illa dicta est *Macedonica*, Tacit. Hist. III, 22.

LEGIO QUARTA, in Syriâ, Tacit. Annal. XV, 6, 7 & 26. Dioni, loc. cit. dicitur *legio quarta Scythica in Syriâ*. Memoratur quoque in veteri Inscriptione apud eruditum Gori, *Inscript. Antiq.* Tom. I. pag. 248. LEGIO IIII SCYTHIC.

LEGIO QUINTA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hist. I, 55. Hujus legionis insignia erant elephantes ob Africanam Cæsarîs victoriam, de Jubâ reportatam. Appian. Bell. Civil. II, pag. 488. Ceterarum legionum multa manent insignia in Gallieni, Carausii, aliorumque nummis.

LEGIO QUINTA, in Judæâ. Tacit. Hist. V, 1. Dein in Mæsiâ remissâ. Vide Appendicem ad librum V. Historiar. cap. 43. Dioni loc. cit. memoratur *legio quinta Macedonica in Daciâ*: Et in nummis Gallieni LEG V MAC. VIP VIF vel VIIP VIIF. id est *legio quinta, Macedonica, sextum pia, sextum fidelis, vel septimum pia, septimum fidelis*. Apud Cl. Gori, loc. cit. LEG. V MACED.

LEGIO SEXTA, in Hispaniâ. Tacit. Hist. III, 44. Ea est quæ Galbam Principem fecit. Tacit. Hist. V, 16. Duas legiones Sextas, *ἑκτα δύο* memorat Dio, loc. cit. Hæc autem legio sexta eadem sanè est, quæ postea fuit in inferiore Britanniâ *legio sexta victrix*. Dio, ibid. In multis Britannicæ monumentis, LEG. VI. VICT. & in veteri Inscriptione apud eruditum Gori, *Inscript. Antiq.* Tom. III. pag. 173. LEG. VI. VICTRICIS.

LEGIO SEXTA, in Syriâ. Tacit. Annal. XV, 6 & 26. Dioni, loc. cit. dicitur *legio sexta Ferrata, in Judæâ*.

LEGIO

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

LEGIO SEPTIMA CLAUDIANA, in Mœsiâ. Tacit. Hist. II, 85. In nummis Gallieni & Carausii, LEG VII CL. Dionis tempore fuit in Mœsiâ superiore. Dio, loc. cit.

LEGIO SEPTIMA GALBIANA, in Pannoniâ. Tacit. Hist. II, 86. Dionis ætate fuit in Hispaniâ. Dio, loc. cit.

LEGIO OCTAVA, in Mœsiâ. Tacit. Hist. II, 85. Dionis, loc. cit. memoratur *legio octava Augusta, in Germaniâ superiore*. In nummis Gallieni, LEG VIII AVG. In nummis Carausii LEG VIII INV. id est *legio octava invicta*.

LEGIO NONA, in Britanniâ. Tacit. Hist. III, 22. Apud Dionem nulla de eâ mentio. At in nummis Gallieni, LEG VIIII AVG. id est *legio nona Augusta*; Et in nummo Carausii, LEG VIIII GE. . id est *legio nona Gemina*. Cur legiones dicerentur *Geminæ* mox explicabitur. Vide *legionem tertiamdecimam geminam*.

LEGIO DECIMA, in Hispaniâ. Tacit. Hist. II, 58. & III, 44. Duæ fuere legiones decimæ. Ætate Dionis una erat in Pannoniâ superiore, altera in Judæâ. Quæ erat in Pannoniâ dicebatur *Gemina*. Οἱ δεκάτεροι, οἱ τε ἐν τῇ Παννονίᾳ τῇ ἄνω, οἱ Δίδυμοι, καὶ οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ. Dio, loc. cit. Malè vertit Latinus Dionis interpres, *legio decima utraque Gemina*. In nummis Gallieni, LEG X GEM.

LEGIO DECIMA, in Judæâ. Tacit. Hist. v, i. Vide & Appendicem ad librum v. Historiar. cap. 43.

LEGIO UNDECIMA, in Dalmatiâ. Tacit. Hist. II, II & 86. III, 50. Legio illa cognominata est *Claudiana*, & Dionis tempore fuit in Mœsiâ inferiore. Septimam autem & undecimam legiones à Claudio nuncupatas fuisse *Claudianas*, quod in Camilli seditione adversus Claudium non rebellassent, docet Dio, loc. cit. In nummis Gallieni, LEG XI CL. id est *legio undecima Claudiana*.

LEGIO DUODECIMA, in Syriâ. Tacit. Hist. v, i. Dionis, loc. cit. *legio duodecima, in Cappadociâ, fulminifera*, τὸ δωδέκατον τὸ ἐν Καππαδοκίᾳ, τὸ κεραυνόφορον. Legionis hujusce duodecimæ Fulminatricis

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

minatriciſ percelebre fuit nomen, Principe M. Aurelio adverſus Quados pugnante. Id tamen nominis antè erat naſta, ut patet, ex veteri Inſcriptione, Nervæ & Trajani temporibus ſuppari, apud Gruterum, pag. cxciii. num. 3. LEG. XII. FVL M. Inditum videtur illud nomen ex fulminibus, quæ habuit inter inſignia. In Notiâ Imperii dicitur quoque *legio duodecima Fulminea Melitena*. Quando miſſa fuerit Melitenen diximus in Appendice ad libr. v. Hiſtor. cap. 43.

LEGIO TERTIADECIMA GEMINA, in Pannoniâ. Tacit. Hiſt. II, 86. & III, 7. Ita quoque illam nominat Dio. At ejus tempore fuit in Daciâ. *Gemina* dicebatur, quia ex duabus legionibus una fuerat facta. Ex admixtis enim legionibus *Geminæ* nuncupabantur. Τὰ δὲ καὶ ἑτέροις . . . ἀνεμίχθη, ἀπ' ἑτέρου καὶ Διόδωρου ἀνομασμένον νερόμισαι. Dio, loc. cit. Sic Pompeius, apud Julium Cæſarem, Bell. civil. III, 4, habebat legionem *unam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus, gemellam appellabat*. In nummis Gallieni, LEG XIII GEM.

LEGIO QUARTADECIMA, sæpe locum mutavit. Fut in Dalmatiâ, in Britanniâ, in Germaniâ ſuperiore. Tacit. Hiſt. II, 66 & 86. IV, 68 & 79. V, 19. Dionis tempore erat in Pannoniâ. Sed tunc cognominabatur *Gemina*. Dio, loc. cit. In nummis Gallieni, LEG XIII GEM.

LEGIO QUINTADECIMA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hiſt. I, 55.

LEGIO QUINTADECIMA, in Judæâ. Tacit. Hiſt. V, 1. mox in Pannoniam remiſſa. Vide Appendicem ad librum V. Hiſtor. cap. 43. Dionis tempore memoratur *legio quinta decima Apollinaris, in Cappadociâ*. Dio, loc. cit. In veteri quoque Inſcriptione, ætate Trajani, apud eruditum Shaw, *Voyages*, Tom. I. pag. 263. LEG. XV. APOL.

LEGIO SEXTADECIMA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hiſt. I, 55. A Dione non memoratur. Ejus ætate fortè fuit alteri legioni admixta. Apud Gruterum, pag. dxvi. num. 7. exſtat memoria duorum

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

duorum fratrum, qui militavere in LEGIONE. XVI. IN. GERMANIA.

Legio Septimadecima nec a Tacito, nec a Dione memoratur. Videtur Variana clade a Germanis fuisse cæsa: inde ejus memoria fanè obliterata. Apud Gruterum, pag. DXXXIX. num. 6. memoratur Cn. Curio Sabinus LEG. XVII miles.

Legio duodevicesima a Tacito & Dione filetur. Periiit clade Variana. Exstat insigne ejus monumentum, olim in Veteribus castris, hodie *Santen*, erectum, nunc studio illustrissimi Joannis Mauricii, Principis Nassaviæ, in oppido *Bergendal*, prope Clivos, *Cleves* adservatum, teste Cl. Alting, *Notitia Germaniæ inferioris antiquæ*, pag. 33.

M. CAELIO. T. F. LEM. BONO

. O. LEG. XIX. ANN. LIII.

. CIDIT. BELLO. VARIANO. OSSA.

. NFERRE. LICEBIT. P. CAELIVS. T. F.

LEM. FRATER. FECIT.

Explicat suppletque Cl. Alting :

Marco Cælio, Titi filio, Lemoniâ tribu, bono nomine, (Malim *Bono*, ut *M. Cælii* cognomen sit. Nec aliter in Plinianis Inscriptionibus, quæ in agro Comensi exstant c. PLINIO. L. F. OV. CAECILIO SECUNDO. COS. AVG. &c. Id est *Caio Plinio, Lucii filio, Ousentinâ tribu, Cæcilio Secundo, consuli, auguri &c.*) primo & legato (dispicet primo &) legionis duodevicesimæ annorum quinquaginta trium. Cecidit (Fortè qui cecidit) bello Variano. Ossa inferre licebit. Publius Cælius Titi Filius, Lemoniâ tribu, frater fecit.

Huic cenotaphio insculpta Cælii imago. Caput habet cinctum civicâ coronâ querceâ, brachia armillis redimita: supra humeros & in pectore gestat phaleras: dextrâ tenet hastam puram, sinistrâ vexillum. Inde facilè intelligas omnia Taciti loca, quibus compta signa, lætos exercitus, milites insignibus fulgentes memorat.

Legionis autem duodevicesimæ nomen Trajani ætate renovatum fuisse videtur, si nihil peccatum est in Inscriptione veteri, quam a Sirmondo accepit Gruterus, pag. Mxcvi. num. 6. Ibi enim memoratur Cn. Marcius Gal. Plætorius Celer miles LEG. XVIII. FIRM. donis donatus a divo Trajano in bello Parthico, coronâ murali, torquibus, armillis, phaleris. Monuerim in hac Inscriptione postea errasse Gruterum, cùm edidit LEG. XXIIII GEM.

MART.

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

MART. VICTR. Schedæ Mss. Sirmondi habent LEG. XIII. GEM. MART. VICTR. Apud eruditum Shaw, *Voyages*, Tom. 1, pag. 263. ex veteri Inscriptione, Trajani ætate, memoratur quoque LEG. XVIII. PRIMIG. id est *legio duodevicesima primigenia*. Sed mendosè fortè pro LEG. XXII. Illa enim *legio primigenia* cognominabatur, ut videre est in Inscriptione, quæ mox afferetur cap. 43.

Legio undevicesima. Nulla est ejus mentio apud Dionem, loc. cit. Nec a Tacito memoratur in Historiarum libris. Nempe una fuerat e tribus, quæ Varianâ clade periit, ut vidimus suprâ Annal. 1, 60.

LEGIO VICESIMA, in Britannîâ, Tacit. Hist. 1, 60. & III, 22. Dioni, loc. cit. *legio vicesima Valeria Victrix in superiore Britannîâ*. In nummis Gallieni, LEG XX. In Carausii nummo apud Cl. Stukeley, LEG XX VV. id est *legio vicesima Valeria Victrix*. Eadem *legio vicesima*, ætate Dionis, fuit in superiore Germaniâ.

LEGIO UNAETVICESIMA RAPAX, in Superiore Germaniâ. Tacit. Hist. 1, 61 & 67. II, 43. In nummo Gallieni apud Cl. Banduri loc. cit. LEG XXI GEM. id est *legio unaetvicesima Gemina*. De eâ silet Dio. Ejus monumenta in agro Tigurino, anno 1724 eruta vide apud Schelhornium, *Amœnitates literariæ*, Tom. VII. pag. 1 & seqq.

LEGIO DUOETVICESIMA, in superiore Germaniâ. Tacit. Hist. 1, 18 & 55. III, 18. IV, 24. Frequens ejus mentio in Moguntinis monumentis. In nummis Gallieni LEG XXII. Nulla ejus memoria apud Dionem, loc. cit. Dicta est *primigenia* in veteri Inscriptione apud eruditum Gori, *Inscript. Antiq.* Tom. III. pag. 172. LEG. XXII. PRIMIG. Dicitur etiam *primigenia, pia, fidelis* in Inscriptione positâ olim in Veteribus castris, *Santen*, nunc in oppido *Bergendal* servatâ, teste Cl. Alting, loc. cit. pag. 32.

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

HERCVLI. SAX
SANO. SACRVM
C. SVLPICIVS. MA
TVRVS. LEG. XXII.
PR. P. F. ET COMMI
LITONES. LEG. EIV
SDEM. QVI. SVB.
EO SVNT.
V. S. L. M.

Id est votum solverunt libentes meritò.

LEGIO DUOETVICESIMA, in Ægypto. Tacit. Hist. v, 1. Apud Gruterum, pag. DXXV. num. 2. memoratur T. Aufidius Balbus TR. MIL. ALEXANDRE AD AEGYPT. LEG. XXII. id est *tribunus militum Alexandria ad Ægyptum legionis duoetvicesimæ*. Et in Patrensisibus nummis, Principibus Claudio & Galbâ, cufis, COL. A. A. PATR. id est *colonia Augusta Aroe Patrensis*; & inter aquilam signaque militaria, XXII. Id est *legio duoetvicesima*.

LEGIO E CLASSICIS, Legio illa memoratur Hist. III, 55: conscripta, ut videtur, a Vitellio, extremis ac ferme desperatis rebus. Statim Flavianis dedita, nusquam postea comparet. Eam sanè Vitellius e castris Ravennatium & Misenatium, quæ erant Romæ, conscripserat. Hæ sunt legiones, quæ inter hos civilium bellorum motus passim celebrantur. Ad faciliorem Taciti Historiarum intelligentiam suis quasque in locis nunc juvat repræsentare.

LEGIONES

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

LEGIONES

In Britannia,

SECUNDA, NONA, VICESIMA.

In Hispania,

PRIMA ADJUTRIX, SEXTA, DECIMA.

In Gallia,

PRIMA ITALICA.

In inferiore Germania,

PRIMA, QUINTA, QUINTADECIMA, SEXTADECIMA.

In superiore Germania,

QUARTA, UNAETVICESIMA, DUOETVICESIMA.

In Pannonia,

SEPTIMA GALBIANA, TERTIADECIMA.

In Dalmatia,

UNDECIMA, QUARTADECIMA.

In Moesia,

SEPTIMA CLAUDIANA, OCTAVA.

In Syria,

TERTIA, QUARTA, SEXTA, DUODECIMA.

In Iudaea,

QUINTA, DECIMA, QUINTADECIMA.

In Aegypto,

TERTIA, DUOETVICESIMA.

In Africa,

TERTIA.

Demum cum historiam Romanam usque ad Trajani tempora illustrandam susceperim, paucis addam apud Dionem loc. cit. memorari legiones, quæ post civilia bella a Principibus lectæ sunt. Nempe lecta a Vespasiano, LEGIO QUARTA FLAVIA, quæ Dionis ætate fuit in Syria. In nummis Gallieni & Carausii, LEG IIII FL vel FLAVIA. A Domitiano, LEGIO PRIMA MINERVIA, quæ Dionis tempore fuit in Germaniâ inferiori. In nummis Gallieni, LEGIMIN. A Trajano, LEGIO SECUNDA AEGYPTIA, & LEGIO TRICESIMA GERMANICA VLP. In nummis Gallieni & Carausii appellatur tantum, LEG XXX VLP vel VLP. In veteribus Inscriptionibus, LEG. XXX. V. V. Id est *legio tricesima, Ulpia, victrix*. Legio autem secunda Aegyptia eadem sanè est, quæ in Inscriptione infra, dicitur II TRAIANA.

NOMINA. LEG

His præmonitis, nulla, ut opinor, restat difficultas : manet tantum admiratio terrarum orbem tam paucis legionibus fuisse devictum, aut in obsequio retentum ; insuperabili servitio, ni ducum ambitio, militum cupido legiones, ut cetera imperii, perdidissent. At hæc mirari desinet, qui militarem Romanorum disciplinam, legionumque formam, *divinitatis instinctu* potius, quam *humano consilio* constitutam noverit. Veget. II, 21. Hæc cum diu secum reputasset vir in re bellicâ summus, & de Galliâ optimè meritus, legionariam militiam, quam validiorem expeditioremque, & impensarum parcam, existimabat, restitutam voluit. Vide *Mémoires sur l'Infanterie*, ou *Traité des Légions*, suivant l'exemple des anciens Romains, par M. le Maréchal de Saxe.

Brotier ad cap. vi. lib. II. Hist. Tacit.

LEGIONIBUS diversa fuere cognomina, a Principibus, legionibus, insignibus, egregiis facinoribus, aliive casibus accepta. Sæpe occurrunt in Inscriptionibus. Præcipua autem duo monumenta, Severi Imperatoris temporibus æqualia, alterum in Capitolio, alterum apud Maffæos, retulit Gruterus, pag. DXIII. num. 2 & 3. Posterius, ut pote paulo amplius, juvat hic referre.

NOMINA. LEG

II. AUGusta	II. ADIVtrix	IIII. SCYTHica
VI. VICtrix	IIII. FLAVia	XVI. FLAVia
XX. VICtrix	VII. CLAVdia	VI. FERRata
VIII. AVGusta	I. ITALica	X. FRETenfis
XXII. PRIMigenia	V. MACEDonica	III. CYRENAica
I. MINERVia	XI. CLAUDia	II. TRAIANA
XXX. VLPia	XIIII. GEMina	III. AVGusta
I. ADIVtrix	XII. FVLMinea	VII. GEMina
X. GEMina	XV. APOLLinaris	II. ITALica
XIII. GEMina	III. GALlica	III. PARTHica
I. PARTHica	II. PARTHica	

Legionis uniusetvicesimæ Rapacis multa quoque exstant monumenta. Unum vide infra ex notis & Emendationibus ad Annal. XVI. 8. In veteri inscriptione apud Gruterum, pag. CCCLXXXII. num. 6.

C. CAL-

DE VENTRE & GULA VITELLII.

C. CALPURNIUS. L. F. OVF

FABATVS

VI. VIR. IIII. VIR. I. D. PR. M

PRAEF. PRAET. TRIB. MIL. LEG. XXI. RAPAC

PRAEF. COH. VII. LVSITAN. ET

NATION. GETVLIC. ARSEN.

QUAE. SUNT. IN. NVMDIA

FLAM. DIVI. AVG

EX. PATRIMONIO. T. F. I.

C. Calpurnius Fabatus, Lucii filius, erat e tribu Oufentinâ. Mortuus est, imperante Trajano, ut patet ex epistolâ Plinii x, 121.

Brotier ad cap. XLIII. lib. II. Hist. & ad cap. VIII. lib. XVI. Annal. Tacit.

DE VENTRE & GULA VITELLII.

VITELLIUS, inter popinas adultus, ut primum adeptus est imperium, totam principatus fortunam in ingluviem vertit. Quâ quidem intemperantiâ novies millies sestertiâ, Gallicæ monetæ libras 175,095,225, paucissimis mensibus intervertisse creditur. Tacit. Hist. II, 95. Nec lanè mirum, cum tam profundæ esset gulæ, ut epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispartiret, in jentacula, & prandia, & cenas, comissionesque: facile omnibus sufficiens vomitandi consuetudine. Sueton. in Vitell. XIII.

Quàm enormes fuerint tales epulæ æstimari potest, cum in unam cenam impenderit quadragies sestertiû, ἑκατόν μισθιάδας, Gallicæ monetæ libras 778,315. Dio LXV. pag. 735. Immo celebrata sunt, ni fortè ob versûs rationem, numerum auxerit Sidonius Apollinaris, Carm. v, 324.

. Quina Vitelli
Millia, famosi ventris damnata barathro.
Quina millia sunt Gallicæ monetæ libræ 972,846.

Si tantum opum cibus exhaustum vix intelligas, occurrat animo famosissima super ceteras cena Vitellio data adventitia a fratre, in quâ duo millia lectissimorum piscium, septem millia avium apposita traduntur. Sueton, loc. cit.

Quanta

DE VENTRE & GULA VITELLII.

Quanta quanta fuerit hæc cena, *hanc quoque exsuperavit Vitellius*, teste Suetonio *ibid.* Vulgares nempe patinas, quasi ventre suo minores, averfatus, unam, quam ob immensam magnitudinem, clipeum Minervæ, Αἰγίδα Πολύχρ., dictitabat, X HS, Gallicæ monetæ libris 1,4,531, licet foret fictilis, condidit: *cui faciendæ fornax in campis exædificata erat.* Plin. xxxv, 12. Tum novo luxûs monumento superbus, cenam fecit, dedicaturus patinam, *in quâ scarorum jecinora, phasianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murænarum lactes, a Carpathio usque,* le Canal de Rhodes & de Candie, *fretoque Hispaniæ,* le détroit de Gibraltar, *per navarchos & triremes petitarum commiscuit.* Sueton. in Vitell. xiiii.

Cùm ita se publicis opibus ingurgitaret, privatas adhuc inhiabat, aliudque alii eadem die epulum indicebat: *nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummûm,* Gallicæ monetæ libris 77,812, constabant. Sueton. loc. cit.

Sic exhaustæ plurimorum opes: multi quoque, quibus non idem erat aut edendi, aut vomitandi usus, enecti. Unde Vibius Crispus, cùm ob morbum convivio aliquando non interfuisset, minimè inficetè dixit, ni ægrotasset, se periturum. Εἰ μὴ ἐνευσήκειν, ἀπωλόμην αὖν. Suidas, verbo Βιτέλλιος.

Nec unquam requievit insaturabile Vitellii abdomen. Si iter faceret, passim exstruebantur convivia. Si navigaret, utebatur *delicatissimis navigiis, variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus.* Sueton. in Vitell. x.

Cetera autem tanto luxui paria, majorisve impendii. Immenfa enim erat odorum unguentorumque prodigèntia. Et, ut omnia paucis verbis complectar, licet memoriam moresque Neronis summopere celebraret Vitellius, eum tamen reprehendere erat solitus, quòd malè habitasset, paucâque & vili supellectili fuisset usus: ἤτιατο αὐτὸν, κακῶς τε ὠκηκέναι, καὶ σκευῇ ὀλίγῃ καὶ ταπεινῇ χρῆσθαι λέγων. Dio lxxv. pag. 735. Scilicet jam sordebat aurea domus! jam aurum, jam gemmæ, jam murrhina, jam naturæ artiumque miracula eviluerant! Adeò prona in luxu fatietas!

Verum ergo existitisse unum hominem, cujus gulæ, si diutiùs vixisset, vix suffecisset imperium Romanum; cujus luxui impar fuisset.

Brotier ad cap. lxxii. lib. ii. Hist. Tacit.

DE CAPITOLIO EJUSQUE MAGNIFICENTIA.

MONS Tarpeius, dictus postea Capitolinus, aditu difficillimus, ac præruptus, fastigiato adsurgebat vertice, cum Tarquinius Priscus, non præsentis temporis, sed futuri imperii magnitudinem animo complexus, augustissimum Jovis templum in hoc vertice ædificare meditatus est. Jecit fundamenta, & immensis ac laboriosissimis substructionibus, congestisque aggeribus, planam effecit aream, ad excipiendas sacras ædes aptissimam. Dionys. Halicarnass. *Antiq. Rom.* III, 49 & 69. Hæ sunt substructiones, quas Plinius XXXVI, 15, *insanas* appellat, ob incredibilem operum difficultatem, & immentas lapidum moles.

Servius Tullius & Tarquinius Superbus, grande opus profecuti, templum exstruxere. Fundatum est in altâ crepidine, octo jugerum ambitu, ducentis ferme pedibus patens per latera singula, exiguâ latitudinis & longitudinis differentiâ: latitudo enim a longitudine non totis quindecim pedibus superabatur. Ex eâ parte, quâ frons templi meridiem spectabat, triplici columnarum ordine cingebatur, a lateribus verò duplici. Intus tres erant cellæ, quæ æquali distantiâ communibus lateribus continebantur: media erat Jovis: a lateribus altera Junonis, altera Minervæ, & sub uno eodemque tecto comprehendebantur. Hæc Dionysius Halicarnass. *Antiq. Rom.* IV, 61.

Quantum autem impensarum in hoc templo ædificando fuerit factum æstimari potest, cum, teste Livio, I, 55, *quadringenta talenta*, Gallicæ monetæ libræ 2,178,750, *vix in fundamenta suppeditavere*. In hæc fundamenta impensa fuisse quadraginta millia pondo argenti, Gallicæ monetæ libras 2,514,500, tradit Plutarchus, in Poplicolâ, pag. 105. λέγεται δὲ Ταρκυνίου εἰς τὰς ἑμελῖς ἀναλῶσαι λίτρας ἀργυρίας τετρακισμυρίας.

Tanta autem ædes (ea tum erat morum simplicitas) exædificata est, ut fictilis effigies Jovis in Capitolio locaretur. Aurum enim & argentum ne diis quidem conficiebatur. Fictilis tantum colebatur Jupiter, & ideo miniari solitus: fictiles quoque in fastigio templi quadrigæ. Plin. XXXV, 12. In hac tamen æde Jovis Capitolini scalpturnatum pavimentum primum factum est post tertium Punicum bellum initum. Plin. XXXVI, 25. Ejus autem laquearia post Carthaginem everfam inaurata sunt. Plin. XXXIII, 3.

Confla-

DE CAPITOLIO EJUSQUE MAGNIFICENTIA.

Conflagravit istud templum, Syllano bello, anno Urbis condit. DCLXXI. Mox iisdem rursus vestigiis situm est. Sed cum luxuria tunc adolesceret, certatum est ut Tarquiniorum opus magnificentia vinceretur. Sylla, Romanorum ditissimus, Athenis ex Jovis Olympii templo columnas Capitolinis ædibus advexit. Plin. XXXVI, 6. Catulus tegulas æreas inauravit. Plin. XXXIII, 3. Cetera ejus decora, aliis sæpe memorata, quid repetam? Satis sit observasse ejus opes in immensum fuisse auctas triumphantium, magistratuum, urbium, provinciarum, populorum, exterorum etiam regum, ac demum Cæsarum donariis. Principes in eas liberalitates adeo effusi, ut in cellam Capitolini Jovis sedecim millia pondo auri, Gallicæ monetæ libras, 15,120,000, gemmas ac margaritas quingentis sestertiis, Gallicæ monetæ libras 9,727,512, unâ donatione contulerit Augustus. Sueton. in Aug. XXX.

Imaginare nunc picturas, statuas, & præstantissima artium miracula, quæ huc undique congerebantur. Quanto autem studio adservarentur, ex uno disce. *Ætas nostra vidit in Capitolio, priusquam id novissimè conflagravit a Vitellianis incensum, in cellâ Junonis, canem ex ære vulnus suum lambentem, cujus eximium miraculum, & indiscreta veri similitudo, non eo solum intelligitur, quod ibi dicata fuerat, verum & novâ satisfactione: nam summa nulla par videbatur: capite tutelarios cavere pro eâ, instituti publici fuit.* Plin. XXXIV, 7.

Tantas opes Capitoliumque iterum absumpsit bellorum civilium furor. Quando majore magnificentia a Vespasiano Domitianoque fuerit restitutum dicetur in Notis & Emendationibus ad Hist. IV, 53.

Brotier ad cap. LXXII. lib. III. Hist. Tacit.

DE LEGE IMPERII, dictâ quoque Lege Regiâ.

REGUM primò, deinde duodecim Tabularum legibus paruit populus Romanus. Ortâ post hac discordiâ plebém inter & patres, plebs sibi jura constituit, quæ *plebiscita* vocata sunt, & pro legibus lege Hortensiâ obse- vata. At labentibus sæculis plurimisque victoriis ita crevit populus Romanus, ut in tantâ hominum turbâ plebs difficilè conveniret: itaque necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Cæpit ergo senatus se interponere: & quid- quid constituisset, observabatur: jus illud appellabatur *senatuscon- sultum*. Cùm juris constituendi vis ad pauciores ita devenisset, Caius Julius Cæsar in se unum illam traxit; & quam armis sibi jam adseruerat, eam adhuc legum auctoritate munitam voluit. Anno Urbis conditæ DCCVI, ei datum, ut de Pompeianis arbitrato suo statueret: mox, arreptâ ex motibus Africæ specie, decretum ut ei belli pacisque in omnes homines jus esset, etsi neque ad senatum, neque ad populum de iis retulisset. Τὴς τε γὰρ τὰ τῷ Πομπηίῳ Φρονήσαντας ἐπέτρεψαν αὐτῷ πᾶν θ' ὅ, τί ποτ' αὖ ἐθελήσῃ δράσαι . . . καὶ πολέμων καὶ εἰρήνης κύριον, προφάσει τῶν ἐν τῇ Ἀφρικῇ συνισ- μένων, πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἀπέδειξαν αὐτὸν, καὶ μηδὲν μήτε τῷ δήμῳ μήτε τῇ βουλῇ περὶ αὐτῶν κοινώσεται. Dio XLII. pag. 194.

Inter hæc dominationis molimina, libertas Cæsarem oppressit, Tum respublica triumvirorum arbitrio permiffa. Nihil in publi- cam utilitatem consultum: omnia libidinibus parvare. Respub- lica, libertatis imagine, quàm ipsâ servitute, magis conflictata, ad Octavium Augustum ultro confugit, qui omnia, discordiis civilibus fessa, sub nomine *Principis* accepit. Cùm ita necesse fuisset reipub- licæ per unum consuli, *constituto Principe, datum est ei jus, ut quod constituisset ratum esset*. Pomponius, Digest. lib. I. Tit. 2. de *Origine juris*. Leg. 2.

Jus illud dictum est *lex imperii*, quæ postea, cùm non ita invi- sum foret Romanis regum nomen, dicta est *lex regia*: de quâ Ulpia- nus, Digest. libr. I. Tit. 4. de *Constitutionibus Principum*. Leg. 1. *Quod Principi placuit, legis habet vigorem; utpote cùm lege regiâ, quæ de imperio ejus lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat*.

Lex, quæ, Vespasiano imperium capeffente, lata est, ære incisa, Romæ ruinis diu obruta jacuerat; cùm pars ejus præstantissima, quoniam in eâ Sanctio contineatur, effossa, primùm in Ecclesiâ Lateranensi prope tabernaculum SS. Corporis Christi, affixa est, mox in ædes Capitolinas translata, ubi nunc inter egregia antiqui- tatis monumenta adservatur. Quam cùm ibi viderim, juvat eam

DE LEGE IMPERII, &c.

paulo accuratorem, quàm a Grutero, *Thesaur. Inscript.* pag. ccxlii, edita est, repræsentare notisque explanare.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT.
ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG.
TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO.
CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE.
REMITTERE. SENATVS.
CONSULTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE.
FACERE. LICEAT.
ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI.
AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV.
MANDATVVE. EIVS.
PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM.
RERV. IVS. PERINDE.
HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS.
EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPE-
RIVM. CVRATIONEMVE.
CVIVS. REL. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. RO-
MANO. COMMENDAVERIT.
QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT.
PROMISERIT. EORVM.
COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HA-
BEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE.
CVM. EX. REPVELICA.
CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI.
CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVNQVE. EX. VSV. REIPVBLICAE. MAIES-
TATE. DIVINARVM.
HYMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERV.
ESSE.
CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE.
SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG.
TIBERIOQVE. IVLIO CAESARI. AVG. TIBERIOQVE.
CLAVDIO. CAESARI.
AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE.

DE LEGE IMPERII, &c.

VTIQUE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIP-
TVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG.
TIBERIVSVE. I. LI S. CAESAR. AVG. TIBERIVSQUE.
CLAVDIVS. CAESAR. AVG.
GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBISQUE.
SCITIS. IMP. CAESAR.
VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE.
LEGE. ROGATIONE.
DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM. AVG.
TIBERIVMVE.
CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE.
OPORTVIT.
EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE.
LICEAT.

VTIQUE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGA-
TAM. ACTA. GESTA.
DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE.
VESPASIANO. AVG.
IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA.
PERINDE. IVSTA. RATAQ.
SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA.
ESSENT.

SANCTIO.

SIQVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. RO-
GATIONES. PLEBISVE. SCITA.
SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE.
QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONE.
PLEBISVE. SCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON.
FECERIT. HVIVS. LEGIS.
ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT. OB. EAM.
REM. POPVLO. DARE. DEBETO.
NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO.
NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD.
se AGI. SINITO.

Initia legis periere, quibus, ut conjicere licet, omnium rerum
jus, arbitrium vitæ & necis, belli ac pacis commercia Vespasiano
permittabantur ita, uti divo Augusto, Tiberio, Claudioque fuere
permiffa. Iis subnectitur:

DE LEGE IMPERII, &c.

Fœdusque, cum quibus volet, facere liceat ita, uti licuit divo Augusto, Tiberio Julio Cæsari Augusto, Tiberioque Claudio Cæsari Augusto Germanico. Tiberius adoptione in Juliam familiam transierat: inde illi nomen *Tiberio Julio Cæsari*. Et ut jura domnandi magis ac magis firmaret, vulgò dicebatur **TI. CAESAR. DIVI AVG. F. DIVI IVLI. NEP. AVG.** id est, *Tiberius Cæsar, divi Augusti filius, divi Julii nepos, Augustus*. In veteribus quoque Inscriptionibus memorantur servi, qui appellantur **TIB. IVLIVS. AVG. LIB.** id est, *Tiberius Julius Augusti libertus*; quod nomen a patrono suo Tiberio Julio Augusto sane acceperant. Nomina autem Julii Cæsaris, Caii Caligulae, Neronis, hîc & in sequentibus capitibus omittuntur. Ac meritò quidem. Nullum enim imperium, nulla lex imperii, cùm C. Julius Cæsar cecidit: Caii verò Caligulae ac Neronis memoria damnata, proinde silenda. Ceterorum Principum Galbae, Othonis & Vitellii fluxum imperium, nec in hoc civilium bellorum fine memorandum.

Utique ei senatum habere, relationem facere, remittere; senatusconsulta per relationem discessionemque facere liceat ita, uti licuit divo Augusto, Tiberio Julio Cæsari Augusto, Tiberio Claudio Cæsari Augusto Germanico. Quod, liberâ olim republicâ, majoribus tantum magistratibus erat datum, id Principi concessum est, ut senatum haberet, de negotiis relationem faceret, relationemve ad senatum remitteret, ut senatusconsulta faceret per relationem, conquiritis nempe singulorum sententiis, vel per discessionem, cùm curia in partes discedebat. Hujulce autem usûs ratio, quod sæpe rubor timorve inerat, si singuli sententias suas proferrent; contrâ verò nec rubor, nec timor, si in partes discedebatur. Inde Dio, **XLI. pag. 153.** Διαψήφισις δὲ ἐπὶ ταῖς ὧ καὶ ἄνδρα (μὴ καὶ δ' αἰδῶ ἢ καὶ φόβον τινὰ παρὰ τὰ δοκῶντα σφίσιν ἀποφθύνωνται) ἀλλ' ἐπὶ τὰς ταύτας καὶ ἐπ' ἐκεῖνα τὰ βουλευτηρία μετασάσει γενομένης. Cùm tale senatusconsultum fieret, verba solemnia erant: **QVI HAEC SENTITIS; IN HANC PARTEM. QVI ALIA OMNIA IN ILLAM PARTEM ITE, QVA SENTITIS.** Vide Plinium, **Ep. VIII, 14.** Hujusmodi senatusconsultum, Tiberio Principe, factum memorat Suetonius in **Tiber. XXXI.** Quàm parcè autem jus relationis Augusto primitus fuerit tributum (scilicet ut quoties senatus haberetur, etiamsi consulatum non gereret, jure unius relationis, de quacumque re vellet, uteretur) docet Dio, **LIII. pag. 518.** Χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ενός τινος ὅτι αὐτὸν ἐβελήθη καθ' ἐκάστην βουλὴν, καὶ μὴ ὑπατεύσει, ἔσθω.

Utique cùm ex voluntate, auctoritateve, jussu, mandatuve ejus, praesenteve eo, senatus habebitur, omnium rerum jus perinde habeatur, servetur, ac si e lege senatus edictus esset, habereturque.

Utique

DE LEGE IMPERII, &c.

Utique quos, magistratum, potestatem, imperium, curationemve ejus rei petentes, senatui populoque Romano commendaverit, quibusque suffragationem suam dederit, promiserit, eorum, comitiis quibusque, extra ordinem, ratio habeatur.

Duobus istis capitibus non subjungitur formula, uti licuit divo Augusto, Tiberio, Claudioque, quia iis capitibus ampliata est Vespasiani potestas, eique tributum jus, quod divo Augusto, Tiberio, Claudioque prius non fuerat lege imperii concessum. In exemplum ergo adduci non potuere. His autem duobus capitibus quam in immensum Vespasiani auctoritas favorque intenderentur, patet cuique singula verba perpendenti.

Utique ei fines pomerii proferre, promovere, cum ex republicâ censebit esse, liceat ita, uti licuit Tiberio Claudio Cæsari Augusto Germanico. Fines pomerii a Claudio prolatos vidimus supra Annal. XII, 23. Eos quoque protulerat Augustus; qui tamen hîc filetur, quod illos protulerit, Ægypto in populi Romani ditionem redactâ, ac proinde ante legem imperii. Adde ab Augusto, nondum dominationis certo, & in senatum indulgente, consules in hujus gloriæ societatem fuisse vocatos. Immo ex senatusconsulto consules Censorinus & Gallus *fines pomerii terminaverunt*, ut constat ex Inscriptione, quam videre est in notis ad Annal. XII, 23. Nero quoque, uti ibidem monuimus pomerium auxerat: sed minimè memorandus, ob damnatam memoriam, de quâ jam supra.

Utique quæcunque ex usu reipublicæ, majestate divinarum, humanarum, publicarum privatarumque rerum esse censebit, ei agere, facere jus potestasque esto ita, uti divo Augusto, Tiberioque Julio Cæsari Augusto, Tiberioque Claudio Cæsari Augusto Germanico fuit. Hac in re insigne exemplum exstat Annal. III, 60 & seqq.

Utique quibus legibus, plebeive scitis, scriptum fuit ne divus Augustus, Tiberiusve Julius Cæsar Augustus, Tiberiusque Claudius Cæsar Augustus Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis Imperator Cæsar Vespasianus solutus sit; quæque ex quaque lege, rogatione, divum Augustum, Tiberiumve Julium Cæsarem Augustum, Tiberiumve Claudium Cæsarem Augustum Germanicum facere oportuit, ea omnia Imperatori Cæsari Vespasiano Augusto facere liceat. Inde manifestum est nec Vespasianum, nec priores Principes omnibus legibus fuisse solutos. Iis tantum legibus aut plebiscitis soluti sunt, quibus neque divus Augustus, neque Tiberius, neque Claudius tenebantur. Quibus autem non tenerentur minimè dixerim, cum priores leges imperii, quibus id continebatur, perierint. Novimus tamen ex Dione LVI. pag. 582, anno Urbis conditæ DCCCLXII, Augustum solutum fuisse legibus in petendo consulatu, τὸ τῆς ὑπα-

θείας

DE LEGE IMPERII, &c.

θεῖον θάσσον παρὰ τὸ νομισμένον λαβεῖν. Legibus quoque conjugalibus Principes fuisse solutos conjicit eruditus Gravina, *Origines Juris Civilis*, pag. 140. Quod enim habet Ulpianus, Digest. libr. 1. Tit. 3. de Legibus & senatusconsultis, leg. 31. *Princeps legibus solutus est*, id acceptum ex Ulpiani commentariis ad legem Juliam & Papiam, quæ leges sunt conjugales. Postea crevit Principum immunitas; nec Principes in leges jurabant. Ideo Trajanus tantopere laudatus a Plinio, in Panegyric. LXIV & LXV, quod processerit in rostra, *inadscensumque illum superbiæ Principum locum triverit*, in legem juraverit, se legibus subjecerit. Quod ego, exclamat Plinius, *nunc primum audio, nunc primum disco, non est Princeps super leges, sed leges super Principem*. Celeberrimum quoque est Imperatoris Severi Alexandri effatum: *Licet enim lex imperii solemnibus juris Imperatorem solverit: nihil tamen tam proprium imperii est, quam legibus vivere*. Cod. libr. III. Tit. de Testam.

Utique quæcunque ante hanc legem rogata acta, gesta, decreta, imperata ab Imperatore Cæsare Vespasiano Augusto, jussu mandatuve ejus a quoque sunt, ea perinde justa rataque sint, ac si populi plebisve jussu acta essent. Hæc lex a magistratibus ducibusque Flavianarum partium rogata. Quod verò additur: *perinde justa rataque sint, ac si populi plebisve jussu acta essent*, id ex vetere usu repetitur, quo justa rataque erant, quæ populi plebisve jussu, id est centuriatis, aut tributis, comitiis acta fuerant. Populi appellatione continentur universi cives cum ipsis patriciis ac senatoribus; plebis nomine, ceteri cives sine patriciis & senatoribus.

SANCTIO. Si quis hujusce legis ergo adversus leges, rogationes, plebisve scita senatusve consulta fecit, fecerit, sive quod eum ex lege, rogatione, plebisve scito senatusve consulto facere oportebit, non fecerit hujus legis ergo, id ei ne fraudi esto, neve quid (scriptum quit ob veterem pronuntiandi modum) ob eam rem populo dare debeto; neve cui de eâ re actio, neve judicatio esto; neve quis de eâ re apud (tres sequentes literæ defunt ob fractum æræ tabulæ angulum) se agi finito. Sanctio, quæ lex munita violari non potest; inviolabilis quoque declaratur, qui ex hac lege, vel ob hanc legem egit egeritve.

Utinam plures hujusce generis leges extarent! lis compertum foret, quibus gradibus increverit Romanorum Principum auctoritas. Ea jam erat summa ante Principis Severi Alexandri tempora. Solemnia enim sunt Ulpiani verba: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem: ut pote cum lege Regiâ, quæ de imperio ejus lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. Quodcumque igitur Imperator per epistolam & subscriptionem statuit,*

vel

DE BENEFICIIS & BENEFICIARIIS.

vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit, legem esse constat. Digest. libr. I. Tit. 4. de Constitutionibus Principum. Leg. I.

Brotier ad cap. vi. lib. iv. Hist. Tacit.

DE BENEFICIIS & BENEFICIARIIS.

BENEFICIA gradus erant militiæ, ad quos milites beneficio Imperatoris, præfecti prætorio, proconsulis, prætoris, pro-prætorisve, aut tribuni promovebantur. Promoti autem dicebantur *beneficarii*. Si privilegiis munebantur, *principales beneficarii* nominati sunt. Hæc satis innuit Vegetius II, 7. *Beneficarii, ab eo appellati, quod promoventur beneficio tribunorum . . . & paulo infra. Hi sunt milites principales, qui privilegiis muniuntur. Reliqui munifices, quia munia facere coguntur.* Aliter Festus: *Beneficarii dicebantur, qui vacabant muneris beneficio; e contrario munifices vocabantur, qui non vacabant; sed munus reipublicæ faciebant.* Porro non tribunorum tantum, sed aliorum quoque magistratum erant beneficia. Atque ut antiquioribus exemplis supersedeam, ipse Tacitus, Hist. I, 25 & IV, 48, beneficia præfecti prætorio, proconsulis, legati memorat. Et apud Suetonium in Tiber. XII, videre est Tiberium in suspicionem venisse *per quosdam beneficii sui centuriones, a commeatu castra repetentes.* Sic quoque in Inscriptionibus veteribus passim occurrunt non modò beneficia, sed spes etiam beneficiorum, quam Gallicè dicimus *l'expectative*. Insignis hac de re Inscriptio exstat apud Gruterum, pag. CCCXCIII. num. 5.

C. COELIO. ANICETO. MIL. COH. II. PR. SING
 TRIB. SPE. BENEFICIAR. HVIC. ORDO
 SANCTISSIMVS. DECVR. OB. SPEM
 PROCESSVS. EIVS. HONOREM. DECVR
 RIONATVS. GRATVITVM. OBTVLIT
 QVI. VIXIT. ANN. XXIII. M. V. D. II
 COELIA. PRIMA. MATER. FILIO
 DVLCISSIMO. SIMVL. NYMPHICVS. VOL
 CEAN. ET. SIBI. FECERVNT

Errant

DE BENEFICIIS & BENEFICIARIIS.

Errant autem qui existimant beneficiarios dictos fuisse, quòd obtentâ priùs militiæ vacatione, ad eandem honestis conditionibus invitati redirent. Immo inter ipsa militiæ stipendia conferebantur beneficia, ut patet ex multis inscriptionibus, ac maximè ex veteri lapide, apud eruditum Gori, *Inscript. Antiq.* Tom. II, pag. 358. num. 1.

D. M.
Q. VOLCACIO. Q. F.
CELERI. MILITI
COH. VIII. PR
BENEFICIARIO
TRIBVNI. ATTICI.
MILITAVIT. ANNIS. VII
VIXIT. ANNIS. XXV

Si *principalium beneficiariorum* monumenta cognoscere volueris, adi Gruterum, pag. DLI. num. 3. & Fabrettum, cap. III, num. 114.

Splendidam fuisse beneficiorum militiam innuit tum Tacitus, cùm Hist. I, 25, *primores militum per beneficia Nymphidii suspectos* refert, tum expressè Valerius Maximus IV, 7. num, 5. de L. Petronio, qui *admodum humili loco natus ad equestrem ordinem, & splendide militiæ stipendia, P. Cælii beneficio pervenerat.* Adde Plinium, Ep. X, 32, quo teste, Trajanus præceperat, ut Gaius Bassus, præfectus oræ Ponticæ, *contentus esset beneficiariis decem, equitibus duobus, centurione uno.*

Brotier ad cap. XLVIII. lib. IV. Hist. Tacit,

De Capitolio a VESPASIANO & DOMITIANO, &c.

De Capitolio

a VESPASIANO & DOMITIANO

Principibus restituto.

UBI deferbuit bellorum civilium æstus, resque publica, Vespasiano Principe, acquievit, præcipua omnium cura fuit ut restitueretur Capitolium. Consultum religioni, ut iisdem tertium vestigiis reponeretur: sed, quod unum veteri magnificentiae defuit, adjecta ædibus altitudo. Id quoque factum ob grandes columnas, quas memorat Suetonius in Vespas. XVIII. In hoc imperii splendore, & cum Vespasianus in religiosos publicosque usus foret munificentissimus, quàm magnificus fuerit in ædificando Capitolio facile judicari potest. Ut annuis redditibus templum locupletaretur, iussit Judæos, ubicumque degerent, Jovi Capitolino quotannis solvere didrachma, quod templo Hierosolymitano, antequam everteretur, pendere erant soliti. Joseph. Bell. Jud. VII, 6. num. 6. Fuisse in imperio Romano plus quàm vices centena millia, seu 2,000,000, Judæorum, qui tributum illud solverent, nemo sanè diffitebitur. Fuit ergo vel ex hac unâ tantum parte annuus templi Capitolini reditus librarum Gallicæ monetæ plus quàm 2,900,000. Paucis annis stetit Capitolium a Vespasiano restitutum. Statim post ejus mortem incendio haustum est. Plutarch. in Poplicol. pag. 105.

Titus in Capitolii restitutionem confestim incubuit, ut videtur ex monumento fratrum Arvalium, apud eruditum Philippum a Turre, *Monumenta veteris Antii*, pag. 95. At, cum præproperâ morte fuisset raptus, opus aggressus est frater ejus Domitianus, quartumque Capitolium ædificavit. Nihil ædium magnitudini, nihil altitudini addi poterat. Princeps, quo nemo fuit in ædificando sumptuosior, vertit curas, ut regum, reipublicæ, Cæsarumque opera multitudine pretioque ornamentorum superaret. Non modò columnas marmoris Pentelici Athenis advexit: sed in inauratis operibus, quod vel maximas privati unius hominis opes superat, plus quàm duodecim millia talentorum, *Gallicæ monetæ libras* 65,362,500, impendit. Τὰς δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς τὸν μέγιστον ἐν Ρώμῃ τῶν ἰδιωτικῶν πλῆτον ἐκλογιζέμεντα, τὸ τῇ χρυσώσεως μὴ τελέσθαι ἀνάλωμα, πλεον ἢ δισχιλίων ἢ μυρίων ταλάντων γεγόμενον. Plutarch. loc. cit.

Novi equidem Raderi aliisque nonnullis eruditis viris hanc pecuniæ summam visam esse immanem. At pace doctorum illorum

Q

virorum

De Capitolio a VESPASIANO & DOMITIANO, &c.

virorum dixerim eos neque luxum hujus ætatis, neque prodigentiam Domitiani, neque multitudinem, magnitudinem, pretium inauratorum operum Capitolinorum satis attendisse. Is erat hujus ætatis luxus, ut in privatis domibus non *laquearia* tantum, sed & *camerae* & *parietes* ipsi *tamquam vasa* inaurarentur, teste Plinio, XXXIII, 3. Talis prodigentia Domitiani, ut omnia aurea gemmeaque vellet, teste Plutarcho loc. cit. Quæ autem multitudo operum, cum templi Capitolini *aditus omnes, omnes gradus totaque area hinc auro, hinc argento* reluceret, teste Plinio in Panegyric. LII? Quæ magnitudo, cum cogitas templum ducentos pedes longum, totidem ferme latum, testum fuisse inauratis tegulis æreis, quarum postea partem maximam Gizerichus, Vandalorum rex, in Africam asportavit: ejus fastigia quadrigis, colosseis statuis, aliisque plurimis inauratis ornamentis effulxisse, uti adhuc videre est in Domitiani nummis? Quid nunc porticus, quid vestibulum loquar, cum vel ipsæ portæ crassissimis & ponderosissimis obductæ essent laminis aureis, quas a Stilichone, Honorii duce, ablatas memorat Zosimus, libr. V, Οὗτος γὰρ, Στελίων, θύρας ἐν τῇ τῆς Ρώμης Καπιτωλίῳ, χρυσίῳ πολὺν ἔλκοντι σάθμου ἡμφιεσμένας, ἀπολεπίσαι προστάξει. Hæc templi extera: majores intus opes. Si, vel in primo templo Capitolino, fictilis Jupiter aureum teneret fulmen quinquaginta pondo (*librae sunt Gallicæ monetæ 47,250*), quantum plus auri impendit Domitianus, ut Jupiter non modò aureum haberet fulmen, sed ut tota ejus effigies, ejus sceptrum, ejus solium auro renideret? Quantæ impensæ in Junonis Minervæque cellis! Adde nunc innumera deorum simulacra: adde inaurata laquearia: adde cetera parietum totiusque templi aurea decora. Hæc si animo comprehenderis, simulque reputaveris quantum in urbe maximâ, maximo luxu, exquisitissimisque artibus foret manupretium, nihil esse nimium in pecuniæ summâ, quam Plutarchus assignavit, faciliè deprehendes.

Neque quis dixerit aurum esse sequax ac ductile, Romanosque artem illud dilatandi novisse. Id certè Romani novere, siquidem auri unciam in *septingenas & quinquagenas, pluresve bracteas, quaternum utroque digitorum* dividebant, teste Plinio XXXIII, 3. At in præcipuis perennibusque operibus, crassioribus utebantur bracteis. Sic inauratum fuerat Fortunæ Prænestinæ simulacrum. Unde Plinius loc. cit. *Crassissimæ ex his bracteis Prænestinæ vocantur, etiamnum retinentis nomen, Fortunæ inaurato ibi fidelissimè simulacro.* Et sanè, si Domitianus crassiores illas bracteas non induxisset, numquam evluisset secundum templum Capitolinum, cujus & tegulæ & laquearia, & alia quamplurima ornamenta erant inaurata, insuper

De Capitolio a VESPASIANO & DOMITIANO, &c.

ab Augusto, magnificentissimo Principe, reſectum. Eviluerat tamen, nec reperti, niſi ſenes aliquot, qui illud laudarent, non ob opes, ſed vel antiquitatis ſtudio, vel, ut opinor, ob ſymmetriam columnarum: nam Domitianus, cum craſſitiem columnarum marmoris Pentelici imminuiſſet, nonnihil venuſtatis addiderat, ſed aliquid ſymmetriæ detraxerat, teſte Plutarcho, loc. cit. Ceterum vilius fuerat ſecundum templum Capitolinum. Inde Martialis, Epigramm. V, 10.

*Effſe quid hoc dicam, vivis quòd fama negatur,
Et ſua quòd rarus tempora lætor amat?
Hi ſunt invidiæ nimirum, Regule, mores,
Præferat antiquos ſemper ut illa novis:
Sic veterem ingrati Pompeii quærimus umbram,
Et laudant Catuli Julia templa ſenes.*

Domitiano, qui immenſas opes in Capitolio impenderat, ingenioſè adulatur idem poeta, Epigramm. IX, 4.

*Quantum jam ſuperis, Cæſar, cæloque dediſti,
Si repetas, & ſi creditor eſſe velis.
Grandis in ætherio licèt auctio fiat Olympo,
Coganturque dei vendere quidquid habent:
Conturbabit Atlas, & non erit uncia tota,
Decidat tecum quâ pater ipſe deûm.
Pro Capitolinis quid enim tibi ſolvere templis,
Quid pro Tarpeiæ frondis honore poteſt?
Quid pro culminibus geminis matrona Tonantis?
Pallada prætereo: res agit illa tuas.
Quid loquar Alciden, Phæbumque, pioſque Laconas:
Addita quid Latio Flavia templa polo?
Exſpectes & ſuſtineas, Auguſte, neceſſe eſt:
Nam tibi quod ſolvat, non habet arca Jovis.*

His impenſis ſuâque luxurie publicam pauperiem fecerat Domitianus. Liberalitate publicæ paupertati ſubvenit Trajanus, Princeps optimus. Capitolium quoque ornavit, privatâ Domitiani luxurie Jovi ſacratâ. Id celebrat Martialis, Epigramm. XII, 15.

De Capitolio a VESPASIANO & DOMITIANO, &c.

*Quidquid Parrasiâ nitebat aulâ,
Donatum est oculis, deisque nostris.
Miratur Scythicas virentis auri
Flammas Jupiter, & stupet superbus
Regis delicias, gravesque lusus.
Hæc sunt pocula, quæ decent Tonantem :
Hæc sunt, quæ Phrygium decent ministrum.
Omnes cum Jove nunc sumus beati :
At nuper, pudet, ah ! pudet fateri,
Omnes cum Jove pauperes eramus.*

Immo Trajanus, tertio suo consulatu, videtur auro solido Jovis, Junonis ac Minervæ statuas fecisse. Quod satis innuit Martialis, Epigramm. XI, 5.

*Sacra, Laresque Phrygum, quos Trojæ maluit heres,
Quam rapere arsuras Laomedontis opes :
Scriptus es æterno nunc primùm Jupiter auro,
Et soror, & summi filia tota patris :
Et qui purpureis jam tertia nomina fastis,
Jane, refers Nervæ, vos precor ore pio.
Hunc omnes servate ducem. servate senatum :
Moribus hic vivat Principis, ille suis.*

Nunc verò si templum Jovis Capitolini cum celebratissimis olim templis Beli, Babylone ; Jovis, Thebis in Ægypto ; Dianæ, Ephesi ; aut etiam cum templo Hierosolymitano conferamus, templa quidem illa omnia auri specie tum internâ, tum externâ vicit templum Capitolinum. Vincebatur autem magnitudine. Victum quoque est Hierosolymitani & Babylonici templi opibus. Hierosolymitani satis perspecta omnibus opulentia ; de quâ adhuc opportuniùs dicitur in Notis & Emendationibus ad Hist. V, 8. Opes autem templi Babylonici, earumque pondera, quæ efficiunt libras Gallicæ monetæ ampliùs, quàm 400,000,000, singulatim recenset Diodorus Siculus II, 9. pag. 70. Nec mirum tantas fuisse opes in templo Babylonico, cum Cyrus, Persarum rex, captâ Babylone, devictâ Asiâ, teste Plinio, XXXIII, 3, quingenta millia talentorum argenti reportaverit, & craterem Semiramidis, cujus pondus quindecim talenta colligebat : quæ duo efficiunt Gallicæ monetæ libras 2,614,578,435. Hac nostrâ ætate alter Persarum rex, *Thamas-Koult-Kan*, Mogolicas opes potitus, reportavit, minimâ quidem æstimatione, *roupiarum* argenti centum undecim *Kiours*, ut loquuntur : quod efficit monetæ Gallicæ

DE VESPASIANI MIRACULIS.

licæ libras 2,497, 500,000. Immo alii, & ipse Cl. Voulton, tunc medicus Imperatoris Mogolici *Mubammed-cha*, scripsere a *Thamas-Kouli-Kan* reportatos esse trecentos *Kiurauros*, Gallicæ monetæ librae 6,750, 000, 000. Quod inflatius scriptum puto.

De Jovis Thebani, Ephesiæque Dianæ templorum opibus non ita compertum. Notæ vero eorum magnitudo & magnificentia, quibus templo Capitolino antecellebant. De Dianæ templo vide Plinium XXXVI, 14. Thebis autem manent adhuc templi Jovis rudera, quæ exhibet Cl. Pococke, *Description of the East*. Tom. I. pag. 92. tabul. XXVIII. Ex iis ruderibus constat templum illud habuisse longitudine plus quam mille & quadringentos pedes, latitudine trecentos quinquaginta: ambitum verò fuisse trium millium & quingentorum pedum.

Inter tanta templorum decora, nihil habet ætas nostra quod invidet. Summorum Pontificum studio pietateque factum, ut, religione victores, templi quoque majestate vinceremus. His omnibus templis præstat divi Petri in Vaticano templum, maximum artis miraculum, omnibus retro sæculis inauditum. Tanta autem est ejus amplitudo, ut, cum peristylis ædibus apposito pateat mille sexcentos pedes longitudine, ambitu quatuor millia pedum colligat.

Brotier ad cap. LIII. lib. IV. Hist. Tacit.

DE VESPASIANI MIRACULIS.

TITUM Livium, Plutarchum, ceterosque immensæ credulitatis scriptores miracula passim obtrudere minimè mirum est. At Tacitum, acerrimi judicii, constantissimæ mentis virum, non modò miracula narrare, sed etiam iis fidem facere velle, incredibile videretur, ni satis foret compertum, naturâ incertum an institutione, omnibus ferme Romanis insitum fuisse religionis sensum, quo in credulitatem propenderent. Quæ quidem credulitas, ut in humanis, sic quoque divinis in rebus, est bonæ animæ argumentum, nec nisi in religiosos animos irrepit. Unde magis miror exstitisse nonnullos, qui Tacitum ἀθεότους insinulaverint. Quî enim ἀθεός haberi potest vir, qui præter plurima religionis monumenta Annalibus interstita, in his ipsis Historiarum libris *ope divinâ* mutari animos cap. 78, pronuntiaverit; qui nunc *cæli favorem*, & *numinum in Vespasianum inclinationem* profiteatur; qui demum *miracula* ita bonus enarrat, ut fidem iis facere haud leviter annitatur.

At

DE VESPASIANI MIRACULIS.

At quam fidem obtinere debent illa Vespasiani miracula? nullam, ut opinor. Atque, ut alios multos fileam, ita quoque sensit Illustrissimus Huetius, *Demonstrat. Evangelic.* Proposit. VI. num. 6. Neminem quoque dissenfurum reor, qui perpenderit quæ fuerint illa miracula, quo in loco, & a quo sint edita. Ac primò quidem in illis Vespasiani miraculis nihil est, quod vim divinam miraculorum effectricem adstruat. Sanatur enim cæcitas hominis, cui, teste Tacito, *vis luminis non erat exesa*. Curatur manûs debilitas, quæ, eodem auctore, in pravum elapsa, poterat integrari. Quod adhuc argumentum est incertam fuisse illorum miraculorum famam, quem manu debilem facit Tacitus, eum claudum dicit Suetonius in Vespasian. VII: ea quoque patrata miracula Tacitus, *medicis*, Suetonius, *amicis hortantibus*, narrat. Ut ut est, hæcne miracula? Curationes vix dixeris. Ubi enim in rebus levissimis fallacibusque operosa est miraculorum ostentatio, non est miraculum, sed histrionum circulatorumve fraus ac mendacium.

Adde hæc miracula evenisse, Alexandria, in urbe vanissimâ, ad omne superstitionum genus projectissimâ, Serapidis religionibus insanâ, suis in Principes adulationibus vaferrimâ, uti testis est oculatus Philo, in *Legat. ad Caium*, pag. 1017.

Nunc verò quis hæc miracula ausus est? Vespasianus, novus & inopinatus Princeps, cui *auctoritas & quasi majestas* concilianda, ut fatetur Suetonius, loc. cit. Vespasianus, qui in omnes firmandæ dominationis artes intentus, religione maximè abutebatur. Inde acceptissimus ei fuit Josephus, quòd mendax ille Judæus oracula, quæ Christum regem ejusque imperium prænuntiaverant, in eum traxisset. Joseph. *Bell. Jud.* III, 8. Omnes quoque, qui se Davidicâ stirpe oriundos ferrent, inquiri necarique jussit. Euseb. *Hist. Ecclesiast.* III, 11. Vespasianus demum, qui, tunc temporis, Apollonii Tyanensis, hominum, quotquot umquam exstiterent, fraudulentissimi, familiaritate consiliisque utebatur, ut videre est apud Philostratum, *Vit. Apollon.* V, 27. & seqq.

Hæc satis superque sunt, ut constet Vespasiani miracula fuisse in Ægyptiis artes fraudesque, in Vespasiano politicæ artis instrumenta, quibus quæsitæ novo Principatui auctoritas ac reverentia. Addit quidem Tacitus *utrumque* istud miraculum ab iis qui *interfuere nunc quoque* memorari, *postquam nullum mendacio pretium*. Neque id mirum. Excisa fuerat Flaviana domus; ac proinde nullum tunc erat a Principibus mendacio pretium. Sed semper manebat Ægyptiis superstitio; eadem Romanos quoque & Romam, quò pessima omnia confluebant, pervaserat: in dies invalescebat Serapidis veneratio. Quomodo ergo obrueretur rumor, quem servari intererat? Si quid mirum videri debet, id profectò quòd, cùm nullum sit mendaciis

DE DEO SERAPIDE.

mendaciis pretium, nulla Serapidis religio, reperiantur tamen qui hæc miracula tueantur. At hæc est fabularum natura, ut vel suâ vanitate multis placeant.

Brotier ad cap. LXXXI. lib. IV. Hist. Tacit.

DE DEO SERAPIDE.

SERAPIS, apud Ægyptios deus maximus, plures præcipuosque referebat deos. Inde in averſâ parte nummi Antonini Pii, quem publicavit eruditus Oisellius, *Thesaurus Selectorum Numismatum*, Tab. XLIII. num. I. videre est Serapidis caput barbatum, cornutum, radiatum, cum modio in vertice: adest & tridens, cui serpens circumvolvitur. Quibus insignibus patet Serapidem esse Jovem, Solem, Osirim, Neptunum & Æsculapium. Vide quæ ad id confirmandum congeſſit Oisellius, loc. cit. pag. 218. At naturam cultumque Serapidis nemo accuratiùs expreſſit, quàm Macrobius *ſaturnal.* I, 20. Alexandria eidem Ægypto adjacens civitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Iſin cultu pæne attonitæ venerationis observat: omnem tamen illam venerationem Soli ſe ſub illius nomine teſtatur impendere, vel dum calathum capiti ejus inſigunt, vel dum ſimulacro ſignum tricipitis animantis adjungunt; quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis effigiem; dexterâ parte caput canis exoritur manſuetâ ſpecie blandientis; pars verò læva cervicis rapacis lupi capite finitur: eaſque formas animalium draco connectit volumine ſuo capite redeunte ad dei dexteram, quâ compeſcitur monſtrum. Ergo leonis capite monſtratur præſens tempus; quia conditio ejus inter præteritum futurumque actû præſenti valida fervensque eſt. Sed & præteritum tempus lupi capite ſignatur; quòd memoria rerum tranſactarum rapitur, & aufertur. Item canis blandientis effigies futuri temporis designat eventum; de quo nobis ſpes, licet incerta, blanditur. Tempora autem cui niſi proprio famularentur auctori? cujus vertex, inſignitus calathò, & altitudinem ſideris monſtrat, & potentiam capacitatis oſtentat: quia in eum omnia terrena redeunt, dum immiſſo calore rapiuntur. Accipe nunc quid de Sole, vel Sarapi, pronuntietur oraculo. Nam Sarapis, quem Ægyptii deum maximum prodiderunt, oratus a Nicocreonte, Cyprio-
rum

DE DEO SERAPIDE.

rum rege, quis deorum haberetur, his versibus sollicitam religionem regis instruxit.

Εἰμὶ θεὸς τοιόσδε μαθαῖν, ὅιον κ' ἐγὼ εἶπω.
Οὐράνιος κόσμος κεφαλῇ, γαστήρ δὲ θαλάσσα,
Γαῖα δὲ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ' ἄτ' ἐν αἰθέρι κεῖται,
Ὅμματα τε τηλαυγές, λαμπρὸν φάος ἡελίοιο.

Ex his apparet Sarapis & Solis unam & individuum esse naturam. Isis juncta religione celebratur, quæ est vel terra, vel natura rerum, subjacens soli. Hinc est quod continuatis uberibus corpus deæ omne densetur, quia terræ, vel rerum naturæ, alit nutritur universitas.

Hunc Macrobiani locum Tacitumque egregiè illustrant præstantissimi duo nummi Vespasiani & Domitiani, quos edidit Cl. Pellerin, *Mélange de diverses Médailles*. Tom. I. pag. 224. In nummo Vespasiani, ΑΥΤΟΚ. ΚΑΙΣ. ΣΕΒΑΣ. ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΥ. id est, *Imperatoris Caesaris Augusti Vespasiani*; caput Vespasiani laureatum. In averfâ parte, ΖΕΥΣ. ΣΑΡΑΠΙΣ. Λ. ΕΝΑΤ. id est, *Jupiter Serapis, anno nono imperii Vespasiani*. Stat Serapis, sinistrâ hastæ innixus, extensâ dextrâ, quâ monstrum triceps, de quo Macrobius compescere videtur. In vertice calathum, modiumve, habet. In nummo Domitiani, ΑΥΤ. ΚΑΙΣΑΡ. ΔΟ. . . ΤΙΑΝΟΣ. ΣΕΒ. ΓΕΡΜ. id est, *Imperator Caesar Domitianus Augustus Germanicus*; caput Domitiani laureatum. In averfâ parte, ΗΑΙΟΣ ΣΑΡΑΠΙΣ Λ ΙΓ. id est, *Sol Serapis, anno tertiodécimo imperii Domitiani*. Serapis stans hastam sinistrâ tenet, dextrâ elatâ. In vetere autem Inscriptione, quæ existat Ancyrae, nunc Angora, teste Cl. Tournesfort, *Voyage du Levant*. Tom. II. pag. 449. ΔΙ ΗΑΙΩ ΜΕΓΑΛΩ ΣΑΡΑΠΙΔΙ, id est, *Jovi Soli Magno Serapidi*. Porro cùm Christiani Ethnicæ religionis deos horrerent, seque Deum unum, rerum omnium conditorem, venerari profiterentur; hinc, ut videtur, Hadrianus, religionum conciliator, eos inter Serapidis, seu dei Panthei, cultores annumeravit, teste ejus epistolâ apud Vopiscum, in Saturnin. cap. 8. Illi qui Serapin colunt, Christiani sunt: & devoti sunt Serapi, qui se Christi episcopos dicunt. . . . Unus illis, Ægyptiis ac maximè Alexandrinis, deus est: hunc Christiani, hunc Judæi, hunc omnes venerantur & gentes.

Si quis autem plura voluerit de urbe Sinope & deo Serapide, adeat Cl. de Fontenu, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*. Tom. X. pag. 465. & seqq.

Brotier ad cap. LXXXIV. lib. IV. Hist. Tacit.

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

NOTÆ quædam insigniores ad librum de Moribus Germanorum.

QUAM graviter punirentur, qui reos inde depo fuissent, æstima-
 mari potest ex Lege Salicâ, Tit. LXIX. Leg. 1. Si quis hominem
 vivum de furcâ tollere præsumpserit, & fugâ lapsus fuerit, ille qui
 eum tulerit, aut vitam pro ipso amittat, aut VIII M den. qui faciunt
 solidos CC, Gallicæ monetæ libras 2,620, culpabilis judicetur. Ne
 mortuum quidem deponere licebat. Ibid. Leg. 4. Si quis sine
 consensu judicis, de ramo, ubi incrocatur, deponere præsumpserit, MCC
 denar. qui faciunt solidos XXX, Gallicæ monetæ libras 393, culpabilis
 judicetur. Ita autem suspensos diu vixisse patet ex Riculfo clerico,
 de quo Gregorius Turonensis V, 50. Ab horâ tertiâ diei, revine-
 tis post tergum manibus, suspensus ad arborem dependebat; ad horam
 verò nonam depositus, extensusque ad trocleas, cædebatur fustibus,
 virgis, ac loris duplicibus, & non ab uno, vel duobus, sed quot accedere
 circa miseros potuissent artus, tot cæsores erant. Cum autem jam in
 discrimine esset, tunc aperuit veritatem, & arcana doli publicè pate-
 fecit.

Brotier ad voces " Arboribus suspendunt" cap. XII.

In pœnis attendebant Germani ad damna, ad acerbitatem injuria-
 rum, ad dignitatem personarum. Inde in Lege Salicâ, Tit. III.
 de Furtis animalium. Leg. 1. Si quis vitulum lactentem furave-
 rit, MALB. PEDERO, aut FREODO, CXX den. qui faciunt
 solid. III. Gallicæ monetæ libras 39, culpabilis judicetur, excepto
 capitale & delaturâ: Gallicè le capital & les frais de justice.

Leg. 9. Si quis taurum furaverit, qui de tribus villis communes
 vaccas tenuerit (tres enim villæ, aut vici communem taurum pul-
 cherrimumque alebant) hoc est tres-bellio, MALB. CHAMI
 THEUTO MDCCC. den. qui faciunt solid. XLV, Gallicæ monetæ
 libras 589, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ.

Leg. 10. Si quis taurum regis furaverit, MAL. CHAMUTEVO
 M. M. DC. Gallicæ monetæ libras 890, excepto capitale & dela-
 turâ.

R

Apud

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Apud venatorem populum pecorumque altorem magna in canibus utilitas. Inde Lex Salica, Tit. VI. *de Furtis canum*. Leg. 1. *Si quis canem segusium* (un chien de chasse) *magistro suo furaverit*, MALB. LEODASDI, DC. den. qui faciunt solid. XV. Gallicæ monetæ libras 196, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ.

Leg. 2. *Si quis segusium magistrum canem* (un chien dressé) *furaverit*, MALB. TROVVIDOVVANO TUENE CHUNNE, M. DCCC. den. qui faciunt solid. XLV. Gallicæ monetæ libras 589, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ.

In summâ quoque artium ruditate magna cultellorum pretia. Ideo lex Salica, Tit. LXXIII. *de Cultello sexxaudo*, id est cultro alterius, ut explicat eruditus Eccardus. Leg. 1. *Si quis alteri cultellum furaverit, & ei fuerit adprobatum, ipsum in loco restituat, & insuper DC. den. qui faciunt sol. XV*, Gallicæ monetæ libras 196, culpabilis judicetur.

Apud Saxones fuit fanè equis gratia plurima, quoniam ad eos servandos a Germanicâ humanitate descivere, atrociterque statuerunt, ut videre est in Lege Saxonum, Tit. IV. *de Furtis*. Leg. 1. *Qui caballum furaverit, capite puniatur*. Id tantò magis singulare, quòd in eâdem lege, Tit. II. *de occisionibus*, si nobilis, litus, servusve occisus, pecuniâ componitur.

Illata vis majoribus pœnis subiacebat. Sic lex Salica, Tit. XII. *de Furtis ingenuorum vel effraetoris*. Leg. 1. *Si quis verò ingenuus de foris casâ quod valent duo denarii furaverit*, MALB. LEUDARDI, DC. den. qui faciunt solid. XV. Gallicæ monetæ libras 196, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ.

Leg. 3. *Si verò ingenuus de intus casâ furaverit, aut fregerit quod valent duo denar.* MALB. ANTIDIO, M. DCCC. qui faciunt sol. XLV. Gallicæ monetæ libras 589, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ.

Leg. 5. *Si verò ingenuus clavem effregerit, aut adulteraverit, & sic domum ingressus fuerit, & per furtum aliquid tulerit*, MALB. ANTIDIO, M. DCCC. den. qui faciunt sol. XLV. Gallicæ monetæ libras 589, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ.

Leg. 6. *Si verò effregerit, & nihil tulerit, & fugiens evadit, propter effraetoram tantum M.CC. denar. qui faciunt sol. XXX*. Gallicæ monetæ libras 393, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ.

Tentatum quoque crimen puniebatur. Lex Salica, Tit. XX. *de Vulneribus*. Leg. 1. *Si quis alterum voluerit occidere, & colpus*, Gallicè *le coup*, *prætersallierit*, MALB. seu LANDOVEVAS, MMD. den. qui faciunt sol. LXII. & dimidium, Gallicæ monetæ libras 818, culpabilis judicetur.

Ceterum

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Ceterum ex gravitate vulnerum major minorve pœna, teste Lege Salicâ, ibid. Leg. 3. *Si quis hominem plagaverit, & sanguis ad terram cadit, & ei fuerit adprobatum, MALB. CHARFRIDO, DC. den. qui faciunt solid. XV.* Gallicæ monetæ libras 196, culpabilis judicetur.

Leg. 4. *Si quis hominem in capite plagaverit, & exinde ossa exierint. MALB. CHARFRIDO, M.CC. den. qui faciunt solid. XXX.* culpabilis judicetur.

Leg. 5. *Si quis hominem ita plagaverit, ut cerebrum appareat, & tria ossa desuper cerebro exierint, MALB. AVDE AFENUS, M.DCCC. denar. qui faciunt solid. XLV.* Gallicæ monetæ libras 589, culpabilis judicetur. Expressior adhuc hac in re Lex Saxonum, Tit. I. de *Vulneribus.* & Tit. XXII. de *Dolg.* ubi singulis ferme iustis pœna pretiumque. Vide quoque Legem Ripuariorum, Tit. V. de *Debilitatibus.* Homicidii autem pretium habet Lex Salica, Tit. XLIV. de *Homicidiis ingenuorum.* Leg. 1. *Si quis ingenuus Franco aut barbarum, aut hominem, qui Salicâ lege vivit, occiderit, MALB. LEVDI VIIIM. den. qui faciunt sol. CC.* Gallicæ monetæ libras 2620, culpabilis judicetur.

Si quis autem hoc scelus occuleret, gravior erat pœna. Unde Lex Salica, ibid. Leg. 2. *Si verò eum in puteum aut sub aquam miserit, MALB. VVATH LEUDI. XXIIII M. denar. qui faciunt solid. DC.* Gallicæ monetæ libras 7860, culpabilis judicetur. & Leg. 5. ubi de homine nobili agitur. *Si verò eum de hallis aut de ramâ, Gallicè de halliers & de branchage, superoperuerit, similiter LXXIIM. den. qui faciunt solid. MDCCC,* Gallicæ monetæ libras 23,580, culpabilis judicetur.

Immo in his pœnis fuit populorum distinctio. Et Romana gens, tam diu domina gentium habita, deterrimæ conditionis facta est; ut patet ex Lege Ripuariorum, Tit. VII. de *Homicidio ingenuorum.* Leg. 1. *Si quis ingenuus hominem ingenuum Ripuarium interfecerit, ducentis solidis culpabilis judicetur.* & Tit. XXXVI. de *Diversis interfectionibus.* Leg. 1. *Si quis Riparius advenam Francum interfecerit, ducentis solidis culpabilis judicetur.* Leg. 2. *Si quis Riparius advenam Burgundionem interfecerit, centum sexaginta solidis culpabilis judicetur.* Leg. 3. *Si quis Riparius advenam Romanum interfecerit, centum solidis multetur.* Leg. 4. *Si quis Riparius advenam Alamannum, seu Fresionem, vel Bajuvarium, aut Saxonem interfecerit, centum sexaginta solidis culpabilis judicetur.* Pluribus abstineo, ne infinitus sim. Si quis autem Germanorum mores penitus cognoscere voluerit, eorum leges evolvat penitusque introspeciat.

Brotier ad voces "levioribus delictis" cap. XII.

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Juxta leges Saxonum, Westfalaorum, Angrariorum & Ostfalaorum in Notis liceat videre, multas numero pecorum fuisse exsolutas. Plura adhuc & hac de re curiosa docent leges Ripuariorum, Tit. XXXVI. de *Diversis interfectionibus*. Leg. 11. Si quis *weregeldum* (id est multam, seu compositionem) *solvere debet, bovem cornutum videntem & sanum pro duobus solidis tribuat, vaccam cornutam videntem & sanam pro uno solido tribuat, equum videntem & sanum pro sex solidis tribuat, equam videntem & sanam pro tribus solidis tribuat, spatam cum scogilo* (id est gladium enseve cum vaginâ) *pro septem solidis tribuat, spatam absque scogilo pro tribus solidis tribuat, bruniam bonam* (id est loricam bonam) *pro duodecim solidis tribuat, bellum cum directo* (id est cassidem galeamve cum apice) *pro sex solidis tribuat, bainbergas bonas* (id est feminalia bona, Gallicè *des cuissarts*) *pro sex solidis tribuat, scutum cum lanceâ pro duobus solidis tribuat, acceptorem non domitum* (id est accipitrem juvenem nec venationi exercitatum) *pro tribus solidis tribuat, commorsum gruarium* (id est accipitrem, qui mordet gruem, seu qui in venatione gruum est exercitatus; inde adhuc nobis Gallicè *les grueries*.) *pro sex solidis tribuat, acceptorem mutatum* (id est, accipitrem qui plumas mutavit, Gallicè *après la mue*) *pro duodecim solidis tribuat.* Leg. 12. Quod si cum argento solvere contigerit, *solido duodecim denarios, sicut antiquitus est constitutum.* Solidus ille Ripuariorum valebat Gallicæ monetæ libras ferme 4. Nihil hoc loco præstantias, ut Germanorum mores opesque æstimentur.

Brotier ad voces “ pecorumque numero ” cap. XII.

Germanorum pudicitiam, severitatemque matrimoniorum testantur veteres omnes leges. Unum tantum aut alterum exemplum e Lege Salicâ seligam. Lex Salic. Tit. XIV. de *Ingenuis hominibus, qui mulieres ingenuas rapiunt.* Leg. 8. Si quis puellam sponsatam tulerit, & sibi in conjugium sociaverit, *MALB. ANASTHEO, MMD. den. qui faciunt sol. LXII cum dimidio,* Gallicæ monetæ libras 818, *culpabilis judicetur.* Leg. 9. Sponso autem ejus *DC. den. qui faciunt sol. XV.* Gallicæ monetæ libras 196, *culpabilis judicetur.* Leg. 10. Si quis puellam sponsatam, *druthe ducente ad maritum* (id est, sponsâ maritum adeunte) & eam in viâ aliquis *adsallierit, & cum ipsâ violenter mæchatus fuerit, MALB. CHANGICALDO, VIIIM. den. qui faciunt solid. CC.* Gallicæ monetæ libras 2,620, *culpabilis judicetur.* Leg. 12. Si quis sororem, aut fratris

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

fratris filiam, aut certè alterius gradûs consobrinam, aut fratris uxorem, aut avunculi, sceleratis nuptiis sibi junxerit, huic poenæ subjaceat, ut a tali consortio separetur: atque etiam si filios habuerint, non habeantur legitimi heredes, sed infamiâ sunt notati. Leg. 13. Si quis ingenuam feminam aut puellam, contubernio facta, seu in itinere, aut quolibet loco adfuerit, & vim illi inferre præsumperit, tam unus quàm plurimi, qui in ipsâ violentiâ fuerint admixti, CC. solid. Gallicæ monetæ libras 2,020, unusquisque ipsorum culpabilis judicetur. Et si adhuc de illo contubernio remanserint, qui scelus istud non admisisse noscuntur, & tamen ibidem fuerint, eorum quilibet pro ipsis XLV sol. Gallicæ monetæ libras 589, culpabilis, judicetur. Vide & Tit. XXIII. de Manu mulierum non stringendâ.

Brotier ad vocem "matrimonia" cap. XVIII.

Apud Germanos emebantur uxores, ut patet ex Lege Saxonum, Tit. VI. de Conjugiis. Leg. 1. Uxorem ducturus CCC solidos, Gallicæ monetæ libras 3,930, det parentibus ejus: si autem sine voluntate parentum, puellâ tamen consentiente, ducta fuerit, bis trecentos solidos, Gallicæ monetæ libras 7,860, parentibus ejus componat. Si verò nec parentes, nec puella consenserunt, id est, si per vim raptâ est, parentibus ejus trecentos solidos, puellæ CCXL. Gallicæ monetæ libras, 3,144, componat, eamque parentibus restituat. Plura vide, si volueris, in Lege Burgundionum, Tit. LXVI. & Tit. LXIX. de Wittemon, id est, de Dote. Vide quoque Legem Salicam, Tit. XLVII. & Legem Ripuariorum, Tit. XXXVII. Quâ autem pompâ uxorem peterent, intelligi potest ex epistolâ Sidonii Apollinaris, IV, 20. Sidonius Donitio suo salutem. Tu cui frequenter arma, & armatum, & armatos inspicere jucundum est, quam voluptatem putamus mente conciperes, si Sigismerem, regium juvenem, ritu atque cultu gentilicio ornatum, ut pote sponsum, seu petitorum, prætorium soceri expetere vidisses! Illum equus quidem phaleris comptus, immo equi radiantibus gemmis onusti antecedeabant, vel etiam subsequebantur: cum tamen hoc magis ibi decorum conspiciebatur, quod præcursoribus suis, sive pedissequis, pedes & ipse medius incescit, flammeus cocco, rutilus auro, lacteus serico. Tum cultu tanto, coma rubore cuti concolor. Regulorum quoque sociorumque comitantum forma & in pace terribilis: quorum pedes primi, perone setoso, talos adusque vinciebantur. Genua, crura, suraque sine tegmine. Præter hoc vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans exertis poplitibus. Manicæ sola brachiorum principia velantes. Viridantia saga limbis marginata puniceis, penduli ex humero gladii halteis super currentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.

EO

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Eo quo comebantur ornatu muniebantur, lanceis uncatis, securibusque missilibus dextræ refertæ, clypeis lævam partem adumbrantibus, quorum lux in orbibus nivea, fulva in umbonibus, ita censum prodebat, ut studium. Cuncta prorsus hujusmodi, ut in actione thalamorum, non appareret minor Martis pompa, quàm Veneris.

Brotier ad voces “ non uxor marito” cap. XVIII.

Cùm respublica liberis, in ejus spem defensionemque natis, nitatur, eorum saluti mirâ severitate consulere Germani; ut videre est in Lege Salicâ, Tit. XXVIII. de *Homicidiis parvulorum*. Leg. 1. Si quis puerum infrâ duodecim annorum, non tonsoratum occiderit, **MALB. ASCHARA LEVDARDI. XXIIII M. den. qui faciunt solid. DC.** Gallicæ monetæ libras 7,860, culpabilis judicetur. Leg. 4. Si quis feminam ingenuam gravidam trabattit (id est graviter percutit), & ipsa femina fuerit mortua, **MALB. ANVANO LEVDINIA XXVIII M. den. qui faciunt sol. DCC,** Gallicæ monetæ libras 9,190, culpabilis judicetur. Leg. 5. Si quis verò infantem in ventre matris suæ occiderit, **MALB. ANOVVADO, VIII M. den. qui faciunt sol. CC.** Gallicæ monetæ libras 2,620. Leg. 7. Si quis feminam ingenuam, postquam infantes habere non potest, Occiderit, **MALB. LEODINIA, VIII M. denar. qui faciunt sol. CC.** culpabilis judicetur. Leg. 8. Si quis feminam ingenuam, postquam cæperit infantes habere, occiderit, **MALB. LEODINIA. XXIIII M. den. qui faciunt solid. DC.** culpabilis judicetur. Leg. 9. Si quis puellam ingenuam occiderit, **MALB. EX MALA LEVDI, VIII M. den. qui faciunt sol. CC.** culpabilis judicetur. Tantum liberis parentibusque pretium! Ex hoc sanè liberorum studio profluxit apud Germanos *jus Hagenstolzianus*, quod adhuc viget in superiore Palatinatu & superiore circulo Rhenano, *le Haut-Palatinat* & *le Haut-Rhin*. *Hagestoltzen* autem, Gallicè *les vieux Garçons*, dicuntur cælibes, quinquaginta annos nati. Qui si moriantur, eorum quidem bona feudalialiaque ad propinquos pertinent, at bona, eorum industriâ parta, in pœnam cælibis vitæ ærarium publicum sibi vindicat. Vide Cl. Hubner, *Géographie universelle*, Tom. VI. p. 471.

Brotier ad vocem “ finire” cap. XIX.

Cùm apud Germanos homicidia primùm armentorum pecorumque numero, ac deinde augescentibus opibus, pecuniâ luerentur, ne tamen reorum paupertate glisceret audacia, bene consultum, ut satisfactio in interfectoris domum transfiret. Quibus autem ritibus id

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

id perageretur, docet Lex Salica, Tit. LXI. de Chren crude. Id est, de vacuo. Leg. 1. Si quis hominem occiderit, & in totâ facultate non habuerit, unde totam legem impleat, duodecim juratores dabit, quod nec subtus terram, neque supra terram plus de facultate habeat, quàm donavit. Et postea debet in casam suam intrare, & de quatuor angulis terræ pulverem in pugno colligere, & postea in duropello, id est casæ limine, stare, & intus casam cuptare, id est respicere, debet, & sic de sinistrâ manu trans suas scapulas jactare super proximiorē parentem. Quòd si jam pater, aut mater, seu frater pro ipso solverunt, super sororem tunc matris, aut super ejus filios debet illam terram jactare: quod si isti non fuerunt, super tres de generatione patris & matris, qui proximiores sunt: & postea in camisiâ discinctus, discalceatus, palo in manu supra sepem salire, ut pro medietate quantum pro compositione deberet, aut quantum lex addicat, illi tres solvant de maternâ generatione: hoc & illi alii, qui de paternâ generatione veniunt, facere debent. Lege autem 2. Si verò aliquis ex illis pauperior fuerit, & non habet unde solvat debitum, quicumque de illis plus alio habet exsolvat, & iterum super illum Chrene chruda, ille qui est pauperior jactet, ut ille totam legem solvat. Quòd si hic etiam non habet, ut legem solvat, & totam legem componat, tunc illum, qui homicidium fecit, tollit, qui eum in fide suâ habet, & per quatuor Mallos præsentem faciat; & si eum per compositionem aut fidem nullus suorum tulerit, hoc est, eum redimat, aut pro eo persolvit, tunc de vitâ componit. Licet autem in hac lege Chren crude plurimum esset utilitatis, non-nihil tamen erat vitii, quòd homicidarum furore, & legis severitate, multæ everterentur familiæ. Unde legem illam postea abrogavit Childebertus rex, Decret. Leg. 15. de Chrenecrudâ lex, quam paganorum tempore observabant, deinceps nunquam valeat, quia per ipsam cecidit multorum potestas. Melius ergo a Canadensibus provisum, penes quos non interfectoris domus, sed ipse vicus satisfacit. Tunc enim nulla ingruit ruina; reo autem plus pudoris. Vide P. de Charlevoix, *Journal historique d'un voyage de l'Amerique*. Lettre XVIII. pag. 274.

Brotier ad voces " nec implacabiles" cap. XXI.

Apud nos, invicem per commercia innexos, languet hospitalitas, viget apud barbaros latrociniis infames. Hujus discriminis causa in aperto. Scilicet commercia populos conjungunt; privatos dividunt, penes quos commerciorum usu omnia fiunt venalia. Et quantò magis apud gentem aliquam fervent commercia, tantò magis ab hospitalitate abhorret. Contrà barbari commercia non norunt; latrocinia exercent, cùm indigent: hospitales sunt, quòd in hanc

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

hanc liberalitatem natura propendet, ipsisque expedit. Hæc pluribus ingeniosè explicat Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XX, 2.

Brotier ad vocem "hospitiis" cap. XXI.

Hæc conditionum diversitas passim occurrit in veteribus Germanorum legibus. Sic in lege Angliorum & Werinorum, Tit. I. de *Homicidiis*. Leg. 1. *Si quis Adalungum occiderit*, DC. sol. Gallicæ monetæ libras 7,860, componat. Leg. 2. *Qui liberum occiderit*, CC. sol. Gallicæ monetæ libras 2,620, componat. Leg. 4. *Qui servum occiderit*, XXX. sol. Gallicæ monetæ libras 390, componat. Sic quoque Saxonibus facere Edlingi, Frilingi & Lassi, id est nobiles, ingenui, & serviles, ut videre est apud Lindenbrogium, in Glossario, pag. 1347. Idem patet ex lege Frisionum, Tit. XV. Francis quoque fuere Antrassiones, seu nobiles, Ingenui, Lidi, Servi. Inde in Lege Salicâ, Tit. LXXIV. de *Chreodiba*. Id est, de *cadaveris combustione*. Leg. 1. *Si quis hominem ingenuum seu in siva seu in quolibet loco occiderit, & ad celandum in igne combusserit*, XXIII M. den. qui faciunt sol. DC. Gallicæ monetæ libras 7,860, culpabilis judicetur. Leg. 2. *Si quis antrassionem vel feminam taliter interfecerit, aut celaverit, aut igne cremaverit*, LXIIM (Versus LXXIIM.) den. qui faciunt sol. MDCCC. Gallicæ monetæ libras 23,580, culpabilis judicetur. Tit. XXXVIII. de *Homicidiis servorum, vel expoliationibus*. Leg. 5. *Si quis servum alienum mortuum expoliaverit per furtum, & spolia ipsa plus quàm XL denarios, Gallicæ monetæ libras 13, valeant, tulerit*, MALB. THEU FRIO MOSIDO, DC. den. qui faciunt sol. XV. Gallicæ monetæ libras 196, culpabilis judicetur. Leg. 6. *Si quis verò homo ingenuus Lidum alienum expoliaverit*, MALB. THEU MOSIDO. MCCCC den. qui faciunt solid. XXXV, Gallicæ monetæ libras 458, culpabilis judicetur. Servorum verò nomina, quæ postea apud Germanos, ut & apud nos, in dignitatum titulos evasere, simul & pretia habet Lex Salica, Tit. XI. de *Servis mancipiis furatis*. *Si quis Majorem, le Grand-Maitre, Infertorem, le maître d'Hôtel, Scantionem, le Bou-teillier ou l'Echançon, Mariscallum, le Maréchal, Stratorem, l'Ecuyer, Fabrum ferrarium, Aurificem sive Carpentarium, Vinitorem, vel Porcarium, vel Ministerialem furaverit, aut occiderit, vel venderit, valentem sol. XXV*. Gallicæ monetæ libras 327. MALB. THEVGA FEXARA M CCCC den. qui faciunt sol. XXXV. Gallicæ monetæ libras 458, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ. Hæc sint satis de conditionum diversitate apud Germanos. Vide & Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXX, 25.

Brotier ad voces "super ingenuos et super nobiles" cap. xxv.

N O T Æ
A D L I B R U M
DE MORIBUS GERMANORUM.

Notæ aliæ excerptæ e libro de Moribus Germanorum & quæ textui editionis majoris subjiciuntur.

C A P. I.

GERMANIA *omnis*. Germania, de quâ nunc agitur, est Transrhenana. Ad Occasum Rheno, ad Meridiem Danubio, ad Orientem Vistulâ, Sarmatiâ Daciâque, ad Septemtrionem Oceano terminatur. Occidentem versùs prætenduntur Galli, versùs Meridiem Ræti & Pannonii, versùs Orientem Sarmatæ & Daci; cetera versùs Septemtrionem ambit Oceanus, latos sinus, *les Golfes de Bothnie & de Finlande*, complectens.

CAP. II. *Indigenas*. Indigenæ, & quasi e terrâ prognati, veteribus scriptoribus dicti sunt populi omnes, quorum origo eos latebat. Nostram superioremque ætatem meliora docuit major eruditionis copia, faciliior frequentiorque peregrinationum usus, ac maximè linguarum notitia. Iis subsidiis aperta mundi commercia. Eruditis omnibus jam compertum Scythicam esse Germanorum originem. Ipsaque Germania Scythiæ *contermina*, Plin. VIII, 15.

Germaniam peteret. Nondum satis valida ratio. Rudes barbarique homines tutas potiùs, quàm lætas, sedes quæsiere. Inde loca horrida, quæ vix habitari posse crederemus, a nonnullis antehabita. Fateor, gratissimæ sunt Asiæ, Africæ, Italiæque sedes. At neque statim florentes fuere, sed lentè, vigentibus imperiis, & adulto luxu. Præterea nec illæta Germania, nec suis caret commodis: immo viris virtutique aptissima. Adde non statim relictas sedes lætissimas, ut tristiores occuparentur: sed, ut in Germaniâ, de quâ nunc agitur, immorer, Asia, hominibus foeta, primùm in Scythiam effusa: Scythia in conterminam Germaniam: ac si quid decessit voluptati, accrevit humanitati, ut toto hoc libro demonstrabitur.

Carminibus antiquis. Omnibus retro sæculis, & apud barbaras omnes gentes, ut ex Americæ populis nobis adhuc compertum, idem
S fuit

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

fuit carminum usus, eadem utilitas. Carolus Magnus, teste Eginherdo, in ejus vitâ, cap. 29, *barbara & antiquissima carmina, quibus veterum regum actus & bella canebantur, scripsit, memoriæque mandavit.*

Nunc Tungri, tunc Germani. Rem egregiè illustrat Julius Cæsar Bell. Gall. 11, 4, docetque primos, qui Rhenum transgressi sunt, fuisse *Condrusos, Eburones, Cæresos, Pæmanos*, qui uno nomine Germani appellantur. Germanus, id est *Wehr mann*, armorum vir, *homme d'armes, homme de guerre.* Vetus enim & frequens *W* in *G* mutatio. Primò nomen hoc fuit nationis victricis Cistrenanæ, non verò totius gentis Transrhenanæ: sed paulatim evaluit; & Transrhenani omnes nomen, quod victor ob metum incutiendum repererat, ipsi usurpavere, reputantes idem nominis ob bellicæ gloriæ claritudinem sibi deberi. Tungrorum olim magnum fuit nomen; exstatque adhuc veteris gloriæ memoria in eâ locorum amplitudine, quam dicimus, *l'ancien diocèse de Tongres.* Observandum autem est eundem esse Tungrorum locum, quem Franci, duce Pharamundo, primùm occupavere, quem postea Clodoveus Magnus armis recepit. Et hæc sunt Francici nostri regni incunabula.

Et Herculem. Nulla exstitit bellicosa gens, quæ Herculem, id est virum, stupendâ vi grandibusque factis insignem, non habuerit; eoque non superbierit. Sunt quoque eruditi viri, qui existiment coloniarum duces ab Asiâ profectos, ut diversas Europæ regiones occuparent, vulgò vocitatos fuisse Hercules.

CAP. III. *Barditum vocant.* Sunt qui *barritum* mallent: at *barrire* elephantorum est, quos ne noverant quidem Germani. *Bardire* verò cervorum est, quos sæpissimè audiebant continuoque venabantur tum Germani, tum Galli, apud quos celeberrimus fuit barditus. Inde vates, qui hoc modulo utebantur, dicti sunt bardi. De quibus egregiè Lucanus I, 447.

*Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremptos
Laudibus in longum vates dimittitis ævum,
Plurima securi fudistis carmina bardi.*

Canadensibus quoque populis sua sunt carmina, *des chansons de guerre*, cuique genti, cuique etiam familiæ propria. Vide P. de Charlevoix, *Journal historique d'un voyage de l'Amérique*, Lettre XIV, pag. 217.

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

CAP. V. *Impatiens.* Tunc enim acriora, longioraque erant frigora, cùm terra silvis horreret. Sic apud Canadenses populos, in Americâ, cælum solumque mitescere cœperunt, cùm immensa silvarum spatia incensa sunt. Adde Germanos ne frugiferas quidem arbores coluisse, solasque segetes terræ imperasse, ut dicetur infra cap. 26.

Plerumque improcera. Id jam observatum Annal. IV, 72. At cur magna hominum corpora, pecorum improcera? Causa, ni fallor, quod homines validis exercitiis, vitâ liberrimâ, & omnibus curis vacuâ, copiosis pinguibusque cibis, largo potu in magnitudinem excrescerent. Contrâ pecora pluviis, frigore, gelu diu rigida minuerentur, sine eâ frontis gloriâ, quæ adeo vividè emicat in iis omnibus locis, ubi serenum sudumque est cælum. Mutato postea Germaniæ cultu, mutata quoque pecorum forma, & fuere proceriora. Pecora autem sunt oves, capræ, boves, jumenta, &c. Armenta maximè boves. Vide Digest. libr. XXXII, de legatis & fidei commissis 3, leg. 81, & libr. L, Tit. 16, de verborum significatione, leg. 89.

Nec tamen adfirmaverim. Meritò quidem. Nam ipse Tacitus, cùm postea Annales scriberet, prodit Annal. XI, 20. Curtium Rufum in agro Mattiaco reclusisse specus, *quærendis venis argenti*, tenuemque fuisse fructum. Nunc verò compertum inter cetera metalla nonnullas auri argentique fodinas in Germaniâ reperiri. Rariores sunt auri fodinæ; exstant tamen, & in quibus non solum modò, sed album quoque aurum invenitur. Vide Balbinum, *Miscellanea Historica regni Bohemiæ*, Tom. I, pag. 37, 40 & seqq.

Serratos, Bigatosque. Interiores Germani simpliciter agebant, & ut mos barbaris omnibus, permutatione utebantur. Rheni autem & Danubii ripis proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habebant: formas quasdam Romanæ pecuniæ agnoscebant, atque eligebant. Pecuniam probabant veterem & diu notam, serratos maximè & bigatos denarios. Quâ in re se cautissimos præbebant, more barbarorum, qui falli se semper opinantur. Nam invalescentibus apud Romanos vitiis, corrupta fuerat moneta. *Livius Drusus in tribunatu plebis octavam partem æris argento miscuit*, Plin. XXXIII, 3. *Miscuit denario triumvir Antonius ferrum.* *Miscentur æra falsæ monetæ: alii e pondere subtrahunt.* . . . igitur ars facta denarios probare, Plin. XXXIII, 9. Germani, ne his fraudibus deciperentur, pecuniam probabant veterem & diu notam; eligebant maximè denarios serratos, id est quorum margines in modum serræ erant incisi: sic enim apparebat sincerine nummi & solido argento, an adulterini, intus ferro æreve pleni, & extrâ
S 2 argenti

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

argenti bractea obtekti, quales olim multos vidi in Museo Collegii Ludovici Magni. Eligebant quoque bigatos denarios. Eorum nominis originem docet Plinius, XXXIII, 3. *Nota argenti fuere bigæ atque quadrigæ: & inde bigati quadrigatique dicti.* Bigati autem erant optimo argento, & Imperatorum denariis ponderosiores. Ideo a barbaris eligebantur. Hic est hujusce loci sensus, quem mirum in modum vexabant interpretes, rati *serratos* dici nummos, quibus ferræ forma erat impressa, quales numquam exstiterunt in Romanâ pecuniâ; aut ferrâ, coronâve, cinctos, ne arroderentur diminuerenturve, quod Gallicè dicimus *le cordon*, cujus usum non novere Romani. Serratorum, bigatorum, quadrigatorumque nummorum magna copia fuit in Museo Collegii Ludovici Magni.

CAP. VI. *Missilia.* Licet valde mutata sit pugnandi ratio, manent tamen nobis veterum Germanorum arma. Ut iis, ita nobis sunt duo gladiatorum genera: alii acuti, *l'épée*; alii sine acumine, *le sabre*: majores lanceæ, *la halebarde*: hastæ, seu frameæ, *la longue pique*: missilia, *la hache d'armes*. Sic & Canadensibus populis suum est missile, *le cassétète*. Præterea reperiuntur in veterum Germanorum sepulcris globuli lapidei perforati, quos fanè, alligatis funibus, ejaculabantur. Eorum imagines vide apud eruditum Eccardum, *de Rebus Franciæ Orientalis*. Tom. I, pag. 892.

Scuta tantum. Scuta Germanorum *immensa*, id est magnitudine corporis, Annal. II, 14, lectissimis coloribus fucata. Hæc prima virtutis, deinde nobilitatis, insignia; inde, labentibus sæculis, Heraldicæ artis, quam dicimus *les Armoiries*, *le Blason*, origo. Privatorum scuta coloribus tantum distincta, principes ad decus, & ad tutamentum, (nam difficilius penetrabantur) animalium effigies scutis addebant.

Centeni ex singulis pagis. Ut hæc intelligantur, observandum Germanos divisos fuisse in populos, populos in pagos, pagos in vicos. Germani appellavere pagos suos *Gowen*. Sic adhuc Helvetii in pagos, Gallicè *en Cantons*, dividuntur. Vici autem dicebantur *Hunderte*. Inde originem sumpsere Anglorum *Hundredæ*. Centeni ex singulis pagis legebantur: & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est. Nempe, auctore erudito Dithmaro, vocabantur *die hunderte*, seu centeni: nobis, *les Centeniers*. Plures a magnis populis fuisse lectos videtur ex Julio Cæsare, Bell. Gall. IV, 1. *Suevorum gens est longè maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt. Reliqui domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque usus*

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

usus belli intermittitur. Armati legebantur heribanno, seu exercitus edicto. Inde apud nos adhuc manet vox Arriereban.

Præcipuum flagitium. Id quoque immerito obficere summa erat injuria. Inde in lege Salicâ Tit. XXXIII, 5. Si quis homo ingenuus alio impropetaverit, quodd scutum suum jactasset, & fugâ lapsus fuisset, & non potuerit adprobare. MALB. AVSTRAPO, DC den. qui faciunt sol. XV, Gallicæ monetæ libras 196, culpabilis judicetur. Cùm ad explicandum illustrandumque hunc Taciti librum sæpe laudanda sit lex Salica, satis sit hic præmonuisse apud Romanos semper citari legem materiamque legis; sic legem ambitus, majestatis, peculatus, repetundarum dici: haud aliter apud Germanos citari judicium & materiam judicii. Itaque MALB. seu malbergium, idem est ac judicium. Aufrappen significat fugere. MALB. AVSTRAPO est judicium de fugitivis. Vide eruditum Eccardum in Notis ad Legem Salicam.

CAP. VII. *Duces ex virtute. Reges, regno; duces bello præerant. Ex his Germanorum ducibus originem apud Gallos habuisse Majores domus, les Maires du Palais, merito sensit Cl. de Vertot, Mémoires de l'Académie des Inscriptions, Tom. 2, pag. 627. Vide & Cl. de Montesquieu, Esprit des Loix, XXXI, 4. Si reges virtute æquæ, ac nobilitate præstabant, imperatoriam illam dignitatem obtinebant. Plures autem reges ducesve vulgò in bella conveniebant: tum præstantior imperabat, & communem in bello obtinebat magistratum, qui nullus erat in pace. Inde Julius Cæsar Bell. Gall. VI, 22. In pace nullus est communis magistratus. Impositus autem scuto, & sustinentium humeris vibratus, dux eligebatur; ut dictum est Hist. IV, 15. Apud bellicosam gentem idem regibus factitatum, ut videre est apud Gregorium Turonensem II, 40. Plaudentes tam parvis, quàm vocibus, eum, Clodovechum, clypeo evectum super se regem constituunt. Apertiùs autem Vitiges, Gothorum rex, apud Cassiodorum, Variarum, libr. X, Ep. 31. Indicamus parentes nostros Gothos inter procinctuales gladios, more majorum, scuto supposito, regalem nobis contulisse, præstante Deo, dignitatem. Ut honorem arma darent, cui bella opinionem pepererant. Non enim in cubilibus angustis, sed in campis latè patentibus electum me esse noveritis: nec inter blandientium delicata colloquia, sed, tubis concrepantibus, sum quæsitus; ut tali fremitu concitatus desiderio virtutis ingentæ regem sibi martium Geticus (seu Gothicus) populus inveniret.*

Infinita, aut libera. Inde Ambiorix, Eburonum, gentis Germanicæ, rex, profitebatur sua esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

haberet in se juris multitudo, quàm ipse in multitudinem, Jul. Cæsar, Bell. Gall. V, 27. Si Germanorum Canadensiumque principum potestatem conferas, eandem omnino reperies. Vide P. de Charlevoix, loc. cit. *Lettre XVIII*, pag. 268.

Nisi sacerdotibus permissum. Ita ut tamen vitæ necisque potestas maneret penes magistratum, de quo Jul. Cæsar, Bell. Gall. VI, 23. *Cùm bellum civitas aut illatum defendit, aut infert, magistratus qui ei bello præsent, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur.* Pœna sacerdotibus commissa, ut imperantibus minus foret invidiæ, punientibus plus reverentiæ.

CAP. VIII. *Deas.* Nempe cùm viveret Aurinia, nondum invaluerat superstitio, quæ eas fecit deas. Inde Tacitus Hist. IV, 61. *Vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & augefcente superstitione, arbitrentur deas.* Plura vide apud eruditum Keysslerum, *Antiquitates Septentrionales*, in Dissertat. de Mulieribus Fatidicis pag. 456 & seqq. Effigiem feminæ fatidicæ apud Gothos exhibet Columna Theodosiana, quam vide in Cl. Banduri *Imperio Orientali*. Postea verò tam immodicè feminas illas fecere deas, ut inter monumenta Germanica passim occurrant aræ Inscriptionesque positæ MATRIBVS vel MATRONIS SVEBIS, seu Suevis, TREVERIS, AVFANIS &c. Unicum tantum exemplum proferam e Grutero, pag. xc, n. 10.

IN H. D. D

DIS. DEAB. Q. OMNIB.

MATRIBVS. VAP

THIABVS. ET GENIO.

LOCI. SACRVM. C

TAVRICIVS. B-F. COS. PRO SE

ET. SVIS. V. S. L. M.

POSVIT. ET. DEDI

Id est: *In honorem divinæ domus, diis, deabusque omnibus, matribus Vapthiabus & Genio loci sacrum Caius Tauricius, beneficiarius*
consulis,

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

consulis, pro se et suis votum solvens lubens meritò posuit & dedit, &c.

CAP. IX. *Deorum.* A Tacito dissentire videtur Julius Cæsar, Bell. Gall. VII, 21. *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur, Solem & Vulcanum & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Distingue tempora, & summa erit Cæsarem inter ac Tacitum consensio. Cæsaris ætate suos, & barbaris fere omnibus familiares, deos habuere Germani Solem, Lunam & Vulcanum, id est ignem, quem sive e filice elicerent, sive velocissimo duorum lignorum affrictu, ut Canadensibus barbaris adhuc mos est, excitarent, sive calidas aquas, quæ in regione occurrunt, spectarent, sive inter tonitrua stridentem audirent, admirari pariter ac venerari cœpere. Postea Gallorum & Romanorum contactu, Mercurium, Herculem, Martem acceperunt. Eorum cultus ætate Taciti vigeat. Cum per Germaniam iter facerem plurima Neptuni monumenta reperi: alia aliorum deorum occurrunt. Scilicet, labentibus annis, Neptunus, ceteraque deorum caterva, in Germaniam venere.

Mercurium. Eadem sane fuit apud Germanos, quæ apud Gallos, Mercurii cultus causa. De Gallis Julius Cæsar. Bell. Gall. VI, 17. *Deum maximè Mercurium colunt; hujus sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur.* Inde cum olim in civitate Aquensi, nunc Baden, celebrarentur commercia, atque hæc iter esset in Helvetios, præcipua ibi fuit Mercurii veneratio in monte lucoque prope Baden. Quem locum cum adissem, ut ibi Mercurii monumentum inspicerem, reperi veterem lapidem, quem votivum fuisse puto, cui rudis imago Mercurii insculpta; unde quaque longèque disjecti ingentes lapides jacebant: aras fuisse, & antiquissimæ religionis, cum humanæ hostiæ litarentur, monumenta, arbitror. Hæc cum cernerem, animum subibat Lucanus III, 399. & I, 444.

Concessis animalibus. Herculi quoque & Marti humanis hostiis litatum fuisse crediderim. De Marte constat, saltem flagrantibus bellis. Sic enim Annal. XIII, 57. *Victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidion dantur.* Procopius quoque, Bell. Goth. libr. II, homines Marti mactatos memorat. At ut Germani Scythicæ sunt origine, ita quoque multum Scythicæ religionis retinere. Hæc igitur, si lubet, confer cum iis quæ de Scythis habet Herodotus IV, 59 & seqq. pag. 240 & 241.

Isidi

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Isidi sacrificat. Asiam Europamque pervagata est religio Ægyptiaca. Repertæ in Germaniâ Inscriptiones non modo ISIDI, sed & I. O. M. SARAPIDI. Multa alia Ægyptiacorum sacrorum apud Germanos monumenta exhibet eruditus Schoepflinus, *Alsatia Illustrata*, Tom. I, p. 499. Cultum autem Isidis in liburnam figuratæ illustrat Cl. Muratori, *Thesaur. Inscript.* Tom. I, p. xxv. Ibi videtur est deam CLATRAM, quæ eadem est ac dea Isis. Dextrâ fistrum & serpentem tenet; sinistrâ, mensuram Nili crescentis: supra caput calathum gerit: retro est liburna. Cùm Germani deos in humani oris speciem non adsimularent, Isidem, figuratam in liburnam, venerati sunt Suevi. Ipsos autem, qui Albim, Danubiumque accolerent, a mercatoribus Romanisve edoctos, Isidem, navigantium deam, coluisse minime mirum est. Sacrum illud pervulgatum, ac maximè agebatur mense Martio, cùm renovaretur navigatio. Inde in Calendario vetere. III Nonas Martii. ISIDIS NAVIGIUM. Vegetius V, 9, memorat hunc natalem, ut ita dicam, navigationis, qui solemni certamine, publicoque spectaculo multarum gentium celebratur. Qui plura volet de cultu Isidis apud Suevos, adeat Cl. de Fontenu, qui duas hoc de argumento dissertationes edidit, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Tom. V, pag. 63 & seqq.

Advectam religionem. Ut Romani in veteribus suis nummis æreis, qui exstant plurimi, Saturni adventum puppi testati sunt, sic aliæ gentes ad se advectas religiones liburnâ in nummis suis expressâ sæpe declaravere.

CAP. X. *Virgam.* Præfagas quoque virgas apud Scythas memorat Herodotus IV, 67, pag. 242, apud Alanos Ammianus Marcellinus XXXI, 2. Germanorum divinationem illustrat Rugianorum usus, de quo Saxo Grammaticus, *Historiæ Danicæ* libr. XIV, pag. 288, Rugiani, Balthici maris accolæ, *tribus ligni particulis, parte alterâ albis, alterâ nigris, in gremium sortium loco conjectis, candidis prospera, furvis adversa signabant.* Sortem illam & furculos, quos *tenos* vocabant, memorat lex Frisionum, Tit. XIV, leg. 1. Alia adhuc & antiquissima hujus divinationis vestigia vide apud Ezechielem XXI, 21 & Osee. IV, 13.

Committunt. Inde singularia certamina, *les duels*, ferociæ ac superstitionis monumenta, diu tamen tamquam Dei judicium habita. Quâ de re multa habet Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXVIII, 17.

CAP. XI.

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

CAP. XI. *Pertractentur.* Insignem hunc locum & in arte politicâ summum tractat Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, VI, 11. Tale libertatis & auctoritatis temperamentum Germanicis in silvis fuisse repertum miratur; & Anglos inde hausisse politicam imperii sui formam docet. Illam a Tacito expressam laudatamque vide Annal. IV, 33.

Credunt. Adeo antiqua & apud omnes populos pervulgata lunaris potestatis fama, quæ ne in hac quidem literarum lucē penitus ex hominum animis exolevit! Quam infantæ vires lunæ tribuerentur, vide apud Plinium II, 99.

Noctium computant. Hoc primævæ antiquitatis monumentum. Nec a diebus, sed a noctibus cecepta tempora, Genes. I, 5. Galli, ut ceteri barbari, id obliti, *se omnes a Dite patre prognatos prædicant, idque a Druidibus proditum dicunt.* Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt, & dies natales, & mensium & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. Jul. Cæsar, Bell. Gall. VI, 18. Antiquitatis memoria exstat in veteri sermone Gallico *annuel*, pro hac nocte, seu hodie, ut Sirmondo, Pitheco, aliisque probatum. Inde & vetus formula, *comparoir dedans les nuits*.

Sic condicunt. Cùm tempus, quo quid faciendum constituunt; quo in jus veniendum condicunt; non tot dies, sed tot noctes constituunt condicuntque. Sic in Lege Salicâ Tit. XLVIII *inter decem noctes.* Tit. L. *in noctes XL.* & alibi passim *noctes* pro *dies* usurpantur.

Considunt armati. Medioque in campo. Horum adhuc conciliorum manent vestigia immensis lapidibus conspicua. Vide Cl. Mallet, *Introduction à l'Histoire de Dannemarck.* pag. 102 & seqq. Huc quoque referendum videtur Britannicum *Stone-Henge*, quod adhuc exstat prope oppidum *Amersbury*, in *Wiltshire*: de quo vide *Camden's Britannia*, by Gibson, pag. 95. In his verò conciliis videmus originem nostrorum conciliorum, quæ sub Merovingiis nostris regibus dicta sunt *les champs de Mars*; sub Carovingiis, *les champs de Mai*; deinde *les Cours plénieres de Noel & de Pâque*; ac demum *les Etats généraux*.

CAP. XII. *Ignavos & imbelles.* Vidimus suprâ cap. 6, infra quoque videbimus cap. 14 & 31, ignavos & imbelles vixisse, sed squalidos & probrosos, ut tales homines decet. Qui sunt ergo ignavi illi & imbelles, quorum flagitium capitale est? Existimaverim eos esse, qui, dato militiæ nomine, ad bellum non proficiscerentur. Vide Julium Cæsarem, Bell. Gall. VI, 22. Postea edixit Impera-

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

tor Hlotharius in lege Longobardorum, libr. III, Tit. XIII, Leg. 1. *Quicumque liber homo a Comite suo fuerit admonitus, aut ministris ejus, ad patriam defendendam, & ire neglexerit, & exercitus supervenerit ad istius regni vastationem, vel ad contrarietatem fidelium nostrorum, capitali subiaceat sententiæ.* Illud crimen adhuc summum est apud Canadenfes barbaros. Vide P. de Charlevoix, *Journal Historique d'un voyage dans l'Amérique*. Lettre XIV. pag. 217. Porro cùm pròditorum, transfugarum, ignavorum & imbellium odiosissima essent scelera flagitiave, inde, si immeritò objicerentur, atrocia erant convicia. Huc spectat lex Salica, Tit. XXXIII, de Conviciis, Leg. 3. *Si quis alterum concacatum aut vulpeculam vocaverit, cxx den. qui faciunt sol. III, Gallicæ monetæ libras 39, culpabilis judicetur.* Leg. 4. *Si quis alterum leporem clamaverit, ccxl den. qui faciunt solid. vi, Gallicæ monetæ libras 78, culpabilis judicetur.*

Corpore infames. Flagitium illud apud Germanos adeò fuit pudendum, ut vel ejus nomen viro objecisse gravissimè plecteretur. In lege Salicâ, Tit. XXXIII, de Conviciis, Leg. 1. *Si quis alterum cinnitum vocaret, MALB. QVINTVO, dc den. qui faciunt sol. xv, Gallicæ monetæ libras 190, culpabilis judicetur.* Erravit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXX. 19, qui hæc ad torpore infames, les poltrons, retulit.

Flagitia abscondi. Egregiè dictum. Flagitia enim vel poenâ discuntur. Publicâ autem famâ crescit horror scelerum. Turpia sunt flagitia, iniqua scelera. Inde Livius XXXIX, 16. *Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent (ipsorum magnâ ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem fraudibus abstinuisent.* In lege Burgundionum Tit. XXXIV, Leg. 1. *Si qua mulier maritum suum, cui legitime juncta est, dimiserit, necetur in luto.*

Pars multæ. Multa illa passim in lege Salicâ appellatur *fredum*, id est *pax*, quòd solveretur regi vel civitati, quasi tutoribus firmatoribusque pacis ac securitatis publicæ. Hac de re egregiè disseruit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXX, 20. At idem Cl. Scriptor, loc. cit. cap. 19, opinatur Germanos adhuc fuisse in statu naturæ tempore Taciti. Cui vix assentiar. Ubi enim reges, ubi civitates, ubi freda, seu multæ, quæ regi, vel civitati, ubi Widrigilda, id est, certæ compositiones, quæ ipsi qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvantur, ibi desit status naturæ, ibi viget legum imperia.

Et Principes. Paucis explicanda civilis Germanorum οἰκονομία. Erant divisi in populos. Alii regnabantur, ibi reges: aliis placuit civitas,

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

civitas, quæ prima est reipublicæ forma, ibi *principes*. *Reges* regno, *principes* civitati præerant. Tum in regnis, tum in civitatibus rem militarem regebant *duces*. *Populi* autem dividebantur in *pagos*. Sic Semnones centum pagis habitabantur, ut dicitur infra cap. 39. Helvionum gens quingentis pagis incolebat, Plin. IV, 13. Singulis *pagis* unus erat princeps, aut potius comes, qui jura reddebat. *Pagi*, ut notatum est supra cap. 6, subdividebantur in *Vicos*, seu *Hundredas*, quæ centenæ centuriæve dicebantur, quod centum villas continerent. In unoquoque vico unus erat ex plebe comes, aut potius centenus, qui & centenarius appellatus est. Coram centeno centenariove minores causæ dirimebantur. Coram comite causæ omnes tam majores, quàm minores, cognoscebantur ac judicabantur. Inde in lege Alamannorum, Tit. XXXVI, leg. 1. *Conventus secundum antiquam consuetudinem fiat in omni centenâ coram comite, aut suo Misso, & coram centenario ipsum placitum fiat.* Et in Capitularibus Caroli Magni & Ludovici Imperatoris, III, 79. *Ut pullus homo in placito centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam, vel ad res reddendas, vel mancipia judicetur; sed ista in præsentia comitis, vel Missorum nostrorum, judicentur.* Penes illos comites & centenarios consilium erat & auctoritas, ut patet. Centeni autem a Tacito dicti sunt *Comites* ex usu Romanorum, apud quos honorum nomina erant Cæsar, Legatus Cæsar, & comites legati. Vide Digest. libr. I, Tit. 22, de *Officio Adfessorum*, leg. 4. Tempora autem conventuum placitorumque Gallicè, *les plaids*, ita determinat lex Alamannorum, Tit. XXXVI, leg. 2. *Ipsium placitum fiat de sabbato in sabbatum, aut quali die comes, aut centenarius voluerit, a septem in septem noctes, quando pax parva est in provinciâ: quando autem melior est, post XIII noctes fiat conventus in omni centenâ, sicut superius diximus.* Sub dio, loco paulo editiore, ulmo, quercu, aliâve densâ arbore obumbrante, conventus celebrabantur.

CAP. XIII. *Armati agunt.* Ipsique judices armati. Inde in Lege Salicâ, Tit. XLVII, leg. 1. *In ipso Mallo, id est, placito, seu conventu judiciali, scutum habere debent.* Morem illum retinere populi omnes Germanicæ originis. Apud eos decoris & urbanitatis est in publicum non prodire, nisi gladio accinctos. Contrâ verò Romani tantum in bello armati.

Juvenem ornant. Hæc Equestris nobilitatis, *la Chevalerie*, avorum nostrorum memoriâ celebratissimæ initia. Filii regum a regibus exteris arma accepisse videntur. Inde cum Audoin, Gepidorum

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

rum victor, a Langobardis incitaretur, ut cum filio suo Alboin, victoriæ particeps, præmeret, id negavit: *scitis enim, inquit, non esse apud nos consuetudinem, ut regis filius cum patre prandeat, nisi prius a rege gentis exteræ arma suscipiat.* Warnefridus, *de Gestis Langobardorum*, I, 23.

Toga. Ut toga, de quâ dictum Annal. XII, 41, Romanæ juventutis primus honos, sic scutum frameaque prima Germanicæ juventutis decora. Quæ affecti videntur duodecimo aut quintodecimo ætatis anno. Interim nullis educationis deliciis fracti, ut videbimus infra cap. 20, ad bellicam virtutem adolecebant, seque civitatibus approbant. Inde Seneca Ep. XXXVI. *Si in Germaniâ natus esset, protinus puer tenerum hastile libraret.* Idem Seneca, de Ira, I, 11. *Germanis quid est animosus? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutrienturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus.* *Quid induratus ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt; non suffugia adversus perpetuum cæli rigorem.* Plura vide infra cap. 24.

CAP. XIV. *Exigunt enim.* Inde originem juris clientelaris, *l'origine du Vasselage*, non immeritò repetit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXX, 3. Tunc quidem bellator princeps, bellatrici nobilitati equum, frameam, cibos dabat. Deinde, ortâ cupiditate, data pecunia, demum prædia, quæ primùm beneficia tantum fuere, postea hereditaria: tunc dicta sunt *les Fiefs*. Unde leges, quæ maximè nunc vigent, *les Loix féodales*.

CAP. XV. *Ipsi hebant.* Egregiè dictum, Nec in Canadensium silvis aliter vivitur. Id graphicè expressit P. Creuxius, *Historia Canadensis*, pag. 65. *Si iter venationemque exceperis, humi sedent, aut in latus alterum incumbunt: stare ipsis pro carnificinâ: crura illico intumescere causantur.* Causa hujus inertię jam suprà attulerat idem scriptor, pag. 57. *Extra venationem bellaque, quid quid laborum ærumnarumque vitam quotidianam exercitam habet, totum fere id in miseris feminas viri rejiciunt, tamquam contra decorum sit quidquam a se hujuscemodi ministeriorum attingi.*

CAP. XVI. *Spatio circumdat.* Illud spatium, domui circumjectum, & sepibus cinctum, fuit celebratissima illa terra Salica, quæ erat virilis, non muliebris, sexus hereditas.

Adversus casus ignis. Et pace quidem, magisque adhuc bello, metuendos. *Ferventes enim fusili ex argillâ glandes fundis, & fervida*

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

vesasta jacula in casas, quæ stramentis erant tectæ, jacere noverant, ut accipimus ex Julio Cæsare, *Bell. Gall. V, 42.* Canadenses populi, Germanis incautiores, casas parum separant; ideoque incendiis sæpe obnoxii.

Illinunt terra. Terram illam sanè e suis montibus effodiebant. Fortè etiam e Britannia advectam usurpabant. Anno 1647, in insulâ *Walcheren*, in Zelandiâ, reperta sunt plurima monumenta deæ Nehalenniæ posita. Inter votivas Inscriptiones una exstat: OB MERCES RITE CONSERVATAS M. SECVND. SILVANVS NEGOTIOR (id est negotiator) CRETARIVS BRITANNICIANVS V. S. L. M. Id est votum solvit lubens meritò.

Subterraneos specus. Sic quoque de Sarmatis Mela II, 1. *Ob sæva hiemis admodum assiduæ, demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant.* Kircherus, ætate suâ, cùm Germania per quadraginta fere annos bellis conflagravit, vidit Germanos quamplurimos, qui se cum pecoribus, armentis, ceterisque facultatibus in altissimorum montium antra recipere. De his aliisque subterraneis specubus multa & curiosa habet Kircherus, *Mundus Subterraneus*, VIII, 3. pag. 100.

CAP. XVII. *Sagum.* Pallium quoddam quadrum fuit sagum, dictus quoque *rheno*: haud absimilis Hungarico Polonove pallio, *le manteau de Houffard.* Jul. Cæsar, *Bell. Gall. VI, 21.* Pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur; magnâ corporis parte nudâ. Hæc fortè pauperum tegumenta. Si de Germanorum vestibus plura volueris, adi eruditum Pelloutier, *Histoire des Celtes*, II, 6.

Juxta focum atque ignem. Et sanè inter fumi vortices. Sic vivunt Canadenses populi. Ingentes ignes in stramineis eorum casis ardent. Superne quidem imminet magnum foramen, quod noctu adversus imbrium nivisque casus claudunt. Tanta verò fumi nubes, ut, ni longa esset adfuetudo, & in terrâ ubi levior est aer, recubarent, penitus suffocarentur.

Spargunt maculis. Varietate colorum lætantur omnes barbari. Inde Germani pelles suas maculis spargebant, & e diversarum belluarum pellibus diversas lacinias adsuebant, ut major esset varietas. Nos quoque, licèt elegantius, nivea murium Ponticorum vellera, *les Hermès*, nigris agnorum maculis spargimus.

Oceanus exterior, atque ignotum mare. Oceanus Septentrionalis ac mare pigrum, *la mer glaciale*, de quo dicitur infra cap. 45.

Purpura. Haud sanè exquisitâ illâ purpurâ, quâ fulgebant procures Romani; sed aliâ vulgari, de quâ Plinius XVI, 18, *Item vaccinia*. . . Gallie etiam purpuræ tingendæ causâ ad servitiorum vestes.

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

CAP. XVIII. *Prope soli barbarorum.* Inter Canadenses populos eadem temperantia apud Hurones reperta. P. de Charlevoix, *Journal Historique d'un voyage dans l'Amérique*, Lettre XIX, pag. 283.

CAP. XIX, *Maritis permiffa.* Atque ita quidem lex Wisigothorum, libr. III, Tit. IV, de *Adulteriis*, leg. 3. Si cujuscumque uxor adulterium fecerit, & deprehensa non fuerit, ante judicem competentibus & indicibus maritus accuset. Quod si mulieris adulterium manifestè patuerit, adulter & adultera secundum superioris legis ordinem ipsi tradantur: ut quod de eis facere voluerit, in ejus proprio consistat arbitrio. Leg. 4. Si adulterum cum adulterâ maritus vel sponsus occiderit, pro homicidâ non teneatur. Lex autem Burgundionum, Tit. LXVIII, leg. 1. Si adulterantes inventi fuerint, & vir ille occidatur & femina. Leg. 2. Nam hoc observandum est, ut aut utrumque occidat: aut si unum occiderit, pretium ipsius solvat, sub eâ traditione pretii, quæ est prioribus legibus constituta.

Accisis crinibus. Apud Germanos multum decus in crinibus. Ideo accisi crines ob scelus, pœna; sine crimine, injuria fuit. Vide Legem Salicam, Tit. XXVIII, de *Homicidiis parvulorum*, leg. 2 & 3, & legem Burgundionum, in additamento primo, Tit. V. De his, qui mulieribus corruptis crines in curte suâ capulaverint. Id est, amputaverint.

Verbere agit. Apud Saxones ipsæ feminæ erant violatæ pudicitiae vindices, teste S. Bonifacio, Archiepiscopo Moguntino, in Epistolâ ad Ethelbaldum, Anglorum regem. In antiquâ Saxoniâ, nunc la *Westphalie*, si virgo paternam domum cum adulterio commaculaverit, vel si mulier maritata, fracto fœdere matrimonii, adulterium perpetraverit, aliquando cogunt eam propriâ manû per laqueum suspensam vitam finire, & super bustum illius incensæ & concremata corruptorem ejus suspendunt: aliquando congregato exercitu femineo, flagellatam eam mulieres per pagos circumquaque ducunt; virgis cadentes & vestimenta ei abscindentes juxta cingulum & cultellis suis totum corpus ejus secantes & pungentes, minutis vulneribus cruentatam & laceratam de villâ in villam mittunt, & occurrunt semper novæ flagellatrices, zelo pudicitiae adductæ, usque dum eam aut mortuam, aut vix vivam derelinquant; ut ceteræ timorem adulterandi & luxuriandi habeant. Vide Michaellem Alfordum, *Annales Ecclesiæ Anglo-Saxonicae*, Tom. II, pag. 569, & Eccardum, de rebus *Franciae Orientalis*, Tom. I, pag. 472.

Tamquam matrimonium. Sic, vel extincto marito, superstes manebat matrimonii fides, pro quâ apud nonnullas gentes erat morien-

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

morendum. Unde S. Bonifacius, in Epist. cit. *Winedi*, quod *fec-*
*dis-*simum & deterrimum genus hominum, tam magno zelo matrimonium
mutuo amore observant, ut mulier viro proprio mortuo, vivere recuset:
& laudabilis mulier inter illos esse judicatur, quæ propriâ manu sibi
mortem attulit, ut in unâ strue pariter ardeat cum viro suo. De
Herulis idem habet Procopius, Bell. Gothic. libr. II. Canadenses
populi aliter suam in matrimonium observantiam testantur. Primo
enim nuptiarum anno castè vivunt, & si qua mulier hoc temporis
spatio gravida videtur, ab omnibus irridetur. Vide P. de Charle-
voix, loc. cit. *Lettre XIX*, pag. 286. Sic matrimonium ipsi bar-
bari coluere, ut omnem libidinis suspicionem amotam vellent.

Quemquam ex agnatis. Adgnati dicuntur, qui sunt per patrem
cognati ex eâdem familiâ. Digest. libr. XXVI, Tit. 4, leg. 7, &
libr. XXXVIII, Tit. 10, leg. 10, num. 2. Præterea apud Ro-
manos, adoptio non jus sanguinis, sed jus adgnationis adfert. Digest.
libr. I, Tit. 7, de Adoptionibus, leg. 23. Porro cum apud Germa-
nos vigeret adoptio, flagitium sanè apud eos fuit non modò ex li-
beris, cognatis, sed & ex adoptatis quemquam necare.

Boni mores valent. Haud aliter de Scythiis Justinus II, 2.
Iustitia, gentis ingeniis culta, non legibus. Apud Germanos plus
boni mores valebant, quàm apud Romanos bonæ leges, de quibus
dictum Annal. III, 25 & 26. Quàm audacter autem eæ leges
spernerentur sæpissimè queruntur Patres, ac maximè Minucius
Felix, in Octavio, cap. 30. *Vos enim video procreatos filios nunc*
feris & avibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere
elidere: sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem
futuri hominis extinguant, & parricidium faciant antequam pari-
ant. Adeò malum illud Romæ inoleverat, ut ipse Plinius XXIX,
4, sect. 37, atrocium excuset, quoniam aliquarum fecunditas plena
liberis tali veniâ indiget. Melius Wisigothi, in hanc corruptelam
fortè contactu Romanorum tracti, id scelus severissimis pœnis co-
ercuere. Sic enim lex Wisigothorum, libr. VI, Tit. 3, leg. 1.
Si quis mulieri prægnanti potionem ad avorsum aut pro necando infante
dederit, occidatur: & mulier, quæ potionem ad avorsum facere quæ-
sivit, si ancilla est, cc flagella suscipiat; si ingenua, careat dignitate
personæ, & cui jusserimus servitura tradatur. Vide & ibid. le-
gem 7.

CAP. XX. *Donec ætas.* Illa ætas primùm videtur fuisse annus
duodecimus. Tunc enim puer legibus obnoxius, ut patet ex Lege
Salicâ, Tit. XXVIII, de Homicidiis parvulorum, Leg. 6. *Si quis*
puer infra duodecim annorum aliquam culpam commiserit, fredus ei
non

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

non requiratur. De fredo dictum suprâ cap. XII. Deinde illa ætas fuit annus quintusdecimus. Sic enim in Lege Ripuariorum, Tit. LXXXI. *Ut parvulus non respondeat ante quindecim annos, Leg. unic. Si quis homo Ripuarius defunctus fuerit, vel interfectus, & filium reliquerit, usque ad quintumdecimum annum plenam nec causam prosequatur, nec in judicio interpellatus responsum reddat. Quindecimo autem annus aut ipse respondeat aut defensorem eligat. Similiter & filia.* Nec aliter lex Burgundionum, Tit. LXXXVII, de Minorum contractibus, Leg. 1. *Minorum ætati ita credimus consulendum, ut ante XV. ætatis annos eis nec libertare, (id est. libertate donare,) nec vendere, nec donare liceat.* Hæc ergo fuit majorum ætas, Gallicè *la majorité*. Postea serior fuit, cum graviora fuere arma. Vide Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XVIII, 26

Pares validæque. Pares ætate, conditione, viribusque miscentur. Ubi enim inæqualis erat conditio multabantur. Lex Alamannorum, Tit. LVII, Leg. unic. *Si autem duæ sorores absque fratre relicte post mortem patris fuerint, & ad ipsas hereditas paterna pertingat, & una nupserit sibi cœquali libero, alia autem nupserit aut colono regis, aut colono Ecclesiæ: illa quæ illi libero nupsit sibi cœquali, teneat terram patris earum. Res enim alias æqualiter dividant.* Illa enim quæ illi colono nupsit, non intret in portionem terræ, quia sibi cœquali non nupsit. Aliter imminabat pœna. In Lege Salica, Tit. XXIX, Leg. 5. *Si quis Francus alienam ancillam sibi publicè junxerit, ipse cum eâ in servitute permaneat.* In Lege Longobardorum, libr. II, Tit. 9, Leg. 2. *Si servus liberam mulierem aut puellam ausus fuerit sibi conjugio sociare, animæ suæ incurrat periculum: & illam, quæ servo fuerit consentiens, habeant parentes potestatem occidendi, aut foris provinciam transvendi, & de rebus ipsius mulieris, faciendi quod voluerint. Et si parentes ejus infra anni spatium hoc facere distulerint, tunc liceat gastaldio, (id est, comiti) regis, aut actori, aut sculdasio (id est, judici), ipsam in curtem, (id est, in cortem) regis ducere, & intra penfiles ancillas constituere.* Vide & Legem Frisonum, Tit. 6.

CAP. XXI. *Suscipere tam inimicitias.* Sic apud veteres populos consultum ne impunitate gliscerent injuriæ. Inde illi ultores sanguinis, quos videre est etiam apud Moysen, Num. XXXV, 19 & seqq. Legibus quoque Romanis statutum, Cod. libr. VI, Tit. XXXV, de his, quibus, ut indignis, hereditates auferuntur, leg. 1. *Heredes, quos necem testatoris inultam omisisse constituerit, fructus integros cogantur reddere.*

Nefas

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Nefas habetur. Sic quoque Julius Cæsar, Bell. Gall. VI, 23. *Hospites violare, fas non putant, qui quâque de causâ ad eos venerunt, ab injuriâ prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Mela III, 3. *Fus in viribus habent, adeò ut ne latrocinii quidem pudeat, tantum hospitibus boni, mitesque supplicibus.* In lege Burgundionum, Tit. XXXVIII, leg. 1. *Quicumque hospiti venienti tectum aut focum negaverit, trium solidorum, Gallicæ monetæ librarum 39, inflatione multetur.* At hospitium virtuti, non sceleri, datum. Rectè enim lex Salica, Tit. XVII, de Expoliationibus, leg. 2. *Si quis hominem mortuum exfodierit & expoliaverit, MALB. THVRNICHALT, IIIM. qui faciunt solid. c. Gallicæ monetæ libras 1310, culpabilis judicetur.* Leg. 3. *Et postea parentes defuncti judicem rogare debent, ut inter homines non habitet auctor sceleris; & qui ei hospitium dederit, antequam parentibus satisfaciât, DC. den. qui faciunt solid. xv, Gallicæ monetæ libras 196, culpabilis judicetur.*

CAP. XXII. *Cæde & vulneribus.* Cruentam quoque & feralem Canadensium ebrietatem exprimit P. de Charlevoix, loc. cit. *Lettre VIII*, pag. 142. Apud Germanos severè coercitam hanc conviviorum feritatem reperimus in Lege Salicâ, Tit. XLVI. *De Homicidiis in convivio factis, leg. 1. Si in convivio, ubi quatuor aut quinque fuerint homines, unus ex ipsis interfectus fuerit, ille qui remanet (id est, illi qui remanent) aut unum convictum reddant, aut omnes mortis illius compositionem collectent, quæ lex usque ad septem, qui fuerint in convivio illo, convenit observare.*

CAP. XXIII. *Potui hamor.* Potum illum Cerevisiam, la Bière, vocamus. De quo Plinius XIV, 22. *Est & Occidentis populis sua ebrietas fruge madidâ . . . Ægyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit: nullâque in parte mundi cessat ebrietas: meros quippe hauriunt tales succos, nec diluendo, ut vina mitigant. At Hercules illic tellus fruges parere videbatur. Heu, mira vitiorum solertia! inventum est quemadmodum aqua quoque inebriaret.*

Lac concretum. Quod ne accipias de caseo, licet auctore Julio Cæsare, Bell. Gall. VI, 22, major pars victus eorum lacte, & caseo, & carne consistit. Plinius, qui Germanorum mores penitus noverat, accuratior. *Mirum, inquit, barbaras gentes, quæ lacte vivunt, ignorare aut spernere tot sæculis casei dotem, densantes id alioquin in acorem jucundum & pingue butyrum: spuma id est lactis, concretiorque, quàm quod serum, le petit lait, vocatur. Non omittendum in eo olei vim esse, & barbaros omnes infantesque nostros ita ungi.* Plin. XI, 41. *Lac ergo concretum, de quo Tacitus, butyrum est, Germanorum cibus & unguentum, ut videre est apud Apollinarem*

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Sidonium, qui eorum habitum epulasque allio & cepâ fetidas describit, Carm. XII, 1.

*Quid me, & si valeam, parare carmen
Fescenninicolæ jubes Diones
Inter crinigeras situm catervas,
Et Germanica verba sustinentem,
Laudantem tetrice subinde vultu,
Quod Burgundio cantat esculentus,
Infundens acido comam butyro!*

*.....
Felicemque libet vocare nasum
Cui non allia sordidæque cepæ
Ructant mane novo decem apparatus.*

Aut mercedem. Immensæ verò Romanorum in ludis impensæ. Immania histrionum pretia; &, vel vigente republicâ, Roscius III d annua, Gallicæ monetæ libras 97,265, meruisse proditur. Plin. VII, 39. Excessere hæc pretia, luxuriante sub Principibus Româ.

Temeritate. De hac barbarorum perviciâ pervulgatum exemplum protulit D. Ambrosius, in Tobiam, cap. XI. Ferunt Hunnorum populos, Scythicam gentem ut & Germanos, omnibus bellum inferre nationibus, fœneratoribus tamen, iis qui e ludo fœnerantur, esse subiectos, & cum sine legibus vivant, aleæ solius legibus obedire, in procinctu ludere, tesseræ simul & arma portare, & plures suis, quàm hostilibus ictibus interire. In victoriâ suâ captivos fieri, & spolia suorum perpeti, quæ pati ab hoste non noverint. Ideo numquam belli studia deponere, quòd victi aleæ ludo, cum totius prædæ munus amiserint, ludendi subsidia requirunt bellandi periculo. Frequenter autem tanto ardore rapi, ut cum ea, quæ sola magna æstiment, arma victus tradiderit, ad unum aleæ jactum vitam suam potestati vel victoris, vel fœneratoris, addicat. Denique constat, quòd quidam, & Imperatori Romano cognitus, in fide pretium servitutis, quod sibi tali sorte superatus intulerat, suppliciiis imperatæ mortis exsolverit. Quo furore, ipso quoque libertatis periculo, talis fuit, le jeu des osselets, ludant Canadenses populi memorant P. de Charlevoix, loc. cit. Lettre XVII. pag. 261. & P. Lafitau, Mœurs des Sauvages Américains, Tom. II, pag. 340.

Alligari se ac venire patitur. Non ita mirum est Germanos, ludi furore actos, voluntariam servitutem adiisse; cum, multa post sæcula, licet religio accessisset, humanitasque atque opes auxissent,
homines

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

homines ingenui & suæ mentis compotes, se ipsi venderent, & servituti manciparent. Quâ de re inter veteres Formulas, solemniss est Formula IX. Venditio de semetipso: qualiter homo liber venumdetur. *Domino semper meo illo N. Ego ille N. Placuit mihi, ut statum ingenuitatis meæ in vestrum deberem obnoxiare servitium. Quod ita & feci. Unde accepi a te pretium, in quod mihi bene complacuit, solidos tantos; ita ut ab hodiernâ die quicquid de me servo tuo, sicut de reliqua mancipia tua (Barbarè dictum pro de reliquis mancipiis tuis) facere volueris, a die præsentis liberam habeas potestatem. Et quod fieri non credo, si fuerit ulla quislibet persona qui contra hanc venditionem, quam ego meâ spontaneâ voluntate fieri rogavi, qui contra eam aliquid agere & calumniam generare conaverit, illud, quod repetit, non vindicet, & contra cui litem intulerit, auri libra una, argenti pondo quinque coactus exsolvat; & hæc venditio firma permaneat.* Duæ nempe sunt res apud homines validissimæ, libido & necessitas. Ut libidini consulerent, servitutem non reformidabant Germani. Sponte quoque illam adibant, ne inopi necessitati succumberent.

Fidem vocant. Hæc est fides, quâ semper viguit, semperque vigebit alea. Verè enim D. Ambrosius loc. cit. *Habet & alea suas leges, quas fori jura non solvant. Notatur (si credi potest) infamiâ, qui putaverit renitendum, & infamium sententia gravius, quam censura judicialis inurit opprobrium.* Hanc fidem retinemus; & inde nobis les dettes d'honneur.

CAP. XXV. *Per familiam ministeriis.* Videre licet Annal. XIV, 43. Pedanium Secundum, qui in unâ domo ipsâque in Urbe quadringentos servos haberet. Divisa inter eos ministeria, aut potius ministeriorum nomina, quæ passim occurrunt in veteribus Inscriptionibus, ac maximè apud Cll. Piranesi, Gori, ceterosque qui sepulcralia Romanorum monumenta illustrare. Hæc familia urbana. Alia erat in agris familia rustica: ibi nova ministeria, nova nomina; in quibus plus quidem utilitatis, plurimum adhuc luxus.

Haftenus paret. Licet servus apud Germanos suam sedem habeat, suos penates regat, paret tamen domino, nec habet libertatem: haftenus servus est. Tales fuere apud nos ante quatuor sæcula, quos servos, *les Serfs*, dicebamus. Postea Germani, Romanos imitati, servos habuere, deterioris conditionis; tunc penes eos mansit servorum nomen. Servi verò, ut ita dicam, coloni, dicti sunt Lidi. Hoc servorum discrimen patet ex Lege Salicâ, Tit. XXX. & ex Lege Frisionum, Tit. XV.

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Impune. Non impunè inimicum occidebant, siquidem homicidium numero pecorum lueretur. Suum verò servum occidere impune erat. Sed si quis alienum servum occideret, tunc solvendum erat servi domino pretium. Inde in Lege Salicâ, Tit. XI. leg. 2. *Si quis alienum servum furaverit, aut occiderit, aut vendiderit, aut ingenuum dimiserit, & ei fuerit adprobatum, MALB. THEV TEXACA, M. CCCC. den. qui faciunt sol. xxxv, Gallicæ monetæ libras 458, culpabilis judicetur, excepto capitale & delaturâ. De ancillâ verò solidos xxx, Gallicæ monetæ libras 393. Capitale verò Gallicè dicitur, le capital, le prix de la chose. Delatura, les frais de justice.*

Libertini. Servi, si manumitterentur, libertatem adipiscebantur, & nuncupabantur liberti. Ordo illorum hominum, libertinorum dicebatur, non verò libertorum, ut rectè observat Cl. Ernestus. Cum invaluit pecuniæ usus, servi manumittebantur, excusso ex eorum manu coram rege, vel civitate, denario. Unde homines isti *denariati* appellati sunt. Apud Germanos non multum supra servos erant; & si sine liberis mors eis obvenisset, eorum hereditas ad fiscum pertinebat, ut docet Lex Ripuariorum, Tit. LVII. leg. 4. *Si autem homo denariatus absque liberis discesserit, non alium nisi fiscum nostrum heredem relinquat.*

Ingenuos & super nobiles. Hic videmus quatuor conditionum discrimina: nobiles nempe, ingenuos, libertinos, servos. Nobiles genere, dignitate, muneribus præcellebant. Ingenui origine stirpeque liberi, atque etiam, cum postea exigebantur tributa, a tributis immunes. Vide Gregorium Turonensem VII, 15. Libertini, qui, prius servi, fuerant manumissi: nondum tamen erant ingenui, sed libertini tantum, & libertinitatis obsequiis devincti. Servi autem, licet coloni, cum non essent sui juris, sed alienæ potestatis, verè serviebant. Illa conditionum diversitas sæpe memoratur in veteribus Germanorum legibus. Eam quoque videre est apud Saxonem Grammaticum in legibus Frothonis, Danorum regis, quas egregiè explicavit Cl. Mallet, *Introduction à l'Histoire de Danemarck*, pag. 111. Quomodo autem quis, non natus ingenuus in ingenuitatem assereretur docent veteres Formulæ, Formul. XII, de Ingenuitate. *Qui debitum sibi nexum relaxat servitium, in futuro apud Dominum sibi retribuere confidat. Igitur ego in Dei nomine ille N. pro remedio animæ meæ, vel æternâ retributione, servum juris mei nomine illum N. ingenuum esse præcipio, & in sacrosanctâ Ecclesiâ beatissimi Sancti illius N. sub præsentia sacerdotum ibidem consistentium ante cornu altaris ab omni vinculo servitutis eum absolvo. Ita ut deinceps, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset natus vel procre-*

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

procreatus, eat, pergat partem quam maluerit, & sicut alii cives Romani vitam ducat ingenuam. Et si aliqua procreatio filiorum, vel filiarum, ex ipso orta fuerit, similiter vivat ingenua, & nulli heredum meorum, nec cuicumque aliæ personæ quicquam debeat servitutis, nec libertinitatis obsequium, nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt; vel pro cuius amore ipsum devotus obtuli patrocinium & defensionem cuicumque se elegerit in omnibus illius perfruatur arbitrio. Si quis verò quod futurum esse non credo, si fuerit aliquis ex heredibus meis, vel quislibet persona, qui contra hanc ingenuitatem venire aut eam refragare præsumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit, solidos LX componat. Et præsens ingenuitas meis vel bonorum hominum manibus roborata cum stipulatione subnixæ omnique tempore valeat inconvulsa.

CAP. XXVI. *Bona ignorantur.* Cùm pomaria non conferebant Germani, messibus contenti, fructiferum autumnum ignorabant. Nunc quidem omnes autumnus fructus novit Germania: manet tamen veteris memoriæ monumentum: neque ullum adhuc nomen autumnus proprium: communi vocabulo appellatur *Herbst*, id est messis, quam unam noverant veteres Germani. Videtur autem primos mortalium duas tantum anni tempestates, æstatem & hiemem, observasse. Unde Moyses in Genesi VIII, 22. *Æstas & hiems, nox & dies.* Deinde tres, ac demum quatuor anni tempestates distinxere.

CAP. XXVII. *Nulla ambitio.* Contrà apud Romanos maxima. C. Cæcilius Claudius Isidorus *funerari se iussit* H-S XI, Gallicæ monetæ libris 213,984. Plinius, XXXIII, 10. Hæc adhuc privati funera, & ante imperii luxum. At periti rerum asseverant Arabiam non ferre tantum odorum annuo fetu, quantum Nero princeps novissimæ Poppææ suæ die concremaverit. Plin. XII, 18.

Equus adjicitur. Sic in sepulcro Childerici, Francorum regis, reperta ejus arma, framea, gladius: inventum quoque equi ejus caput, & solea, fibulæ præterea phaleræque aureæ: quæ omnia vide apud eruditos Joan. Jac. Chiffletium, *Anastasis Childerici regis*, pag. 96, 219 & seqq. ac Montfaucon, *les Monuments de la Monarchie Française*, Tom. I. pag. 10 & seqq. Pars magna adhuc exstat Parisiis in Cimelio Regio. Præter jam memorata corpusque Childerici, reperta adhuc calvaria una, quæ fortè fuit ejus equitonis. Sic enim de Scythis, Germanorum auctoribus, prodit Herodotus, IV, 71.

Viris

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Viris meminisse. Id quoque apud Canadenses populos vulgatum: *Lacrimæ viros dedecent.* Et ad bellum profecturi, suos tantum ita alloquuntur: *Sit nostri memoria.* Feminae autem viros, liberos, per annum integrum lugent, eosque noc toto tempore continuis ejulatibus mane, vespere, medio die, domi, foris vocant. Vide P. de Charlevoix, loc. cit. *Lettre XXVI*, pag. 376.

CAP. XXIX. *Decumates agros.* Decumates agri, nunc *la Suabe*. Cum, sub finem imperii Cæsaris Augusti, Marcomanni, relictis suis sedibus Rheno proximis, in Boiemum migrassent, vacua eorum loca ex Gallis, Rauracis scilicet & Sequanis, levissimus quisque occupavere. Agri illi Decumates inde dicti videntur, quod incolæ, Germanorum incursionibus obnoxii, ut in Romanorum fidem reciperentur, proventuum decimam solverint. Eos vallo munivit Hadrianus. Vallum Neostadio, *Neustat*, oppido ad Danubium haud procul Almoni, *Altmühl*, fluvii ostiis sito, ad fluvium Nicrum, *le Nekre*, versus oppidum Wimpinam, *Wimpfen*, per sexaginta leucarum Francicarum spatia continuatum. De Decumatis agris, valloque, quod iis prætendebatur, plura vide apud eruditum Schoepflin, *Alsatia illustrata*, Tom. I. pag. 174, 241 & seqq.

CAP. XXX. *Ultra hos Catti.* Ultra Decumates agros Catti, quorum amplissima sedes inter Rhenum, Mœnum, Salamque fluvios & silvam Bacenim, *le Rhin, le Mein, le fleuve Sala*, & *partie de la forêt de Hartz au-delà du Wésér*; ubi nunc *la Hesse, la Turinge, partie du diocèse de Paderborn, de l'Abbaye de Fulde & de la Franconie*. Observandum, quod eruditi viri sæpe jam monuere, ea, quæ Julius Cæsar, Florus, Ptolemæus, de Suevis dixere, de Cattis esse intelligenda. Eruditus Leibnitius, *Scriptores Brunsvicensis*, Tom. I. pag. 10, putat Cattos dictos esse a felibus, acerrimo animali quod ab aliis *Catte*, ab aliis *Hesse* nuncupatur.

CAP. XXXI. *Vertit.* Id est, versum est. Sic Quintus Curtius IV, 6. *Ira deinde vertit in rabiem.*

Crinem barbamque. Sic privatâ audentiâ crinem barbamque summisit Civilis, ut videre licet Hist. IV, 61. Sic apud Paulum Warnefridum, Hist. Langobard. III, 7. *Sex millia Saxonum, qui bello superfuerant, devoverunt se, neque barbam, neque capillos incisuros, nisi se de hostibus Suevis ulciscerentur.* Recentior memoria Gulielmi Lumeii ex comitibus a Marcâ, qui se obstrinxit voto non positurum se antè capillum, quàm Egmontii atque Hornani mortem ultus esset. Strada, de Bello Belgico, libr. VII. pag. 344.

Pretia

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Pretia nascendi. Egregiè dictum. In tot tantasque miseras mortale genus nascitur, ut unicum nascendi pretium sit virtus. Singulare autem & atrox fuit apud Canadenses populos illius Iroquæi, *Iroquois*, dictum, qui cùm patrem suum diverso in exercitu offendisset, eum jugulaturus, restitit, & ait: Vitam quam a te semel accepi, tibi hodie reddo. Noli aliàs occurrere. Nihil tibi jam debeo. Vide P. de Charlevoix, loc. cit. *Lettre XXI.* pag. 309

Impares faciat. Ii sunt Catti, qui quinquaginta & centum circiter pòst annis cum Cheruscorum cis Visurgim, *le Wèser*, reliquiis, cum Attuariis, Sicambriis, Chamavis, Bructeris, Chaucis, Francicum fœdus iniere, victisque Romanis, Gallias occupavere. Inde nobis nomen. Inde mores. Inde leges.

CAP. XXXIV. *Immensos insuper lacus.* Ibi jam Romanorum temporibus immensi lacus. Quos majores adhuc fecere plurimæ maris inundationes, ac maximè ea quæ contigit anno 1530, quæ duos ac septuaginta pagos tumulavit. Anno 1569, alia fuit & tetrior exundatio, quæ magnam litoralis Hollandiæ partem, totam fere Frisiam contextit, & vel in solâ Frisiâ viginti millia hominum hausit.

Herculis columnas. Ubi terrarum termini, nec plus ultra, ibi maritimæ gentes finxere Herculis columnas. Quas quidem inquirere vanum est. Quæ tamen apud Frisios celebrabantur, fuere sanè in Frisionum finibus, minimè verò in Sueciâ promontorioque Cimmerico, ut vult eruditus Rudbeckius, *Atlantica.* pag. 251 & seqq.

CAP. XXXVII. *Cimbri tenent.* Manet adhuc eorum nomen, & quas incoluere terras dicimus *la Chersonese, ou la presq'isle Cimbrique*; ubi *le Jutland, Sleswig, le Holstein.* Cimbrorum gloriam variosque casus paucis, sed accuratè, descripsit Cl. Mallet, *Introduction à l'Histoire de Danemarck,* pag. 13 & seqq.

Parva nunc civitas. Parva quidem tunc erat civitas, migrationibus, inundationibus, bellis, cladibusque exhausta, ut videre est apud Florum III, 3. Sed postea revaluit. Et ex hac gentium vaginâ emersere Franci, Saxones, Normanni, alique plurimi populi, qui totam ferme Europam juris Germanici fecere.

Servilio Cæpione, Cn. quoque Manlio. Utramque cladem distinxit quoque Florus, III, 3. *Nec primum impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt.* Utramque conjungit Livius in Epitome LXVII. *Ab iisdem hostibus* (Cimbris)

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

(Cimbris) *Cn. Manlius, consul, & Q. Servilius Cæpio, proconsul, victi prælio, castris quoque binis exuti sunt.* Dies, quo hæc clades contigit annò Urbis conditæ DCXLIX, inter nefastos relatus est, teste Plutarcho in Lucullo, pag. 510. Uno antè anno Cæpio consul, direptâ Tolosâ, nunc *Toulouse*, abstulerat argenti pondo centum decem millia, Gallicæ monetæ libras 7,189,875, auri pondo quindecies decies centum millia. At error est in auri numero. Immanis enim summa. Emendandum puto auri pondo quindecim millia, Gallicæ monetæ libras 14,175,000. Justin. XXXII, 3.

CAP. XXXIX. *Regnator omnium Deus.* Hæc est prima hominum fides, REGNATOR OMNIUM DEUS, cui cetera subjecta sunt atque parentia. Quò antiquiora sunt & sinceriora gentium monumenta, eò illustrior effulget divinitatis veneratio, maximè apud Scythas, quorum propago erant Germani. At a puro simplici que cultu ita degeneraverant Semnones, ut & secreto silvæ, & cæso homine, barbarè supplicarent.

Centum pagis. Ne existimes fuisse vicos, *des Villages*, sed pagos, *des Cantons*. Vide quæ notata sunt suprâ cap. 6.

CAP. XL. *Langobardos.* Augusti principatu Langobardi cis Albim, inter *Lunebourg & Magdebourg*, habitavere. A Tiberio victi, & trans Albim pulsi, Strabo VII, pag. 290. Velleius Patercul. II, 106. Sueton. in Aug. XXI, loca illa tenere, ubi nunc *Prignitz, Ruppin & partie de la moyenne Marche*. Postea regnum Langobardicum in Italiâ condiderunt, quod, capto rege Desiderio, subactâque Italiâ, a Carolo Magno excisum est anno Jesu Christi 774. Exstant adhuc leges Langobardorum apud *Lindenbrogium*. Burgundiones hic omisit Tacitus, quòd tunc sanè parva fuerat eorum civitas. Postea cum Langobardis Decumates agros limitemque Romanum insedere. Inde in Galliam erupere, easque terras occupavere, quas de eorum nomine adhuc dicimus *les Duché & Comté de Bourgogne*. Exstant quoque Burgundionum leges, quas vide apud *Lindenbrogium*.

Angli. Nunc *partie du Holstein & de Sleswick*. Ibi adhuc est regio *Angeln*, inter *Flensborg & Sleswick*. Sæculo post Christum natum quinto, Angli, comitibus Saxonibus, in Britanniam immigrare, nomenque Angliæ dedere; quo uno facto perennitati suæ meliùs, quàm Suevi Cimbrique consulvere.

Varini. Nunc *la partie Orientale du Mecklenbourg*, circa ripas amnis *Varnæ*, occupavere. Ibi adhuc oppidulum *Waren*, ad lacum *Muritz* situm. Exstant leges veteres, quæ Anglis & Varinis

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

rinis communes fuere. Eas vide apud Lindenbrogium & Cl. Leibnitium, *Scriptores rerum Brunsvicensium*, Tom. I, pag. 81.

Herthum. Manet adhuc Germanis vetus nomen; terra appellatur *Erde*. Multi pronuntiant *Erdt*. Quod nonnihil affinitatis habet cum Hebraicâ appellatione ארץ. Invaluit autem apud omnes ferme populos hæc superstitio, ut terram colerent. Apud ipsos Romanos, Sempronius, domitis Picentibus, *Tellurem deam promissâ æde placavit*. Florus I, 19.

Castum nemus. Nemus sanctum & numquam violatum, Terræ deæ sacrum. *Castum* insititium esse, & a margine irrepissè putat Cl. Ernestus. Alii tentant, *sacrum* vel *vastum* nemus. Fortè Tacitus nemus illud *castum* dixit, quasi Terræ deæ sacrum. *Castum* enim de Cibeles religionibus propriè dicebatur. Sic Tertullianus, *de Jejuniis*, cap. 16, *Casto Isidis & Cibeles eas* (nostras xerophagias) *adæquas*.

Penetrati. Dicato nempe vehiculo.

Læti tunc Dies. Olaus Rudbeckius, vir eruditus, sed opiniosissimus, qui Germaniam omnem in suam Scandinaviam transtulit, contendit festum illud brumâ fuisse celebratum, manereque adhuc, & dici *Julifred*, seu pacem Juliam, Rudbeck. *Atlantica*, I, 24. At festum illud *Juul*, non in Terræ, sed in Solis, quem *Thor*, aut *Taranim*, dicebant, honorem agebatur. Seriùs mensequè Februario colebatur Terra; ut videre est apud Cl. Mallet, *Introduction à l'Histoire de Dannemarck*, pag. 81 & seq.

CAP. XLII. *Auctoritate Romana*. Sic Vannium regem, a Romanis datum, vide Annal. II, 63. & XII, 29. Furtium quoque, regem, Quadis postea dedit Antoninus Pius, ut testatur ejus nummus apud Cl. Spanhemium, *de Præstantiâ & Usu Numismatum*, Tom. II, pag. 582. ANTONINVS PIVS AVGVSTVS, capite laureato. In adversâ parte, duo homines stantes. REX QVADIS DATVS. Furtium cùm ejecissent Quadi, Ariogæsum regem sibi constituere, quem M. Aurelius, Ariogæso infensus, confirmare noluit. Vide Dionem LXXI, pag. 808. Tanta autem erat hac in re auctoritas Romana, ut *Quadi, amisso rege suo, non priùs se confirmaturos eum qui erat creatus, dicerent, quàm id nostris placuisset Imperatoribus*. Capitolinus in M. Antonino cap. 14.

CAP. XLIII. *Ea vis numini*. In stellis, quas vulgò dicimus *les feux follets*, *le feu Saint-Elme*, Castorem & Pollucem venerabantur Romani; ut videre est apud Plinium II, 37. Numen quo-

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

quoque suum in his fatuis ignibus coluisse videntur Naharvali. Illud *Alcin* dixere, fortè a vocabulis *Alf*, *Alp*, quibus adhuc Genios montium appellant Septentrionales populi, teste erudito Keysero, in *Antiquitatibus Celticis*, pag. 500. Verùm cum sine ullis simulacris, sine ullo peregrinæ superstitionis vestigio, deos illos, ut fratres, ut juvenes venerarentur Naharvali, minimè crediderim eos fuisse Castorem & Pollucem, Græca Romanave numina. In iis potiùs agnoverim Canadensium deos *Napinouk Beth* & *Pepounouk Beth*, quos inter ita divisum orbis imperium, ut hic veris & æstatis, ille hiemis sit præses. Alternis temporum vices regunt, & hominum famam moderantur. Vide Creuxium, *Historia Canadensis*, pag. 81. Huc quoque referenda videntur Sarmatarum numina, *Lebus* & *Polebus*, quorum memoria adhuc manet in conviviis Polonicis. Diodorus Siculus IV, 56, pag. 180. Dioscuros, seu Castorem & Pollucem, a Celtis, Oceani accolis, cultos memorat. Sed isti populi sunt a Naharvalis diverfi.

Tincta corpora. Id olim in usu apud gentes plurimas. Idem adhuc viget apud multos Americæ populos. Quidam etiam corporibus suis notas inscribebant. Unde Plinius XXII, 1. *Forma gratiâ ritûsque perpetui, in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam, adverte animum. Illinunt certè aliæ aliæ faciem in populis Barbarorum femina, maresque etiam apud Dacos & Sarmatas corpora sua inscribunt. Tales corporum picturâs, a Canadensibus, ut truculentiores videantur, usurpatis, exhibet P. Creuxius, Historia Canadensis, pag. 70. Si de hoc usu plura volueris, adi eruditum Pelloutier, Histoire des Celtes, Tom. I, pag. 290 & seqq.*

Gothones. Supra memoratos populos erant Gothones, ubi nunc *la Poméranie ultérieure, la nouvelle Marche, la partie Occidentale de la Pologne entre l'Oder & la Vistule*. Diverfi sunt a Gothis, de quibus mox dicemus, sed fortè cum iis arma sociavere.

Suionum. Suiones, nunc *la Suede, les isles de Dannemarck, Fennén, Langland, Zéeland, Laland, &c.* E Suionibus Cimbrisque emerfere Normanni, qui latè terrorem circumtulere, & opimam Galliæ provinciam, de eorum nomine adhuc appellatam *la Normandie*, occupavere. Majus adhuc & audentius Gothorum, Wisigothorum, Ostrogothorum nomen. Ii sunt, qui imperium Romanum perdidere, & Romam tam diu invictam, & æternitatis spe vanam, cepere. Exstant adhuc Wisigothorum leges, sed a solitâ Germanicarum legum simplicitate alienæ.

CAP. XLIV. *Classibus valent.* Atque ita valere, ut penes eos sit gloria juris nautici, cujus leges undecimo post Christum natum

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

natum sæculo primùm scriptæ sunt in urbe *Wisby*; quæ urbs princeps est insulæ *Gothland*. Unde illa insula meritò appellatur *Oculus maris Baltici*.

Forma navium. Quæ *Suionum*, eadem adhuc est *Canadensium* navibus, *les canots*, forma. Utrimque prora paratam appulsui frontem agit. At *Canadensium* naves sine velis, & cum velis aguntur. Vide P. de Charlevoix, *Lettre XII*, pag. 192.

Velis ministrantur. Meliùs *ministrant*. Notum enim illud *Virgilii*,

Velisque ministrant.

Nec aliter *Lucanus III*, 691.

Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant.

Opibus honos. Opulentissimum *Suionum* templum memorat *Adamus Bremenensis*, *Hist. Eccl.* cap. 233. *Nobilissimum illa gens templum habet, quod Ubsola, nunc Upsal, dicitur, non longe a Sictonâ civitate, nunc Sigtuna, & Bircâ, nunc Bioerkoë. In hoc templo, quod totum auro paratum est, statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solum habeat triclinium: hinc & inde locum possident Wodan & Fricco. E ruderibus urbium Sictonæ & Bircæ exfurrexit urbs regni princeps, Stockholm. Nobile autem exemplum, ibi semper fuisse opes, ubi viguit nautica res.*

Exceptionibus. Ibi suprema regum potestas: nullæ legum, nullæ libertatis exceptiones. Unde *Cl. Spener, Notitia Germaniæ antiquæ*, V, 7, pag. 177, rectè existimat apud *Suionas regnum fuisse jure hereditario, non verò datum populi electione. Nam jus parendi precarium vix non semper regis sequitur electionem.*

CAP. XLV. *Aliud mare.* Quod vulgò dicimus *la mer Glaciale*. Præter quàm quòd *Borealis pars sinusque maris Suevici, la partie Septentrionale de la mer Baltique & les Golfes de Finlande & de Bothnie*, quotannis frigore & glacie ita rigeant, ut sine maximis difficultatibus, teste erudito *Rudbeckio, Atlantica*, pag. 323, navibus adiri non possint; *Suionibus*, qui classibus valebant, compertum quoque fuit mare glaciale, quod, ultra gradum 81, æstate vel hieme, nullas naves admittit. Vide eundem *Rudbeckium*, loc. cit. pag. 359.

Hinc fides. Parum appositè ad astronomicas rationes. In his enim terrarum finibus extremus cadentis Solis fulgor usque in ortus, vel in ortum, edurat, non quòd ibi sit naturæ terminus, sed quòd terræ ibi protendantur ad gradum 72, ac proinde ultra circulum polarem Arcticum, sub quo, vi Solaris cursûs, viginti quatuor

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

quatuor horas luceſcit. Hac de re ſi plura volueris, vide eruditum Varenium, *Geographia generalis*, II, 25.

Audiri. Ut ferrum candens, ſic Solem ſtridendo aquas ſubire opinabantur. Unde Juvenalis, Satyr. XIV, 280.

Audiet Herculeo ſtridentem gurgite Solem.

Idque vulgare apud Poetas, cùm occaſum Solis deſcribunt.

Tantum natura. Ita de Oceano Indico Quintus Curtius IX, 9, ait *ne naturam quidem longiùs poſſe procedere*. Nunc verò fama illa non eſt vera: ultra terras Suionibus habitatas cognitave, novæ innotuere terræ, *le Spitzberg, la Groenlande, &c.* necdum tota patet natura. Utinam auſpicatis tot gentium, nauticâ arte celeberrimarum, navigationibus aliquando pateat! Quî enim naturæ intima ſcrutabimur, ſi ne extima quidem cognoverimus?

Britannica proprior. Quòd Æſtii, in extremis Germaniæ finibus poſiti, linguam Scythico-Celticam, quæ apud Britannos diu viguit, retinerent; ut rectè obſervat Cl. Dithmarus.

Formas aprorum. Manent adhuc hujus ſuperſtitionis multa veſtigia in Sueciâ, *la Suede*. Ruſtici, illo ipſo tempore quo ſacrum Fræ menſe Februario olim peragebatur, panem formâ verris, in multos ſuperſtitioſos uſus paratum componunt. Quod vide apud eruditum Eccardum, *de Rebus Franciæ Orientalis*, Tom. I, pag. 409.

Gleſum. Sic adhuc vitrum, quòd pellucidum ſit, a Germanis *Glas* appellatur. Plinius autem XXXVIII, 3. *Certum eſt ſuccinum gigni in inſulis Septemtrionalis Oceani, & a Germanis appellari gleſſum: itaque & a noſtris unam inſularum ob id Gleſſariam appellatam, Germanico Cæſare ibi claſſibus rem gerente, Auſtraviam a barbaris dictam.* Ibi multa de ſuccino. Quæ inter, memorat Plinius maximum pondus glebæ ſuccini, Nerone Principe allatum, fuiſſe XIII librarum.

Facebat. Adeò vile, ut Guttones, qui illud æſtuarium olim incolebant, *pro ligno ad ignem uterentur ſuccino, proximisque Teutonibus venderent*, Plin. XXXVII, 2.

Luxuria noſtra. Inde enim apud Romanos e ſuccino monilia, anuli, nummi, pocula, auctore Plinio loc. cit. Fuere & columnæ, de quibus Claudianus, de Rapt. Proſerpin. I, 154.

*Atria cingit ebur, trabibus ſolidatur ahenis
Culmen, & in ceſſas ſurgunt electra columnas.*

Transit quoque in theatra ſuccinum, Nerone Principe. Vide Plinium, loc. cit. cap. 3.

Succum

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

Succum tamen arborum. Alii postea succinum inter bituminum saliumque species annumeravere; quorum sententiæ favere videbatur succinum fossile, in agris Prussicis passim obvium: repertum quoque in Saxoniâ prope oppidum *Schmideberg*, aliisque in locis a mari dislitis. Sunt tamen adhuc & plurimi, qui succinum esse succum arborum pinearum ac populearum volunt; quâ de re ingeniosas ac probabiles conjecturas nuper edidit Cl. Formey.

Interlucent. Araneas, formicas, apes, aliaque id genus, succino clausa, ut rectè explicat Tacitus, sæpe vidimus. At circumferuntur quoque lacerti, aliaque majora animalia succino implicita, non naturæ lusu, sed circulatorum fraudibus, qui his monstrosis pecuniosos & ignaros homines argento emungunt.

Orientis secretis. Bene accuratèque dictum, quia inter secreta habebantur colebanturque thura ac balsama. De thure Arabiæ vide Plinium XII, 14. De Judææ balsamo diximus Hist. V, 6.

In adversa litora. E proximo Suionum mari in adversa Æstiorum litora vi tempestatum succinum propellebatur.

Olentem. Succinum attritu odorâque flammâ pinum redolet.

CAP. XLVI. *Sede ac Domiciliis.* Sedem domiciliaque figebant Peucini. Contrâ Sarmatæ in plauastro equoque vivebant.

Conubiis mixtis. Peucinorum proceres conubia miscebant cum Sarmatis, & in Sarmatarum habitum moresque fœdabantur.

Venedi. Venedi ultra Peucinos & Bastarnas ad Suevicum usque mare, *la mer Baltique*, protendebantur. Venedorum memoriam adhuc retinet Sinus Venedicus, nunc *le Golfe de Dantzic*. Manet quoque nomen in *Wenden*, quæ pars est Livoniæ. Cum Germanorum gentes plurimæ in Italiam, Galliam, Hispaniam irrupissent, Venedi, dicti quoque Winedi, vacuas sedes occupavere inter Vistulam & Albim. Inde Danubium trajecere, Dalmatiam, Illyricum, Istriam, Carnos, Noricasque Alpes tenuere. De eorum nomine pars Carniolæ adhuc dicitur *Windismarck*. Ob celebritatem nobilitatemque cognominati sunt Slavi, latissimèque viget eorum lingua, *la langue Sclavonne*, de quâ eruditè disseruit Cl. de Peyssonnel, *Observations Historiques & Géographiques sur les peuples barbares*, pag. VII & seqq.

In plauastro equoque. Sic & hodie vivunt Sarmatarum reliquiæ, *les Tartares, les Nogais*.

Fennis. Eorum regio a Plinio IV, 13, dicitur, *Eningia*. Fortè melius legeretur *Feningia*. Hodie *la Finlande*. Fennorum feritatem paupertatemque describit Warnefridus, de Gestis Lango-

bar-

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

bardorum I, 5. *Scritobini*, potius *Scritofinni*, . . . æstatis tempore nivibus non carent, nec aliis, utpote feris ipsis ratione non dispares, quàm crudis agrestium animantium carnibus vescuntur; de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Hi a saliendo, juxta linguam barbaram, etymologiam ducunt: saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus similitudinem, feràs adsequuntur. In his saltibus, in incurvo arcuatoque ligno, agnoscere est Canadenses soleas, quas vulgò dicimus *les raquettes*. Earum descriptionem vide apud P. de Charlevoix, loc. cit. *Lettre XIV*, pag. 221.

Securi. Sic Seneca, Ep. XVII, commendat paupertatem, quâ promittitur perpetua libertas, nullius, nec hominis, nec Dei timor. De interritâ Canadensium securitate, cum suprema vitæ instant, vide P. de Charlevoix, loc. cit. *Lettre XXVI*, pag. 372.

Ne voto quidem. Illis natura sufficit. Inde ne voto quidem opus, quia natura minimum petit, Senec. loc. cit.

Hellusios & Oxionas. Ultra Fennos Hellusii & Oxiones, nunc la Laponie. Cum in his frigidissimis regionibus homines horrent hirsutis ferarum pellibus, dicti sunt ora hominum, corpora artusque ferarum gerere; communi errore, & apud nos etiam in longinquarum peregrinationum narrationibus vulgato. Adde moris esse apud barbaros imitari sonos ferarum, ut terreant & fallant. Vide P. de Charlevoix, *Histoire & Description générale de la nouvelle France*, Libr. I, pag. 16 & seqq.

In medium relinquam. Bene egregièque factum. Fabulas enim prodidisset Tacitus, quales Mela, Plinius, alique plurimi, etiam recentiores. Nunc verò aliquid de toto hoc libro summatim observare juvat. Compertum enim mihi videtur, & omnibus perspectum erit, ut opinor, Tacitum nihil de Germanorum moribus scripserit, quòd cum naturâ & veritate non consentiat. Si enim, ut quibusdam placuit, ingenio suo indulsisset Tacitus, ut Germanorum mores fingeret potius, quàm referret, Romanos carpendi cupidus; quomodo mores illi Germanorum cum Canadensium moribus, qui vigent adhuc, nobisque sunt perspectissimi, concordant? Quomodo mores illos Germanorum, in veteribus legibus, Salicâ, Ripuariorum, Burgundionum, Anglorum, Langobardorum, aliorumque, superstites deprehendimus? Quomodo, post tot tantasque sæculorum atque imperiorum vices, mores illos, illos usus tamdiu retinere, hodieque magnâ ex parte retinent immensæ & diversæ Germanorum, Francorum, Anglorum gentes? Quotquot vivimus, & annales nostros, nostras leges, nostros usus novimus, huic libro fidem facimus. Utinam faciamus semper, Germanicæque virtutes, novis & majoribus in dies virtutibus, cumulemus!

At

NOTÆ AD LIB. DE MOR. GERMAN.

At in hoc libro mores Romanos, vel filens, passim carpit Tacitus. Verè quidem & bellè. Hoc est enim optimi cujusque scriptoris officium, hæc cura, hæc laus, ad ætatis suæ mores, sine adulatione, sine offensione, animum advertere, eosque pro suis viribus ad meliora promovere. Nihil ultrà addidero. Si quis autem, quantum Germanici moris retinuerimus, voluerit paucis cognoscere, elegantissimam legat dissertationem, cui Cl. de Vertot titulum fecit: *Dissertation dans laquelle on tâche de démêler la véritable origine des François, par un parallèle de leurs mœurs avec celles des Germains.* Vide *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Tom. II, pag. 567 & seqq.

PRÆSIDES

PRÆSIDES BRITANNIÆ

*ab anno Urbis conditæ DCCXCVI, Jesu
Christi 43, ad annum Urbis conditæ
DCCCXXXVIII, Jesu Christi 85.*

AVLVS PLAIVTIVS, Vit. Agr. XIV. Supplement. Annal. IX,
50 & seqq. XI, 3.

OSTORIVS SCAPVLA, Vit. Agr. XIV. Annal. XII, 31 &
seqq. Supplement. Annal. XI, 3.

AVLVS DIDIVS GALLVS, Vit. Agr. XIV. Annal. XII, 40,
XIV, 29.

Q. VERANIVS, Vit. Agr. XIV. Annal. XIV, 29.

SVETONIVS PAVLLINVS, Vit. Agr. XIV & seqq. Annal.
XIV, 29 & seqq.

PETRONIVS TVRPILIANVS, Vit. Agr. XVI. Annal. XIV,
39.

TREBELLIVS MAXIMVS, Vit. Agr. XVI. Hist. I, 60 &
seqq.

VETTIVS BOLANVS, Vit. Agr. XIV. Hist. II, 65.

PETILIVS CERIALIS, Vit. Agr. XVII.

IVLIVS FRONTINVS, Vit. Agr. XVII.

CNAEVS IVLIVS AGRICOLA, cujus nomen virtutesque
immortalitati scriptis suis tradidit Tacitus.

Brotier ad voces "præerat tunc Britannia"
cap. VIII. Vit. Agric.

IN VETERES GALLORUM GLORIAS.

CUM in priore Taciti editione, prisca tot gentium monumenta illustraverim, ne nostrorum incuriosus videar, hic juvat veteres Gallorum glorias explicare. Egregium argumentum, nostrarum tamen rerum scriptoribus intactum. Ita apud eos invaluit Francorum nomen, ut Gallorum prorsus obliviscantur. At sumus naturâ Galli, atque etiam ante Francorum expeditionem nobilissimi. Haud diffiteor post expeditionem in multis apud nos invaluisse Francorum leges. At manet semper Gallica natura, Gallicum ingenium, Gallici mores; idque ita nobis insitum, ut, quæ suâ ætate de Gallis scripsit Julius Cæsar, apud nos adhuc vigeant, & post tot tantasque sæculorum, bellorum, imperiorumque conversiones maneat semper Gallica indoles, cum Gallico sanguine semper mansura.

In veteres Gallorum glorias.

Arctissima erat anno Urbis conditæ cXL, ante Christum 614, sub Tarquinio Prisco Romana res, cum florentissimum jam vigeat Gallorum regnum. Summa imperii tum fuit penes Bituriges, *le Berry*. Ii regem dabant, qui Celtico, seu omni Galliæ, imperitaret; eaque erat regni felicitas, ut in terrâ frugum hominumque fertilissimâ abundans multitudo vix regi posse videretur. Ambigatus rex, virtute fortunâque cum suâ tum publicâ præpollens, & magno jam natu, exonerare prægravante turbâ regnum cupiit. Bellovesum ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, monuit, ut fortirentur novas terras, quas quærerent; permisitque quantum ipsi vellent numerum hominum excirent, ne qua gens arcere advenientes posset. Sortes Sigoveso Hercynios saltus, Belloveso Italiam assignavere.

Fortunam cum ita essent sortiti, Bellovesus, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Arvernos, Senones, Æduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos excivit, nunc *le Berry, l'Auvergne, les Diocèses de Sens & d'Auxerre, la Bourgogne & le Nivernois, le Mâconois & la Bresse, le pays Chartrain & l'Orléanois, le Maine & le Diocèse d'Evreux*. Profectus ingentibus peditum equitumque copiis, in Tricastinos, *les Diocèses de Valence & de Saint-Paul-trois-châteaux*,
*
venit.

IN VETERES GALLORUM GLORIAS.

venit. Alpes oppositæ erant, nullâ dum viâ (nisi cui de Hercule fabulis credere libet) superatæ. Galli, duce Belloveso, Taurino saltu, *le mont Cénis*, eas transcenderunt; fusisque Tuscis, *les Toscrans*, qui quidquid est Alpes inter & Padum, *le Pô*, obtinebant, haud procul Ticino flumine, *le Tésin*, confedere. Audito agrum Insubrium appellari, cognomine Insubribus pago Æduorum, ibi, omen sequentes loci, condidere urbem, & Mediolanum, *Milan*, appellarunt. Livius V, 34.

Cenomani, *ceux du Maine*, favente Belloveso, duceque Elitvio, eodem saltu secuti, locos occupavere, ubi nunc Brixia ac Verona, *Brescia & Verona*, urbes sunt. Salluvii, *ceux des environs d'Aix en Provence*, exemplo & fortunâ invitati, non ad eò tamen progressi, circa Ticinum amnem, *le Tésin*, incoluere. Boii & Lingones, *partie de la Franche-Comté & le Diocèse de Langres*, Pœnino saltu, *le Grand Saint-Bernard*, Alpes transgressi sunt; at cum jam inter Padum, atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modò, *les Toscans*, sed etiam Umbros, *ceux de l'Ombrie*, agro pellunt: intra Apenninum tamen, *l'Apennin*, se tenere. Tum Senones, *ceux de Sens & d'Auxerre*, recentissimi advenarum, cum cuncta occupata reperissent, ultra progredi coacti sunt, sedesque posuere ab Ufente flumine, *Montone*, prope Ravennam, ad fluvium *Æsin, Esino*, haud procul Anconâ. Livius V, 35.

Huc usque protendebatur Cisalpinorum Gallorum imperium, ducentisque ferme abhinc annis non modò Italiæ dominabantur, sed eam inexhaustâ fecunditate oppleverant, cum Senones, quæsitis in Etruriâ, *la Toscane*, novis sedibus, Clusium, *Chiusi*, obsedere, Romæ imminentes. Ob commune periculum, missi Romanorum legati, a Clusinis acciti, qui quærerent quodnam id jus esset agrum a possessoribus petere, aut minari arma. Respondere Galli se in armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse. Cumque legati, contra jus gentium, arma capere essent ausi, Gallorumque legatio Romam missa, ut eam injuriam quereretur, indignè fuisset excepta, Galli, irâ succensi, Clusinos omittunt, & concitato agmine Romam petunt, Brenno duce, anno Urbis conditæ cccLXIV, ante Christum 390. Victi ad Ailiam flumen, *Torrente di Catino*, Romani. Capta Roma: ferme expugnatum Capitolium; & a victoribus Gallis factum populi Romani pretium mille pondo auri: Gallicæ monetæ libræ sunt 94,000. Livius V, 35 & seqq. Plinius XXXIII, 1, sect. 5.

Haud illætior fuerat Sigoveli fortuna. Occupatâ Hercyniâ silvâ, quæ maximam Germaniæ partem tum obtinebat, Galli, quos inter insignes erant Volcæ Tectosages, *le Diocèse de Toulouse*, per strages barbarorum, Illyricos sinus, *la Carniole, la Slavonie*, penetravere,

IN VETERES GALLORUM GLORIAS.

confedèrequè in Pannoniâ, *la Hongrie, l'Autriche*. Domitis Pannoniis, per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. Ibi cùm gens aspera, audax, bellicosa, numero & fortunâ crevisset, novam laudis materiem amplioresque opes quæsit. Petita, Cambaule duce, Thracia, *la Romanie*; eaque vastatâ, Galli spoliis onusti, Pannoniam vicinasque sedes repetiere. Pausanias, in Phocicis, libr. X, p. 843.

Nec diuturna fuit quies; iterumque recrudescente belli & prædæ cupidine, Galli tres in partes exercitum dividunt anno U. C. cccclxxiii, ante Christum 281. Pars, Bolgio duce, Macedoniam aggressa est; annoque sequenti, victo acie & interfecto Ptolemæo Cerauno, Macedonum rege, nondum ausi Græciam ingredi, suas in sedes rediere. Pars altera, Brenno (Is Brenno Romanorum victore junior.) & Acichorio ducibus, universæ Græciæ minas intentabat: direptâ Ætoliâ, *Ulakia dans la Grece*, Delphos, locum immensis thesauris ob Apollinis religionem clarissimum, petebat. Græcia, religionis, gloriæ, opum discrimine commota, Brenno obviam iit. Ad Thermopylas Parnassumque montem Delphis, *Castri*, vicinum, victus est: tanta tamque atrox tempestatum, fulminum, frigorumque vis terræ motu exorta est, ut ingens ejus exercitus deletus occubuerit, vixque superstes fuerit, qui cladis nuntium ferret. Brënnus, confectus vulneribus, largiùs hausto vino, sibi vitæ finem, & cladis solatium fecit anno Urbis conditæ cccclxxvi, ante Christum 278. Pars tertia, Brenno concors, & cum eo in Dardanos, *la Servie*, usque profecta, ibi militaribus diffidiis meliorique fato ab eo divulsa, Thraciam repetiit, ducibus Leonorio & Lutario: Byzantium, *Constantinople*, occupavit, oram Propontidis, *la Mer de Marmara, ou la Mer Blanche*, vectigalem habuit, ejusque urbes obtinuit. Tum auditâ Asiæ ubertate, cupido invasit in eam transeundi. Lyfimachia, *Hexamili*, fraude capta; Chersonesoque omni possessâ, ad Hellepontum, *le Détroit des Dardanelles*, ventum est. Ibi Lutarius, Macedonibus, quos per speciem legationis Antipater, præfectus ejus oræ, ad speculandum miserat, duas testas naves & tres limbos adimit: his alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias trajicit, anno Urbis conditæ cccclxxvii, ante Christum 277. Jam Leonorius, exoratus a Nicomede Bithyniæ rege ut ipsi opem ferret, a Byzantio transmiserat. Coeunt Lutarius & Leonorius, auxilia Nicomedi dant adversùs Zybœam, qui partem Bithyniæ tenebat: eorum maxime operâ devictus Zybœa est, Bithyniaque omnis, *la partie Occidentale de Bursia*, in ditionem Nicomedis concessit. Pausanias, *loc. cit.* Polyb. libr. IV, pag. 436. Livius XXXVIII, 16.

IN VETERES GALLORUM GLORIAS.

Victores Galli, & de Nicomede optime meriti, profecti ex Bithyniâ in Asiam procellerunt. Nec plus ex viginti millibus hominum, quàm decem millia armata erant; tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum montem incolunt, gentibus injecerunt, ut quas adissent, quasque non adissent, pariterque ultimæ propinquis imperio parerent. Nova eorum dominatio de eorum nomine Gallogræcia, Galatiave, nuncupata est. Vestigalemque Asiam ita inter se divisere, ut Trocmis Hellesponti ora data sit, Tolistoboi Æolida atque Ioniam, Tectosages mediterranea Asiæ sortiti sint, & stipendium totâ cis Taurum Asiâ, *la Natolie*, exigebant. Sedem autem ipsi circa Halyn flumen. *Kisil Ernak*, ceperunt; tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magnâ sobole auctâ, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Immo ita penes Gallos fuit in Oriente belli pacisque arbitrium, ut, cum eorum juvenus quàm maximæ fecunditatis Asiam omnem velut examine aliquo impleisset, neque reges Orientis, teste Justino, sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserint: neque pulsi regno ad alios quàm ad Gallos confugerint. Isque erat terror Gallici nominis, & armorum invicta felicitas, ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallicâ virtute arbitrarentur. Livius, *loc. cit.* Justinus XXV, 2.

Quot quantisque postea in Asiâ, in Europâ, victoriis atque claudibus exercita fuerit virtus Gallica, quas novas terras quæserit, quomodo cum Hiberis, *la partie Occidentale, de la Castille nouvelle Et une grande partie de l'Aragon*, fortissimis Hispaniæ populis, arma, nomen, sanguinemque sociaverit, quantum inclaruerit Celtiberorum nomen, quæ fuerint Gallorum cum Britannis, cum Germanis commercia, prodere immensum foret, & nostræ dissertationis fines longè egrederetur. At satis sit veteres Gallorum glorias indigitasse. Verùm quod in antiquâ Historiâ utilissimum est, ad recentioremem memoriam animum revolvamus, & in tantis rerum sæculorumque vicissitudinibus eundem in Gallis animum recognoscamus. Inde irrequieta illa Caroli Magni virtus, quæ tot bellis periculisque tanta tamque disjuncta terrarum spatia nobilitavit. Inde tantis Gallorum animis quæsitum ac fundatum a Godefrido de Bouillon, Heroum maximo, Hierosolymitanum regnum. Inde toties a nostris regibus nobilitateque Gallicâ tentata Ægyptus, occupatum Constantinopolitanum imperium, Asia Gallicis dominationibus respersa. Inde tot bella per Italiam gesta. Inde cum acerrimis Ferdinandi & Caroli V judiciis adferta est publica tranquillitas, & politicis ponderibus librata Europa, nec jam ullus superfuit bellicis incurfionibus locus, Galli irrequietâ suâ mobilitate aguntur semper & circumaguntur; atque,
licet

DE EUNUCHIS.

licet patriam suam plurimum faciant, externam quamque plerumque spernant, militiam tamen, artibus, literis, commerciis, ministeriis denique omnibus utuntur & quandoque abutuntur, ut totum pervagentur orbem, ita ut, maxime in Europâ, non urbs, non oppidum, sæpe ne unus quidem sit vicus, in quo Gallus aliquis non occurrat. Inde, si bellici facinoris, bellicæ gloriæ spes uspiam adfulgear, statim prætervolat Gallus, nec locorum intervallis, nec periculorum difficultatibus deterritus, ut recens vidimus, cum exquisitissima Gallorum manus, duce viro avitis Boiis, *ceux du Bourbonnois*, qui totum ferme orbem militaribus suis expeditionibus perlustrarunt, animo & virtute simillimo, Cracoviam expugnavit, &, quod ferme incredibile, tamdiu servavit. Adeo in Gallico sanguine constans & sui similis natura.

DE EUNUCHIS.

OB novam illam imperii Romani labem, haud inutile erit de eunuchis differere; quod in priore editione non licuit ob notarum in hac operis parte angustias, nec nobis suppetebant egregia eruditionis Sinicæ monumenta, quæ ab urbe *Peking* recens accepimus, & cum viris eruditis libenter communicamus.

De Eunuchis.

Grande, licet ignobile, in veteribus historiis eunuchorum nomen. Diu pervulgata per Orientis regna eorum auctoritas, in imperio Romano tandem invaluit, cum Principes quælibet regum libita æmularentur, &, quanto magis insolescerent, tanto plus dominationis adeptos se esse gloriarentur. Ut illud fortunæ portentum cognoscatur, expendam quando in orbe cœperit eunuchorum conditio, unde orta, quis primò fuerit eorum status, quæ deinde fortuna, qui mores, quæ varia demum fata.

Antiquissimam

DE EUNUCHIS.

Antiquissimam esse eunuchorum conditionem evincit Sacra Scriptura, quæ Putipharem, validissimum in aulâ Pharaonis, Ægypti regis, eunuchum, & principem exercitûs, tempore Joseph, filii Jacob, memorât. Genes. XXXIX, 1. Tanta eunuchi fortuna probat ad antiquiora tempora pertinere eorum nomen. Suffragantur quoque vetustissima imperii Sinensis monumenta, quæ ipsâ ætate regis *Yao*, qui vivere desit anno 2258 ante Christum, eunuchos commemorant.

At eorum origo nos lateret, ni jam laudata Sinensia monumenta lucem in hac obscuritate prætulissent. Iis enim edidicimus originem eunuchorum, ut tale decebat humanitatis propudium, fuisse infamiam, Nempe, ubi primùm conditæ sunt hominum societates, erupere vitia, ac modò post crimina. Non statim ventum ad supplicia. Placuit pudorem experiri, quo coerceri posset reorum improbitas. Indita sunt ergo criminum reis quædam signa, & jussi sunt vestes certis coloribus distinctas induere, tum ut dignoscerentur & ab iis præcaveretur, tum ut ipsos suî puderet & in melius verterentur. Duravit usus dum fuit & securitatis & pœnitentiæ spes. At cùm improborum hominum natura, aliquandiu pudore coercita, levitate pœnæ inolescere cœpisset, excogitata supplicia. Quæ inter quartum memoratur a vetustissimis scriptoribus Sinensibus virilitatis ademptio. Eaque erat pœna, quæ calumniæ, impudiciæ, proditoni infligebatur.

Ut originem, ita quoque primum eunuchorum statum nos docent Sinensia monumenta. Haud satis visum eunuchos virilitate exui, conditi sunt in interioribus palatii imperatorum Sinensium partibus aliisque eorum domibus, ut vilia & difficilia quæque ministeria obirent; &, cùm infames essent, prodire in imperatoris conspectum prohibebantur: ideoque iis maximè credita officia apud uxorem & concubinas imperatoris.

Illas infamiæ angustias apud Ægyptios ciò egressi sunt eunuchi, cùm Putipharem exercitûs principem jam supra memoraverimus. At in Sinensi imperio, ubi plurimùm semper valuit antiquitatis reverentia, per multa sæcula duravit eunuchorum squalor. Per scelus tandem eum exuere, cùm, famosa in Annalibus Sinensibus imperii pestis, *Pao Ssee* concubina imperatoris *Yeou Ouang*, qui regnare cœpit anno 781 ante Christum, usa artibus eunuchi, adegit imperatorem uxorem suam legitimam repudiare, ejusque filium imperatorio jure orbatum pronuntiare, ut ipsa in imperatoriæ uxoris dignitatem, ejusque filius in hereditatis spem adsumeretur. Ubi votorum fuit compos, non solùm eunuchos de se bene merito gratam ac memorem se præstitit, eumque palatio præposuit, sed & eunuchos ad plurima & præcipua

DE EUNUCHIS.

& præcipua palatii ministeria adhibuit. Viguit postea, ut apud Orientis, sic apud Sinarum populos eunuchorum fortuna. Imperatores Romani cum pro imperii fastigio omnes externarum dominationum libidines in se complecterentur, eos quoque cepit eunuchorum furor: ac tandem visus sub Claudio Principe Posides eunuchus, militaria insignia superbè ostentans, inter præclarissimos militiæ duces Capitolium adire. Ne optimus quidem Princeps Titus, sed Orientis deliciis assuetus, ab illo eunuchorum amore abstinuit. Pessimus Domitianus non recti honestique curâ, sed adversus fratrem invidiâ, eunuchos sustulit. Post ejus cædem abrogata sunt ejus decreta. At melior vindex virtutisque adsertor, egregius Princeps Nerva vetuit ne quis toto imperio Romano eunuchus fieret. Dio LXVII, pag. 759. LXVIII, pag. 770. Lex digna Principe sapientissimo, & humanitatis virtutisque studiosissimo. Viguit sub optimis Principibus, qui auspiciatissima Nervæ tempora sunt secuti. Postea, labentibus annis & moribus, mollita est; fancitumque ut *qui hominem invitum, libidinis aut promercii causâ castraverit, castrandumve curaverit, sive is servus, sive liber sit, capite puniretur. Honestiores, publicatis bonis, in insulam deportarentur*; ut videre est apud Julium Paulum, Sentent. Recept. libr. V, Tit. 23. *Ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficis*, leg. 13. Et in hac temporum mollitie visus est sub Severo Principe Plautianus, privatus homo, sed luxu & opibus par Principibus, qui centum ingenuis Romanis virilitatem ademit, ut filia sua Plautilla, quam Antonino Caracallæ despondere parabat, musicos aliosque artium magistros eunuchos haberet. Dio LXXV, p. 857. Manent adhuc vel in hac nostrorum temporum sapientiâ & religione ejus mali reliquiæ. Ea enim est dulcibus vitiis natura, ut semper vetentur, semper retineantur.

De moribus autem eunuchorum idem est penes Sinenfes scriptores, quod apud ceteros populos, judicium. Consentiant omnes iis plerumque cuncta esse utriusque sexûs vitia, nullam alterutrius virtutem. At cum nunquam tanta sit hominum pravitas, ut paucos saltem honestas non retineat, reperiuntur quandoque eunuchi qui virtutibus præcellant. Hos inter mos est regibus Orientis deligere, quos sibi comites assiduos adesse jubent. Tales sunt apud imperatorem Sinensem, qui *Yu Kien* appellantur, id est *eunuchi a conspectu*; quod a conspectu Principis non recedant. Tales septem fuisse apud Assuerum manifestum est ex libro Esther I, 11. In ministeriis autem imperatoris Sinenfis vulgò numerantur decem millia eunuchorum, tum penes imperatorem, tum penes principes regii sanguinis, quibus plures paucioresve sunt eunuchi pro ratione suæ dignitatis. Tanta autem ibi est eunuchorum libido,

ut

DE EUNUCHIS.

ut multi audeant & uxores & concubinas habere. Adversus hoc flagitium lata quidem est lex a dynastiâ, quæ nunc Sinis imperat. Verum occulta gliscit libido, & mendacibus fororum aut propinquarum nominibus obtegitur.

Supereff ut varia evolvam eunuchorum fata. Antiquitus in pœnam criminis ortam esse infamem eorum conditionem superius dixi. Circa Christi tempora, cum dynastia *Han* Sinis imperaret, defuit castratio inter supplicia haberi. Tum accesserat favor & fortuna; multisque volupe erat vel per sui corporis detrimentum eam ambire: parentes etiam nobiles aliquem liberorum suorum ultro ac libenter ei destinabant, ut auctoritate in aulâ valerent. Sed cum proclive sit hominibus maximè imbellibus turpibusque fortunâ abuti, eunuchi iis in regnis ubi præpotuere, ita pro arbitrio & libidine cuncta vertere, totiesque Principibus ruinam creavere, ut, licet eorum conditio ad pœnam criminis non sit revocata, multisque ministeriis per Orientis regna superbiant, in ignobilitatis tamen & infamiæ ordine retineantur. Nec jam ubique sunt eunuchi, nisi egestate ac necessitate compulsi. Apud Sinas, cum eunuchi omnes ad Principem pertineant ejusque sint juris, nec ab aliis iudicibus in eos sententia ferri possit, reperiuntur scelerum rei, qui, ademptâ sibi virilitate, impunitatem quærant. Illi eunuchi appellantur *Pan lou*, id est *dimidiâ viâ*; & sunt numero pauci, nequitia fœdissimi. Quod singulare est in hac eunuchorum infamiâ, in palatio ministri templorum, *des Pagodes*, sunt eunuchi; & pro variis religionibus sunt eunuchi Bonzii, *Bonzes*, eunuchi *Tao See*, eunuchi *Lama*. Constantinopoli apud Turcarum Imperatorem eunuchi colore distinguuntur. Albi penes Principem, nigri penes feminas serviunt. Eorum ducibus, *Kapou Aga* inter albos, *Kissar Aga* inter nigros, quàm maxima est auctoritas.

Hæc sunt quæ cum de eunuchis comperta haberem, omittâ nolui, ut loca multa tum sacræ tum profanæ antiquitatis obscura & intellectu difficilia illustrarentur.

Brotier ad voces "Posidi, eunucho" cap. iv. supplement. lib. x. Annal.

ORATIO CLAUDII PRINCIPIS.

*Ut Galli jus senatorum in Urbe adipiscerentur. Simul
de Galliarum censu agitur.*

CLAUDII oratio adhuc exstat Lugduni, ære incisa, erudita magis, quam eloquens. Quantum Tacitus ingenio suo indulserit, ut eam historiâ dignam faceret, Lector judicet:

Orationis initia defunt. Manent tantum laceræ voces: "mæ rerum nostr. . . . si" . . .

Mox: "Equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam maximè primam, occursuram mihi provideo. Deprecor ne, quasi novam, istam rem introduci exhorrescatis; sed illa potius cogitetis, quam multa in hac civitate, nova sint, & quidem statim ab origine urbis nostræ; in quod (*lege*, quor) formas statusque publica nostra diducta sit."

"Quondam reges hanc tenuere urbem; nec tamen domesticis successoribus eam tradere contigit. Supervenere alieni, & quidam externi, ut Numa Romulo successerit, ex Sabinis veniens, vicinus quidem, sed tunc externus: ut Anco Marcio, Priscus Tarquinius. Propter temeratum sanguinem (quod patre Demaratho Corinthio natus erat, & Tarquinienfi matre generosâ, sed inopi, ut quæ tali marito necesse habuerit succumbere) cum domi repelleretur a gerendis honoribus; postquam Romam migravit, regnum adeptus est. Huic quoque & filio, nepotivæ ejus, (nam & hoc inter auctores discrepat) insertus Servius Tullius; si nostros sequimur, captivâ natus Ocrefiâ; si Tuscos, Cælii quondam Vivennæ sodalis fidelissimus, omnisque ejus casus comes. Postquam variâ fortunâ exactus, cum omnibus reliquiis Cæliani exercitus, Etruriâ excessit, montem Cælium occupavit; & a duce suo Cælio ita appellatus, mutatoque nomine, (nam Tuscè, *Mastarna* ei nomen erat) ita appellatus est, ut dixi; & regnum summâ reip. utilitate obtinuit. Deinde postquam Tarquinii superbi mores invisi civitati nostræ esse cœperunt, quâ ipsius, quâ filiorum ejus, nempe pertæsum est mentes regni; & ad consules, annuos magistratus, administratio reip. translata est."

"Quid nunc commemorem dictaturæ, hoc ipso consulari, imperium valentius, repertum apud majores nostros, quo in asperioribus bellis, aut in civili moru difficiliore uterentur? aut in auxi-

* *

"lium

ORATIO CLAUDII PRINCIPIS.

“ lium plebis creatos tribunos plebei ? Quid a consulibus ad de-
 “ cemviros translatum imperium ; solutoque postea decemvirali
 “ regno, ad consules rufus (*lege*, rursus) reditum ? Quid in *pluris*
 “ *id est*, plures) distributum consulare imperium, tribunosque mili-
 “ tum, consulari imperio, appellatos, qui seni & sæpe octoni crea-
 “ rentur ? Quid communicatos postremò cum plebe honores, non
 “ imperii solùm, sed sacerdotiorum quoque ? Jam si narrem bella
 “ a quibus cœperint majores nostri, & quò processerimus, vereor ne
 “ nimìò insolentior esse videar, & quæfisse jactationem gloriæ prolati
 “ imperii ultra Oceanum. Sed illoc potiùs revertar.”

“ Civitatem. fanè
 “ . . . novo . . . divus. Aug . . . no . . . lus & patruus
 “ Tib. Cæsar, omnem florem ubique coloniarum ac municipiorum,
 “ bonorum scilicet virorum & locupletium, in hac curiâ esse voluit.
 “ Quid ergo, non Italicus senator, provinciali potior est ? Jam vobis,
 “ cum hanc partem censuræ meæ adprobare cœpero, quid de eâ re
 “ sentiam, rebus ostendam ; sed ne provinciales quidem, si modò
 “ ornare curiam poterint, reiciendos (*id est*, rejiciendos) puto.”

“ Ornatissima ecce colonia, valentissimaque Viennensium, quàm
 “ longo jam tempore senatores huic curiæ confert ! ex quâ coloniâ,
 “ inter paucos, equestris ordinis ornamentum, L. Vestinum familia-
 “ rissimè diligo, & hodieque in rebus meis detineo ; cujus liberi
 “ fruuntur, quæso, primò sacerdotiorum gradu, pòst modò, cum
 “ annis, promoturi dignitatis suæ incrementa. Ut dirum nomen
 “ latronis taceam, & odi illud palæstricum prodigium, quod antè,
 “ in domum consulatum intulit, quàm colonia sua solidum civitatis
 “ Romanæ consecuta est : idem de fratre ejus possum dicere,
 “ miserabili quidem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis sena-
 “ tor esse non possit.”

“ Tempus est jam, Tib. Cæsar Germanice, detegere te patribus
 “ conscriptis quò tendat oratio tua : jam enim ad extremos fines
 “ Galliæ Narbonensis venisti.”

“ Tot ecce insignes juvenes, quot intueor, non magis sunt pæni-
 “ tendi senatores, quàm pænitet Perficum, nobilissimum virum,
 “ amicum meum, inter imagines majorum suorum, Allobro-
 “ gici nomen legere. Quòd si hæc ita esse consentitis, quid
 “ ultra desideratis, quàm ut vobis digito demonstrem solum
 “ ipsum, ultra fines provinciæ Narbonensis, jam vobis sena-
 “ tores mittere, quando ex Lugduno habere nos nostri ordinis
 “ viros non pænitet. Timidè quidem, P. C. (*patres conscripti*)
 “ egressus adsueto familiaresque vobis provinciarum terminos
 “ sum. Sed restrictè jam Comatæ Galliæ causa agenda est ; in
 “ quâ,

ORATIO CLAUDII PRINCIPIS.

“quâ, si quis hoc intuetur quòd bello per decem annos exercuerunt divom Julium, idem opponat centum annorum immobilem fidem, obsequiumque, multis trepidis rebus nostris, plusquam expertum. Illi, patri meo Druso, Germaniam subigenti, tutam quiete suâ, securamque a tergo pacem præstiterunt; & quidem, cùm ad census, (*certo certiùs emendandum, ab censu*) novotum opere, & inadfecto Gallis, ad bellum avocatus esset. Quod opus quàm arduum sit nobis, nunc cùm maximè, quamvis nihil ultrâ, quàm ut publicè notæ sint facultates nostræ, exquiratur, nimis magno experimento cognoscimus.”

Pauca tantùm adnotabo. Primo verba illa, *ne nimio insolentior esse videar, & quassisse jactationem gloriæ prolati imperii ultra Oceanum*, pertinent ad Britannicam Claudii expeditionem, de quâ nos diximus in Supplemento Annal. IX, 50 & seqq.

Secundò hæc autem, *ut dirum nomen latronis taceam, & odi illud palæstricum prodigium*, P. De Colonia, *Histoire Littéraire de la Ville de Lyon*, Tom. I, pag. 145. refert ad Valerium Asiaticum, bis consulem, a Claudio occisum. tamquam præcipuum auctorem interficiendi Cæii Caligulæ, ut dictum est Annal. XI, 1. Nec improbabilis est conjectura, si Valerius Asiaticus fuerit origine Viennensis, ut ait P. De Colonia.

Tertiò, jam monui pro *ad census emendandum esse ab censu*. Quis enim Latine dixerit, *ad census, novo opere & inadfecto Gallis*, pro *ad census, novum opus & inadfectum Gallis*? Præterea ex ipsâ verborum consequentiâ patet Claudium dixisse, *cùm ab censu, novotum opere, & inadfecto Gallis, ad bellum avocatus esset*. Neque etiam, ut placuit P. De Colonia & Cl. Brossette aliisque, census ille intelligendus est de subsidiiis militaribus, *les contributions*, aut de delectu, *les levées de troupes*, sed de censu, quem nos dicimus *le Cadastre*, quo personæ & solum describebantur, ut, pro personarum dignitate & soli ubertate atque amplitudine, tributum in capita & solum, nobis vulgò *la Capitation & la Taille &c.* præscriberentur. Talem Galliarum censum Germanicus, Drusi filius, agebat, cùm ipse quoque ad Germanicum bellum avocatus est; ut videre est apud Tacitum Annal. I, 31. Alios ab aliis postea actos census memorat Tacitus Annal. II, 6. & XIV, 46. Censum autem a Druso actum meritò Claudius dixit novum opus & inadfectum Gallis. Julius enim Cæsar, Galliarum domitor, cùm eas lenitate ac moderatione demulcere vellet, non egit censum, sed tantùm *quadringenties*, Gallicæ monetæ libras 7,782,010, *in singulos annos stipendii nomine imposuit*; teste Suetonio in Jul. Cæs. Cap. 25. Cùm nimia felicitate & opibus inquieti essent Galli, Augustus censum egit, quem memorat Livius in

ORATIO CLAUDII PRINCIPIS.

Epitome libr. cxxxiv. Dio quoque LIII, pag. 512. Alterum deinde egit Drusus, novum adhuc & inadsuetum Gallis opus, maximè cum, iteratis censibus, tributorum vestigaliumque modus, uti solitum, cresceret.

Quem autem modum tributis & vestigalibus Augustus Drususque primum posuerint, non est a scriptoribus proditum. Sed ex sapientiâ, benignitate, atque æquitate Augusti, primum est adfirmare ea non fuisse graviora. Postea crescente Imperatorum avaritiâ, & præsecutorum avaritiâ, adeò auxere, ut ad egestatem redactæ sint Galliæ, quibus tandem subvenit Julianus Cæsar, ut docet Ammianus Marcellinus XVI, 2. *Quod profuerit Julianus anhelantibus extremâ penuriâ Gallis, hinc maximè claret, quod primitus, partes eas ingressus, pro capitibus singulis tributî nomine vicos quinque aureos, Gallicæ monetæ libras 327, reperit flagitari: discedens verò septenos tantum. Gallicæ monetæ libras 91, munera universa complentes, ob quæ tanquam Solem sibi serenum post squalentes tenebras affulsisse cum alacritate & tripudiis lætabantur.*

Si quis autem voluerit scire quantum tributî persolverit Gallia, antequam Julianus Cæsar in eam veniret anno Jesu Christi 356, haud difficile est duplicem inire computationem. Scilicet si in Galliâ tunc eadem fuit populi frequentia, quæ nunc est, & quæ, minimâ computatione, 3,500,000 capitibus tributorum, vulgò nobis *Feux*, æstimanda est, tunc Gallia tributum persolvit Gallicæ monetæ librarum 1,094,500,000. Nec mirum tantâ exactione Gallias ad extremam penuriam fuisse redactas. At, ut mihi compertum est certissimis Gallicæ antiquitatis monumentis, multum aberat ut acerbissimis illis temporibus eadem foret in Galliâ populi frequentia quam nunc videmus, immo vix quarta erat populi, quæ nunc videmus, immo vix quarta erat populi, quæ nunc est, quantitas; & tamen adhuc Galli persolvebant tributum Gallicæ nostræ monetæ librarum 273,625,000. Quod quàm sit portentosum in eâ paucitate hominum facile est cuivis intelligere.

Æque facilè intelligitur Gallorum felicitas sub Juliano Cæsare. In eadem enim, quæ nunc est, populi frequentia, Gallia pro tributo omnibusque muneribus tantum persolvisset Gallicæ nostræ monetæ libras 318,500,000. Ad eam autem, quæ tunc erat, populi paucitatem redacta, pendebat tantum Gallicæ nostræ monetæ libras 79,375,000. Haud mirum ergo Gallos tantâ alacritate tantisque tripudiis lætitiâ suam sub Juliano Cæsare fuisse testatos.

Nunc verò si quis ad retroacta tempora mentem reducat, & cogitet Julium Cæsarem, domitorem Galliarum quæ tunc magnâ populi frequentia (non eâ tamen, quam finxit Cl. de Montesquieu, *Esprit*
des

DE ÆRARIO POPULI ROMANI.

des Loix, XXIII, 18 & 24. *Lettres Persanes*, Ep. 112. in quibus se *Arithmeticae Politicæ* rationum omnino rudem probavit) vigeant, his tantum imposuisse stipendii nomine Gallicæ monetæ libras 7,782,010; is sanè deprehender, quibus artibus Romana respublica terrarum orbem in ditionem suam redegerit. Minus certè præpotuit militaribus, quàm politicis artibus. Magna enim erant gentibus exuendæ fidei & libertatis incitamenta, sub Romano nomine pax certa atque inconcussa, & tributorum parcitas. Undè haud immeritò dixerim a Romanis potiùs corruptos fuisse, quàm debellatos, populos.

Hæc sunt, quæ nemini adhuc aut tentata, aut explorata, explicare volui, ut res in antiquitate Romanâ politicæque scientiâ abstrusissima & scitu digna perspiceretur. In ipsâ autem Claudii oratione, in *plures* reposui. Exemplar ad me olim transmissum, ipse quoque P. De Colonia, habebant in *decuriis*. Sed tabula ibi extrita, primis ultimisque tantum literis IN . . . RIS superstes, & a Cl. Dötteville suisque diligentius inspecta, non patitur tot literarum, quot sunt in *decuriis* spatium.

Quantum autem Tacitus orationem Claudii immutaverit, patet utramque conferenti. Sunt qui id in Tacito culpent. At Claudii oratio erat antiqua, enervis, ac minimè persuasibilis: adlaborandum ergo fuit Tacito, ut re, loco, & Principis majestate digna expromeret.

DE ÆRARIO POPULI ROMANI.

REPUBLICA maximas opes accumulaverat; Principatus eas exhaustit. Sub Republicâ, anno Urbis conditæ DCLXIII, teste Plinio XXXIII, 3. fuere in ærario pondo auri *XVI*. xx. DCCCXXIX, seu Gallicæ monetæ libræ 1,512,783,405. Locupletius adhuc erat Reipublicæ ærarium, cum illud bello civili rapuit Julius Cæsar anno Urbis conditæ DCCV. Tunc videtur pervenisse ad Gallicæ monetæ libræ 2,000,000,000. At is fuit opum ærarii finis.

Sub Principibus plerumque ita fuit exhaustum ærarium, ut ei sæpius fuerit subveniendum; tamque modicum erat, ut Principes gloriarentur,

DE PUERIS PUELLISQUE ULPIANIS, &c.

gloriarentur, si illud juvassent, collato millies sestertio, Gallicæ monetæ libris 19,552,290. Nec inde accrescebant privatæ Principum opes, cum maximi opum accumulatores, Tiberius & Antoninus Pius, morientes singuli tantum reliquere vices ac septies millies sestertium, Gallicæ monetæ libras 525,285,675. Contrà verò ita omnia sæpe dilapidabantur, ut, cum Pertinax Commodò succederet, ad summum repererit decies sestertium, Gallicæ monetæ libras 194,531.

Utrum autem consultum sit imperiis accumulare in ærario opes, nec ne, multi disputant. Aliis placet, quòd ærario nitatur domi publica securitas, foris reverentia, & in eo sit adversus luxum aliaque id genus vitia maximum ac fortè unicum remedium. Displicet aliis, quòd accumulatis opibus coarctetur industria, abundantissimus & certissimus opum fons. Non nostrum est tantas lites componere, nostramque in re, quæ Principalis est administrationis, sententiam efferre. At observare licet apud Turcas antiquum vigere ærarii usum, Britannos ærarii loco immensum æs alienum supposuisse; magnâ utriusque gentis utilitate. Nostrâ enim ætate Ottomanicus Princeps Mahmoud, aggestis super veteres imperii opes septemdecim thesauris, Gallicæ monetæ libris 243,250,000, solium centum abhinc annis instabile & Principibus infidum, sibi suisque successoribus stabile ac firmum fecit, gravissimisque implicati bellis, iis sufficere. Dispari ratione, sed æquè acri, Britanni tantum æs alienum suscipere, ut anno 1767 æquaret libras sterlingias 147,974,564. Gallicæ monetæ libras 3,375,578,573: immensam summam, ni maxima foret commerciorum vis. Tantum valent aut opes, aut creditarum opum fides.

DE PUERIS PUELLISQUE ULPIANIS ALIMENTARIIS.

Primus memoratur Princeps Nerva, qui per Italiam puerorum puellarumque egestati subvenire cogitaverit. *Puellas puerosque natos parentibus egestosis sumptu publico per Italiæ oppida ali jussit.* Victor, in Epitome. Trajanus, quem egregia natura formaverat, ut præclara quæque priorum Cæsarum instituta non modò retineret, sed

DE PUERIS PUELLISQUE ULPIANIS, &c.

sed perficeret & ampliaret, noluit hanc liberalitatem in publicum onus cedere. Jam Romanæ soboli alimenta dederat, teste Plin. in Panegyr. cap. 26. Ad Italam prolem animum vertit; suisque sumptibus pueros puellasque per Italiam alendos curavit: cùmque egenorum parens esse gloriaretur, infantes illos suos dici *Ulpianos*que appellari permisit. De novâ illâ & præstantissimâ Principis munificentia, quædam ante bellum Dacicum exstant monumenta: quæ inter satis sit laudasse Inscriptionem veterem Ameriæ, nunc *Amelia*, positam, Gruter, pag. 1084, num. 7.

IMP. NERVAE. TRAIAN. AVG.
GERM. P. MAX. TRIB
POTEST. COS. IIII. P. P
NOMINE PVERORVM
PVELLARVMQVE
VLPIANORVM
EX. S. C. P.

Fuit & in Museo Collegii Ludovici Magni nummus ex ære magno, cufus sub finem anni Urbis conditæ DCCCLV. IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. IIII. P. P. capite Trajani laureato. In aversâ parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. Infrâ, ALIM. ITAL. Id est *Alimenta Italiæ* data. In medio sc. *Senatusconsulto*. Pietas stans, dextrâ fruges, sinistrâ cornu copiæ tenet. Ad pedes stat puer Italus.

Post Dacicam victoriam, cùm locupletior esset Principis fiscus, ejusque munificentia totam Italiam pervaderet, plura fuere monumenta; exstantque nummi plurimi ex auro & ære, quorum unum aureum, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, proferam: IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. T. P. capite Trajani laureato. In aversâ parte COS. V. P. P. SPQR OPTIMO PRINC. stans Princeps, porrectâ dextrâ duos pueros protegit. Infrâ ALIM. ITAL. Alii sunt multi nummi ex ære, cum simili Inscriptione, in quibus sedens Princeps alimenta distribuit feminæ cum pueris adstanti. Trajanus tali tantæque liberalitate merito appellatus est *Restitutor Italiæ*; ut in hoc nummo ex ære magno, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. capite

DE PUERIS PUELLISQUE ULPIANIS, &c.

capite laureato. In posticâ parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI SC. Princeps Italiam, cui pueri duo adsistunt, in genua procumbentem sublevat. Infra, REST. ITAL.

At quâ arte tot egenis Trajanus subvenerit, ignoraremus, ni detecta fuisset anno 1747 ænea tabula Veleiatum, præstantissimum antiquitatis monumentum, quod egregiam hac in re Trajani industriam manifestam fecit. Nempe optimus Princeps, qui inopibus pueris alimenta de suo subministrare volebat, cùm in singulis Italiæ civitatibus (maximè cùm ipse Hispanus esset, non Italus) agros non haberet, qui his impensis sufficerent, ipse pecunias incolis civitatum obtulit, quas qui accipiebant, vectigales suos agros obligabant, ut singulis annis acceptæ pecuniæ usuram persolverent. Ex annuo eo redditu, alimenta egenis pueris subministrabantur. Verùm cùm optimus Princeps omnibus consultum vellet, minuit usuram. Cùmque iis temporibus, constitutione Romanâ, legitima haberetur usura centesima, seu duodenorum assium, quod nunc diceremus *douze pour cent*, ipse exigebat tantùm usuram quincuncem, seu quindùm assium, quod vulgò dicimus *cinq pour cent*. Quantò minor erat usura, tantò major erat numerus mutuantium, tantò certior redditus.

Nunc verò noluit Princeps providentissimus ita consulere egestati, ut parentum officia penitus cessarent, inersque educaretur juvenus. Itaque ut inopes Veleiatum pueri puellæque alimenta acciperent, singulis legitimis filiis assignavit in singulos menses sedenos festerios, *Gallicæ monetæ libras 3, cum assibus 2*; singulis legitimis filiabus in singulos menses duodenos festerios, *Gallicæ monetæ libras 2, cum assibus 6*; spurio dati in singulos annos festerii centeni quadrageni quaterni, *Gallicæ monetæ libræ 27, cum assibus 12*; spuria in singulos annos nummi centeni viceni, *Gallicæ monetæ libræ 23, cum assibus 6*. Mirum quibusdam videtur, quòd Trajanus nihil illegitimis pueris assignaverit, cùm ejus liberalitas ad spurios perveniret. At fortè apud Veleiates, ab Urbe remotos, & quorum haud magna erat civitas, satis fuit morum, ut nulli tunc in eâ numerarentur illegitimi; aut, si qui erant, inopiâ non laborabant. Fortè quoque illegitimis nihil dedit Trajanus, ne concubinatui faveret, & ut quantum posset conubia, in quibus posita imperii vis & sanctitas, foveret. In spurios liberalis fuit, misertus puerorum, quorum miserrima erat fors, incerto patre.

Extendebatur sanè Trajani liberalitas usque ad pubertatem. Id enim usu receptum, ut videre est in Digest. libr. XXXIV, Tit. 1, *de Alimentis vel cibariis legatis*. Sed cùm quæ dantur usque ad pubertatem, extendantur usque ad plenam pubertatem; nequis foret ambagibus locus, definita est ipsa ætas, ut habetur in Digest. l. XXXIV,

loc.

DE PUERIS PUELLISQUE ULPIANIS, &c.

loc. cit. Leg. 14, ex Ulpiano. *Si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, velit sequi; sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimum octavum, puellæ usque ad quartumdecimum alantur. Et hanc formam ab Hadriano datam observandam Imperator noster (Alexander Severus) rescripsit.*

Sunt fortè qui mirentur tam pauca a Trajano, liberalissimo Principe, inopibus Veleiatum pueris fuisse data. At ii non attendunt hæc data esse in alimenta, non verò in vestitum aliasque vitæ commoditates; a prudentissimo Principe esse data, qui nosset in maximis opulentissimisque imperiis, si opes æqualiter omnibus dividantur, singulis perexiguam contingere opum portionem. Et ne aut vetera, aut externa, memorem exempla, quis ignorat in nostrâ Galliâ, terrâ tot opum fecundâ, si annua opum summa, quæ consulè æstimatur Gallicæ monetæ libris 2,400,000,000, in singula capita æqualiter dividatur, vix singulis obtingunt in singulos dies asses 6½, seu ut vulgò loquimur asses seni cum octonis denariis. Aded tamen curtâ fortunâ vivitur, vestitus habitatioque parantur, tributum solvitur, vitæ necessitatibus atque etiam voluptatibus indulgetur. Et quantò plures sunt, qui ampliùs quàm asses 6½ per singulos dies impendunt, tantò plures sunt, quorum portio minuitur; ita ut pars magna Gallorum ternis binisque assibus in singulos dies vivat. Adde in Italiâ maximam esse rerum, quibus vita sustentatur, copiam. Hodieque Neapoli, in urbe amplissimâ, artifex aliquis, ejus uxor, quatuorque liberi, facilè honestèque vivunt, & tamen in singulos menses vix impendunt quaternos, ut loquuntur, ducatos, Gallicæ monetæ libras 17. Vide Cl. de la Lande, *Voyage d'un François en Italie*, cap. 19, Tom. VI, pag. 391. Consultissimus ergo & prudentissimus fuit Trajanus, qui binos circiter asses in alimenta egenis Veleiatum pueris ministraverit.

Verum, cum veterum temporum rationes nostrorum temporum nostrarumque rerum comparatione semper magis illustrentur, haud alienum erit norum hic facere in singulis urbis Luteriæ Parisiorum parochiis, *les paroisses*, esse pauperes alimentarios, quibus, ex annuo quod singulis in parochiis tributo exigitur, in singulas hebdomadas viritim dividuntur deni asses; quod in singulos annos efficit monetæ nostræ libras 26: parciore adhuc & angustiore nostrâ in pauperes Parisenses liberalitate, quàm fuit Trajana erga pueros Veleiates. Et fortè Trajanus, quod libenter crediderim, inopi pueritiæ magnarum urbium locorumque Romæ proximorum, ubi carius vivebatur, paulo largiùs suppeditabat.

At, etiamsi plura non fuisset largitus, maxima foret ejus liberalitas. Quod ut intelligatur, observandum est Trajanum, ante bellum

* * *

Dacicum,

DE PUERIS PUELLISQUE ULPIANIS, &c.

Dacicum, collocasse septuaginta duo millia sestertiūm, Gallicæ monetæ libras 15,911, ut ex quincunce usurâ fieret annua summa sestertiūm trinū millium sexcenūm, Gallicæ monetæ librarum 700; quâ ex summâ alimenta accipiebant Veleiatum pueri legitimi 18, puella legitima 1. Iterum optimus idem Princeps, post bellum Dacicum, collocavit decies quadraginta quatuor millia sestertiūm, Gallicæ monetæ libras 202,090, ut ex quincunce usurâ fieret annua summa quinquagenūm binū millium sestertiūm & ducenorum, Gallicæ monetæ librarum, 10,154; quâ ex summâ alimenta accipiebant Veleiatum pueri legitimi 245, puellæ legitimæ 34, spurii 1, spuria 1. At, cū Italia contineat Gallicas leucas quadratas 6400, & ampliū, Veleiatum civitas, etiam si patuisset sex leucas quadratas, quod maximum certè est, ne foret quidem millesima pars Italiæ. Per me tamen licet, sit pars millesima; demus etiam aliam non fuisse in Italiâ civitatem populo frequentiore, quod ne verisimile quidem est: maxima adhuc erit & egregia Trajani liberalitas, qui, ut inopibus Italiæ pueris subveniret, secutus tantū Veleiatum rationes, impendit Gallicæ monetæ libras 218,041,000, quæ ex quincuncibus usuris reddebant in singulos annos Gallicæ monetæ libras 10,854,000. Annuo hoc reditu alebat pueros 300,000. Egregia sanè liberalitas, quâ Princeps optimus, parensque publicus, tot pueros de suo in bellorum subsidium, pacisque ornamentum, nec suâ tantū, sed & futurâ ætate alebat. Reviviscat, & per omnia imperia diffundatur tantæ utilitatis tantæque laudis æmulatio. Magnum est in Trajani exemplo curæ meditamentum, magnum adjumentum simul & incitamentum. Eâdem munificentia laudem postea quæsiere Romanorum Principum optimi; at non eâdem semper, quâ Trajanus, prudentia. Hadrianus *pueris ac puellis, quibus etiam Trajanus alimenta detulerat, incrementum liberalitatis adjecit*. Spartian. in Hadrian. cap. 7. Antoninus Pius *puellas alimentarias in honorem Faustinae, Faustianas constituit*. Jul. Capitolin. in Antonin. cap. 8. Idem testatur nummus aureus e Gazâ Regiâ, DIVA AVG. FAVSTINA caput Faustinae. In aversâ parte, PVELLÆ FAVSTINIANAE. Antoninus stat togatus: de alendis puellis transigitur. Infra feminæ puellas ostentant. M. Aurelius Antoninus, inconsultè adsumpto in societatem imperii fratre, non modò *pueros & puellas novorum hominum frumentariæ perceptioni adscribi præcepit*. Jul. Capitolin. M. Antonin. cap. 7, sed & *novas puellas Faustianas instituit in honorem uxoris mortuæ Faustinae junioris*. Capitolin. ibid. cap. 26. Nuper quoque reperta est in vineâ oppidi *Gensano*, vetus Inscriptio monumenti, quod posuere M. Aurelio Antonino optimo & indulgentissimo Principi PVERI ET PVELLAE

DE CHRISTIANIS.

PVELLAE ALIMENTARI FICOLENSIVM. Si integram volueris Inscriptionem adi Cl. Capmartin de Chaupy, *Découverte de la Maison de campagne d'Horace* Tom. III, pag. 258. Alexander Severus, post Trajanum Princeps maximus & optimus, puellas & pueros, quemadmodum Antoninus Faustianas instituerat, Mammæanas & Mammæanos instituit in honorem Mamææ, matris suæ, feminae laudatissimæ. Lamprid. in Alexandr. Sever. cap. 57. Nec Principes tantum, sed & privatos egregio æmulationis studio inflammavit Trajani exemplum. Plinius, ut concives suos Comenses, nunc Come, juvaret, agrum ex suis, vectigali imposito, obligavit, tricena millia, Gallicæ monetæ libras 5835 annua daturus in alimenta ingenuorum. Plin. Ep. VII, 18.

Brotier. in Append. Chronol. Tacit. A. U. C. 856. ex edit. in 12mo.

DE CHRISTIANIS.

MULTOS audire est, qui, curiosè incertum an malignè, sæpe interrogent quomodo Vespasianus, Titus, Trajanus, & postea Antoninus Pius, Marcusque Aurelius, Principes optimi, Christianos sint persecuti, quomodo eos non modò in tormentis necari, sed barbaris etiam, quæ neque leges Romanæ nec temporum pudor, nec humanitas, paterentur, suppliciis discrucari permiserint. Generatim quidem responderi potest in Historicis factis quærendum non esse quomodo res factæ sint, sed utrum factæ sint: neminem ferme esse qui ætate suâ non viderit multa evenisse quæ vera essent, licet vix verisimilia viderentur: nihil ergo ambigendum esse de Christianorum suppliciis, cum ea aut oculati testes, aut scriptores indubitatae fidei, prodiderint. Quosdam tamen reperias qui adhuc hæsitent, & intimas hujusce rei causas requirant. Quibus respondere haud difficile est tria esse in mortalium rebus, quæ nullas patiuntur leges, nec ratione, sed impetu, ac proinde ferociter, aguntur; civilia nempe bella, fraterna odia, & contraria sacra: haud mirum ergo esse si optimi Principes Vespasianus, Titus, Trajanus, Antoninus Pius Marcusque Aurelius ad dura proruperint, cum ageretur de Christianis, qui Ro-

DE CHRISTIANIS.

mana sacra damnarent. eaque æternis ignibus digna pronuntiarent: ceterum raro sævisse illos Principes; & si quid actum, id in tantâ imperii amplitudine a provinciarum præfectis magistratibusve, ignaro plerumque Principe, aut falsis accusationibus circumvento, fuisse susceptum.

Quod si difficilibus illis ingeniis scrupulus aliquis adhuc hæreat, manet ratio ultima, eaque efficacissima. Homines nempe hominibus, vetera tempora præsentibus suis temporibus æstiment. Hac nostrâ ætate, vivit Sinensium Imperator, imperii magnitudine, opum vi, & quod præstantius est, pacificis virtutibus Vespasiano, Tito, Trajano, Antonino Pio, Marcoque Aurelio non impar. Quæ hic de *Kien-Long*, optimo Principe, prædico, ea non incertis rumoribus, sed a viris accepi quos novi esse incorruptæ fidei, qui eum sæpe videre, sæpe sunt allocuti, qui multis, abhinc annis in regiâ urbe Pekinensi ipsæque Imperatoris palatio degunt. Porro optimus ille Princeps, Christianis minimè infensus, fuit tamen Christianos, maximè in provinciis, vexari, discrucari; & singulis ferme annis exilio, morte, suppliciis in eos sævitum esse accipimus. Nec solita tantùm, sed nova, & moribus Sinensibus vehementer repugnantia, tormenta adhibentur. Mandarinorum multi, neglectâ Sinensium legum æquitate & clementiâ, in Christianos quidquid horridius imaginantur, exercent. Eorum unus nuper visus est, qui puellam Christianam sub plantâ pedum fustibus cædi jusserit quod Sinensibus inauditum, vixque credibile est. Quod nunc sub *Kien-Long* viget, idem nostrâ ætate viguit sub ejus ayo *King hi*, maximo Principe, & Christianis amicissimo. Idem viguit sub ejus patre *Yong-Tching*, bono Principe, Christianis infenso, licet quosdam suo in palatio haberet, quos & honore & amicitia præsequeretur. Quid ergo nunc de Romanorum temporibus Principibusque difficultates comminiscimur, cum eadem hac nostrâ ætate a Sinensibus Imperatoribus fieri aut videmus, aut accipimus? Inde potius sanctitatem Christianæ religionis æstimemus. Obruitur suppliciis, quia innocens est. Maximum enim scelus est, innocentia. Scelera confessione utcumque expiantur. Confessio innocentiae, irritat; & negare suam innocentiam haud licet. Hæc inter tormenta durat crescitque Christiana religio, quia propitius adest Deus Christianæ religionis auctor, innocentiae dator & ultor.

Brotier in App. Chron. A. U. C. 857. ex edit. in 12mo.

DE PONTE TRAJANI AD DANUBIUM.

MAGNIFICENTIAM pontis, quo Trajanus Mœsiam Daciam-
que supra Danubium junxit, maximis laudibus extulit Dio
LXVIII, pag. 776. Tantam operis molem se satis admirari non posse
exclamat; eamque, licet egregia fuerint cetera Trajani opera, omni-
bus tamen antecellere contendit. *Pontis Pilæ*, inquit, *sunt viginti*
ex lapide quadrato; quarum singulæ, præter fundamentum, altæ pedes
150, latæ pedes 60: distant inter se intervallo pedum 170; suntque
fornicibus devinctæ. Quantæ in tantum opus impensæ! Quanta
difficultas, cum magno in fluvio, cujus cursus aliò averti non potuit,
vorticosa in aquâ, limosoque solo pilæ fuerint firmandæ! Adde tantò
rapidiorum profundiorumque Danubium, quantò hoc in loco arctiorem.
Tot tantisque difficultatibus superatis, intelligitur quanta fuerit
Trajano animi magnitudo ut tam arduum opus susciperet, tantæque
celeritate exequeretur. Cumque Principis animo par esset pruden-
tia, structa in utrâque fluminis ripâ præsidia, quæ pontem de-
fenderent.

Præter Dionem Historici multi de hoc ponte scripserant: hujus
quoque meminerant, teste Tzerze, Chiliad. II, 35, tum Philæterius
in libro de Portuum structuris & fundamentorum positionibus, tum
Theophilus, proconsul, qui ait Apollodorum, nobilissimum archi-
tectum, & pontis opificem, ante jacta fundamenta arculam, quam
καίωμα vocat, Gallicè *un encaissement*, fabricasse longitudine pedum
120, latitudine 80. Firmata nempe tali arculâ singularum pilarum
fundamenta. Ipse quoque Apollodorus de suo ponte librum scrip-
serat. Utinam illa opera existerent, quibus multa de antiquorum
artibus abstrusa & ignota doceremur, quidque de ponte, de quo
nunc agimus, sit sentiendum, intelligeremus.

Nonnulla enim occurrit difficultas. Multi existimant totum illum
pontem fuisse lapideum; suasque in partes trahunt Dionem, qui
γέφυραν λιθίαν dixit. At Columna Trajani, Tab. 74, pilas qui-
dem quadratas quadratoque lapide compactas exhibet, sed fornices,
concameratis lignis structos & pilis impositos ostendit. In argenteis
quoque Trajani nummis, inscriptis DANUVIUS, videre est Danu-
bium sub fornice ligneo. Itaque existimaverim Apollodorum desti-
nasse pontem illum lapideâ concameratione firmare: ipsa Col-
umna Trajani initium concamerationis lapideæ in duabus
primis pilis demonstrat. Sed ob instantem belli necessitatem,
Apollodorus ligneos fornices adstruxit: deinde operibus, quæ
in

DE PONTE TRAIANO AD DANUBIUM.

in Urbe ædificavit, distractus, prius consilium omisit, probante Principe, qui ea, quæ intenderat, erat adsecutus. Mox Hadrianus, Trajano invidus, Apollodoroque infensus, superiorem pontis partem evertit, periculum obtendens, si hostis, expugnatis præsiidiis, pontem occuparet, & Mœsiam invaderet. Exstabant adhuc pilæ; testeque Dione, nihil esse quod humano ingenio effici non possit comprobabant. Nunc, temporum injuriâ & fluminis violentiâ dirutæ, sub aquis delitescunt.

Manent tamen conspicua in utrâque Danubii ripâ ruinarum vestigia: at ex iis nova oritur difficultas. Arguunt enim non tantam esse fluminis latitudinem, quantam scripsit Dio. Hanc difficultatem movit Cl. Comes Aloysius Ferdinandus Marfigli, tum in Epistolâ ad R. P. de Montfaucon, tum in egregio opere, cui titulus, *Danubius Pannonico-Mysicus*, Tom. II, pag. 25 & seqq. nec tamen ipse loca satis diligenter invisit & explicavit. Illustrissimus Princeps Eugenius, ductus curiositate, quæ Principem Trajani æmulum deceret, pontis vestigia exploravit, & comperit lapideos non fuisse fornices, nec eam, quæ ferebatur, pontis longitudinem. Mensuras admovit Cl. Baro Hingelhard, & inter saxeas moles, Gallicè *les culées*, quibus arcus incumbabant, reperit intervallum esse 535 *Klafters*, quod efficit Gallicas hexapedas 520. At vel in his angustiis pons Trajani maximus haberi debet, cum septuplo major sit ponte Regio, qui supra Sequanam prope hortos Regios, *les Tuileries*, Parisiis visitur.

Fortè dicet aliquis quomodo in signandâ pontis longitudine tantum errare potuerit Dio, vir consularis, scriptor diligens, & qui, cum vicinam Mœsiæ Pannoniam præses rexerit, superstites pilas videre potuit. Proclivis fuit error, vel in scriptore, vel in librariis; & pedes pro palmis architectonicis usurpavere, ut ingeniosè observavit Cl. d'Anville, *Mémoire sur le Pont de Trajan*. Ædificia autem & ædificiorum loca palmis, non pedibus, architectos metiri esse solitos constat veteri & continuo architectorum Romanorum usu. Nulla ergo, ut opinor, de hac explicatione suboriri potest difficultas.

Supereſt itaque ut ex emendato Dione locique ratione proponamus mensuram pontis, quem Trajanus supra Danubium ſtruxit. Viginti fuere pilæ: ſingulæ, præter fundamentum, altæ pedes Pariſienſes 100: latæ, pedes 40: diſtantes inter ſe, pedibus 115. Arcula, quâ ſingulæ pilæ ſunt firmatæ, emendato errore Theophili, qui pedes quoque pro palmis accepit, fuit pedum Pariſienſium 80 longitudine, 53 latitudine. Nunc verò meritis laudes obtinet Cl. Perronet, quòd pontem Neuillacum, *le pont de Neuilly*, conſtantem ſex

DE PONTE TRAIANO AD DANUBIUM.

sex arcubus, quorum singuli longi sunt pedes 120, partim in insulâ, partim in angusto Sequanæ alveo ædificaverit. Plurimas quoque adsecutus est Cl. de Labellie, qui Londini, supra Tamesam, pulcherrimum pontem de *Westminster*, prope *Whitehall*, quindecim arcubus insignem, latum pedes 44, longum pedes 1223, per decem annos construxit: suis laudibus ne defraudetur Apollodorus, qui supra Danubium, tam exiguo temporis intervallo pontem longum pedes 3090 struxit. Nec obijcere est ligneam fuisse concamerationem. Id postulavit instans belli necessitas, parsque lapide concamerata architecti scientiam consiliumque, si per tempus licuisset, satis comprobant. Neque difficiles erant Romanis lapidei illi fornices, ut satis ostendit pons super Tagum, qui hodieque exstat in Hispaniâ oppidoque *Alcantara*. Altus est aquâ tenus pedes 200, longus pedes 670, latus pedes 28: constat arcubus sex, qui singuli longi sunt pedes 80. Municipia provinciæ Lusitaniæ, stipe collatâ, architecto Lacero, id opus perfecerunt, & Trajano dicaverunt anno Urbis conditæ cv. Inscriptiones vide apud Gruterum, pag. 162, num. 1, 2 & 3.

Romana industria non in solis fluminibus sese exeruit: major clariorque visa est in mari, cùm veteres architecti, certissimâ perpendiculi scientiâ usi, sine calce, sine cæmento, pilas ipso in mari firmare, arcusque imponere ausi sunt. Talis est pons nunc appellatus *de Suago*, apud Gades, *Cadiz*. Longus est pedes 700, latus pedes 15 & ampliùs: anterides, *les épérons*, altæ 15 *estados*, seu pedes 75. Ponti addita alia utilitas, cùm simul esset aquæductus, quo aqua *Tempul* a monte *de las Cabras*, prope *Xerez de la Frontera*, per undecim leucas perduceretur. Suarez de Salazar, *Grandezas y Antiquedades de la Isla y Ciudad de Cadiz*, I, 16; & *Emporio de el Orbe, Cadiz ilustrada por Geronimo de la Concepcion*, pag. 318.

Hæc autem observasse haud erit inutile, cùm artes exemplis & æmulatione vigeant.

Brotier in App. Chron. A. U. C. 859. ex edit. in 12mo.

DE COLUMNA TRAIANI.

SUBLIMIS adhuc Romæ exstat Trajani columna, alta pedes CXXVIII. Intus ad ejus fastigium ascenditur per CLXXXV gradus. Fenestellæ XLIII lucem ministrant. Tota columna constat XXXIV lapidibus marmoreis stupendæ magnitudinis, quorum octo tenet basis,

DE COLUMNA TRAIANI.

basis, unum torus, viginti tres columna: uno constat capitulum, uno apex, cui olim imposita Trajani statua.

Basis singula latera lata sunt pedes Romanos XXI. Pes autem Romanus continet pedis Parisiensis, ut vulgò loquimur pollices 10, lineas 10 $\frac{1}{2}$. Pars media basis lata est pedes Romanos XVIII, uncias IV, cum minutis duobus. Pes Romanus dividitur in uncias 12, singulae unciae dividuntur in minuta 5. In hac parte mediâ basis multâ arte sculpta arma, signa, vestes victarum gentium: quæ inter Inscriptio, quam tenent duæ Victoriæ.

SENATVS POPVLVSQ ROMANVS
IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE F. NERVAE
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF
MAXIMO. TRIB. POT. XVII IMP. VI. COS. VI. P. P.
AD DECLARANDVM. QVANTAE ALTITVDINIS
MONS. ET. LOCVS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS.

Malè alii suppleant *tantis ruderibus*, vel *tantis ex collibus*, ut rectè observat eruditus Fabretti, *Syntagma de Columnâ Trajanâ*, pag. 52.

Supra quatuor basis angulos stant aquilæ, quarum ductu & aspiciis partæ victoriæ Dacicæ. Aquilæ unguibus tenent lemniscos & quercearum laurearumque coronarum insignia. Hæc basis, præter egregiam sculpturæ artem, præstat adhuc nobili simplicitate, a quâ tantum recedimus, dum triumphales nostras bases catenatis distortisque victarum gentium figuris deturpamus.

Supra basim attollitur torus, laureâ coronâ insignis, cujus diameter est pedum XVII. Altitudo basis & tori est pedum 21, uncia- rum undecim, cum minutis duobus. Supra torum adsurgit colum- næ scapus, constans, ut jam memoravi, XXIII marmoreis lapidibus. Ejus diameter est pedum 12 $\frac{1}{8}$ in inferiore columnæ parte; in su- periore parte, pedum 10 $\frac{1}{2}$. Altitudo autem columnæ cum capi- tello est pedum 90 $\frac{1}{2}$. Hæc est columna, quæ insculptos exhibet Romanorum, Dacorum, Sarmatarum exercitus, commeatu, castra, flumina, pontes, sacrificia, prælia, adlocutiones, singulos denique utriusque belli Dacici eventus, quos in superiorum annorum his- toriâ explicavi. Tanta verò est ars in singulis hujusce columnæ partibus, ut quidquid postea præstantius eo in genere effectum est, inde sit repetitum. Quantum autem eâ imitatione profecerint summi

DE COLUMNA TRAJANI.

summi pictores Raphael Urbinas, Julius Romanus, Joannes Franciscus Polydorus, Hieronymus Mutianus, Nicolaus Pouffin, Carolus le Brun, cùm Constantini Magni, Alexandri Magni, aliasque Principum victorias expressere, curiosis omnibus artium amatoribus compertum est. Præter equos & quamplurimas alias figuras, in hac columna numerare est homines bis mille & quingentos. Figuræ altæ sunt circiter pedes binos, modò paulo plus, modò paulo minus. Nec crescunt, prout excelsior est columna, ut voluit Ciacconius: sed ejusdem sunt altitudinis in infimâ mediâque columnæ parte. Observatur tantùm in supremâ parte, quæ capitello subjacet figuras esse proceriores tribus quatuorve unciiis.

Diameter capitelli est pedum $14 \frac{1}{4}$. Apicis diameter est pedum $9 \frac{1}{2}$.

Apici imposita erat colossæa Trajani statua, jam dudum injuriâ temporum disturbata: sed repertum ad columnæ pedem Trajani caput. Quod cùm a vertice ad mentum haberet pedes $2 \frac{1}{2}$, statuam altam fuisse pedes xxi credidit eruditus Ciacconius: eam nempe statuam per novem capita metiebatur. At cùm antiquæ & præstantissimæ statuæ juvenum habeant tantùm capita $7 \frac{1}{2}$; hominum heroumque, capita 8, Trajani statuam altam fuisse pedes $xviii$ rectè definivit eruditus Bellori.

Statuam illam adhuc videre est in nummis ex ære magno, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. In adversâ parte, SENATUS POPVLVSQVE ROMANVS. Columna, in cujus apice Trajani statua. Hujus columnæ loco, Sixtus V Pontifex maximus statuam beati Petri Apostoli ex ære aurato, altam pedes $xiii$ posuit anno Pontificatûs sui iv .

Intra Trajanam columnam elaborata est cochlea, vulgò nobis *escalier en limaçon*, in ipsâ crassitudine marmoreorum lapidum; quod soliditati plurimum confert. Cochleæ pars solida habet diametrum pedum 3. Singuli gradus longi sunt pedes $2 \frac{1}{2}$. Reliquus columnæ scapus habet pedes 2, cum minutis 4.

Hæc est columna, quæ existat adhuc, per tot sæcula temporum hominumque vim eluctata. Ipsa argumentum est quanta sint veteris Romæ rudera. Nunc enim depresso antiquæ Urbis solo, tota ferme basis lateret, ni undique effossâ fuisset terra, ut pateret, & spectantium curiositati consuleretur. Cornelius Meyer, Batavus, mathematicis mechanicisque artibus illustris, audaci, non novo tamen, consilio basim totamque columnam sublimem efferre, ut fundamentum substrueretur, & recenti Urbis solo æquaretur, proposuerat. Quod casus metu incertum an ob impensæ magnitudinem

haud

DE NAVE TRAJANI.

haud præstitum est. Impensas tamen non excessuras nummos Romanos sex mille & trecentos, Gallicæ monetæ libras 33,075, spondebat Cornelius Meyer.

Aliud consilium, & nobilissimum, mente conceperat Franciscus I, Gallorum rex, literarum artiumque amantissimus. Jamque sub Pontificatu Pauli III cœperat partes aliquot columnæ ære conflare, ut eam integram in urbe Lutetiâ Parisiorum erigeret. Illud consilium aut rei difficultate, aut Principis morte impeditum. Melioribus auspiciis Ludovicus XIV, quo nullus fuit consiliorum magnitudine & gloriâ Trajano propior, cùm Gallicam picturæ Academiâ Romæ fundasset anno 1670, jussit in alumnorum utilitatem egregia antiquitatis monumenta conquiri & repræsentari. Prima cura fuit ut Trajana columna gypso exprimeretur. Inde cùm mirâ artium literarumque utilitate increvit ejus celebritas, & pervulgata exemplaria.

DE NAVE TRAJANI.

SINGULÆ imperii partes in optimo statu erant constitutæ.

Novum ac mirabile ex ipsis Principis oblectamentis decus accessit. Ingens erat fama immensarum navium quas Ægypti reges

Ægypti reges. Ptolemæus Philadelphus maximus naves ædificare cœperat. Multò majores fecit Ptolemæus Philopator. Harum una fuit ordinum quadraginta, longa ducentos octoginta cubitos; lata octo & triginta; ad acrostolion usque alta octo & quadraginta cubitos; a puppis tabulis ad mare usque, quod vulgò dicimus *la ligne d'eau*, alta cubitos quinquaginta tres. Amplam hujus navis descriptionem vide apud Athenæum libr. V, pag. 203. Monuerim tantum duodecim tabulata in eâ nave fuisse singula fenûm cubitorum. Perperam in Græcis Latinisque libris legitur ἑξακοσίων πηχῶν, corrigendum ἐξ πηχῶν. Alteram fecit Philopator, quam Thalamegon vocavit, ut in Nilo navigaret, paullo quidem minorem, sed regio ornatu & gemmis superbam. Ejus longitudo fuit dimidii stadii, seu pedum 312; latitudo major, quàm cubitorum triginta; altitudo cum tabernaculi fastigio parum a quadraginta cubitis aberat. Navem illam fusiùs describit idem Athenæus libr.

DE NAVE TRAJANI.

reges & ² Hiero, clarissimus Syracusarum rex, quondam struxerant. Trajanus hæc artis miracula, bellis quidem & commerciis minùs habilia, sed ob magnificentiae & artificii commendationem æternum memoranda, renovare atque etiam superare aggressus est: ratus dignum esse populo Romano spectaculum, & interesse ut, qui orbem virtute & armis vicisset: eum quoque ingeniis & artibus vinceret.

ITAQUE

libr. V, pag. 204. Ne audias Cl. Deslandes, *Essai sur la Marine des Anciens*, qui ita negligenter Athenæum legit, ut & erret in navium magnitudine, & se deridendum propinet, cum eas naves fabulosas & absurdas contendat pag. 27.

² Hiero. Hiero II, Syracusarum rex, adjutus divino Archimedis ingenio eximiam navem fecit, quam descripsit Athenæus, libr. V, pag. 206. Si quis autem velit cognoscere quantum in re celeberrimâ & notissimâ delirare possit vir ingeniosus, adeat Cl. Deslandes, *Essai sur la Marine des Anciens*, pag. 29. Verba ipsa referam: *Il est facile de se convaincre que, si cet ouvrage du Tiran de Syracuse a jamais existé, se ne pouvoit être qu'un bâtiment sur pilotis, auquel on avoit donné par affectation la forme d'une galere.* Quomodo navis illa fuit ædificium situcationibus palationibusque fundatum, quæ Syracusis Alexandriam remulco deducta est. At tales opiniosissimi viri conjecturas refellere supervacuum est. Erudito lectori gratius erit epigramma de eâ nave Græcè scriptum, & ab erudito Grotio Latinis versibus redditum legere.

*Transira quis in terris rex hæc ingentia fecit,
Aut quibus in pontum funibus acta ratis?
Quî surrexerunt ex alvo flamina? Navi
Quæ faceret clavos, unde securis erat?
Verticibus par, Ætna, tuis, aut maxima qualis
Innatat Ægeis Cyclas in æquoribus;
Tollitur aqutis laterum compagibus? Hoc ne
Ad supera admorunt astra Gigantes opus?
En lorica triplex mediis in nubibus exstat:
Inter sidereas ludit aplustre faces.
Sic illam vinclam tenet anchora, sicut Abydos
Cum Sesto Xerxis juncta labore fuit.
Quis molem e terris in aquas devolverit istam,
In vastis humeris litera picta docet.
Nempe Hieron Hierocle satus, quo Græcia dante
Triticeas fruges insulaque omnis habet,
Sicelidos terræ rex Doricus: æquore tuta
Hæc, Neptune, tuo munere puppis eat.*

Si Græca volueris adi Athenæum, ibid.

***** 2

3 Aricinum

DE NAVE TRAJANI.

IT AQVE quintodecimo ab Urbe lapide delegit³ Aricinum lacum, profundissimum, illimi aquâ, nec ullis umquam casibus obnoxium. Locus erat non modò viæ Appiæ viciniâ, & ⁴ Numæ regis memoriâ celeberrimus, sed amœnissimis quoque collibus, semper virentibus filvis, saluberrimâ aeris temperie, ditique solo, & lætis prospectibus gratissimus. Ibi aggestis immensis larignarum, pinearum, cupressinarum, quercearumque arborum struibus cum ingentibus ferreorum, æreorum, & roboreorum clavorum acervis, ⁵ structa est navis, omnium quæ umquam fuere maxima, ⁶ quingentos sex pedes longa, lata ducentos quinquaginta tres, profunda sexaginta. Prima cura fuit, ut tanta moles validissimâ compage coagmentaretur; iisque in partibus, unde hiscere potuisset, solidius firmaretur. Tabulæ non junctæ tantùm, sed ⁷ minoribus tabulis, latis circiter quaternos

³ *Aricinum lacum.* Nunc le Lac de Nemi, proppe Cynthianum oppidum, hodie Gensano.

⁴ *Numæ regis.* In proximum nemus Aricinum, Numa sine arbitris velut ad congressum deæ Egeriæ, se persæpe inferebat. Livius I, 21.

⁵ *Structa est navis.* In explicandâ hac Trajani nave, ducem sequor Franciscum Marchi, testem peritissimum & oculatum, qui, quæ ipse vidit, descripsit in præstantissimo & rarissimo opere, *Della Architettura militare del Capitano Francesco de' Marchi, Bolognese, Gentiluomo Romano, libri tre; nelle quali si descrivono li veri modi del fortificare, che si usa a tempi moderni.* In Brescia. MDXCIX. In folio maximo. *Apresso Comino Presegni.* Is libro II, cap. 82, fol. 42, narrat quomodo adjutus machinâ quam Guillelmus da Lorena repererat ut aquas intraret, & sub iis diutius commoraretur, ipse Aricinum lacum fubiit, navem exploravit, & dimensus est die 15 Julii mensis, anno 1535.

⁶ *Quingentos octoginta pedes longa.* Marchi, loc. cit. *La lunghezza, e canne settanta: la larghezza, e canne trenta cinque: l'altezza dal fondo alla cima della sponda, canne otto.* De hac cannâ ipse Marchi: *Dieci palmi Romani fanno una canna, la qual misura e in una tavola di marmo in campidoglio. E questa misura adoperano li Romani a misurar li terreni & fabriche.* Palmus autem Romanus ex imaginè quam exhibet Cl. Marchi & ex observationibus Cl. Cassini est, ut vulgò loquimur, 8 pollicum Parisiensium & 3 linearum. Navis ergo Trajani longa fuit pedes Parisienses 481, pollices 3, lata pedes 240, pollices $7\frac{1}{2}$, alta pedes 55.

⁷ *Minoribus tabulis.* Marchi, ibid. *Le tavole, che facevano il fondo, e sponde, e ogni braccio vi era una committitura di legno larga quatro dita, che entrava in l'uno, e l'altro tavolone, che teneva serrate le tavole insieme, dove erano di questi cavigli di rovere, che passavano quelli legni, che serravano le tavole insieme, ma non riuscivano fuori delle sponde, le quali sponde erano di tavoloni grossi sei dita, chi piu e chi meno. Quelle da basso erano piu grosse, che quelle di sopra.*

* Plumbis

DE NAVE TRAJANI.

quaternos digitos, per striaturas insertis, connexæ, & roboreis clavis constrictæ: cautum tamen est ne clavi foras exirent, ut exterior tabularum facies purior & firmior maneret. Nullus usquam fuit ferreorum clavorum usus, nisi iis in locis, in quibus aut rubigine infici, aut excidere, sine ullo navis damno poterant. Quidquid robustiore & perenni juncturâ fuit continendum æreis clavis, quorum multi binos palmos erant longi, transfixum est. Ultra progressa est cura; juvitque, cum duraturum pararetur monumentum, extimam totam navim⁸ plumbeis laminis vestire. At, ne quid humidi penetraret, ligneasque materias corrumpere, inter navis tabulas & plumbeas laminas⁹ infarctæ lanæ suavè olenti pice imbutæ. Præterea, ut pars navis, aquis mergenda, incorruptior foret, licet jam ibi major esset tabularum crassitudo, duplicibus adhuc plumbeis laminis redimita est: in superiore autem dimidiâ parte simplices tantum fuere. Æreis clavis fixæ erant laminæ; &, ne desideraretur elegantia, clavorum caput in¹⁰ radiantium stellarum formam erat figuratum.

Major in interiore nave, adversus ignium vim¹¹ arenato & lateribus vestita, magnificentiæ ostentatio. Ibi structa digna Principe, digna Trajano domus; præter opes & decora, quæ tantam semper sequuntur fortunam, vermiculatis pavementis,¹² æreisque trabibus superba.

⁸ Plumbeis laminis. Marchi, ibid. *Le lamme di piombo erano poste sopra in doi modi, da mezzo in giù erano poste doppie, e da mezzo in su sempre, ma sopra poste tutte l'una all'altra, alla congiuntura erano grosse le piastre quanta e la costa d'un cortello ordinario, piu presto piu, che meno, e dette lastre erano di fuori inchiodate nelle sponde della barca. Suprà scripserat Marchi, Li chiodi erano posti per di fuori della barca, e quelli tenevano le lastre de piombo . . . li detti chiodi erano lontani l'uno dall'altro, quanto e la palma della mano.*

⁹ Infarctæ lanæ. Marchi, ibid. *Quelli chiodi tenevano le lastre de piombo, e la vela di lana coperta d'una mistura, che sapeva di buono e ardeva facilmente: questa era tra le sponde della barca e il piombo.*

¹⁰ Radiantium stellarum. Marchi, ibid. *Erano certi raggi di rilievi a similitudine d'una stella.*

¹¹ Arenato & lateribus. Marchi, ibid. *Dentro della barca, v'erano delli pavimenti de matoni di tre palmi per ogni verso, e grossi quatro dita, le quali erano rossi come è un carmesino. Ancora cavassimo un pezzo de smalto di un pavimento, il quale era rosso e di bel colore: era cinque palmi per un verso, e otto per l'altro, grosso un mezzo palmo.*

¹² Æreisque trabibus. Quas vidit Guilielmus da Lorena. Marchi aufus non est domus cameras ingredi, ut ipse testatur, ibid. *In detta barca si vedevano*

DE NAVE TRAJANI.

superba. Improvisum magis, eoque gratius, additum etiam ornamentum. Nempe e summo colle, qui ¹³ trecentis circiter passibus adsurgit Septemtrionem versùs, fons erumpit: ejus aqua ¹⁴ plumbeis canalibus in navim perducta, ut & commoditati sufficeret, & salientibus jactibus domùs areas condecoraret.

Tantum artis prodigium stabat in medio lacu; ad ejus oras nave hinc & inde ¹⁵ funibus alligatâ: nec ullus intumescens aquarum metus, excavato intra montem per tria passuum millia ¹⁶ emissario, quo superfluum exoneraretur. Civium oblectamenta inter Principis delicias non omissa. Ambitu trium circiter millium passuum ¹⁷ explanata via, lacui imminens, quâ currus ducerentur. Inde per trecentos circiter passus facilis ¹⁸ ad lacum

vano certe scurita, le quali erano le camere del palazzo, che qui era edificato sopra questa barca, dovei non mi attentai di entrarvi per paura di non mi perdere, ancora per il pericolo dell' instrumento.

¹³ *Trecentis circiter passibus.* Marchi, loc. cit. pag. 43. *Nella ripa di Settentrione cade un' acqua de fontana. Può esser dalla cima per sino all' acqua (del lago) 300 passi andanti per linea dritta.*

¹⁴ *Plumbeis canalibus.* Reperti quoque sunt in Aricino lacu plumbei canales inscripti TIB. CAESAR AVG. Fortè & Tiberius lacum illum incoluit; fortè quoque canales illi e veteribus operibus detracti & in novos usus conversi. Vide eruditum Vulpium, *Vetus Latium*, Tom. VII, pag. 136 & seqq.

¹⁵ *Funibus alligata.* Videntur adhuc anuli, teste Cl. Marchi, ibid. *Nella ditta ripa vi sono ancora de gli anelli di ferro impiombati in grosse pietre, dove si attaccava la detta barca in la ripa verso il Ponente.*

¹⁶ *Emissario.* Marchi, ibid. *Nella ripa del lago è un' apertura, che fecero Romani, la qual è posta in la ripa di Ponente, che passa un monte, che camina tre grosse miglia. La bacca dove uscisse l'acqua, è alta da venti palmi, e larga sette. Io non viddi se non il principio, dove l'acqua corre di continuo, alta quattro palmi.*

¹⁷ *Explanata via.* Marchi, ibid. *Le ripe di questo lago sono piane di sopra, con una strada all' intorno, che vi possono andare le carozze, la qual strada può girare tre miglia à circondare il lago.*

¹⁸ *Ad lacum descensus.* Marchi, ibid. *Per andar a basso vi è una strada fretta, quanto vi può andare un' buomo, la quale è lastricata di pietre sisse, le quali paiono sempre onte di olio; e la detta strada è nella ripa che volta la faccia verso il Levante, e calla dalla cima per infino all' acqua, un terzo de miglio; la qual trova un' altra strada, che è piana, che circonda tutto il lago, tanto appresso l'acqua,*

DE SUCCESSIONUM LEGIBUS, &c.

lacum descensus; ibique, pari circuitu, multâque¹⁹ platanorum umbrâ, commoda peditibus deambulatio. Ipso in lacu, magna cymbarum copia, ut quæ quisque longiùs suspexerat, propiùs inspiceret, adiretque, & Principis²⁰ voluptatibus frueretur. Id autem tradidisse operæ pretium fuit, cùm nihil sum-
mum silere debeat Historia, prudensque rerum non minùs ex oblectamentis, quàm ex consiliis factisve Principes æstimet.

l'acqua, che in doi passi si tocca; e la detta strada e un poco piu larga di quella che calla a basso; e dimostra, che la fusse ancora lei lastricata di pietra selci.

¹⁹ *Platanorum umbra.* Marchi, ibid. *Questa ripa e piena all' intorno d'alberi, li quali sono tanto spessi, che fanno bosco, e sono quasi tutti di sorte, che tengono la verdura tutto l'anno, come sono lauri, ginepri, agrifoli, mertella, elera, e altri simili arbori; ma vi e ancora gran quantita di platani, e ve ne è uno tra gli altri, che e alla bocca dell' apertura del lago, che e cose dignissima da vedere, fa una grande e oscura ombra, la quale fu molto stimata da gli antichi Romani.*

²⁰ *Voluptatibus frueretur.* Frueremur & nos, si quæ supersunt hujus navis, e lacu extraherentur. Sana adhuc & ferme integra navis materiatura. Ligna tantùm induere nigrum ebeni colorem, teste Cl. Marchi. Aerei clavi integri sunt & splendidi. Ferrei clavi, qui olim fuere digitalis crassitudinis, nunc vix aquant scriptorium calamus. Adeò eos attrivit rubigo. Aricius autem lacus, in quo stat hæc navis, olim Cæsarum, nunc est Principum Columnensium. Observaverim splendidis illis Cæsarum oblectamentis adhuc recreari Sineses Imperatores. Testis F. Attires, qui egregiè descripsit Imperatoriam villam *Yuin ming yuen*, inter magnificas multas naves, quas ibi vidit, unam memorat longam tredecim hexapedas, latam quatuor, cui superba domus est imposita.

Ex Append. Chronol. Tacit. A. U. C. 863. edit. à Brotier in 12mo.

DE SUCCESSIONUM LEGIBUS APUD GERMANOS.

GERMANICARUM successionum leges habet Lex Salica, Tit. LXII. *de Alodis.* Leg. 1. *Si quis mortuus fuerit, & filios non dimiserit, si pater aut mater superstites fuerint, in ipsam hereditatem succedant.*

Leg. 2.

DE SUCCESSIONUM LEGIBUS, &c.

Leg. 2. *Si pater & mater non superfuerint, & fratrem aut sororem dimiserit, in hereditatem ipsi succedant.*

Leg. 3. *Si isti non fuerint, tunc soror matris in hereditate succedat.*

Leg. 4. *Si verò soror matris non fuerit, sic soror patris in hereditate succedat.*

Leg. 5. *Et postea sic de illis generationibus, quicumque proximior fuerit, ipsi in hereditate succedant, qui ex genere paterno veniunt.*

Leg. 6. DE TERRA VERO SALICA IN MULIEREM NULLA PORTIO HEREDITATIS TRANSIT, SED HOC VIRILIS SEXUS ACQUIRIT, HOC EST, FILII IN IPSA HEREDITATE SUCCEDUNT: SED UBI INTER NEPOTES AUT PRONEPOTES, POST LONGUM TEMPUS, DE ALODE TERRAE CONTENTIO SUSCITATUR, NON PER STIRPES, SED PER CAPITA DIVIDANTUR.

Ex his legibus, sexta potissimum insignis est. Quæ ut intelligatur, advertendum in hac temporum antiquitate Germanos, uti observat eruditus Eccardus, habuisse domum, quam vocabant *Sal*; circa domum fuisse *Salbuck*, seu curtim, Gallicè *courtill*, spatiumve terræ, domui circumdatum, & sepe cinctum. Spatium illud cum domo est *Seliland*, seu terra salica, quæ ad solos filios pertinebat: nec immerito; cum filiæ in aliam domum terramque salicam nuptiis transirent.

His præmonitis, nihil manet difficultatis. Legem Salicam firmat tantum & explicat Lex Ripuariorum, Tit. LVI. de *Alodibus*.

Leg. 1. *Si quis absque liberis defunctus fuerit, si pater materque superstites fuerint, in hereditatem succedant.*

Leg. 2. *Si pater materque non fuerint, frater & soror succedant.*

Leg. 3. *Si autem nec eos habuerit, tunc soror matris patrisque succedant. Et deinceps usque ad quintum geniculum (id est ad quintam generationem), qui proximus fuerit, in hereditatem succedat. SED CUM VIRILIS SEXUS EXSTITERIT, FEMINA IN HEREDITATEM AVIATICAM NON SUCCEDAT.*

Hereditas illa aviatica, aliis paterna, aliis alodium, aliis terra salica dicta eadem & una res est, quæ ad virilem sexum, non ad muliebrem pertinebat. Plurimos adhuc Germanorum usus edocet Lex Angliorum & Werinorum, Tit. 6. de *Alodibus*.

Leg. 1.

DE SUCCESSIONUM LEGIBUS, &c.

Leg. 1. HEREDITATEM DEFUNCTI FILIUS, NON FILIA SUSCIPAT. SI FILIUM NON HABUIT QUI DEFUNCTUS EST, AD FILIAM PECUNIA ET MANCIPIA, TERRA VERO AD PROXIMUM PATERNÆ GENERATIONIS CONSANGUINEUM PERTINEAT.

Leg. 2. Si autem nec filiam habuit, soror ejus pecuniam & mancipia : terram proximus paternæ generationis accipiat.

Leg. 3. Si autem nec filium, nec filiam, neque sororem habuit, sed matrem tantum superstitem reliquit, quod filia vel soror debuerunt, mater suscipiat, id est pecuniam & mancipia.

Leg. 4. Quod si nec filium, nec filiam, nec sororem, aut matrem dimisit superstites, proximus, qui fuerit paternæ generationis. heres ex toto succedat, tam in pecuniâ atque mancipiis, quam in terrâ.

Leg. 5. Ad quemcumque hereditas terræ pervenerit, ad illum vestis bellica, id est lorica, & ultio proximi, & solutio leudis (id est compositionis, seu Weregildi) debet pertinere.

Leg. 6. Mater moriens filio terram, mancipia, pecuniam dimittat, filiæ verò spolia colli, id est murenas, nuscas (seu fibulas), monilia, inanes, vestes, armillas, vel quidquid ornamenti proprii videbatur habuisse.

Leg. 7. Si nec filium, nec filiam habuerit, sororem verò habuerit, sorori pecuniam & mancipia, proximo verò paterni generis terram relinquat.

Leg. 8. Usque ad quintam generationem paterna generatio succedat. Post quintam autem filia ex toto, sive de patris sive matris parte, in hereditatem succedat, & tunc demum hereditas ad fustum a lanceâ transeat.

Veterem Germanorum usum mutavere Burgundiones, ut patet ex eorum Lege, Tit. XIV, de Successionibus. Leg. 1. Inter Burgundiones id volumus custodiri, ut si quis filium non reliquerit, in loco filii filia in patris matrisque hereditate succedat. Nec aliter Lex Saxonum, Tit. VII. de Heredibus. Leg. 1. Pater aut mater defuncti filio non filiæ hereditatem relinquunt. Leg. 4. Qui defunctus non filios, sed filias reliquerit, ad eas omnis hereditas pertineat ; tutela verò earum fratri vel proximo paterni generis deputetur.

Nihil verò veteris moris mansit apud Wisigothos, qui filiorum filiarumque jus commune fecere. Sic enim Lex Wisigothorum, lib. IV. Tit. 2. Ut sorores cum fratribus æqualiter in fratrum hereditate succedant. Leg. 1. Si pater vel mater intestati discesserint, tunc sorores cum fratribus in omni parentum facultate, absque alio ob-

jectu,

DE GERMANORUM LIBERTATE, &c.

jectu, æquali divisione succedant. Aliæ sunt plurimæ eâdem de re eorum leges.

Apud nos verò, in regnatrice domo, viget & in immensum aucta Lex Salica, egregium imperii decus, & securitatis publicæ tutamentum.

Brotier ad cap xx. lib. de Mor. Ger.

DE GERMANORUM LIBERTATE, ROMANORUM ÆMULA ET VICTRICE.

NON Samnitum artes, non Græcorum ingenia, non Pœnorum commercia, non Hispaniarum fortitudo, non Galliarum impetus, valida fuere adversus Romanam dominandi scientiam præsidia: cessere, & in partem dominationis venere. Diutius restitit Parthorum potentia, terrarum longinquitate & immensarum opum multitudine defensa: sed & ipsa paruit, superbasque cervices jugo Romano supposuit.

Acrior fuit Germanorum libertas. Romana vigeat respublica, cum victricia Cimbrorum arma, fuso Papirio Carbone consule, primum audita sunt anno Urbis conditæ DCXLI, ante Christum 113. Inde, per quingentos & amplius annos, mutuis victoriis, mutuis cladibus certatum. At Germania, cum vinceretur, semper interrita; cum vinceret, audacior. Et, dum libertatem suam pervaciùs propugnat, eò tandem gloriæ venit anno Urbis conditæ MCLXIII, Jesu Christi 410, ut Alaricus, Gothorum rex, Romam captam victor intraret, ejusque opes potiretur, longè dissimilis ignavo illi Domitiano, qui pudendo falsoque triumpho Germaniam captam erat gloriatus.

Manebat adhuc Cæsarum dignitas, olim verenda, nunc despiciatissima: magis etiam ac magis in dies libidinibus ac dissensionibus fatiscebat, cum feralis tandem cœpit annus Urbis conditæ M CCXXIX, Jesu Christi 476, quo Germania non jam armis belloque, sed solo nominis sui terrore victrix, Cæsarum nomen exstinxit; eosque Odoacer, Herulorum rex, non tam irâ suâ, quàm miseratione dignos reputans, Augustulum, Cæsarum supremum, in Lucullanum Campaniæ castellum, nunc *le château de l'œuf à Naples*, relegavit. Sic imperio Romano vel suâ in ruinâ defuit illa claritas, quâ vulgò cadunt imperia; ultimusque ejus Princeps vixit suæ dignitati suoque imperio superstes.

In

DE GERMANORUM LIBERTATE, &c.

In hac fœditate fordebat Italia, cùm tandem melioribus diuturnioribusque auspiciis, anno Jesu Christi 800, imperium restituit Germanorum sanguis Francorumque decus CAROLVS MAGNVS, PIVS FELIX AVGVSTVS. Tantiæ gloriæ fundamenta posuerat Clodoveus Magnus victor fortissimus.

Quibus autem virtutibus, quâ consiliorum vi facta sit tanta rerum mutatio juvat ex ipsâ victrice gente discere, quæ sine verborum lenociniis suæ gloriæ causas & instrumenta nobiliter explicavit in præfatione Legis Salicæ: illam sub omnium oculis subijci tantò gratius esse debet, quantò rarius est præstantissimum illud antiquitatis monumentum ab ipsis viris historiæ eruditionisve curiosis legi aut inspicere. *Gens Francorum inclita, auctore Deo condita, fortis in armis, firma pacis fœdere, profunda in consilio, corpore nobilis & incolumis, candore & formâ egregia, audax, velox & aspera, nuper ad Catholicam fidem conversa, immunis ab hæresi. Dum adhuc teneretur barbarie, inspirante Deo inquirens scientiæ clavem, juxta morem suarum qualitaturn desiderans justitiam, custodiens pietatem, dictaverunt Salicam Legem procures ipsius gentis, qui tunc temporis apud eandem erant rectores. . . At ubi, Deo favente, Clodoveus comatus & pulcher, & inclytus rex Francorum primus, recepit Catholicum baptismum, quidquid minus in Pacto habebatur idoneum, per præcessos reges Clodoveum, Childebertum & Hlotarium fuit lucidiùs emendatum, & procuratum Decretum hoc. Vivat, qui Francos diligit Christus, eorum regnum custodiat, & rectores de lumine suæ gratiæ repleat, exercitum protegat, fidei monumenta tribuat, pacis gaudia & felicitatem, tempora dominantium dominus Christus Jesus pietate conducat. Hæc est enim gens, quæ fortis dum esset & robore valida, Romanorum jugum durissimum de suis cervicibus excussit pugnando; atque post agnitionem baptismi, sanctorum Martyrum corpora, quæ Romani igne cremaverunt, vel ferro trucidaverunt, truncaverunt, aut bestiis laceranda projecerunt, sumptuosè auro & lapidibus pretiosis exornavit.*

Tacitus in aureo libello qui fuerint ætate suâ Germani, quàm formidanda esset eorum libertas prodidit. Quales fuerint post ejus ætatem, quantaque præstiterint ex hac præfatione brevissimè intelligimus. Crescat duretque in omnibus Germanicæ originis gentibus virtutis ac gloriæ perennitas.

Brotier ad cap. xxxvii. lib. de Mor. Ger. ex edit. in 12mo.

DE USIPIORUM COHORTE BRITANNIAM CIRCUMVECTA.

COHORTEM illam Usipiorum ex Occidentali Britanniae orâ solvisse innuit Tacitus, docet Dio, LXVI. pag. 754. Ἐξαναχθεύτες περιέπλευσαν τὰ πρὸς ἐσπέραν αὐτῆς (Βρετανίας). Erat sanè ex iis copiis, quas Agricola instruxerat in eâ Britanniae parte, quæ Hiberniam respicit, ut dictum est cap. 24. Vit. Agric. Tres liburnicas furtim ascendere, nullâ navigandi arte, & eâ ætate, quâ vel inter peritos erat exigua. Hac illac rapti, ut fluctus ventusque eos ferebat, ὥς πᾶ τό τε κύμα, καὶ ὁ ἀνεμος αὐτὰς ἔφερε, Dio ibid. versùs Septemtrionalem Britanniae partem tendunt. Cum oram legerent, nec sufficerent commeatus, congressi sunt cum plerisque Britanno- rum, nempe cum incolis provinciarum, quas nunc dicimus *Cumberland, Galloway, Cantire, Argyll, Inverness, Strathnavern, &c.* Cum extremum insulæ sic attigissent, sinum *Pentland Firth* inter Britanniam & Orcadas, *les isles Orkney*, ingressi sunt, & in Orientalem Britanniae partem flexere. Nova inde proelia cum incolis provinciarum *Cathness, Southerland, Murray, Buchan, &c.* eaque infeliciora. Imprudentes enim in castra Romanorum, qui ibi tendebant, incidere, καὶ ἔλαθον ἐκ τῆ ἐπὶ θάτερα, πρὸς τὰ στρατόπεδα τὰ ταυτῇ ὄντα προσχόντες, Dio ibid. Novo hoc periculo territi, castrensesque pœnas magis, quàm calamitosam, sed liberam, suam sortem exosi, liburnicas properè repetunt, & in altum provehuntur. Summa brevi fuit rerum omnium inopia: in iis angustiis, primùm infirmissimos suorum, deinde sorte ductos vesci cœpere. Tantis conflictati miseriis, tempestate aut ipso Oceani impetu in mare Suevicum, *la mer Baltique*, detruduntur. Ibi naves suas, viarum erroribus & regendi incitiâ quassas, amisere. Neminem eorum fortis misertum est, quòd pro prædonibus haberentur. Igitur dùm eluctantur, ut patrias sedes repetant, primùm a Suevis inter Albim & Vistulam, *l'Elbe & la Vistule*, mox a Frisiis inter Amisiam & Rhenum, *l'Ems & le Rhin*, intercepti sunt. Quosdam eorum per commercia venumdatos, & in Romanam, id est, in sinistram Rheni ripam, (nam dextram tenebant Germani) adductos, indiciũ tanti casus illustravit.

Agricola autem, post Grampiensem victoriam, in publicas curas utilitatesque intentus, auditâ illâ Usipiorum fugâ, certusque eos ex Occiden-

DE USIPIORUM COHORTE, &c.

Occidentali Britanniae parte in Orientalem Septemtrionali navigatione fuisse pervectos, classem misit, quæ, Tao æstuario, nunc *Firth of Tay*, profecta, litora illa ab Oriente in Occidentem relegeret, & diligentissimè exploraret, Dio loc. cit. Tunc primùm hanc oram novissimi maris Romana classis circumvecta est, insulamque esse Britanniam adfirmavit: tunc Orcades, *les isles d'Orkney*, hætenus famâ tantùm vulgatæ, fuere, eremigato Septemtrione, cognitæ & domitæ: tunc dispecta est *Thule*, les isles de Schetland, quas hætenus nix & hiems abdebat, ut dictum est cap. 10. Hinc verò intelligas non ad hanc Thulen, sed ad ipsam Britanniam referenda esse, quæ habet Statius, adulator magis, quàm poeta, in *Silvarum* libr. V. *Protreptic. ad Crispinum, Bolani, Britanniae præsidis, filium II, 54,*

*Tu discе patrem, quantusque nigrantem
Fluētibus occiduis, fessoque Hyperione Thulen
Intrarit mandata gerens.*

Verùm, antequam de Septemtrionali navigatione dicendi finem faciam, alterum proferam exemplum, quod, utinam fusiùs fuisset narratum, magnum naturæ arcanum referaret. Auctore enim Plinio, II, 67, Cornelius Nepos de Septemtrionali circuitu tradit, Quinto Metello Celeri, L. Afranii in consulatu collegæ, (consules fuere anno Urbis conditæ DCXCIV, ante Christum 60) sed tum Galliae proconsuli, Indos a rege Suevorum dono datos, qui ex Indiâ commercii causâ navigantes, tempestatibus essent in Germaniam abrepti. Sic ante viginti annos, cùm Elisabetha Augusta, imperium Russicum regeret, Japonenses, commercii causâ navigantes, tempestatibus abrepti, ad oram imperii Russici, *le Kamtchatka*, appulere, unde Petropolim, *Petersbourg*, missi, ab Elisabethâ humanitate maximâ excepti & habiti sunt. At Indi, longiore errore, non modo Japonenses insulas, *le Japon*, oramque imperii Russici, *le Kamtchatka*, sed & Orientales ac Septemtrionales Siberiæ & Laponiæ oras, *la Sibérie, le pays des Samoïedes, la Laponie*, circumvecti ad Oceanum, mareque Suevicum, *la mer Baltique*, flexere; unde a rege Suevorum habiti, dono dati sunt Quinto Metello Celeri, Galliae proconsuli. Sic casus fecit, quod a Batavis Russisque magnâ cum laude tentatum, nondum tamen prælitum est. Tales autem casus nunc rarissimi ob nauticæ rei scientiam, mutatos armorum usus, & politicas imperiorum leges. Olim, audentioribus barbaris, frequentes erant, & eventorum, quæ hodie incredibilia videntur, feraces. Juvat ergo Usipiorum exemplum recentiore felicioraque Francorum exemplo confirmare. Illud habet Eumenius in Panegyrico

DE MAGNO ANNO.

rico Constantii, cap. 18. *Recurſabat quippe in animos illa ſub divo Probo & paucorum ex Francis captivorum incredibilis audacia, & indigna felicitas, qui a Ponto uſque correptis navibus, Græciam, Aſiamque populati, nec impune plerique Libyæ litoribus appuſſi, ipſas poſtremò navalibus quondam victoriis nobiles ceperant Syracuſas, & immenſo itinere perveſti Oceanum, quâ terras irrupit, intraverant: atque ita eventu temeritatis oſtenderant nihil eſſe clauſum piraticæ deſperationi, quò navigiis pateret acceſſus. Vide & Zoſimum, libr. I. in fin.*

Brotier ad cap. xxviii. Vit. Agric.

DE MAGNO ANNO.

MALE in libris hætenus editis *annorum XII M DCCCLIV.* Magnus enim annus, auctore Cicerone in Hortensio, complectebatur annos duodecim millia nongentos quinquaginta quatuor. Rem illustrabit definietque Servius.

Magni anni originem explicat Servius ad hunc Virgilii verſum, *Æneid. III, 284.*

Interea magnum ſol circumvolvitur annum.

“Magnum”, ne putaremus lunarem eſſe, propterea dixit. Antiqui enim tempora ſideribus computabant, & dixerunt primò lunarem annum triginta dierum: unde invenitur in aliquibus vita nongentorum annorum, ſcilicet lunarium. Poſtea ſolſtitialis annus repertus eſt, qui duodecim continet meſes. Mox majore curâ magnum annum eſſe voluerunt, omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, & hoc fit, ut diximus, ſecundùm Ciceronis Hortenſium, poſt annos duodecim millia nongentos quinquaginta quatuor, ſolſtitiales ſcilicet. Bene ergo nunc “magnum” addidit, ne Lunarem intelligeremus. Bene “Solis” nomen, ne quia dixerat “magnum”, illum VII planetarum accipere-mus & Platonium; de quo varia & a Metone, & ab Eudoxo, & a Ptolemæo, & ab ipſo Tullio. Nam in libris de deorum naturâ tria millia annorum dicit magnum annum tenere. In numero duodecim millium nongentorum quinquaginta quatuor annorum concordat vetuſtiſſimus Servii Mſ. codex, qui fuit olim in Bibliothecâ Collegii Ludovici Magni. Inde erroris arguas, & facilè emendes alterum Servii locum, in numeris omnino corruptum. Sic enim ibi Servius ad *Æneid. I, 273.* *Secundùm Tullium magnum annus, qui tenet*

DE MAGNO ANNO.

net XII DLIV annos : ut in *Hortensio*, “ *Et horum annorum, quos in fastis habemus, magnus XII DLIV annos amplectitur*”. Certissimè emendandum XII DCCCCLIV, ut patet tum e Tacito, tum ex ipsis, priore loco allatis, Servii verbis, hoc fit, ut diximus, secundùm *Ciceronis Hortensium*, post annos duodecim millia nongentos quinquaginta quatuor. Idem suadet *Solinus*, cap. 33. Sic enim ibi de phœnice. Cum hujus vitâ magni anni fieri conversionem, rata fides est inter auctores : licèt plurimi eorum magnum annum non quingentis & quadraginta, sed duodecim millibus nongentis quinquaginta quatuor annis constare dicant.

Rudi autem adhuc Astronomiâ, varia fuere juxta varios scriptores magni anni spatia, quæ vide apud Riccioli, *Almagest.* III. 13. Tom. I. pag. 130. & apud *Marshallum*, *Canon Ægypt.* pag. 9. In hac majore Astronomiæ luce nondum consentiunt Astronomi. Magnum enim annum Riccioli definit annis 25920. Tycho Brahe annis 25816. Cassini annis 24800.

Huic magnæ annorum conversioni, Platoniorum commentis celebratissimæ, famam addidit inquires mortalium animus, dum præterita laudat tempora, præsentia fastidit, futura optat speratque semper meliora. De magno anno plura non addiderim, maximè cùm hanc materiam eruditè tractaverit Cl. de la Nauze, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Tom. XXII. pag. 82 & seqq. Id unum memoraverim, quod non ita compertum. Magnum quoque annum habent Sineses, cùm conjunguntur planetæ. Recens inventum, nec usurpatum ante Dynastiam Principum *Han*, quæ imperare cœpit anno 205 ante Jesum Christum. Nec constantem apud eos esse magni illius anni durationem, hoc sæculo certissimè compertum habuimus. Nempe, uti accepimus ex literis Mss. Patris Gaubil Soc. Jesu ab urbe *Peking*, die 25 Octobris, anno 1725, ad Patrem Souciet scriptis, cùm Jupiter, Mars, Venus, Mercurius mense Martio, anno 1725, proximassent, Sineses mathematici statim confinxere quamdam Saturni appropinquationem, eorumque cum Sole Lunæque conjunctionem. Mox Imperatori *Yong-tching* libellos obtulere, & hanc renovationem sæculorum ei gratulati sunt. Hac de re publicas quoque magnatum gratulationes excepit Imperator. Ipse illam conjunctionem suis in edictis sæpissimè publicavit ; & tribunal Mathematicum in memorislibus suis historiarum libris scripsit : “Anno tertio Imperatoris *Yong-tching*, secundâ Lunâ, fuit septem planetarum conjunctio”. Pater *Kegler*, Societatis Jesu Mathematicus, pro virili parte enixus est, ut id commentitium & falsum esse Imperatori persuaderet. Prævaluit Sinenfis adulatio. Inde manifestum est, quàm levissimè adversus sacros Hebraicæ Scripturæ

DE CONGIARIIS ROMANIS.

Scripturæ libros a nonnullis objiciatur similis conjunctio, quæ fertur contigisse sub Principe *Tchouen-Hiu*. Hujus Imperatoris initia ad annum 2510, mortem ad annum 2433, ante Jesum Christum referunt. Mense autem Martio Lunam secundam numerant Sinenſes, quòd ab ingressu Solis in Pisces, non verò, ut nos, ab ingressu in Arietem, (Taurum in fol. 4to.) annum incipiunt. Inde quoque, cùm Judæi Sinenſes Scenopegiam, seu festum Tabernaculorum, septimâ Lunâ celebrarent, ut diximus in priore Taciti editione, Tom. III, pag. 575, eadem more Sinico Luna octava numerabatur, ut habet epistola Patris Domenge.

Brotier ad cap xvi. Dial. de Orat.

DE CONGIARIIS ROMANIS.

BIENNIO antè: anno Vespasiani quarto, Urbis conditæ DCCCXXVI, datum est illud congiarium, cujus memoria exstat in nummo Domitiani, CONG. II. COS. II. id est, *Congiarium alterum*, Domitiano consule secundum. In nummo quoque Titi, T. CAESAR VESPASIANUS TR. P. COS. II. & ex adversâ parte, CONG. TER. P. R. IMP. MAX. DAT. id est, *congiarium tertium populo Romano impensis maximis datum*. Nemo autem miretur priscam rerum memoriam ad congiaria referri, cùm vix quidquam in imperio Romano iis fuerit illustrius. Hic ergo, ubi se dat occasio & opportunitas, argumentum, in historiâ præcipuum, ferme tamen intentatum, tractare operæ pretium est.

Cùm adhuc tenuissima foret res Romana, congiis frumenti, vini, olei, aliarumque id genus rerum, quæ populo dividebantur, publicam gratiam reges quæsiere, nomenque fecere congiariis. Ancus Marcius rex instituto saluberrimo usus est, ut tributis auctoritatem conciliaret: atque, cùm salinas institueret, *salis modios sex mille in congiario dedit populo*, Plin. XXXI, 7.

Publicæ lætitiæ pars maxima semper fuere congiaria. L. Lucullus, cùm rediit ex *Asiâ* millia cadum vini Græci, in congiarium divisit amplius centum, Plin. XIV, 14. Veterem morem secutus Julius Cæsar, dictator, triumpho sui cenâ singulas Falerni amphoras, singulos Chii cados, in singula convivia distribuit. Chium adhuc & Falernum in Hispaniensi triumpho dedit, Plin. ibid. Quanta tunc lætitia, cùm populus Romanus, per convivia divisus, inter patriæ triumphantiumque laudes, suam ipse fortunam felicitatemque

DE CONGIARIIS ROMANIS.

tatemque celebrabat! At plerumque perfida donorum natura. Et Julius Cæsar, qui vitia virtutesque in dominandi artes verterat, congiariis quoque usus est. Nec jam gulæ deliciis, sed, quibus vis acrior, auro argentoque publicam libertatem fregit. Eandem viam iniit felicior Augustus. Ne eam quidem aspernatus est Tiberius, parciore tamen, quia aliis regnandi artibus validior. Ceteri deinde Principes hac viâ iere; alii liberalitate, alii consuetudine & prodigentiâ; alii avaritiâ, cum darent, ut audaciùs auferrent; alii necessitate: plebs enim largitionibus inescata, insolescebat, avida semper, semper egens.

Quanta autem impendia in congiariis Romani Imperatores fecerint explicaturus, præmonuerim congiaria data fuisse plebi Romanæ, ejusque pueris ab undecimo ætatis anno, sæpe etiam minoribus: Augusto Principe, congiaria pervenisse ad civium millia numquam minus quinquaginta & ducenta. Immo ipse anno tribunitiæ suæ potestatis duodevicesimo, consul XII, trecentis & viginti millibus plebei Urbanæ dedit. Porro cum, ab Augusti principatu, novi cives in tribus semper adlegerentur, semper ampliatus sit civium numerus, nullum erit amplificationis periculum, si a Julio Cæsare ad Trajanum congiaria ducentis & quinquaginta hominum millibus, a Trajano ad M. Aurelium Antoninum, cum Roma fuit frequentissima & magna Principum liberalitas, trecentis millibus pervenisse computaveris. Postea vel imminuta Urbis frequentia, vel adstricta Principum liberalitas, ut mox in Septimio Severo videbimus. At certè tum etiam congiaria centum quinquaginta millibus hominum pervenere. Immo his rationibus plurimum minuentur congiariorum impensæ. Verùm minuere potius, quàm augere expedit. Immenso adhuc exsurget pecuniarum summa in congiariis expensa. Adde, ut Imperatoriarum largitionum vim intelligas, quemadmodum populo congiaria, sic militibus donativa fuisse proposita, ac majores plerumque in donativis, quàm in congiariis impensas fuisse. His præmonitis, scriptores veteres, nummos, Inscriptiones, ac maximè Ms. Codicem Cæsareæ Bibliothecæ Vindobonensis¹ secutus, Imperatorum congiaria exponam.

¹ Codex ille Ms. est inter Historicos Latinos codices Cæsareæ Bibliothecæ Vindobonensis, numero 548. Illum, a Patre Conrado Janningo, Soc. Jesu, olim descriptum, ex ejus apographo hîc referam, quòd, præter congiaria, plurima adhuc Romanæ antiquitatis, vel in suâ ruditate barbarieque, atque etiam suos inter errores erudito cuique facilè obvios, contineat.

* * * * *

C. JULIUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

C. JULIUS CÆSAR *congiarium dedit denarios centenos*, Gallicæ monetæ libras 77. Mf. Vindobon. De pecuniæ summâ consentit Suetonius: at frumentum oleumque data insuper docet. *Populo præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trisenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim divisit: & hoc amplius, centenos pro morâ.* Suet. in Jul. XXXVIII.

AUGUSTUS *congiarium dedit ter* A CCCLXII s. At hîc latet librarium erratum. Fortè scriptum fuit olim xccclxii s, id est, *denarios trecentos sexagenos binos cum semisse*, Gallicæ monetæ libras 282. Ut ut est, aliunde comperta nobis Augusti congiaria. Nam, præterquàm quòd Augustus, post mortem Julii Cæsaris, ex ejus testamento plebi Romanæ viritim numeravit sestertios trecentos, *Gallicæ monetæ libras 58*, ipse consul V, anno U. C. DCCXXV, nomine suo congiarium dedit sestertios quadringenos, *Gallicæ monetæ libras 77*. Deinde consul X, altero congiario itidem sestertios quadringenos ex patrimonio suo pernumeravit. Tertium congiarium quadringenos adhuc nummos dedit anno tribunitiæ suæ potestatis duodecimo. Singula hæc congiaria pervenerunt ad civium millia numquam minus quinquaginta & ducenta. Singula ergo fuere millies sestertiûm, seu *Gallicæ monetæ librarum 19,455,025*. Hisce congiariis alias largitiones addidit Augustus. Consul XII, anno tribunitiæ suæ potestatis duodevicesimo, sexagenos denarios, *Gallicæ monetæ libras 46*, trecentis viginti millibus plebei Urbanæ dedit. Tantus autem fuit, ut opinor, plebis Urbanæ numerus, quòd *ne minores quidem pueros præteriit, quamvis nonnisi ab undecimo ætatis anno accipere consueissent*, Sueton. in Aug. XLI. Consul XIII sexagenos adhuc denarios dedit plebi, quæ frumentum publicum accipiebat. Ea tunc erant millia hominum paulo plura, quàm ducenta. Hactenus Marmor Ancyræ, quod vide in priore Taciti editione, Tom. I, pag. 345. Præterea Augustus testamento legavit populo & plebi nummos quadringenties tricies quin-

IMPERIA CÆSARUM.

C. JULIUS Cæsar, imperavit annos III, menses VII, dies VI. Congiarium dedit xc. Occisus curiâ Pompeiâ.

DIVUS OCTAVIANUS Augustus imp. ann. LVI. m. II. d. VIII. Cong. ded. ter A CCCLXII s. Hoc imp. navis Alexandrina prima in portum Romanum introivit nomine Acatus, quæ attulit frumenti modios cccc, vectores Mcc, piper, linteamen, carta, vitria, & opoliscum cum suâ sibi base, qui est in Circo maximo, altum pedes LXXXVII s. Excessit Nolâ.

TIBERIUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

quinquies, Gallicæ monetæ libras 8,463,059, ut dictum est Anal. I, 8.

TIBERIUS, Augusto Principe, cùm Germanicum triumphum ageret anno Urbis conditæ DCCLXV, *prandium populo mille mensis, & congiarium trecentos nummos*, Gallicæ monetæ lib. 58, *viritim dedit*, Sueton. in Tiber. XX. Deinde ipse Princeps congiarium dedit, cùm Nerōnem & Drusum patribus commendaret, Sueton. in Tiber. LIV, & Tacit. Annal. III, 29. Idem sanè est de quo Mf. Vindobon. *congiarium dedit denarios LXXII*, Gallicæ monetæ libras 56. Moriens Tiberius legavit populo *quadringenties quinquagies sestertiū*, Gallicæ monetæ libras 8,754,856. Dio. LIX, pag. 640.

CAIUS CALIGULA *congiarium populo bis dedit trecentos sestertios*, Gallicæ monetæ libras 58, Sueton. in Caio XVII. Legendum in Mf. Vindobonensi *congiaria dedit denarios septuagenos binos cum semisse*, Gallicæ monetæ libras 56. Præterea de basilicâ Juliâ sparsit Caligula aureos & argenteos; in quâ rapinâ perierunt homines XXXII CCXLVII. At, ut puto, numeros turbarunt librarii. Emendandum mihi videtur: sparsit aureos & argenteos XXXII, id est, aureorum & argenteorum triginta duo millia; in quâ rapinâ perierunt homines CCXLVII.

CLAUDIUS, anno Urbis conditæ DCCXCVIII, *congiarium dedit denarios quinos & septuagenos*, Gallicæ monetæ libras 58, Mf. Vindobon. Ita quoque Dio LX, pag. 682, qui addit in hac largitione fuisse, qui plus acciperent, nonnullis etiam datos mille ducentos quinquaginta nummos, *Gallicæ monetæ libras 243*. Postea anno Urbis conditæ DCCCIV, cùm Nero princeps Juventutis appellaretur, additum est nomine ejus congiarium, Tacit. Annal. XII, 41.

NERO,

TIBERIUS Cæsar imp. ann. XXII. m. VII. d. XXVIII. Cong. dedit XLXXII s. Hoc imp. in civitate Fidenis populo spectante amphitheatrum ruit & oppressit homines IIII CCV. Excessit Miseno.

C. CALLICULA imp. ann. III. m. VIII. d. XII. Cong. dedit XLXXII s; & de basilicâ Juliâ sparsit aureos & argenteos; in quâ rapinâ perierunt homines XXXII CCXLVII. Et spado occisus palatio.

TIBERIUS CLAUDIUS imp. ann. XIII. m. VIII. d. XXVII. Cong. dedit XLXXV. Hoc imp. primū venerarii & malefici comprehensi sunt; homines

XLV,

DE CONGIARIIS ROMANIS.

NERO, Augusti magnificentiam æmulatus, *congiarium dedit quadringenos nummos*, Gallicæ monetæ libras 77, Mf. Vindobon. & Tacit. Annal. XIII, 31. Hæc Principis liberalitas nummis celebrari cœpit. NERO CLAVD. CAES. AVG. GERM. P. M. TR. P. IMP. P. P. capite laureato. Ex adversâ nummi parte, CONGIAR. DAT. POP. id est, *congiarium datum populo*, Nero togatus dat congiarium. In aliis duobus ejus nummis CONGIAR. II. & CONGIAR. III. id est, *congiarium secundum, congiarium tertium*. Unde manifestum est plura fuisse ejus congiaria. Utrum iis annumeretur congiarium ejus nomine a Claudio datum haud dixerim. Nummos vide apud Harduinum, *Selecta opera*, pag. 721 & 722. Vide & Cl. Vaillant, *Histoire de l'Académie Royale des Inscriptions*, Tom. I, pag. 245.

GALBA, senili avaritiâ, congiarium promisit, non dedit.

OTHO VITELLIUSque nec spatium, nec facultatem dandi congiarium habuere, præcipitibus fatis, bellisque civilibus publicas fortunas haurientibus.

VESPASIANUS, pacato terrarum orbe, *congiarium dedit denarios quinos & septuagenos*, Gallicæ monetæ libras 58, Mf. Vindobon. Et, cum filios suos sibi in omnibus æquaret, ut populus Romanus regnatrici domui assuesceret, a Tito Domitianoque congiaria

XLV, mulieres LXXXV ad supplicium ducti sunt. Hic metas in Circo maximo deauravit. Excessit palatio.

NERO Imperator ann. XIII. m. v. d. XXVIII. Cong. dedit xc. Hoc imp. fuit polyfagus, natione Alexandrinus, nomine Arpocras, qui manducavit pauca, aprum coctum, gallinam vivam cum suas sibi pinnaas, ova c, pineas c, clavos galligares, vitrea fracta, thallos de scopâ palmeâ, mappas IIII, porcellum lactantem, maniculum scæni, & adhuc efuriens esse videbatur. Nero occisus viâ patinariâ.

GALBA imp. m. VIII. d. XII. Cong. promisit, sed non dedit. Hic domum suam deposuit, & horrea Galbæ instituit: decollatus foro Romano jacuit.

OTHO imp. dies xc. Ipse se Brixellis interfecit.

VITELLUS imp. m. VIII. d. XI. Occisus palatio.

DIVUS VESPASIANUS imp. ann. XI. m. VIII. d. XXVIII. Cong. dedit XLXXV. Hic prior tribus gradibus amphitheatrum dedicavit. Excessit Curis Sabinis.

DIVVS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

congiaria dari curavit. Ex nummis, Titus, Consul secundum, anno Urbis conditæ dcccxxv, congiarium primum dedit: T. CAES. VESPASIAN. IMP. PONT. TR. POT. COS. II. capite laureato. In adversâ parte CONGIAR. PRIMVM. P. R. DAT. Secundum congiarium dedit anno sequenti Domitianus consul quoque secundum. Sic enim in ejus nummo, CONG. II. COS. II. Tertium eodem anno dedit Titus, atque quidem impensis maximis, quod natus major, triumphator, & imperii heres. Ejus nummi pars prior, ut supra. In alterâ parte, CONG. TER. P. R. IMP. MAX. DAT. SC. id est, *congiarium tertium populo Romano impensis maximis datum; senatusconsulto*. Hoc memorat Tacitus, Dialog. de Orat. cap. 17. Nummos verò vide apud Medibarbum, pag. 121. Harduinum, loc. cit. pag. 733. Vide & Cl. Vaillant, loc. cit.

TITUS, deliciæ generis humani, principatum adeptus, at præproperâ morte raptus, *congiarium promisit, & non dedit*. Mf. Vindobon. Habetur quidem inter Arschoctanos nummos, Tab. XXIX, num. 20, nummus unus Titi, jam Principis, & consulis octavum, IMP. T. CAESAR. VESP. AVG. P. M. TR. P. P. P. COS. VIII. In adversâ parte CONGIAR. TER. P. R. IMP. DAT. Verum nummus iste suspectæ est fidei, & ut videtur, ad exemplum nummi supra laudati expressus.

DOMITIANUS *congiarium ter dedit denarios quinos & septuagenos*, Gallicæ monetæ libras 58, Mf. Vindobon. Idem habet Sueton. in Domit. IV. In ejus nummis memorantur congiaria data sub ejus consulatu II, de quo modò dictum est, & sub ejus consulatu XI. Tertium congiarium in ejus nummis nondum repertum. Nec congiariorum numerus in his nummis signatur. Vide Cl. Vaillant, loc. cit.

NERVA

DIVUS TITUS imp. ann. VIII. d. XII. Cong. promisit, sed non dedit. Hic amphitheatrum a tribus gradibus patris sui duos adjecit. Excessit Curis Sabinis, cubiculo patris.

DOMITIANUS imp. ann. XVII. m. v. d. v. Cong. dedit ter XLXXV. Hoc imp. multæ operæ publicæ fabricatæ sunt: atria VII, horrea piperaria, ubi modo est Basilica Constantiniana, & forum Vespasiani, templum castrorum & Minervæ, portam Capenæ, gentem Flaviam Divorum, Iseum & Serapeum, Minervam Calcidicam, Synodum Minuciam, veterem stadium, & Termas Titianas & Trajanas, amphitheatrum usque ad clypea, templum Vespasiani & Titi, capitolium, senatum, ludos IIII, palatium, metam sudantem, & Panteum. Occisus palatio.

NERVA

DE CONGIARIIS ROMANIS.

NERVA *congiarium* quoque *dedit denarios quinos & septuagenos*, Mf. Vindobon. Alia daturus, si diutius vixisset. Fidem facit ejus nummus, IMP. NERVA CAES. AVG. P. M. TR. P. COS. II. P. P. In adversâ parte, CONGIARIVM PR. SC. id est, *congiarium primum, senatusconsulto*. Vel moriens, egregiam voluntatem testatus est; & *funeraticum plebi Urbanæ instituit denarios sexagenos binos cum semisse*, Gallicæ monetæ libras 48, cum assibus aliquot. Hæc autem in ejus funere fuisse data, non verò singulis annis emortuali die solvenda, crediderim.

TRAJANUS, ex Hispaniâ oriundus, primus exterorum, imperio Romano potitus est. Ne Romanorum Principum maneret desiderium, priores dominos vicit donorum magnitudine; *congiariaque dedit denarios sexagenos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 505, Mf. Vindobon. Noli tamen existimare hæc data fuisse unico congiario. Nimia foret summa. Præterea in ejus nummis tria memorantur congiaria. Primum, primo ejus imperii anno, Urbis conditæ DCCCLI, datum: IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GERM. P. M. TR. P. capite laureato. In posticâ parte, COS. II. P. P. GONG. PR. id est, *consul secundum, pater patriæ, congiarium primum*. Infra SC. id est, *senatusconsulto*. Istud est congiarium, quod maximis laudibus extulit Plinius in Panegy. cap. 25, 26, 27 & 28; hac de re omnino legendus, ut & congiariorum ratio cognoscatur. & intelligatur quantum caverit Princeps optimus, ne quis liberalitatis suæ expers fieret. Postea, cum consul fuisset quintum, duo alia dedit congiaria. In ejus nummis, COS. V. CONGIARIVM SECVND. & COS. V. CONGIARIVM TERTIVM. Ne tamen existimes eodem anno data. Nam inter quintum & sextum Trajani consulatum novem anni intercessere. Nummos vide apud Harduinum, ibid. pag. 747 & seqq. Ad primum Trajani congiarium pertinere mihi videtur elegantissima Inscriptio, quæ adservatur Romæ in Museo Collegii Romani, quamque Philippus Bonanni exhibet in *Museo Kircheriano*, pag. 103.

D. M.

NERVA imp. ann. v. m. IIII. d. unum. Cong. dedit XLXXV, & *funeraticum plebi Urbanæ instituit XLXII s.* Excessit hortis Sallustianis.

TRAJANUS imp. ann. XIX. m. IIII. d. XXVII. Cong. dedit XDCL. Hoc imp. mulieres in Termis Trajanis laverunt VII Idus Julias. Excessit Silenunti.

ADRIANUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

D. M.

EVTYCHETI FILIO
QVI VIXIT ANN. VI
DIEBUS VI. INCISVS
INGENVVSQVE ACCEPIT
CONGIARIVM XC.
FECIT PATER BE
NE MERENTI.

Nempe Eutyches, ingenuus quidem, sed infans parvulus, in liberalitatis tesseras incisus est, & Congiarium accepit denarios centum Gallicæ monetæ libras 77.

HADRIANUS, in quo magis fuere virtutum imagines, quàm ipsæ virtutes, Trajani liberalitatem æmulatus est. Nondum in Urbem venerat, jam ternos aureos, *Gallicæ monetæ libras 63*, populo viritim dari absens curaverat. Deinde in Urbe duplex congiarium præsens dedit: &, ut maximam liberalitatis famam pararet, *infinitam pecuniam, quæ fisco debebatur, privatis debitoribus in Urbe atque in Italiâ, in provinciis verò etiam ex reliquis ingentes summas remisit, syngraphis in foro divi Trajani, quò magis securitas omnibus roboraretur, incensis*, Spart. in Hadrian. cap. 7. Quæ debebantur a sedecim annis, nempe ab anno U. C. DCCCLV ad annum DCCCLXXI, fuisse remissa docet Dio LXIX, pag. 791. Summa autem reliquorum, quæ remissa sunt, fuit novies millies sestertiùm, *Gallicæ monetæ librarum 175,095,225*, teste præstantissimo Hadriani nummo, cujus in anticâ parte: IMP. CAESAR TRAJANVS HADRIANVS AVG. P. M. TR. P. COS. II. capite laureato; in posticâ, RELIQUA VETERA HS NOVIES MIL. ABOLITA. SC. Hadrianus stans facem tenet & syngraphas incendit. Juvat quoque ex Mss. schedis Sirmondi adtexere Inscriptionem, quæ fuit in columnâ Trajani, teste Joanne de Marchâ novâ.

S. P. Q. R.

ADRIANUS imp. ann. xx. m. x. d. XIII. Congiarium dedit XM. Hoc imp. templum Romæ & Veneris fabricatum est. Excessit Bais veteribus.

ANTONINUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

S. P. Q. R.

IMP. CAES. DIVI TRAJANI PARTHICI F.
DIVI NERVAE NEPOTI TRAJANO HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II.

QVI VNVS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS
REMITTENDO SESTERTIVM NOVIES MILLIES
CENTENA MILLIA N. DEBITVM FISCIS NON
PRAESENTES TANTVM CIVES SVOS SED
ET POSTEROS EORVM PRAESTITIT
HAC LIBERALITATE SECVROS.

Ob tantas autem largitiones dictus est Hadrianus LOEV-
PLETATOR ORBIS TERRARVM. Toto principatu septem congi-
aria dedit. Tunc primùm obsolescere cœpit congiarii nomen, libe-
ralitatis usurpatum. Inde in Hadriani nummis LIBERALITAS
AVG. LIBERALITAS AVG. III. LIBERALITAS AVG. IIII.
id est, *liberalitas Augusti, tertia, quarta*. Nummos vide apud
Harduinum loc. cit. pag. 756 & seqq. Vide & Cl. Vaillant, loc.
cit. pag. 246. Congiarii secundi, CONG. II. nummum habet
Occo pag. 224. His autem congiariis, liberalitatibusve, ab Ha-
driano datos fuisse denarios mille, *Gallicæ monetæ libras 778*, docet
Mf. Vindobon.

ANTONINUS PIUS, quo Principe prosperrima fuit res Romana,
benevolentiam populi Romani fovit continuis liberalitatibus. No-
vem numerantur in ejus nummis, quarum ultima æquè inscribitur
LIBERALITAS AVG. VIII. COS. III. & CONG. AVG.
VIII. COS. III. id est, *congiarium Augusti nonum, consulis quar-
tū*. In his congiariis dati denarii octingeni, *Gallicæ monetæ li-
bræ 622*. Mf. Vindobon.

LUCIUS

ANTONINUS PIUS imp. ann. XXII. m. VIII. d. XXVIII. Cong. dedit xdecc.
Hoc imp. Circensibus Apollinaribus parte iterum columna ruit & oppressit
homines MCXI. Excessit Lorio.

DIVUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

LUCIUS VERUS, quem M. Aurelius Antoninus, egregio magis, quàm laudabili exemplo, imperii socium fecerat, congiaria dedit denarios quadringenos, *Gallicæ monetæ libras 311*. Ms. Vindobon. In nummis quatuor congiaria a Lucio Vero data memorantur. Lucium verò ea dedisse cum M. Aurelio Antonino testantur utriusque Imperatoris nummi. In nummo enim Lucii Veri, cuso Urbis conditæ anno DCCCXIV, LIB. AVGVSTORVM. id est, *liberalitas Augustorum*. Nummus quoque M. Aurelii Antonini cusus est anno Urbis conditæ DCCCXXI, CONG. AVG. IIII. in cujus posticâ parte duo Imperatores e suggesto congiarium dant populo. Vide Cl. Vaillant, loc. cit. pag. 246. & Harduinum, ibid. pag. 777 & 781.

M. AURELIUS ANTONINUS, ut omnes Principes sapientiâ, sic liberalitate vicit. Hanc egregio dono testatus est anno U. C. DCCCXVII, tribunitiæ suæ potestatis octavodecimo; sic enim explicandus mihi videtur Eusebius in Chronic. ad annum XVIII. *Imperatores multis multa largiti sunt, & pecuniam, quæ fisco debebatur, provinciis concedentes, tabulas debitorum in medio Romanæ urbis foro incendi fecerunt*. Tunc M. Antoninus omnia, quæ ab annis quadraginta sex, nempe ab anno Urbis conditæ DCCCLXXI, fisco & ærario debebantur, remisit, L. Vero imperii & liberalitatis socio. Quod perperam Dio, LXXI, pag. 814, ad annum DCCCXXIX retulit, cum solus imperaret Antoninus. Quanta autem pecuniæ vis tunc remissa fuerit, æstimari potest ex iis, quæ suprà in Hadriano retulimus. Præterea Antoninus *congiaria dedit denarios octingenos quinquagenos*, *Gallicæ monetæ libras 651*, Ms. Vindobon. Hæc data septem liberalitatibus, in quarum ultimâ largitus est octonos aureos, *Gallicæ monetæ libras 168*. Numquam antea tantâ liberalitate donatus fuerat populus Romanus, teste Dione, loc. cit. Quâ ejus observatione demonstratur, quod antè monuimus, numeros codicis Ms. Vindobonensis de multis congiariis, non de unico, esse accipiendos. Septimæ autem hujus liberalitatis memoria exstat in nummo Mediceo apud Eminentissimum Noris, *Epist. Consular.* pag. 119. M. ANTONINVS AVG. TR. P. XXIX. capite laureato,

DIVUS VERUS imp. ann. VII. m. VIII. d. XII. Cong. dedit xccc. Hoc imp. scrofa porcellum peperit infigiem elephantii. Excessit Altino.

MARCUS ANTONINUS imp. ann. XVIII. m. XI. d. XIII. Cong. dedit XLCCCC. Hoc imp. instrumenta debitorum fisci in foro Romano arserunt per dies xxx. Excessit Pannoniâ superiore.

COMMODY

DE CONGIARIIS ROMANIS.

reato. In adversâ parte LIBERALITAS AVG. VII. Postea cùm M. Antoninus filium suum L. Aurelium Commodum imperii consortem fecisset, novam addidit liberalitatem, sed filii sui nomine, ut ejus favor cresceret. Inde in nummo Commodi COS. II. TR. P. V. LIB. AVG. id est, *liberalitas Augusti*.

M. AURELIUS COMMODUS *congiaria dedit populo denarios octingenos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 651, Ms. Vindobon. Octo ejus liberalitates in nummis memorantur; quarum multæ fuere *denariorum centenorum quadragenorum*, Gallicæ monetæ librarum 108, Dio, LXXII. pag. 825. Inde explices emendesque Lampridium in Commodò, cap. 16. *Congiarius dedit populo, singulis denarios septingenos videnos quinos*, Gallicæ monetæ libras 564. Congiarius generatim universimque dicitur, nec unicum est intelligendum, quod non advertit eruditus Reimarus in Notis ad Dionem. Præterea cùm octo liberalitates dederit Commodus, earumque multas denariorum cXL, numeros codicis Ms. Vindobonensis, quàm Lampridii, probabiliores crediderim. Illarum autem octo liberalitatum nummos vide apud Harduinum, ibid. pag. 793. Septem tantum liberalitates numerabat Cl. Vaillant, loc. cit. pag. 246.

P. HELVIUS PERTINAX *congiaria dedit denarios centenos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 116, Ms. Vindobon. Aliter quidem Dio, LXXIII, pag. 832, & Capitolinus in Pertinace, cap. 15, *congiarium dedit populo denarios centenos*. Non ita tamen a Ms. Vindobonensi dissentiunt, si attenderis Capitolinum prius dixisse, cap. 7. *donativa & congiaria, quæ Commodus promiserat, solvit*. Nempe Pertinax congiarium dedit denarios centenos. Exstat hæc liberalitas in nummo Pertinacis, LIB. AVG. TR. P. COS. II. Quinquageni autem ceteri denarii in solvendis congiariorum a Commodo promissorum reliquiis expensi.

SALVIUS JULIANUS brevitate imperii congiarium non dedit: ne promissum quidem militibus donativum repræsentavit; ideoque interfectus.

SEPTIMIUS

COMMODUS imp. ann. XVI. m. VIII. d. XII. Cong. dedit X DCCCL. Hoc imp. termæ Commodianæ dedicatæ sunt. Excessit domo Viſtilianâ.

PERTINAX imp. dies LXXV. Cong. dedit X CL. Excessit palatio.

JULIANUS imp. dies LXV. Occisus palatio.

DIVUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

SEPTIMIUS SEVERUS *congiaria dedit denarios mille centenos*, Gallicæ monetæ libras 855, Mf. Vindobon. Octo Septimii Severi liberalitates in nummis memorantur, teste Cl. Vaillant, loc. cit. pag. 246. Insignis maximè tertia, cùm imperii decennalia celebraret anno Urbis conditæ DCCCCLV. Plebi enim, quæ frumentum publicum accipiebat, & prætorianis, denos aureos, *Gallicæ monetæ libras 210*, divisit. Sic datum bis millies sestertiûm, *Gallicæ monetæ libræ 38,910,050*. Numquam antea tantum populus viritim acceperat. Dio, LXXVI, pag. 859. Inde autem patet, quod observatu dignum, numerum plebis, quæ frumentum publicum accipiebat, imminutum esse ab Augusti temporibus. Tunc enim fuere, ut suprà diximus ex marmore Ancyrano, paulo plura, quàm hominum ducenta millia. Nunc fuere tantum paulo plura, quàm centum nonaginta millia.

SEPTIMIUS GETA, cùm Princeps fuit, congiarium non dedit, a fratre suo Antonino Caracallâ brevi interemptus. Dederat antè, vivo patre Septimio Severo, a quo cum fratre suo in imperii societatem adsumptus fuerat. Testes sunt nummi tum Getæ, tum Caracallæ, inscripti LIBERALITAS AVGG. VI ET V. id est, *liberalitas Augustorum sexta & quinta*: sexta Caracallæ, ut ex alio ejus nummo constat, quinta Getæ. Nummos vide apud Harduinum, ibid. pag. 807 & seqq. & Cl. de Boze, qui supplevit dissertationem Cl. Vaillant, loc. cit. pag. 247.

ANTONINUS CARACALLA *congiaria dedit denarios quadringenos*, Gallicæ monetæ libras 311, Mf. Vindobon. In nummis nona Caracallæ liberalitas memoratur, teste Cl. de Boze, loc. cit. pag. 247. Non quòd novem liberalitates dederit princeps Caracalla, sed quòd nona sit a primâ, quam dederat pater ejus Septimius Severus anno Urbis conditæ DCCCXLVIII. Sic enim explicandi mihi videntur nummi tum Severi, tum filiorum ejus Caracallæ & Getæ, quos vide apud Harduinum, loc. cit.

MACRINUS

DIVUS SEVERUS imp. ann. XVII. m. XI. d. XXVIII. Cong. dedit x mc. Hoc imp. Septisonium & termæ Severianæ dedicatæ sunt. Excessit Britannia.

GETA imp. menses x. d. xi. Occisus palatio.

ANTONINUS MAGNUS imp. ann. VI. m. II. d. XV. Cong. dedit x cccc. Hoc imp. januæ Circi ampliatae sunt, & termæ Antonianæ dedicatæ sunt. Hic suam matrem habuit. Excessit inter Edissam & Carras.

MACRINUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

MACRINUS *congiarium dedit denarios centenos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 116, Ms. Vindobon. & Dio, LXXVIII, pag. 902. *Congiarium illud habent quoque nummi*, teste Cl. de Boze, loc. cit. pag. 247.

ANTONINUS ELAGABALUS *congiaria dedit denarios duce-
nos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 194, Ms. Vindobon. In
nummis tres celebrantur ejus liberalitates. Vide nummos apud
Harduinum, ibid. pag. 814. & Cl. de Boze, loc. cit. pag. 247.

SEVERUS ALEXANDER *congiaria dedit denarios sexcenos*,
Gallicæ monetæ libras 466, Ms. Vindobon. Quinque ejus libera-
litates numerantur in nummis, quos vide apud Harduinum, ibid.
pag. 819 & seqq. & Cl. de Boze, loc. cit. pag. 247.

MAXIMINUS *congiarium dedit denarios centenos quinquagenos*,
Gallicæ monetæ libras 116, Ms. Vindobon. Exstat quoque in
nummis illud congiarium, teste Cl. de Boze, loc. cit. pag. 247.

GORDIANI duo, nempe Gordianus senior ejusque filius, in
quâdam principatûs imagine extincti sunt, Herodian. VII, 9.

PUPIENUS & BALBINUS *congiarium dederunt denarios duce-
nos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 194, Ms. Vindobon.
Inde

MACRINUS imp. anno uno, m. IIII. d. II. Cong. dedit x CL. Hoc imp.
amphitheater arsit. Occisus Arcelaida.

ANTONINUS ELAGABALUS imp. ann. VI. m. VIII. d. XVIII. Cong.
dedit x CCL. Eliogabalion dedicatum est. Occisus Romæ.

ALEXANDER imp. ann. XIII. m. VIII. d. IX. Cong. dedit x DC. Hoc
imp. fuit polyfagus, natione Italus, qui manducavit pauca, cistam, lactu-
cas, vascellum Sardinarium, Sardas x, melopepones LXX, tallos de scopâ
palmeâ, mappas IIII, panes castrenses IIII, cistam, cardos cum suas sibi
spinas & ebibat vinum Græcanicum plenius, & venit ad templum Saturæ &
ebibat labrum plenum, & adhuc esuriens esse videbatur. Et termæ Alexan-
drinæ dedicatæ sunt. Alexander Occisus Moguntiaci.

MAXIMINUS imp. ann. III. m. III. d. duos. Cong. dedit x CL. Hoc imp.
magna pugna fuit cum Romanis & Prætorianis. Occisus Aquileiâ.

DUO GORDIANI imp. dies xx. Excesserunt Africâ.

PUPENIUS & BALBINUS imp. dies xcix. Cong. dederunt x CCL. Occisi
Romæ.

GORDIANUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

Inde in nummis tum Pupieni, tum Balbini, LIBERALITAS AVGVSTORVM. Vide & Cl. de Boze, loc. cit. pag. 247. Immo cùm Gordianus, de quo mox dicetur, fuisset quoque appellatus Augustus, in uno e Pupieni nummis non modò legitur LIBERALITAS AVGVSTORVM SC. sed ibi quoque tres sedent Augusti, Pupienus scilicet, Balbinus & Gordianus.

GORDIANUS, Gordiani nepos, *congiaria dedit denarios trece-
nos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 272, Ms. Vindobon. In
ejus nummis liberalitates quinque reperit Cl. de Boze, loc. cit. pag.
247. Prima sanè fuit, de quâ suprâ dictum est sub Pupieno.
Patet ex Ms. Vindobonensi has Gordiani largitiones historicis non
fuisse ignotas, ut existimavit Harduinus, loc. cit. pag. 829.

PHILIPPI duo, Philippus pater & filius, *congiaria dederunt
denarios treceños quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 272, Ms.
Vindobon. Tres sunt in eorum nummis liberalitates.

TRAJANUS DECIUS *congiarium dedit denarios duceños quin-
quagenos*, Gallicæ monetæ libras 194. Ms. Vindobon. Cujus
liberalitatis existat nummus.

TREBONIANUS GALLUS & VOLUSIANUS *congiarium
dederunt denarios duceños quinquagenos*, Ms. Vindobon. In utrius-
que nummis habetur hæc liberalitas AVGG. id est, *Augustorum*.

ÆMILIANUS *obscurissimè natus, obscuriùs imperavit : ac ter-
tio mense exstinctus est*, Eutrop.

VALE-

GORDIANUS imp. ann. v. m. v. d. v. Cong. dedit x ccccl. Hoc imp.
mula homines comedit. Agonem Minervæ instituit. Excessit finibus Par-
thiæ.

DUO PHILIPPI imp. ann. v. m. v. d. xxix. Cong. dederunt x ccccl.
Hi seculares viros in Circo maximo ediderunt. Occisus senior Veronâ, junior
Romæ in castris Prætoriiis.

DECIUS imp. ann. unum, m. xi. d. xviii. Cong. dedit x ccl. Hoc
imp. termæ Commodianæ dedicatæ sunt. Occisus prætorio abrupto.

GALLUS & VOLUSIANUS imp. ann. ii. m. iiii. d. ix. Cong. dederunt
x ccl. His imp. magna mortalitas fuit. Occisi in foro Flamini.

ÆMILIANUS imp. dies lxxxviii. Occisus Ponte Sanguinario.

GALLIENUS

DE CONGIARIIS ROMANIS.

VALERIANUS & GALLIENUS. Gallienus *congiaria dedit denarios mille ducenos & quinquagenos*, Gallicæ monetæ lib. 972, & *binionem aureum*, id est & viritim divisit nummum duos aureos valentem, seu Gallicæ monetæ libras 42. Mf. Vindobon. Ex his verò congiariis tria dedit Gallienus cum Valeriano, ut constat ex multis tum Gallieni tum Valeriani nummis, in quibus **CONCORDIA AVGVSTOR.** Capita adversa Valeriani & Gallieni. Ex adversâ parte, **LIBERALITAS AVGG.** In aliis **LIBERALITAS AVGG. III.** id est, *liberalitas Augustorum tertia.* Quartam addidit solus Gallienus, cujus nummus exstat apud Cl. Banduri, *Numismata Imperatorum Romanorum.* Tom. I. pag. 133, **LIBERALITAS AVG. IIII.**

POSTUMUS, qui purpuram ceteraque Imperatorum Romanorum sumpsit, congiarium quoque dedit, ut patet ex ejus nummis **POSTVMVS PIVS AVG.** In adversâ parte, **LIBERALITAS AVG.**

CLAUDIUS GOTHICUS *congiarium dedit denarios ducenos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 194, Mf. Vindobon. In ejus nummis **IMP. C. CLAVDIVS AVG.** Ex adversâ parte, **LIBERALITAS AVG.**

QUINTILLUS *congiarium promisit, sed non dedit*, Mf. Vindobon. Inde fortè suspectus videbitur nummus, cujus meminit Cl. Banduri, ibid. Tom. II, pag. 361, **IMP. C. M. AVR. CL. QVINTILLVS AVG.** In adversâ parte **LIBERALITAS AVG.** Adde nummum illum esse incerti moduli, & in cujus cimelio reperiatur ignorari. Illum tamen nummum memorat quoque Cl. de Boze, loc. cit. pag. 248. At erravit vir in re nummariâ peritissimus, cùm existimavit aut nulla ab Imperatoribus Romanis postea data fuisse congiaria, aut eorum nummos non exstare.

AURE-

GALLIENUS cum **VALERIANO** imp. ann. XIII. m. IIII. d. XXVIII. Valerianus occisus in Syriâ. Gallienus Cong. dedit **x MCCL.** & *binionem aureum.* Occisus Mediolano.

CLAUDIUS imp. ann. unum, m. IIII. dies XIII. Cong. dedit **x CCL.** Excessit Sirmi.

QUINTILLUS imp. dies LXXVII. Cong. promisit, sed non dedit. Occisus Aquilegiâ.

AURE.

DE CONGIARIIS ROMANIS.

AURELIANUS *congiarium dedit denarios quingenos*, Gallicæ monetæ libras 389, Mf. Vindobon. Nulla exstat in nummis memoria.

TACITUS, FLORIANUS, PROBUS, CARUS congiaria uon dedere, Mf. Vindobon. Multi tamen exstant nummi Imperatoris Cari cum inscriptione ABUNDANTIA AVG. Sed fortè nec viritim, nec plebi has largitiones diuisit.

CARINUS & NUMERIANUS *congiaria dederunt nummos quingenos*, Gallicæ monetæ libras 389. Mf. Vindobon. Tunc congiaria dici cœpere *abundantia*. Inde in nummis tum Carini, tum Numeriani, ABUNDANTIA AVGG. Abundantia e cornu copię effundit nummos.

DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS HERCULIUS *congiarium dederunt nummos mille quingenos quinquagenos*, Gallicæ monetæ libras 1206; præterea *sparserunt in Circo aureos & argenteos*, Mf. Vindobon. Apud Cl. Banduri, ibid. Tom. II, pag. 25 & 67, exhibentur eorum nummi inscripti ABUNDANTIA AVGG. A. B. T. id est, ut videtur, *abundantia Augustorum prima, secunda, tertia*.

CON-

AURELIANUS imp. ann. v. m. IIII. d. XX. Cong. dedit x D. Muro Urbem cinxit Templum Solis & castra in camp. Agrippæ dedicavit: Genium populi Romani aureum in Rostra posuit. Porticus termarum Antoninarum arserunt, & fabricatum est. Panem, oleum & falem populo iussit dari gratuitè. Agonem Solis instituit. Occisus Reno fluvio.

TACITUS imp. m. VIII. d. XII. Occisus Ponto.

FLORIANUS imp. dies LXXXVIII. Occisus Tarso.

PROBUS imp. ann. VI. m. II. d. XII. Hoc imp. senatores agitaverunt in Circo maximo missus quatuordecim. Occisus Sirmii.

CARUS imp. m. X. d. V. Excessit Seleuciâ Babilonis.

CARINUS & NUMERIANUS imp. ann. II. m. XI. d. II. Cong. dederunt x D. His imp. fames magna fuit; & operæ publicæ arserunt, senatum, forum Cæsaris primò im (*eruditus Eccardus edidit* forum, Cæsaris patrimonium) basilicam Juliam, & Græcoitadium. Occisus campo Margense.

DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS imp. ann. XXI. m. XI. d. XII. Cong. dederunt x MDL. His imp. multæ operæ publicæ fabricatæ sunt. Senatum, forum Cæsaris, basilica Julia, scena Pompeii, porticos II, nympha III, templa

DE CONGIARIIS ROMANIS.

CONSTANTIUS & GALERIUS MAXIMIANUS Diocletiani & Maximiani Herculi liberalitatem æmulati sunt. Datum bis congiarium *nummos mille quingenos*, Gallicæ monetæ libras 1167, testatur Mf. Vindobon. Ad has liberalitates fortè pertinet rarissimus Maximiniani Herculi nummus, quem memorat Harduinus, *Selecta Opera*, pag. 450. MAXIMIANVS P. F. AVG. capite radiato. In posticâ parte, ABVNDANTIA AVGG. ET CAESS. NN. Dea effundit pecuniam, excipiente eam ante pedes homine supplice. Post Constantium & Maximianum nulla memorantur congiaria. Nusquam in nummis apparent nomina, CONGIARIVM, LIBERALITAS, ABVNDANTIA. Divisum enim imperium nihil ferme veteris magnificentiae retinuit.

templa II, Iseon & Serapeon, arcum novum, termas Diocletianas. Sparserunt in Circo aureos & argenteos. Parte itorum (*Cl. Eccardus edidit* Ponte Idorum) podius ruit, & oppressit homines XIII. Et mater nomine Irene peperit pueros tres & puellam. Regem Persarum cum omnibus gentibus & tunicas eorum ex margaritis numero XXXII circa templa Domini posuerunt. Elephantes XIII, agitatores VI, equos CCL in Urbem adduxerunt. Excessit Diocletianus Salonas. Maximianus in Galliâ.

CONSTANTIUS & MAXIMIANUS imp. ann. XVI. m. VIII. d. XII. Cong. dedit bis X MD. Constantius excessit in Galliâ, Maximianus in Dardaniâ.

SEVERUS imp. ann. III. m. IIII. d. XV. Ipse se interfecit viâ Latinâ, miliario III.

MAXENTIUS imp. ann. VI. Hoc imp. templum Romæ arsit & fabricatum; & termas in Palatio fecit, & Circum in Catacumbas. Fames magna fuit. Romani traxerunt militem Mœsiacum & occisi sunt Romani a militibus homines VI. Romanis omnibus aureum indixit & dederunt. Fossarum ferunt, sed non perfecit. Occisus ad pontem Mulvium in Tiberim.

MAXIMIANUS imp. ann. IX. m. VIII. d. VI. Occisus Tarso.

LICINIUS imp. ann. XV. m. IIII. d. XVI. Occisus Thessalonicâ.

Hactenus Mf. codicem Vindobonensem cum suis erroribus representavi, ne infortitiis emendationibus hiaret magis, quàm illustraretur. Nunc verò, ubi nullum est obscuritatis periculum, quædam in exemplum corrigam, aut explicabo: pluribus immorari longius foret & supervacaneum.

In Augusto, *vitria* & *opoliscum* pro *vitrea* & *obeliscum*.

In Claudio, *venerarii* pro *venenarii*.

In Nerone, *clavos galligares*, pro *clavos caligares*, qui militum caligis substernebantur.

In Vero, *infigiem* pro *in effigiem*.

In Alexandro, *cistam, lactucas* intelligo *cistam lactucis plenam*. *Cistam, cardos cum suas sibi spinas*, id est, *cistam plenam carduis cum eorum spinis*.

In Carino & Numeriano, *primo im* mendosè scriptum videtur pro *scena Pompeii* ut conicere est ex iis quæ sequuntur in Diocletiano.

In Diocletiano, *parte itorum* scriptum videtur pro *parte iterum*.

Ex Edit. Tacit. à Brotier in 4to. & in 12mo. ad cap. XVII.
Dial. de Orat.

SYSTEMA AVGVSTAE DOMVS

A IVSTO LIP SIO

In feriem redactum.

Ex prio- re mari- to C. Mar- cello	{	M. Marcellus, cui prima uxor, Pompeia Sexti: altera, Iulia Augusti filia. Ex neutra liberi. Obiit adolescens in Baiano.		{	Liberi, ait Suetonius, sed nobis irreperiti. Nam de Vipfania Tiberii uxore falsum.	
		Marcella maior, Ex I. marito				
		M. Vipfania Agrippa				
{	Ex II. marito Iulo	{	L. Antonius Africanus. qui Massiliae obiit, l. 3. Annal. Ex eo aut fratre aliquo, ut arbitror, Marcella minor, de qua silent.	{	Sex. Antonius Africanus. de cuius nobilitate, l. 14. Ann. 46.	
{	Oclavia maior.	{	Domitia, cui vir Crispus Passienus, uti suspicor ex Quinctil. lib. VI. cap. 11.	{	Valeria Messallina, Claudii principis uxor. Adi Commentarium nostrum, ad finem XI. Ann. Et adde Senecam in Menippaea. qui Messallinae maiorem avunculum facit Augustum.	
Ex II. mari- to M. Anto- nio III. viro	{	Antonia maior. Ex marito L. Domitio Ahenobarbo	{	II. Ap. Iunius Silanus. Qui tamen antea maritus fuisse videtur Aemiliae Lepidae proneptis Augusti (vide Commentarium nostrum ad initium 13. An. etsi res haec adhuc nubila:) Exque iis forte Cn. Domitius, cui uxor, Agrippina, et ex ea	{	L. Silanus sponfus Octaviae. M. Silanus proconsul Asiae. Iunia Calvina Vitellii nurus, quaeque ad Vespasiani aevum supervixit ex Sueton. Vesp. cap. XXIII. Nero Imp.
{		Antonia minor. cuius stirpem ex marito Druso quaere infra.				

STEMMA CAESARUM.

[*Octavia* minor. de cuius coniugio aut stirpe nobis non lectum.

C. *Octa-*
vius C.
F. qui
Mace-
doniae
prae-
fuit, Ex
Attia II.
uxore

C. *Octa-*
vius, qui
postea C.
Iul. Caes.
Octavia-
nus Au-
gustus.
Ex Scri-
bonia
uxore.

Iulia, cui pri-
mus maritus
M. Marcellus,
tertius Tibe-
rius Imperator.
Sed uterque
fine prole. Me-
dius autem M.
Vipsanius A-
grippa. Ex hoc

[C. *Caesar*, cui uxor *Livia* foror
Germanici. l. 4. Ann. 40.

L. *Caesar*, cui destinata uxor Ae-
milia Lepida, postea P. Qui-
rinii uxor. l. 3. Ann. 23.

Agrippa postumus.

Iulia, cui
vir L. Ae-
milius
Paullus
Censoris
F. Ex eo

[*Aemilius Lepidus*, cui
Drusilla uxor. Ex
Dione lib. LIX. et
Sueton. Calig. cap.
XXIV.
[*Aemilia Lepida*, spon-
sa
Claudii. Suet. Claud.
cap. XXVI. Nec scio
an eadem quae nupta
Druso filio Germa-
nici. l. 6. An. 40.

[*Nero*, cui uxor *Iulia*
Drusi filia, l. 6. An. 27.

Drusus, cui uxor Aemi-
lia Lepida, l. 6. An. 40.

C. *Caligula*, cuius ma-
trimonia e Suet. pete.

Agrippina, cui mariti
tres: Cn. Domitius,
Crispus Passienus,
Claudius Imp.

Agrippi-
na, cui
vir Caesar
Germa-
nicus. Et
ex eo

[*Drusilla*, cui prior ma-
ritus L. Cassius: alter
M. Aemilius Lepidus.

Livia, sive, *Liuvilla*, Sue-
tonio: quae eadem *Iu-*
lia est Tacito et Dio-
ni. Nupsit M. Vicinio,
l. 6. Ann. 15. Huic sive
alteri e fororibus ma-
ritus antea Quinctilius
Varus, quem generum
Germanici vocat Sene-
ca lib. I. contro. III.
et aliquid Tacitus, l.
IV. Ann. 66.

Habes

STEMMA CAESARUM.

Habes Augusti Stemma, quod ad sanguinem quidem attinet. Supereſt uxor ſtirps, quae adſinitate primo, mox adoptione inſita in domum Auguſtam. Eam, lucis cauſſa, ſeorſum hic expreſſi.

<i>Ti. Nero</i>, qui Imper. cui i. uxor Vipſania Agrippina, M. Vipſanii Agrippae, ex Pomponia, Attici filia. Ex hac. <i>Ti. Claudius Nero</i>, cui uxor Livia Drufilla, poſtea Auguſta. Ex hac	<i>Drufus</i>, cui uxor Livia, ſive Livilla foror Germanici. Ex hac II. Vxor Iulia Auguſti F. Ex ea proles, ſed inſans exſtineta.	<i>Tiberius Gemellus</i>, quem Caius fuſtulit. Suet. cap. XIV. <i>Gemellus</i>, alter, cuius nomen non proditum, ex l. 2. Ann. 84. qui periit quadrimus. ex l. 4. Ann. 15. <i>Iulia</i>, cui vir poſt Ner. Germ. f. Rubellius Plantus, quem Nero fuſtulit, cui uxor Pollutia, l. 16. Ann. 10. 27. Ex hoc
<i>Drufus Nero Germanicus</i>, cui vxor Antonia minor. Ex hac	<i>Livilla</i>, cui vir C. Caesar, dein Drufus frater patruelis: deſponſa etiam poſtea Seiano. ex l. 6. Ann. 40.	<i>Claudius</i>, qui Imper. cui i. uxor. Plautia Vrgulanilla. Ex hac <i>Drufus</i>, cui deſponſa Seiani filia. Suet. Claud. c. XXVII, Tacit. l. 3. Ann. 29.
II. Vxor, Aelia Petina. Ex hac	<i>Antonia</i>, cui vir Pompeius Magnus, a Claudio interfeetus. poſtea, Fauſtus Sulla.	<i>Claudia</i>, quam abiecit.
III. Vxor, Valeria Meſſallina. Ex hac	<i>Oſtavia</i>, cui ſponſus L. Silanus. poſtea maritus Nero Imp.	<i>Claudius Britannicus</i>, a Nerone ſublatus.

V E X I L L A R I I S.

Vexillarii quod genus militum fuerint, non convenit inter eruditos. Sunt autem tres, quantum scio, opiniones. *Prima* est Lipsii, putantis fuisse veteranos, qui post legitima stipendia, extra legionem, sub vexillo haberentur, de Mil. Rom. I, 8. quem sequitur Ferrar. Elect. I, 3. *Alter*a est cum aliorum, tum Pichenae ad Ann. I, 38. et I. F. Gronovii ad Agric. c. 18. qui legionarios quidem milites faciunt, sed qui seorsim a legione sua aliquo missi essent privis sub vexillis: de quibus illis in locis agi putant. Atque etiam Lipsius hoc genus militum vexillarios a Tacito vocari agnoscit, ad H. II, 100. Eademque est ratio Schellii ad Hygin. p. 35. duo genera vexillariorum facientis, nempe veteranorum, et legionariorum, e legione, ob necessitatem aliquam, aut usum, delectorum, et quasi partis a legione sua, ob talem aliquam causam, decerptae: Franci vocant *un detachment*. *Tertia* ratio est Salmasii, qui de Mil. R. c. 19. intelligi putat levis armaturae milites, cuique legioni attributos: nixus inprimis loco Taciti, Hist. II, 6. Has sententias probari non posse, nec convenire locis Taciti, facile docuerim.

Ac veteranos quidem non intelligi apud Tacitum per vexillarios (nam alioqui sic appellari potuisse, non negem: verum consuetudo loquendi in talibus audienda) hinc planissime patet: quod in multis Taciti locis vexillarii certae legioni aut legionibus pluribus tribuuntur, ut *vexillarii quartae decimae legionis, vice-simarii, trium Britannicarum legionum* etc. dicantur. Non autem credibile est, aut ullo modo demonstrari potest, veteranos e singulis legionibus separatim habitos sub vexillis, et eiusdem legionis vexillarios vocatos. Sed ex omnibus legionibus lecti sub uno pluribusve vexillis habiti sunt. Ap. Tacitum quidem Ann. I. 39. plurium legionum veterani sub uno vexillo habentur, simpliciterque veterani dicuntur. Neque ap. Tacit. A. I, 38. veterani intelligi ullo modo possunt, quia hi in castris fuerant, et exauctorati sub vexillo ad Vbiorum aram missi, dum vexillarii alio loco tumultuantur. Atque etiam H. II, 18. vexillarii opponuntur veteranis: tantum abest, ut ipsi veterani sint: *Certum erat Spurinnae - - nec tris cohortes praetorias, et mille vexillarios, cum paucis equitibus veterane exercitui obicere.*

Alter

DE VEXILLARIIS.

Altera sententia, quae decerptos a sua legione milites facit, convenit illa quidem quibusdam locis, veluti A. I, 38. ubi vexillarii occurrunt in Chauco missi ad praefidia agenda: sed non aliis. Ac primo non est probabile, militibus ad certum negotium aliquo missis peculiare nomen attributum esse illis temporibus, cum olim tales legionum partes a numero dicerentur, veluti unius, duorum signorum milites, duo manipuli, duae cohortes, etc. sed potius planum, certum genus militum gradumve militiae fuisse, cui peculiare nomen repertum, quo ab aliis discernerentur. Deinde nomen a legione certa inditum, et quod omnibus legionibus vexillarii tribuuntur, id indicio est, fuisse certum et perpetuum quoddam corpus militum, certae legioni proprium, quod vexillariorum illius legionis nomine veniret. Quod in sequentibus planius intelligitur.

Contra Salmasii sententiam iam disputatum est a Ferrario l. c. et Schelio l. c. quae hic repetere nihil attinet. Vnum posuisse sufficiat. Salmasius ipse fatetur, estque notum satis, velitum usum tantum fuisse in acie, et quidem ad irritandam pugnam. Atqui Ann. I, 38. missi sunt ad praefidia in Chauco agenda, a vicinia hostium infectis. Quis ibi velitum usus, ubi castra vel urbes tuendae erant? Atque etiam multitudo vexillariorum repugnat. H. II, 83. est *sexta legio cum tredecim millibus vexillariorum*. Vna legione pugnante, quo tot velites? In magno plurimarum legionum exercitu non tot velites fuisse crediderim. In eodem libro c. 24. vexillarii legionis XIII cum cohortibus auxiliariorum et equitibus in latere aciei collocantur ad tegendum latus. An is locus velitum in acie? Nullo modo. Iam his an meliora sint nostra, lector intelligens iudicet.

Dico primum, *Vexillarios fuisse peculiare genus militum*, sive, *peculiarem militiae gradum*, qui certo numero essent cuique legioni attributi, sed non sub iisdem cum legione sua signis militarent, verum sub propriis vexillis; ut si vexillum s. vexillarii alicuius legionis desiderarentur, statim, quibus eundum esset, constaret. Clare patet ex A. IV, 73. quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniae praefecto, cognitum, *vexilla legionum e superiore provincia, peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit*. Si essent quicumque legionarii, delecti et decerpti e legionibus, non peculiaris ordinis milites vexillarii, cur non diceret brevitate amans scriptor *legionum, peditumque et equitum auxiliariorum delectos*. Accedit nominandi ratio et alia supra dicta.

Secundo *Vexillarii fuere milites Legionarii*. Ex eodem loco Taciti intelligi potest. Tacitus dicit, Apronium, accitis illis vexillariis et auxiliariis, proxima aestuaria aggeribus et pontibus firmasse, *traducendo graviore agmini*. Grave agmen vocari legiones, nemo ignorat aut dubitat. Atqui etiam vexillarii illo graviore

IO. AVG. ERNESTI EXCVRSVS I.

viori agmine intelligendi. Addit enim: *interim, repertis vadis, alam Canninesaten, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet.* Atqui hi sunt pedites et equites auxiliares, quos acciverat. Ergo etiam illa vexilla legionum per aggeres illos pontesque traducta, et gravioris agminis nomine comprehenduntur. II, 11. missis ex urbe *quinque cohortibus praetoriis, legione prima et equitum vexillis*, praeficiuntur Annius Gallus et Spurinna, ita ut iis copiae dividantur. Post c. 18. Spurinna dicitur habuisse tris cohortes, mille vexillarios, et paucos equites. c. 23. Annius Gallus auxilium Spurinnae laturus dicitur *primam legionem* in auxilium duxisse. Vnde igitur illi mille vexillarii? Non e legione prima? Favet etiam locus ex H. II, 24. ante allatus, ubi vexillarii legionis XIII cum auxiliariis latera aciei tegunt, quod non nisi de legionariis intelligi potest. Nam praeter auxiliares nulli, quibus tale quid manderetur. Planissime autem intelligitur e locis, in quibus de iis ita loquitur Tacitus, ut de parte legionum atque etiam cohortium. L. III. Hist. 48 *vexillarii e legione* memorantur, et, qui locus valde perspicuus, c. 6 *e cohortibus: Antonio vexillarios e cohortibus, et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti* etc. Ecce tibi primum milites legionarios, deinde ex ipsis cohortibus sumtos, qui ad certas cohortes referrentur, essentque partes cohortium atque adeo legionis. Quibus locis ne utantur, qui delectos et decerptos e legione (detachemens) faciunt, videamus tandem, quæ ista legionum et cohortium pars, nostra de sententia, fuerit.

Dico igitur tertio, *Vexillarios fuisse tirones in legionibus, eosdemque, qui olim hastati.* Id e modis loquendi Cornelianis, eorumque muneribus, demonstrare me posse spero. Ac primum vexillarii opponuntur, non illi quidem legionibus, sed robori legionum, H. II, 66 etiam *viribus legionis: quarta decimani se victos abnuebant: quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum puls* (sc. XIV. leg.) *vires legionis non adfuisse.* Adfuerat ergo pars legionis, sed non melior: vires abfuerunt. Si vexillarii non pars legionis, *legionem abfuisse* dixissent: si pars quæcunque, potius dixissent: *parte tantum pulsa: totam legionem non adfuisse.* Vires autem et robur legionum quid vocant latini? nempe, *non tirones*; ex veteris militiae more, *principes et triarios.* Ergo vexillarii tirones, ii, qui olim hastati. Auctores mihi, primum Cicero Ep. X, 33. *suboles et robur militum interiit: subolem* vocat tirones, robur ceteros: deinde Livius VIII, 8. ubi hastatos, id est, tirones, vocat *florem iuvenum pubescentium ad militiam*: quæ est illa ipsa Ciceronis suboles: *robustiore aetate*, principes. Triarii autem non uno loco robur exercitus vocantur.

Iam

DE VEXILLARIIS.

Iam quia tirones minus firmi, eorum usus fuit maxime in defendendis oppidis, castris, verbo praefidiis agendis, ubi vallum et muri addunt animum, defendunt minuuntque periculum: in tegendis aciei lateribus, in quae non incumbit tota hostilis acies etc. Atqui eadem munia tributa vexillariis apud Tacitum, locis iam laudatis, vidimus. A. I, 38. H. II, 24. etc.

Restat, ut videamus, quare vexillari dicti sint hi potius, quam veterani, auxiliares etc. qui omnes sub vexillis. Id potuit fieri in honorem militum, qui iam plura stipendia fecissent, utque essent gradus militiae plures, honoratiorque militia (cuius passim mentio ap. Tacitum) reliquorum legionariorum, honoratior iterum evocatorum veteranorum. Maxime autem id factum puto propterea, quia hoc genus militum frequenter a corpore legionis suae amandabatur, ad praefidia agenda, ad vias muniendas, pontes, aggeres struendos, alias legiones firmandas, exercitusque augendos: ut tamen suas vires legio haberet, et tirones firmarentur usu et exercitatione paullatim ad graviora militiae munera sustinenda. Itaque saepe sub vexillis erant, de more militiae, propter absentiam a legione sua, saepe diuturnam. Vnde facillime factum, ut vexillarii simpliciter et proprie dicerentur.

IO. AVG. ERNESTI

EXCURSVS II.

A D

SENATVS CONSVLTVM

D E

VESPASIANI IMPERIO

ad Hist. IV. 6.

CUM exemplum hujus monumenti De Imperio Vespasiani, ex aenea tabula Romæ servata, jam excusum sit, non necesse erit in hoc loco iterum typis mandare, sed fas sit ut Lectorem relegem ad priorem quandam Dissertationem, quâ De lege Imperii, dictâ quoque Lege Regiâ ratio à G. Brotier habita est.

In hoc monumento sunt nonnulla, in quibus diligens lector haereat. Primum illud est, quod, cum apud Tacitum l. c. in senatu de imperio Vespasiani actum dicatur, tamen haec *lex* vocatur (n. 9.) eaque *rogata* (n. 8.) Atqui satis constat, illis temporibus leges, quae proprie dicerentur, factas non esse, sed omnia in Senatu acta, et Senatus consultis sancita esse, sublatis populi plebisque comitiis per Tiberium. Sed contra doceri potest, etiamsi in principis Senatusque potestate omnia fuerint, tamen in nonnullis rebus comitiorum quaedam solennia, dicis caussa, esse servata, veluti in Consulibus creandis. vid. Sueton. Vespas. 16. Domit. 10. et ibi dicta. in adoptionibus, Tacit. H. I, 15. ubi legis curiatae mentio. Ergo etiam post SCTum de imperio principis, videtur de eadem re Lex curiata, usurpandae veteris memoriae et solennitatis caussa, rogata et facta esse: de quo infra plura dicemus.

Sed alia difficultas exoritur de comitiis, e capite quarto legis, quo cavetur, ut quibuscunque comitiis eorum extra ordinem ratio habeatur, qui Senatui populoque Romano commendati sint a Principe, quibusque suffragationem dederint, promiserint. Non quaeram, quam bene dicatur *suffragationem dare suam*, qui sciam, *suffragium dare*, esse potestatem suffragii alicui dare, non suffragio suo creare quem; nec cur additum sit, *promiserit*: cur dicit legislator, quibuscunque comitiis: cum non, ut ante, centuriata, tributa essent,

DE VESPASIANI IMPERIO.

essent, quibus vel maiores, vel minores honores peterentur? cur *Populoque Romano*, cum populi in creando, honoribusque mandandis, nulla tum pars esset. Eis rebus sic occurri potest. Primo, etsi comitia ea, quæ olim fuere, sublata erant, tamen nomen comitiorum mansit; unde eorum etiam apud Plinium in Paneg. mentio, et apud Tacitum vid. A. I, 81. II, 36. etc. hoc tamen modo, ut non amplius epitheta vetera haberent, centuriataque et tributa dicerentur, sed *magistratuum comitia* A. II, 36. *Consularia* I, 81. etc. Ergo *quibuscunque comitiis* esse potest, in omnibus magistratibus creandis: quicumque creandi erunt magistratus. Quod deinde *populi* mentio additur, id fit e veteri formula, *S. P. Q. R.* quæ et in aliis rebus est servata, etiamsi ad solum senatum, nihil ad populum pertinerent; sicut apud Ciceronem dicuntur *iudicia populi* ea, quæ apud Praetores exercentur, quod ea olim ab ipso populo exercita fuerant, ante quaestiones perpetuas. Sed cetera ex ordine capitum persequemur.

Cap. I. ergo aliquid insolentiae habet, quod Tiberius Imp. vocatur *Tib. Iul. Caesar*, cum alias in monumentis antiquis vocetur *Tiberius Aug. F.* Neque Ryckius, cum ad breviarum L. I, Annalium, pro vulgato, *Nerone Claudio Druso Caesare*, rescripsisset *C. Iulio Druso Caesare* (quod quare non imitatus sim, ibi docui) laboraretque, ut huic suae correctioni colorem aliquem induceret, ullum antiquum monumentum asserre potuit, ubi ille Drusus, Tiberii filius, *C. Iulius* diceretur. Nam quod ex indice Consulatum L. LVII. Dionis profert, Δρῆσος Ἰούλιος Τιβ. υἱός: satis hodie constat, illos indices non esse a Dione, sed additos, incertum, a quo, nec eorum auctoritatem hanc esse, ut talem controversiam dirimere possint. Atque, si ratio Ryckiana recta esset, sequeretur, ut multo magis pater Drusi *C. Iulius*, non *Tib. Iulius* diceretur. Neque tamen ea re nimis offendar. *Iulii* quidem nomen Tiberio convenire, dubitari non potest. Tiberii autem praenomen videtur assumptum esse pro *C.* ut discerni a Dictatore posset. Neque ipse Augustus eo, eadem de causa, videtur usus esse, quippe saepe in monumentis antiquis *D. Caii filius* dicitur. Eandem ob causam credo, Drusum, ubi Iulii nomen usurpavit, aut eo appellatus esset, praenominis loco *Drusum* dictum, etsi id proprie cognomen Liviae gentis esset, non *Caium*. Omnem mihi dubitationem eximit hoc, quod et libertos Tiberii reperio sic vocatos in inscriptionibus antiquis ap. Murat. p. 928. 929. in quibus est *Tib. Iulius Aug. lib.* Et video quidem, Masseum in Critic. Lapid. p. 435. hanc inscriptionem spuriam iudicare: sed si maxime sit; tamen Cannegieterus, V. C. de nomin. Rom. p. 4. et 216. alias inscriptiones attulit, in quibus liberti

IO. AVG. ERNESTI EXCVRSVS II.

Tiberii appellantur *Julii*. Enimvero, an poterant sic appellari, nisi patronus ita appellaretur pleno nomine?

Cap. II. Vespasiano permittitur primo *relationem facere et remittere*: quod ius ex h. l. laudat Zamosc. de Senat. R. II, 6. extr. non explicat. Id videtur fieri, cum iubet, a Consulibus relationem fieri: nam hoc quoque iuris Imp. habuere. Plinius Ep. IX, 13. et *relationem quidem de eo Caesar ad Senatum non remisit*, h. e. non iussit, referri de ea re ad senatum, ut bene explicat Cor-tius. Deinde permittitur Vespasiano, *SCta facere per relationem discessionemque*. Ex relatione fiunt omnia SCta, vel sententiis ro-gandis, vel per discessionem. Nam in quibusdam causis disces-sionem non factam, sed omnes sententiam rogatos, certus auctor Cicero Phil. III, 9. idque frustra negavit Ateius, ap. Gell. XIV, 7. Sed ratio faciendi SCti conquisitis sententiis, dicitur etiam *per relatio-nem*, ut praeter h. l. patet e Gellio l. c. extr. Causa videtur esse haec; quod in hoc genere Consul nihil aliud quam refert ad Sena-tum, in illo altero etiam iubet discedere in partes. Hoc loco quaerit *Spanius* V. D. an Caesar non Consul relationem habuerit? Habuit utique, per tribunitiam potestatem.

Cap. V. datur *potestas proferendi pomerii, uti habuit Imp. Clau-dius*. Cur non additur, ut in aliis, *uti habuit D. Augustus*. Nam et hunc pomerium protulisse, diserte tradit Tacitus A. XII, 23. extr. Et quorsum haec potestas decernitur quam sua sponte erat habiturus, cum potestate proferendi fines Imperii bellis fortiter ac feliciter gerendis.

Cap. VIII. non ad vivum refecanda sunt verba *ac si populi ple-bisve iussu acta essent*: nec sic intelligenda, quasi tum aliquid po-puli plebisve iussu fieri solitum esset, quorum illud de comitiis centuriatis, hoc de tributis dicitur; cum omnia per senatum, secun-dum principem, gererentur: sed ut dicta e more vetere: quo firma erant, quae populus plebsve comitiis centuriatis tributisve iussisset.

Vltimum caput habet hanc inscriptionem: *Sanctio*. Enim vero caput legis potius videtur, quam sanctio legis. Nam in sanc-tione est constitutio poenae, aut aliud, quo lex stabilitur: quod hic non est: sed potius tribuitur Vespasiano potestas alios legibus solvendi, ut possint eius iussu impune facere, quae alii per leges facere non possunt.

Ceterum quoniam hoc fragmentum putatur esse *legis* eius, quae a Iustiniano *Regia* vocatur, nec male: de ea breviter di-cendum videtur.

DE VESPASIANI IMPERIO.

De ea quam varie existimatum sit a doctis viris, non ignorant, qui in hoc genere litterarum versati sunt accuratius. Nam alii *regiam* vocari putarunt, quod ab regibus orta esset, ut *leges regias* Livius, Cicero, alique commemorant: alii intellexerunt eam, qua sub primordiis urbis Romae populus Romulo summam regiamque potestatem permisit, ut Manutius, Cuiacius, Hotomannus, alique: alii e lege decemvirali repetivere, quae *regio imperio duos esse* voluerit, quaeque potestas a duobus ad unum translata sit: alii a Sullana dominatione et lege Valeria derivarunt, quae in Caesare, Augusto, ceterisque instaurata esset: alii ab Augusto subornatum, qui talem legem ferret: alii sub Vespasiano demum latam statuerunt: alii plane ignorari illam legem, nihilque ex ea praeter nomen restare: alii denique totam rem commentitiam, et merum sine re nomen esse legem regiam putavere.

Quae omnia falsa esse, recte iudicavit vir summus I. Fr. Gronovius in Or. de lege Regia ed. Lugd. Bat. 1678, et meliora docuit. Primum igitur tenendum, non uno eodemque tempore scriptam fuisse legem hoc nomine, et hac formula, quae iam tum *regia* diceretur, qua populus omne ius suum, imperiumque summum in principem transfulerit, minimeque omnium initio conversae reipublicae Romanae in monarchiam, quo adeo invisum adhuc nomen regium erat, ut id sibi tribui nullo modo paterentur principes, regiae potestatis alias appetentissimi, atque etiam potentiam suam occultare verbis factisque mirifice studebant.

Sed illo ipso tamen tempore res paullatim coepit obrepere ignorantibus hominibus, donec eo crevisset, ita adfueti essent ei rei homines, ut iam non vererentur, ei rei legis regiae nomen imponere: praesertim cum regium nomen invidia sua paullatim liberatum esset, idque variis in rebus vulgo sine offensione diceretur, in *funere*, quod olim Censorium appellatum esset, in *domo principis*, et sexcentis aliis, quae frequentia fatis apud scriptores inprimis tertii et quarti seculi, historiaeque Augustae auctores, occurrunt, ut vel Lexica docent. Gradus ipsos, per quos ista lex regia orta, breviter tradit Gronovius a p. 47. - 75. facileque e Suetonii, Dionis, Taciti, aliorumque locis, cognosci poterunt, quibus honores et iura, diversis temporibus decreta C. Caesari, Augusto, Tiberio etc. commemorantur.

Haec verissime a Gronovio disputari, nemo inficias iverit. sed ubi ad illud ipsum monumentum, quod ab initio proposuimus, deferretur, non omni ex parte satisfecisse virum magnum nobis, fate-mur. Non dubitat primum, hoc esse exemplum illustre potestatis, plus quam civilis, atque ipsa dictatoria maioris, similique modo om-

O. AVG. ERNESTI EXCURSVS II.

nibus Imp. summam potestatem, admixtis forte paucis, permissam : deinde genuinum hoc monumentum iudicat, eosque ieiuni et diluti iudicii arguit, qui id pro spurio repudient : neque offenditur, quod *Lex* in monumento vocatur, quod Senatus Consultum Tacitus A. IV, 6. appellat, quia illis temporibus discrimen inter leges et SCta defuerit, sublati comitiis populi, et SCta quoque leges vocatae sint. Quae diligentius considerata videntur.

Genuinum esse monumentum Romanum, non praeferre negem, etiamsi quasdam dubitandi causas esse non abnuerim, quas vidisse eos puto, qui pro spurio repudiaverunt. Atque etiamsi ipse antea in difficultatibus diluendis laboraverim, tamen non ad omnes mihi paratam responsionem fuisse, res ipsa docet. Verum erunt fortasse alii acutiores, qui et his occurrere possint. Magnum etiam in utramque partem momentum, ac prope maximum fecerit, tabulam inspicere ipsam, et videre, an notas certas antiquitatis tantae habeat : quod, quidem affirmare non dubitarunt Fr. Blanchinus, et Raph. Fabrettus, diligentissimi talium rerum iudices. v. Ep. Fabretti ad I. V. Gravinam, ad calcem libri de Orig. Iur. item post Maffeus in Critica lapidaria Metastafius Italus, qui Tractatum ad hoc SCtum edidit Romae 1757. quem contra disputavit Cl. Spanius libello proprio.

Secundo non ignoro, Caesarum temporibus SCta legum nomine comprehendere, et subinde in iure popularique loquendi ratione *leges* vocari. Ipse in Taciti libris locum talem reperi, ad quem notavi, legis nomine SCtum intelligi debere. Sed in ipso Senatus Consultum contextu legem pro SCto dici solitam, et quidem *legem rogatam*, id quidem nec credo, nec doceri posse arbitror. Itaque ei difficultati alia ratione occurrendum puto, qua simul universae huic rei aliqua lux adfundatur.

Scilicet, prima lex illa, qua Romulo imperium datum est, fuit curiata. Idque institutum mansit sub Regibus non modo, sed etiam libera republica. Consules centuriatis illi quidem comitiis statim ab initio creati sunt, auctore Livio I, 60. extr. sed imperium iisdem datum est lege curiata, quae modum potestatis Consularis definiit. Auctor rei est Tacitus A. XI, 22. *Quaestores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt : quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita : mansitque Consulibus potestas deligendi etc.* Lex curiata nulla alia est, nisi lex de imperio et potestate regum, quae repetita est a L. Bruto, ut eadem Coss. potestas esset, quae regum fuit : atque eius pars fuit quaestores creare. Idque, sexcentis locis doceri potest, mansisse, ut honos comitiis centuriatis daretur, imperium curiatis, sive lege curiata : neque hodie attinet id docere, postquam

DE VESPASIANI IMPERIO.

postquam locus de lege curiata tot doctissimorum hominum accuratis disputationibus explicatus et illustratus est.

Crediderim igitur, ab eo tempore, quo Caesarum potestas certam formam acceperat, hoc quoque servatum esse, ut honoribus decretis, qui adsolerent (v. H. IV, 3. et ibi dicta) senatusque consulto post facto de imperio (v. ibid. 6.) Senatus decretum dicis causa sanciretur lege curiata, ad eum modum, quo, extremis reipublicae temporibus, triginta lictoribus pro curiis suffragia ferentibus. Nam si in adoptionibus mansit lex curiata, ut ex H. I, 15. patet, quidni etiam manserit in imperio tribuendo? Neque obest, quod ap. Tacitum H. IV, 6. aliisque locis nulla eius diserta mentio extat. Satis constat, apud scriptores veteres in rebus, quibus SCTum et lex intercessit, tamen raro utrumque, sed modo SCTum solum, modo legem solam commemorari, alterum intelligi debere. Atque talem legem curiatam licet intelligere, ut supra dixi, hanc de imperio Vespasiani, diversam illam quidem a SCTo, quod de imperio V. factum est auctore Tacito, sed forma, non materia et argumento. Nam Imperatores et in Vrbe Imperium militare habuere ut primum Imperatores sunt appellati.

Atque hinc etiam confirmatur id, quod ad H. IV, 3. 6. dixi, diversa esse decreta senatus, quorum istis in locis mentio fiat: loco priori decreta tradi facta de honoribus et nominibus honoris insignibus, posteriori de imperio: eaque diversis temporibus ac diebus facta. Semper ista in Rep. R. et bonis temporibus divisim et per intervallum data, etiam ipsi imperatores per intervalla sibi dari voluerunt, per speciem alicuius modestiae. Extremae adulationis fuit, omnia simul decernere. Nihil dicam de Augusto ac Tiberio: etiam mali ominis habitum in Pertinace, quod omnia simul, et ἀσπόμενος consecutus esset. v. Capitolin. in Pertinace c. 5. et ibi Casaub.

Ex Edit. Tacit. ab Ernesto Ann. 1772.

Typis excudebant W. BROWNE & J. WARREN.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

IN THE

THIRTEENTH CENTURY

BY

J. H. M. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

W. J. VAN DER

INDEX Tractatum, qui in secunda parte hujus voluminis continentur.

De Fabularum, Ludorum, Theatrorum, Scenarum, ac Scenicorum antiqua consuetudine, Libellus;

Ex optimis Auctoribus collectus, ad Comicos facilius intelligendos, præcipuè conscriptus in gratiam studiosæ juventutis

pag. 1.

NICOLAI RIGALTII, V. Cl. *Dissertatio De SATYRA JUVENALIS ad illustrissimum JAC. AUG. THUANUM; qua de Satyræ origine & ratione Satyræ à JUVENALE scriptæ accuratissimè disputatur; atque una plurima Nostri loca sagacissimè excutiuntur.*

pag. 19.

Index quorundam CODD. MSS. item EDITIONUM Vulgatarum, nec non VARIANTIUM quarundam in Satyris Juvenalis LLECTIONUM.

pag. 37.

ISAACI CASAUBONI in *Persum Prolegomena.*

pag. 43.

De scriptis veterum emendandis Observationes Criticæ.

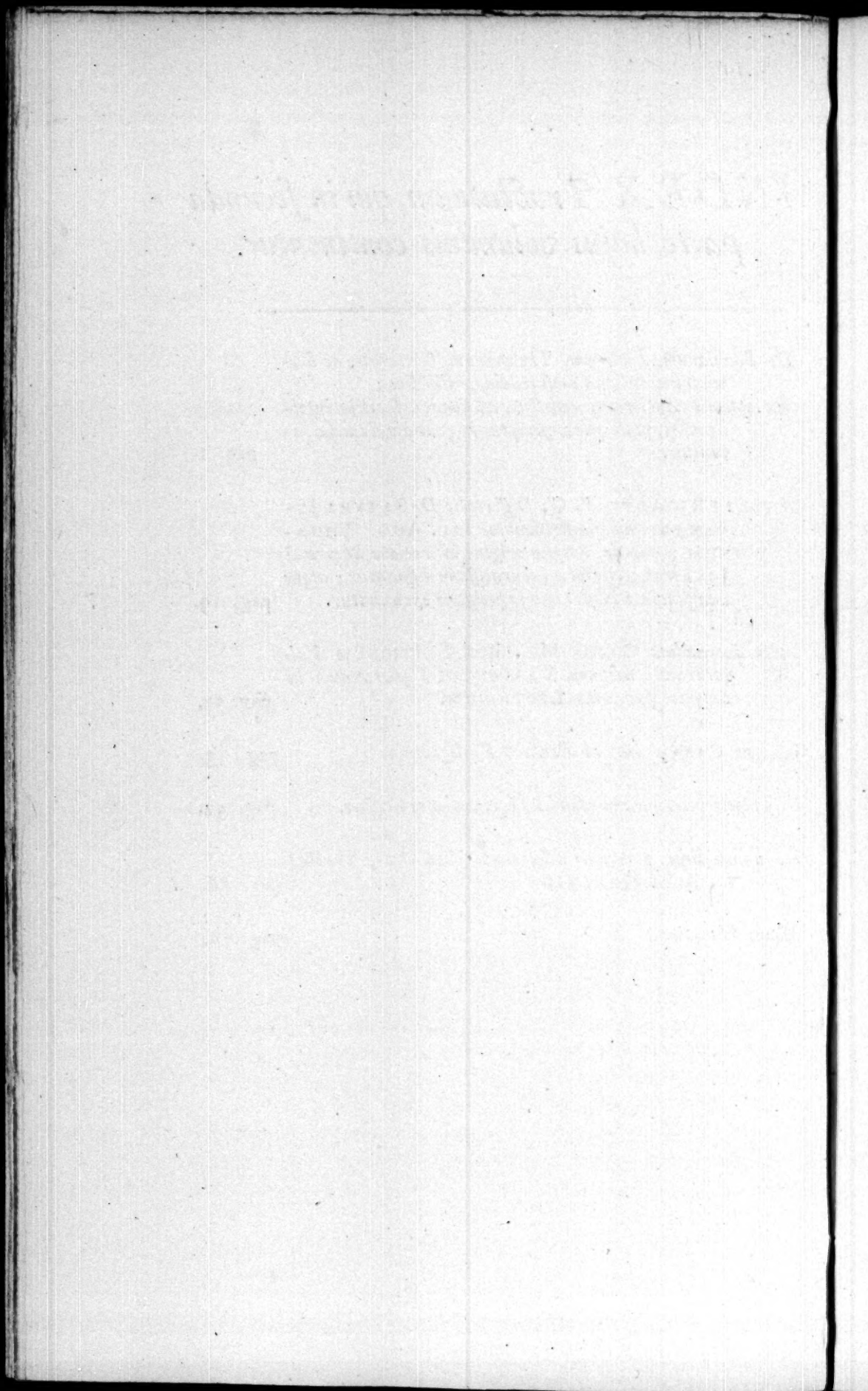
pag. 52.

De undeviginti generibus Metrorum HORATII, Tractatus ALDI MANUTII.

pag. 66.

Metra Horatiana.

pag. 78.

DE FABVLARVM, LVDORVM, THEATRORVM, SCENARVM, AC SCENICORVM ANTIQVA CONSVETVDINE, LIBELLVS ;

EX OPTIMIS AVCTORIBVS COLLECTVS, AD COMICOS FACILIVS INTELLIGENDOS, PRAECIPVE CONSCRIPTVS IN GRATIAM STVDIOSAE IYVENTVTIS.

NUNQUAM existimandum est cuiquam posthac familiarem Plautum aut Terentium futurum ; eorumque intimum artificium, orationis characterem, atque venustatem, aliaque id genus plura quenquam plane assecuturum, nisi Comicam omnem dignitatem, morem, et agendi consuetudinem, quae ab antiquis in Fabulis ac Ludis observari solebant, exacte teneat. Ita fiet, ut postea nihil praeter metrorum rationem, ac versuum mensuras desiderare possit : quas nimirum ex Terentiano, omnium Latinorum Grammaticorum cultissimo, et in hac re plurimum exercitato, desumere licebit. Hic itaque libet adolescentulis bonarum literarum studiosis breviter proponere : primum, unde nata sit Comoedia, quoque pacto ante Comoediarum usum antiqui Poetae luserint : deinde vero, quomodo Comoediae agi ac pronunciari solitae fuerint, ut quid *Ludi* sint, quid *Theatra*, *Scenae*, *Aetus*, *Personae*, et id genus caetera, facile intelligantur. Quod opus dum aggredimur, facilem atque attentum Lectorem esse cupimus, ut tandem intelligat, quid sit Fabula, Tragoedia, Comoedia vetus, Satyra, et nova Comoedia.

*Quid Fabula, Tragoedia, Satyra,
Comoedia vetus et nova.*

Fabulae generale nomen est, Tragoediam, Satyram, et Comoediam in se complectens. Estque Fabula narratio quaedam conficta, et demissiore plerumque stilo ac versibus conscripta ad oblectationem auditorum. Unde etiam *Poemata* inter Fabulas a nonnullis connumerantur : quapropter quibusdam visus est Homerus *Iliadem* instar Tragoediae, *Odysseam* ad imaginem Comoediae conscripsisse.

A

Tragoedia

Tragoedia autem Fabula est, qua antiqui reprehendebant, quod in rebus non solum privatis ac civilibus, sed maxime arduis et ad Principes attinentibus minus rectum videbatur. In ea scenici amurca, et olei faecibus (quas Graeci *τρύγας* vocant) perlinebant ora, ante usum personarum: unde Tragoediae nomen. Ejus grave argumentum fuit, petatum saepe ab historica fide: dictio severa, sublimis, saepe tumida: tranquilla prima, exitus funesti.

Post Tragoediam inventa *Comoedia*, quae *Vetus* dicta est: in qua (ut in Tragoedia quoque) simplex carmen fuit; quod carmen chorus circa aras fumantes nunc spatiatus, nunc revolvens gyros, cum tibicine concinebat: eratque primo una persona cantoribus substituta, quae respondens alternis choro, locupletabat variabatque rem musicam. Chorus autem in Tragoedia, aut *Comoedia Vetere*, dicebatur multitudo coaevorum juvenum, aut minorum in sacris, vel Scena, cantantium atque saltantium.

Fuit *Vetus Comoedia* Graecis *Archaea* dicta, quia esset de nobis parum cognitis vitiis: item etiam *Eteonymos*, quia inesset in ea velut historica fides verae narrationis, et nominatio omnium, de quibus scribebatur. Sed cum Poetae in Comoediis abuti licentius stilo, et passim laedere ex libidine coepissent plures bonos, lege lata, ne quisquam in alterum infame carmen scriberet, tacerunt.

*Satyr*a exinde fumsit exordium. Estque genus Fabulae, quae ex Satyris, quos illotos et petulantes Deos esse scimus, nomen sumfit. Fuit autem ejusmodi, ut in ea, quamvis duro et agresti joco, tamen vitia hominum, sine ullo proprii nominis titulo, carperentur, atque per scirpos, et aenigmata, magnae res describerentur. Id vero genus Fabulae multis obfuit Poetis, quum in suspicionem potentibus civibus venissent, quod illorum facta descripsissent in pejus, ac deformassent Fabulae genus stilo carminis.

Post exoletam Satyram inventum est a Poetis aliud Fabulae genus, quae *Comoedia nova* dicta est. Ea erat Fabula, continens imaginem civilium ac privatarum rerum: qua discebatur, quid esset in vita utile, quid evitandum. Unde ait Cicero, Comoediam esse imitationem vitae, speculum consuetudinis, imaginem veritatis.

Nomen habebat *Comoedia*, vel a Como, Deo comeffationis, vel ab eo quod primum Athenienses per vicos adhuc dispersi ex omnibus locis laeti alacresque conveniebant: ibique rudibus et incultis versibus potentiorum, aliorumque item hominum vitia nominatim perstringebant. Nomen autem compositum ἀπὸ τῆς κωμῆς εἶναι καὶ ἀδέν. In summa, Comoedia est Poema sub imitatione vitae ac similitudine compositum, in gestu et pronuntiatione consistens. In ea medio-

cres

eres fortunae hominum, parvi impetus, pericula quotidiana, turbulenta principia, laetique fuerunt exitus, et ficta argumenta. Caruit quoque choro nova Comoedia, contra quam Vetus, paulatimque personarum numero in quinque Actus processit: quod tunc quum ad cantores ab Actoribus transibat Fabula, consurgeret et abiret populus. In ea etiam personarum ornatus alius inventus est, pallia, focci, et id genus caetera.

Post novam Comoediam Latini multa Fabularum genera protulerunt, quae tamen Comoediae dicebantur. *Togatas* vocabant a scenicis indumentis, quae Romanam togam prae se ferebant, et ab argumentis Latinis; *Praetextatas* a dignitate et vestitu personarum, et Latina historia: *Atellanas* ab Atella Oscanum civitate, ubi inventae dicuntur: eae salibus conspersae erant, ac jocis compositae, in se non habentes nisi venustam elegantiam: quales sunt Plautinae: *Rhyntonicae* Comoediae dictae ab auctoris nomine: *Tabernariae*, ab humilitate argumenti et stili; *Palliatae* ab habitu et argumento Graeco. *Mimi*, ab inverecunda imitatione vilium rerum, et levium personarum. *Planipedia* quoque Comoedia dicta, ob humilitatem argumenti, ac vilitatem Actorum, qui non cothurno, aut focco utebantur in Scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo, quod non ea negotia contineat, quae personarum in turribus, aut in coenaculis habitantium sunt, sed in plano et humili loco.

Omnium autem Comoediarum scripta, quae Dramata Graeci vocabant, ex quatuor rebus omnino sumuntur: Nomine, Loco, Facto, Eventu. Nomine, ut Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, ut Andria, Leucadia, Brundisina. Facto, ut Eunuchus, Asinaria, Captivi. Eventu, ut Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Dividitur nova Comoedia in quatuor partes: *Prologum*, *Protasin*, *Epitasin*, *Catastrophem*.

Prologus est veluti praefatio quaedam Fabulae, in qua vel Poeta excusatur, vel Fabula commendatur.

Protasis est primus Actus Fabulae, in quo pars argumenti explicatur, pars reticetur, ad populi expectationem tenendam.

Epitasis incrementum est, processusque turbarum, et involutio argumenti, cujus elegantia connectitur.

Catastrophe est explicatio Fabulae, per quam eventus ejus explicatur, atque approbatur.

DE LUDORVM ANTIQVORVM GENERIBVS.

Verum ut omnis Comoediarum ratio facilius intelligatur, atque adeo ea, quae omnem Comoediarum actionem spectant: attendendum est primum, quando fierent, quo loco, et qua forma.

Hoc autem tum demum Lector intelliget, cum pernoverit, quid fuerint apud antiquos Ludi, Theatra, Actus, Scenae, et huiusmodi caetera.

Vetus itaque Comoedia, item etiam Tragoedia primum agi solebat a Graecis, in vicis et pratis mollibus, adscriptis et propositis praemiis, quibus ad scribendum Poetarum provocarentur ingenia : actoribus quoque munera offerebantur, caperque dono dabatur, ut libentius jucundo vocis flexu ad dulcedinum commentationes populum allicerent.

Agebantur Comoediae et Tragoediae apud vetustissimos in honorem Liberi Patris. In Italia primum actae sunt Compitalitiis ludicris, admisto pronunciationis modulo, quo, dum actus commutabantur, populus detineretur. *Compitalitii* autem ludi dicti, qui per compita fiebant ; scenaeque ductiles in plostris ob id antiquis excogitatae. Postea vero factum, ut ludis publicis, et in Theatro agerentur Novae Comoediae apud Romanos.

Ludos vocabant publica spectacula, quae tum in gratiam populi fieri solerent a senatu, et a Principibus instituti, vel ad favorem populi conciliandum (ut nonnullos Caesares fecisse legimus) vel ad animorum relaxationem et oblectationem. Multo magis ad religionem instituti sunt Ludi. Nam Diis post sacrificia etiam Ludos publicos consecrabant.

Ludi igitur, et *Ludicra*, quae etiam *Certamina* vocarunt Latini, Graeci *Agonas*, multorum generum fuerunt : neque vero uno tantum spectaculo in publicis ludis detinebatur populus. Erant autem Ludi *Gymnici* et *Athletici* : *Ludi Circenses* : *Ludi Gladiatorii* : et *Ludi Scenici*, de quibus nunc singulatim est paucis differendum, partim ex Budaeco, nostrae Galliae lumine, partim ex Vitruvio, Luciano, et aliis antiquis auctoribus.

Gymnici et *Athletici* ludi in Palaestris ac Gymnasiis fiebant apud Graecos, quae loca fuerunt exercendis et corporis et animi viribus accommodata. Nam etiam in iis Palaestris aut Gymnasiis exedrae fuerunt, in quibus Philosophi Graeci sedentes disputabant. Sed et *Palaestrae* appellatio omnem Athleticam artem et exercitationem complectitur, decentiamque : qua status, motus, flexusque corporis, atque omnes omnino habitus venustatem quandam leporemque prae se ferunt : quam qui non didicerant, ii *Apalaestoi* ab antiquis dicti sunt. Eam vero artem qui exercebant, aut qui in palaestra exercebantur, vel decertabant praemiis, *Palaestritae* vel *Palaestrici* dicti sunt : Gymnicos Graeci etiam vocarunt, quod nudi Athletae exercerentur. Caeterum in palaestra *Gymnasi* (inquit Plautus) cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu, saliendo se exercebant

cebant Athletae, Hujusmodi ludi in campo Martio apud Romanos fieri solebant.

Qui currebant in ludis Gymnicis, hoc est, cursu corpora exercebant, vel eo decertabant, Graecis *Dromi* appellantur, hoc est, cursores. Quorum alii *Stadiodromi* dicebantur, qui stadium percurrabant: alii *Diaulodromi*, a circumactu curriculi, id est, duplo curriculo, quod *Diaulon* vocabant: nam ii cursores quum ad metam pervenerant, flectentes, eo rursus recurrabant, unde cursum iniierant. Erant et *Dolichodromi*, qui sexies stadium curriculo obibant: nam *Dolichos* longissimus cursus dicebatur.

Lucta, Graecis *Pale*, vel in coeno, vel arena, vel pulvere fiebat; unde luctatores in Ludis Gymnicis, aut *Palaestra*, Graecis *Palaestrae* appellati. Ii luctaturi, *Ceromate*, id est, oleo cerato perfundebantur: unde qui eos ungebant, *Ceromatistae* dicti. Pulvere quoque post unctionem inspergebantur, ut corpora ceromate et sudore lubrica mutuas luctantium prehensiones admitterent: unde natum proverbium, *Citra pulveris tactum*, de iis, qui facile aliquid affecuti sunt, et citra sudorem, quod et *citra pulverem* dici potest. Eum pulverem Graeci *Aphen* dicebant. Inter luctatores quidam summis inter se manibus depugnabant, nullo complexu haerentes: eos *Acrochiristas* vocabant Graeci. Alii vicissim feriebant arrectaria concertatione, hoc est, arrecti, et pulvere obfiti, alter alterum impetebant procurso calcitratuque: calcibus enim, cubitis, unguibus, non modo pugnis utebantur, omni que impetendiprehendendique modo: *Pancratiastae* vocati, et *Pancration* hujusmodi certaminis genus, ex eo quod advocatis omnibus corporis viribus, omniumque nervorum contentione transigeretur.

Qui Disco se exercebant Athletae, *Discoboli* Graecis appellabantur, hoc est, Discum in sublime jaculantes. Erat autem Discus lapis rotundus ac pertusus, inquit Ammonius.

Pugilatus, quem Graeci *Pygmen* appellabant, caestibus exercebatur, quales a Virgilio lib. v. describuntur: in eo qui exercebantur, *Pugiles* Latinis, Graecis *Pyctae* dicti sunt: quod nomen ad gallinaeos pugnaces translatus est.

Saltationum in ludis Gymnicis multa genera fuerunt, quemadmodum docet Lucianus. Erat enim saltatio *Pyrricha*, a Pyrrho inventa, a qua *Pyrrhicharii* et *Pyrrhichistae* dicti: quae eadem saltatio *Enoplia*, id est, armata dicebatur: quod armati saltarent. Erat saltatio *Cordax* obscoena, et comica: et alia saltatio satyrica, quae *Sicinnis* dicebatur. Fuit item *Emmelia* saltatio, pacata et honesta. Qui vero saltus pernicitate contendebant in Gymnasiis, *Haltici* a Graecis dicebantur, qui autem *Halmate*, id est saltu certabant,

certabant, apud antiquos utebantur *Halteribus*: sic enim vocabant plumbeas pilas, massulasve, quibus utraque manu se librabant, ut certius affilirent. *Chironomia* quoque erat saltatio gesticulatrix, qualis est, quam Mauricam vocamus: unde *Chironomi* hujusmodi gesticulatores dicti.

Circenses Ludi certamina erant curulia, quae in circo fiebant: qui locus erat ovata specie constructus, undecunque spectaculis ornatus: e quibus innoxie Patres, Equitesque Romani prospectare solebant: cujusmodi quendam Flaminius Romae construxit: unde circum Flaminium legimus, et circum Maximum, a Caesare dictatore exstructum, cujus vestigia adhuc hodie visuntur Romae, juxta aedem D. Sebastiano sacram. Fuit autem longitudine stadiorum trium, latitudine unius, cum aedificiis jugerum quaternum ad sedem ducentorum sexaginta millium hominum. Erant in eo *Metae* depositae, duarum aut trium pyramidum formam referentes. In ejus summitate carceres erant, e quibus equi curribus juncti, ad cursum mittebantur, et quum ad summum devenissent, revolvebantur, donec ad priorem metam pervenirent. A curribus, hoc est, bigis, trigis, et quadrigis, Curules ludi dicti. Unde etiam dictos puto *Aediles Curules*, quod iis administrandis essent praefecti: erant enim omnium praestantissimi ludi. Nam in iis se exercebat, et magnis praemiis contendebat nobilissima Romanorum juvenus, aptiorque ad bellum reddebatur. Fiebant primum apud antiquos inter enses et flumina, ut ab utraque parte esset ignaviae praefens periculum.

Agitatores dicti sunt aurigae in curuli certamine et Ludis Circensibus, quorum factiones erant a tunicarum coloribus: ut alii dicerentur Ruffati, Albati, Prasini, Veneti; atque ita insistentes curribus juvenes, velocitate equorum, aut agitatorum arte trahebantur.

Erant et *Desultores*, qui duos equos absque ephippiis agentes, ex altero in alterum subinde mira pernecitate desiliebant: *Amphippos* Graeci vocant. Hinc *Desultoria levitas* in proverbium abiit: et equi desultorii dicti, ad id certamen accommodati.

Celetes et *Celetizontes*, equites erant in certamine curuli non bigis aut quadrigis utentes, sed equo uno insidentes: cujusmodi certamen hodie quoque nonnullis in locis celebratur.

Ludi Gladiatorii plerumque post scenicos fiebant. In iis decertabant gladiis, populumque celeri agitatione gladiatorum oblectabant. Gladiatorum autem genera, Retiarii, Secutores, Mirmillones, Hoptomachi, Thraces: quorum exempla apud auctores crebra sunt. Horum institutores ac magistri *Lanistae* vocabantur. Non enim ignari gladiatoriae artis prodibant in publicum spectaculum, ad

ad praemia consequenda. Itaque apud Lanistas prius exercebantur in *Vmbratilibus pugnis*, quas *Sciamachias* Graeci vocarunt: quod hujusmodi pugnae simulacra sub tecto fieri solita erant, non ut vera pugna, in sole et pulvere. Hujusmodi Lanistae sunt apud nos, qui gladiandi artem privatim profitentur; qui docent omnes numeros impeiendi, cedendique, vulnera inferendi, vitandique, aut ubi punctim, caesimve feriendum. *Ludi vero Scenici*, qui et *Agones Musici et Dionysiaci* dicebantur, quasi Libero Patri dicati, ad Comoediarum, Tragoediarum, aut Satyrarum recitationem pertinebant: item ad cantus et poemata: *Scena* ob id in Theatro composita atque exstructa ea ratione, quam mox describemus. Qui se in his ludis exercebant, *Scenici* etiam dicebantur, et *Dionysiaci* artifices. *Ludorum*, aut certaminum *Diis* consecratorum, quatuor erant apud Graecos genera. Erant enim *Nemea*, *Isthmia*, *Pythia*, et *Olympia*: quae omnium erant maxima spectacula. In his Ludis proponebantur victoribus magna praemia, quae qui custodiebant, ludisque praeerant, *βραβεύται* Graecis, Latinis *Designatores* appellabantur, quorum officium erat, multitudinem retinere, obambulare, et spectatores moderari virgarum terriculo. Unde *Mastigonomi*, et *Rhabduchi* etiam dicti, quod virgas gestarent, ut in officio continerent spectatores. Musicis quoque agonibus erant *Critae*, id est, iudices, a quibus *Critici*, id est, poematum iudices dicti sunt. *Ludorum*, qui *Diis* consecrabantur, apud Romanos quatuor erant species. Eos ludos Aediles curules munere publico quotannis curabant. *Megalenses*, sive magni ludi dicti, quod magnis *Diis* consecrati essent: quibus ludis quatuor actae sunt Terentii Comoediae: *Andria*, *Eunuchus*, *Heautontimorumenos*, *Hecyra*. *Funebres*, aut *Funerales* ludi, ad retinendum populum instituti sunt, dum pompa funeris, decreta in honorem patricii viri, plene ac publice instruebatur. His ludis acta est Comoedia Terentii *Adelphi*. *Plebei*, sive *Romani* ludi pro salute plebis edebantur: quibus Ludis acta est *Phormio*. *Apollinares* ludi, *Apollini* consecrati, aut in honorem *Apollinis* instituti.

De Theatris et Amphitheatris antiquis.

Quo melius et commodius spectarentur Comoediae, Tragoediae, aut Ludi, sive ii Gladiatorii, sive etiam Scenici, vel alterius generis essent, instituta sunt ab antiquis, quae *Theatra* vocabantur, a commode videndo ac prospiciendo sic appellata. Nam ante Theatrorum usum, scenae super *Plaustris* ductilibus exstruebantur, ac per compita ductae, populo praebebant oblectationem. Theatra autem erant aedificia, vel apparatus in populi gratiam instructi, ad hemicycli speciem, ad spectandos ludos: *Spectacula* Latine possumus dicere. Cum forum institutum fuerit, (utquit
Vitruvius)

Vitruvius) tum Deorum immortalium diebus festis, ludorum spectationibus, eligendus est locus Theatro quam saluberrimus. Fuerunt autem Theatra duorum generum: alia lignea et pluribus tabellationibus exstructa, qualia ludis publicis quotannis fiebant Romae, atque ea perennia non fuerunt: alia sumtuosa et nobilia, ex solidis rebus, id est, ex structura caementorum, lapide aut marmore constituta, quale est quod construxit M. Scaurus in aedilitate sua, item etiam Pompeius, et alii permulti. Ita autem compositum fuit antiquis Theatrum, ut eo conveniens, et commodè sedens turba, e longinquo facile spectare posset, concavo aequalique parietum circumjectu, ut vel leni sono dicta verba, ad alterum theatri caput facilius ferrentur. Postea vero excogitatum est Theatrum in rotundam formam exstructum, alio multo excellentius atque capacius, magisque sumtuosum: quod quia veluti ex duobus constaret theatris, rotundamque figuram, non jam amplius hemicyclum referret, ob id *Amphitheatrum* dictum est, quale est, quod hodie Romae videtur, aliquando ab Antonio Pio aedificatum, et a Gothis devastatum (*Collisfaeum* vulgus vocat) quod potissimum ad alia spectacula vulgo proponenda factum atque inventum fuit: nam ad scenicos ludos prospiciendos, magis idoneum erat Theatrum: ob quos praecipue inventum fuisse credibile est. Unde facile conjecerim, Terentium, quo tempore primum proposuit suam *Hecyram*, egisse in *Amphitheatro*: Scena per medium ipsius exstructa, et ad unum tantum hemicyclum spectante: nam ab utroque Amphitheatri semicirculo spectari non poterant Comoediae: quo factum, ut dum in aliud latus vacuum, alia spectacula confestim proponerentur, veluti pugiles, funambuli, et hujusmodi caetera: populus ante absolutam Comoediam illuc concurrerit, ad loca commodiora occupanda, quemadmodum ipse Poeta conqueritur, neque propter strepitum, et mulierum de loco pugnantium clamorem, absolvi potuerit. Quod ne accideret in publicis Ludis, existimo potissimum movisse Caium Curionem, qui bello civili in Caesarianis partibus obiit, ut *Theatra duo lignea*, eaque amplissima excogitaret, in quibus etiam duae essent scenae, propter spectatorum commoditatem. Erant autem (quod mirum fuit) cardinum singulorum versatili suspensa libramento, inquit Plinius, e quibus utriusque antemeridiano ludorum spectaculo edito inter se averfis (ne invicem obstreperent scenae) et repente circumactis, ut contra starent; postremo iam die descendantibus tabulis, et omnibus inter se coeuntibus, faciebat Amphitheatrum, et gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis auctoratum populum Romanum circumferens. Itaque vides, quemadmodum Scenici Ludi dum agerentur, averfis theatris agebantur, ne turba fieret: dum
autem

autem proponebantur, aut producebantur gladiatores, in Amphitheatri reducebantur formam, et in unum duo theatra coibant. Sed et novissimo die (ait idem) divisit duabus per medium scenis, Athletas edidit Curio, raptisque repente e contrario pulpitis, eodem die, victores e gladiatoribus suis produxit. Vides quemadmodum *Pulpitum* etiam auferebatur, dum gladiatores prodirent; nam ipsam aream occupabat: hoc autem factum fuit, fessis turbatisque volubiliū theatrorum cardinibus. Nam ante non erat opus eximere pulpitum, cum contra starent scenae, et locum praeberent circumactis theatris in amphitheatri formam, post ludos scenicos absolutos.

Theatri conformatio; ejusque partes.

Sed quo tandem artificio, quave industria aedificatum fuerit apud antiquos Theatrum prospiciendis scenicis ludis idoneum, paucis hic vobis proponere libet, ne quid earum rerum praetermisisse videamur, quae ad hunc sermonem pertinere judicentur. Quod tamen non ita accipiendum erit, quasi ad unguem expressum, sed partim conjectura et ratione natum, partim ex iis descriptum, quae tum in antiquis ruinis aliquando vidimus, tum etiam ex auctoribus, qui de hac re scripserunt, comprehendimus. Itaque primum intelligendum est (quemadmodum paulo ante docebamus) Theatrum fuisse in semicirculi figuram compositum, atque ita conformatum, ut aequae gestus prospicerent, ac voces audirent (sine tumultu tamen) qui ad latera et in summis sederent gradibus, atque ii, qui in imis juxta Scenam. *Caveam* vocare videtur Plinius locum in Theatro, gradibus ac sedibus constructum atque compositum, in quo sederet populus. *Cavea* ipsa (inquit de Theatro Scauri) cepit hominum octoginta millia: cum Pompeii Theatri (sic enim legendum est: nam nunquam Pompeius Amphitheatrum edidit) toties multiplicata urbe, tantoque majore populo, sufficiat large quadraginta millia sedere. Nisi mavis *Caveam* accipere pro tota Theatri capacitate, ut etiam Scenam ipsam comprehendas, quod tamen minus probaverim. *Gradus* autem dicebantur in ipsa leniter pendente theatri forma, sedes lapideae, in hemicyclum etiam exstructae, e quibus commodè prospiciebat populus. Super his *Gradibus* (quos non amplius quindecim esse conjecimus) sedebant spectatores, et ad eos undecunque commeabant, nullo inter conscendendum alteri noxam afferente. Illuc autem per *Cuneos* accedebant, qui tum in ima Theatri cavea, tum etiam supra ipsam, adeo ingeniose conformati erant, ut ab iis per alios scalares gradus ad quemlibet gradum spectatorium facilis pateret adscensus. *Cunei* spectaculorum (inquit Vitruvius) in Theatro ita dividantur, uti anguli trigonorum,

qui currunt circum curvaturam circinationis, dirigant ascensus, scalasque inter Cuneos ad primam praecinctionem. Supra autem alternis itineribus superiores Cunei medii dirigantur. Cunei in imo dirigentes scalaria, erant numero septem. Gradus spectaculorum, uti subsellia composita, erant non minus alti palmo pede, non plus pede et digitis sex, latitudines eorum non plus pedes duos semis, non minus pedes duos constituebantur, ut per id spatium latius, seu per ambulacrum quoddam, nullo negotio, huc atque illuc, ad vacuas sedes deerraret populus, absque eorum incommodo, qui jam consedisent. Post tres quoque singulos gradus, qui quartus in ordinem succedebat, duplo latior erat caeteris, ad levio-rem Theatri proclivitatem, et ut singulis ordinibus singuli tres gradus relinquerentur. Ac ne petulanti aut insolenti populo propter sedes quantumvis accessu faciles, praeberetur rixae causa, cautum erat ne quilibet in quibuscumque sederent gradibus: sed in tribus primis, qui proximi essent Scenae pulpito, amplissimae et extremae dignitatis viri, in sequentibus consulares, in aliis patricii, ac deinceps plebei in reliquis gradibus federent. Itaque veteres Architecti, naturae vestigia persecuti, indagationibus vocis scandentes theatrorum perfecerunt gradationes, et quaesiverunt (inquit Vitruvius) per canonicam Mathematicorum, et Musicam rationem, ut quaecumque vox in Scena esset, clarior et suavior ad spectatorum perveniret aures, ac ne vox impediret, ita compositi erant gradus, ut linea quum ad imum gradum et ad summum extenta esset, omnia cacumina graduum angulosque tangeret. Atque ut vox Actorum suavior et delicatior spectatoribus videretur, antiqui Graecorum artifices, inter sedes theatri *Cellas* constituerunt ratione Musica, in quibus *Vasa aenea*, pro ratione magnitudinis theatri facta collocabantur, quae ita fabricata erant, ut quum tangerentur a voce, sonitum facerent inter se. Eoque artificio collocata fuerunt, ut nullum parietem tangerent, circaque haberent locum vacuum, et summo capite spatium, ponebanturque et suspensa cernebantur ore declivi, ut in iis vox actorum ingressa, harmoniam efficeret, et gratiam quandam afferret spectatoribus, utque intellectu facilius esset. Tale quiddam audio adhuc hodie existare in quibusdam templis antiquis, quae nunc quoque supersunt integra, apud nostrae tempestatis Graecos. In quorum fornice inferiore, atque superiore varia sunt foramina hinc inde conspersa, ac sibi veluti ex diametro ab uno ad aliud latus correspondentia, in quibus vasa aenea impacta sunt, quorum os (quod angustius est, quam ipse venter) tantum exterius patet, non etiam prominet. In ea vasa, vox in templo canentium inclusa, incredibilem efficit harmoniam, sonosque distinctissimos, et admodum gratos, atque auditu faciles.

Sed

Sed in theatris vasa resupina suspendebantur. Tale quid autem Romae factum fuisse suis temporibus negat Vitruvius, sed in Italiae regionibus et in pluribus Graecorum civitatibus. Unde Lucius Mummius diruto Corinthiorum theatro ejus aenea vasa Romam deportavit. Multi etiam architecti, qui in oppidis non magnis theatra construxerunt, propter aeris inopiam, *fistilibus doliis* ita sonantibus electis, hac ratiocinatione compositis, usi sint. Quapropter Plinius ait, in theatris vocem optime currere in doliis inanibus. In ligneis autem theatris (ait Vitruvius) quae Romae passim fiebant, non erat vasis aeneis opus, cum tabulationes haberent complures, quas sonare necesse erat. *Aditus* permulti et spatiosi dispositi erant circa theatrum, nec conjuncti superiores inferioribus, sed ex omnibus locis perpetui et directi, sine inversuris: uti quum populus dimittebatur e spectaculis, non comprimeretur, sed haberet ex omnibus locis exitus separatos sine impeditione. Reliquum theatri artificium a gradu omnium superiore in altitudinem trium contignationum exporrectum erat, etiam in hemicyclum: atque ita exaedificatum, ut porticus efficeret, undecunque patentes, et columnis hinc et inde ornatiores factas, in quas populus se reciperet, si quando propter imbres, aut coeli tempestatem minus commodam, ludi interpellarentur. Eam theatri partem *Praeaectiones* videtur appellare Vitruvius: Plinius, *Parietem circumjectum*. Sed inferiores et imi theatri porticus duplices erant, mediaque spatia sub divo inter porticus, viridibus adornabantur, quod (inquit Vitruvius) *Hypaethrae ambulationes* haberent magnam salubritatem. Replebantur quoque, auctore Plinio, flore croci sylvestris, propter oculorum oblectationem, ut puto, magis quam ad odorem conciliandum. Quin etiam ne solis ardor aut etiam conspectus populum ab officio deturbaret: utque salubrius spectatores conspicerent (nam porticus propter imbres tantum aedificatae fuerunt) excogitata sunt *Vela* toto *Theatro*, atque adeo ipsi theatri caveae supertensa, quae spectatoribus umbram facerent: quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in Theatro duxisse traditur Lentulus Spinther, Apollinaribus ludis: mox (ait Plinius) Caesar Dictator, totum forum Romanum intexit. Nero Caesar velis, rudentibus superstratis et colore coeli stellati amphitheatrum contextit, ut solem defenderent. Ima theatri sedes vel potius id spatium quod ab ima sede theatri interjacebat pulpito, *Orchestra* dicebatur, quasi saltatorum, quod illic apud Graecos et apud Latinos antiquiores, saltantes histriones populo oblectationem afferrent, interea dum actus commutarentur. In eam etiam Thymelici, hoc est, Citharistae, Citharoedi, Tibicines suas praestabant actiones ipsis Graecis,

atque id spatium comprehendebat apud antiquos, quod ceu centrum theatri ab imo gradu ad pulpitum usque scenae vacuum relinquebatur. In theatrorum Orchestris (inquit Plinius) scobe aut arena superjecta vox devoratur, et in rudi parietum circumjectu: quapropter existimo probe emundatum fuisse, si quando pugilum ludis arena conspersa videretur. Novissime autem apud Romanos Orchestra Senatoribus dicata fuit, in qua honorificentiorum erant loca designata, propter commoditatem: ut inde, non solum verba et gestus, sed etiam pedum motiones, et vel minima quaeque conspicerent: proximus enim hic gradus erat pulpito scenae, de cuius compositione mox dicendum est.

Positio, et Constructio Scenae in Theatro.

Ante Theatrum, ceu frons quaedam ipsius, scena opposita fuit, pro re nata et agenda Comoedia aut Tragoedia exstructa: uno aut altero tantum die usui futura: nisi fortasse ligneus apparatus in aliquot dies proferretur. Nam de scenis sumtuosis, et praeter consuetudinem supra modum luxuriantibus hic non intelligimus. In hunc autem modum disposita erat, quantum ego conjectura assequi possum. *Scena* binis pluribusque contignationibus aut contabulationibus, si mavis, exstructa fuit: circa quas singula ambulatoria, aut porticus columnis pluribus distinctae videbantur. Atque ea frons scenae appellata fuit. In cujuslibet contignationis frontispicio, quod theatrum respiciebat, portae ingeniosissime depictae et exitus varii fuerunt, in quibus praesertim superiorum contignationum, Mimi, Mirmillones, et caeteri Ludii varios gestus ac gestulationes edebant, unde *Scenici* proprie dicti. *Chorus* etiam, mea sententia, in iis superioribus contignationibus referebatur, dum agerentur Tragoediae, nisi mavis, post scenam in loco destinato fuisse chorum, et cantores ac tibicines, qui locus *Odeum*, ut puto, ob id vocabatur a cantibus. Sed in iis quoque locis fiebant et nebularum icones, et Deorum descensus, et caetera id genus, ad magnas et sumtuosas Comoedias apta. Existimo tamen in humili Comoedia non fuisse tantum apparatus. Ima scenae contignatio prominentiores exerebat columnas, veluti porticus quasdam latiores sub quibus casulae et rustica domicilia in novis Comoediis, variis scenae locis constructa erant, urbes quoque, et loca remotissima referebantur in Tragoediis: e quibus prodibant actores, et illuc quoque se referebant ad tempus. In eadem scenae parte excitatum fuit, quod *Podium* appellabant (etsi Podium in columnis id significare soleat, quod vocant *Pedaste*) circa secundae porticus medium prominebat, ne noceret actoribus. Breve quoque fuit, et paucorum capax, idque fere videbatur referre, quod in aedificiis nobilioribus circa secundam praecipue contignationem prominere vid-

videmus ad fenestras, *Perronem* vulgus vocat. post Pulpitum ex-
ertum videbatur. Opertum erat tentorio quodam insigni, et quod
ipsum undecunque ambiret, ut in eo secretius et magis abdite
spectarent Principes, qui nonnunquam illuc se conferebant. Nam
e Podio ludos ac Comoedias spectasse Neronem scribit Tranquillus.
Dictum ajunt, quod in eo spectatores aut etiam tibicines pedibus
innixi essent, non federent: vel quod in eo nonnunquam pedibus
gesticularentur histriones in actuum commutatione. *Pulpitum* in
Scena, (Graeci λόγιον vocabant,) locus erat, in quem prodibant
actores e casulis aut domunculis suis scenicis, ad recitandum, no-
stri vocant *Eschaffault*. Fuit exactissime situm ante frontem scenae,
et loco ipsius medio, qui theatri centro responderet, semper ligne-
um fuit, atque exemtile, etiam si scena structili materia constructa
fuisset. Eximebaturque in Athletarum et gladiatorum spectacu-
lis, scena nihilominus integra manente. Paulo altius videbatur
ima scenae porticu, in qua actorum domos constitutas esse diceba-
mus: ad idem leniter adscendebant actores pronunciaturi: haud
aeque longum fuit atque ipsa scena, altum tantum erat pedes quin-
que, ut qui in Orchestra federent, facilius pedum motiones et sin-
gulos agentium gestus perciperent. Id spatium quod utrinque
a Pulpito ad extremam Scenam vacuum relinquebatur, Graeci
vocabant *Proscenium*, ne quis existimet fuisse scenae latera. *Peri-
acta* vocarunt Graeci in scenis suis Turres, aut Machinas, trigonas
habentes, vel triangulares, miro artificio constructas, in uno atque
altero scenae latere positas, variis coloribus secundum angulos dis-
tinctas, versatiles: ut inter spectandum, dum animi ad histriones
paulo attentiores essent, paulatim revolverentur, et modo rubrae,
modo virides, aut alterius coloris apparerent: quae res non par-
vam oblectationem spectantibus afferebat. Hae, quum Fabularum
mutationes erant futurae, seu Deorum adventus cum tonitribus
repentinis, versabantur, mutabantque speciem ornationis in frontes.
Ex iis projectitios ignes vibrabant, in iis fingeant tonitrua, plu-
vias, et quicquid in Tragoedia admiratione dignum fuit: sed hoc
maxime in honorifico et sumtuoso Comoediarum aut Tragoediarum
genere. Secundum περίκτα, nempe ad Scenae latera, itinera et *Ver-
surae* procurrentes erant, quarum una efficiebat. ut actores a foro,
altera, ut peregre prodire, aut illuc regredi viderentur. In me-
dia Scena *Valvae regiae* conformatae erant, circa quas utrinque
fuerunt composita *Hospitalia* quae vocat Vitruvius, e quibus acto-
res prodisse puto. Omnium Scenarum, quas Romani in Theatro
unquam construxerunt, longe nobilissima fuit ea, quam *M. Scau-
rus* in aedilitate sua construxit. Eam triplicem fuisse refert Pli-
nius, altitudine cccxlx columnarum, *Ima* pars Scenae marmoreos
habuit

habuit parietes, non facile dixerim sectos an solidis glebis politos. *Media* fuit e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriae. Summae tabulis inauratis columnae, imae duodequadragenum pedum. Signa cerea inter columnas fuerunt, tria millia numero. Sed et reliquus apparatus tantus Attalica veste, tabulis pictis, caeteroque choragio fuit, ut in Tusculanam villam reportatis quae superfluebant quotidiani usus deliciis, incensa villa ab iratis servis concremaretur ad sestertium millies. *Scenarum* autem (ait Vitruvius) genera sunt tria, unum quod dicitur *Tragicum*, atque id omnium sumtuosissimum fuit: alterum *Comicum*: tertium *Satyricum*. Horum autem ornatus sunt inter se dissimiles, disparique ratione: *Tragicae* enim deformantur columnis, fastigiis et signis, reliquisque regalibus rebus. *Comicae* autem aedificiorum privatorum et menianorum habent speciem, prospectusque fenestris dispositos, ad imitationem Communium aedificiorum. *Satyricae* vero ornantur arboribus, speluncis, montibus, reliquisque agrestibus rebus, in topiarii operis speciem deformatis. Post Scenam *Porticus* erant constructae, quo quum imbres repentini ludos interpellaverant, actores se recipiebant ex Pulpito, aut in quibus vestium commutationes, et personarum indumenta adservabantur. Ipsam autem personarum repraesentationem in Scena, atque adeo compositionem Comoediae, Graeci *Drama* vocarunt. Sed et Scenam vocant *Comici*, quicquid duae aut tres personae sermonis integri et absoluti colloquuntur, illicque finit Scena, ubi aut aliqua persona introgreditur, aut alia ad forum, aut alibi ad vicinam currit. *Actus* autem plures scenas comprehendebat. Estque in Comoedia pars quodammodo absoluta et integra, nondum tamen rem omnem finiens: sed ita dimidiatam relinquens, ut respirent spectatores, et facilius commutetur, quicquid in reliquis Comoediae partibus superest: id autem *Actus commutare* dicebant. Interea Mimi disticha et diverbia referebant, recitabanturque nescio quae jucunda, quae populum alia oblectatione afficerent. In Comoedia vero plures erant huiusmodi *Actus*, secundum rei gravitatem, aut rationem. Comoediarum autem recitatio in Scena, *Actio* dicebatur: unde etiam qui agebant et Fabulas pronunciabant, *Actores* dicti. *Actio* quoque ad orationis pronuntiationem transfertur; ut etiam ipsa oratio Rhetoris vel scripta vel pronuntiata *Actio* dicatur.

Scenicorum Actorum diversitas.

In Scenam non solum Comoediarum aut Tragoediarum *Actores* (qui Tragoedi et Comoedi dicebantur) prodibant in spectaculum, sed etiam Mimi, Pantomimi, Archimimi, Ethologi, Ethopoei: omnes uno nomine *Hypocritae* (id est, alienae personae simulatores) dicti:

dicti: et eorum actio, *Hypocrisis*, id est, alienae personae simulatio, Latinis *Histriones*, *Ludionesque*, aut etiam *Ludii* dicuntur. *Mimi* imitatores sunt gestuum, vocum, aut gressuum alicujus personae inter alias: cujus ridicula sit vox, aut aliud quidpiam. *Pantomimi* omnium personarum imitatores sunt effectoresque: ut et mulieres, et senes, et juvenes, ac cujuscumque aetatis personas con-
fingant; etiam ita ex gestibus describunt, ut id quod agunt videre videare. Hujusmodi sunt quos Itali *Buffones* vulgo vocant. *Archimimi* principes sunt histrionum, hoc est, inter histriones solertissimi et excellentissimi. *Ethologi* mimi, aut *Ethopoei*, morum sunt effectores, affectuumque cujuscumque personae quam sustinent, aut quam agunt et referunt in Scena, unde *Ethopoeia*, morum alienorum imitatio: et *Ethici* pictores ac statuarii dicti, qui suas imagines ita depingunt, aut caelant, ut sensibus expressis propemodum spirent. *Thymelici* inter scenicos actores sunt, hoc est, Citharoedi, Citharistae, Lyristae, Tibicines. *Citharoedi*, qui et fidicines dicuntur, citharae accinebant. *Citharistae*, citharam tantum pulsabant, non autem accinebant. Hujusmodi Thymelici per orchestram praestabant actiones suas. *Ludii* sive *Ludiones* (ut jam dictum est) ii erant qui Comoediam recitabant. In ea enim recitanda mirum fuit artificium. Nam cantica temperabantur modis, non a Poeta, sed a perito artis musicae factis: neque enim omnia iisdem modis in uno cantico agebantur, sed saepe mutatis: ut significant, qui tres numeros in Comoediis ponunt, qui tres continent *Modos* cantici illius. Qui hujusmodi modos faciebant, nomen in principio Fabulae et Scriptoris, et Actoris superponebant. Hujusmodi adeo carmina ad tibias fiebant, ut his auditis, multi ex populo ante discerent, quam Fabulam acturi scenici essent, quam omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronunciaretur. Agebatur autem *Tibiis* paribus, aut imparibus; et dextris, aut sinistris. *Dextrae* autem tibiae sua gravitate seriam Comoediae dictionem pronunciabant. *Sinistrae* et *Serranae* acuminis lenitate jocos in Comoedia ostendebant. Ubi autem dextra, et sinistra acta Fabula inscribebatur, mistim joci et gravitates denunciabantur. *Mimi* aut *Ludii*, dum agebant, assumebant capiti personas, hoc est, confectas variarum personarum facies: vel reticulo denso facies obvelabant, ne agnoscerentur. Ita etiam instituti erant hujusmodi Histriones, aut Mimi, ut et corporis motus decentes facerent: denique etiam cantus ac prolationes secundum modos edocti erant, quae mirum in modum populum afficiebant. Hi simul coacti in quoque genere, aut cantantes, aut saltantes appellabantur *Chorus*: divisi in duas partes, *Semichoria*. In actione autem Comoediae, eorum aliqui primas partes, alii secundas tenere dicebantur, pro variis actuum rationibus: eorum enim alii
Pro-

Prologum dicebant, alii in nuncios, exploratores, custodes, servos, heroas, deos, senes, amatores, meretrices dividebantur, personasque in orchestra assumebant, pro sua actione ac ludo.

Apparatus Scenae in Vicis et Theatris.

Apparabatur Scena apud antiquos Graecos in agris, verno tempore, cum aedificiis et habitationibus triplicibus, instructis culminibus, peripetasmatis, tapetibus, linteisque candidis. Additae postea sonantes pelves, ignesque manibus excussi: cavernae quoque subterraneae ac putei confingebantur: figuris maris, tartari, fulminum, tonitruum, noctis, coeli, dici, regiarum, praetoriorum, ingentes aulae, fornices ad viarum similitudinem. Apud Romanos *Aulaeae* in Scena primum sternebantur quum primum pictus ille ornatus ex Attalica regia Romam perlatus fuit, velabaturque ipsa Scena *Sipariis*, quae posterior aetas pro auleis sumsit, ut etiam siparia humi sterneret. Erat praeterea velum minutum quod populo obsistebat in Scena, dum actus commutabantur. In *Vicis* si fiebat Scena, arboribus in se cubantibus ac reflexis componebatur: quasi concamerata quaedam densatio, ut subterpositos tegere posset, unde ab inumbratione dicta. In *Theatro* autem (ut jam dictum est) fiebat Scena, camerato contextu, binis pluribusque contignationibus instructa. Picta erat undique, suas domunculas habuit, in quas pro ratione actuum alternatim se conferebant actores. Duas Aras utrinque habebat: dextram Liberi Patris; sinistram ejus Dei, in cuius honorem ludi fiebant. Unde illud: *Ex ara hinc sume verbenas*. Atque is demum erat scenae apparatus in Theatro.

De Histrionibus et Mimis scenicis.

Omnis Tragoediarum ac Comoediarum gratia, et Scenae decus, in *Histrionibus* consistebat. *Histriones* enim et *Mimi* in Scena Comoedias recensebant secundum suos modos et cantica. Nam cantica, ut paulo ante docebamus, temperabantur modis, non a Poeta, sed a perito Artis Musicae factis, mutabanturque modi in uno cantico. Fiebant hujusmodi carmina ad tibias: ut his auditis, multi ex populo ante discerent, quam Fabulam acturi essent scenici. Unde illud est Ciceronis: *Non intelligo* (inquit) *quid metuat, quum tam bonos septenarios fundat ad tibiam*. *Tibicines* appellabantur qui hujusmodi cantica ad tibiam fundebant, antequam ageretur Comoedia, vel inter ipsos actus. Unde illud Plauti: *Tibicen vos interea hic delectabit*. Ludiones autem et histriones ad tibicinis modos saltabant, et nonnihil etiam diverbiorum pronunciabant. Unde Livius: *Ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, aut indecoros motus more Tusco dabant*. Proprium enim ludiorum ac morionum erat motus decoros, ac gestus omnino decentes ostendere. Tibicinum autem erat decorum, mo-
dos,

dos, hoc est, mensuras in cantu observare, remissosque aut acutos, aut etiam graves facere pro arbitrio. In *Tragoedia* et *Satyræ* sexdecim numero interveniebant *Moriones* et *Histriones*; in *Comœdia* etiam quatuor et viginti. Qui simul coacti in quolibet horum genere, unamque rem agentes, ut jam dictum est, *Chorus* vocabantur: divisi in duas partes, *Semichoria*: ubi autem gestus et cantus absolverant suos, tum in partes plures dividebantur: ut alii essent qui senes, alii qui amatores, mulierculas, servos luderent, personisque ac vestium varietate induerentur, quemadmodum res exhibebat, ac moris erat apud eos.

Amictus et Personae Histrionum scenicarum.

Personati *Histriones* agebant Comoediam, neque agnoscebantur. Sed ita compositae ac conflatae erant personae, ut referrent id ipsum quod a mimo agebatur; liceretque sub ipsis vocem ejus audire liberam. Nam quod nonnulli dicunt, Histriones tantum gestibus Comoediam egisse, non etiam viva prolatione, id minus mihi probandum esse videtur. Vestiebantur quoque Histriones pro ratione eorum, quos referebant, hoc est, vel servorum, vel senum, vel alterius personae diversis modis. *Senibus* Comici candidus vestitus dabatur, qui etiam antiquissimus fuisse memoratur. *Adolescentes* discolori veste contegebantur. *Servi* Comici amictu vestiebantur exiguo, paupertatis antiquae gratia, vel quo expeditius agerent. *Parasiti* cum intortis palliis prodibant. *Milites* chlamyde purpurea utebantur. *Puellae* habitus erat peregrinus. *Leno* pallio varii coloris vestiebatur. *Meretricibus* dabantur *symmata*, hoc est, vestes expansae, et quae longius trahebantur: erant quoque plerumque lutei coloris, ob avaritiam. *Symmata* etiam, seu pulla gestabant luctuosa funeralibus, quae incuriam sui per negligentiam significabant. Sed si quando variandum in Comoediis erat, vestitusque commutandus pro affectibus, quos ex Comoediae actibus significabant, laetis vestitus dabatur candidus: aerumnosis obsoletus: diviti quoque purpureus: pauperi phoenicius. Tragici aut Tragoedi actores calceamentorum genere a Comoedis variabant, eoque discernebantur. Utebantur enim Tragici in Theatro *Cothurnis*, quod tale genus erat calceamenti, ut dextro laevoque pedi conveniret: caeterum altum et prominens, actoresque proceriores efficiens ac referens: varii coloris, et honestum atque elegans: usque ad suram plerumque devinctum, more Punico. Comici actores, aut Comoedi in scenis foccis utebantur: quod calceamenti genus optime sub pallio conveniebat. Quemadmodum enim pauperum ac rusticorum vestimentum fuit Pallium, ita etiam *Soccus* altum fuit calceamentum rusticis proprium, propter imbres et luctum

tum, atque hybernas pruinas. Eo calceamenti genere utebantur tam viri quam mulieres. Quintilianus : *Comoedia in cothurnos non assurgit : nec contra Tragoedia socco ingreditur.* Tragoedia enim, quum grave et magnum argumentum, magnasque et ingentes personas prae se ferret, cothurnis uti debuit. Comoediam autem, quum esset humilis, et rusticos proponeret in Scena, palliis et soccis commodius erat ornari. Quod praeterea de his rebus dici posse quispiam judicabit, id in aliud tempus expectet necesse est : non enim hic omnia simul discutere nobis licuit, tum propter rei difficultatem, tum vero quia per negotia minus fuit commodum.

NICOLAI RIGALTII, V. CL. Differtatio

DE SATYRA JUVENALIS ad illustrissimum

JAC. AUG. THUANUM ; qua de Satyræ origine
& ratione Satyræ à *Juvenale* scriptæ accuratissime disputatur ; atque una plurima Nostri] loca sagacissime excutiuntur.

HORATHII Persique satiras Isaacus Casaubonus & Daniel Heinsius certatim laudibus extulere, ac Persium ille suum tantopere adornavit, ut nihil Horatio, nihil Juvenali præter indignationem reliquisse videatur ; hic vero Horatium curiose considerando tam admirabilem esse docuit, ut plerisque jam in Persio nimia Stoici supercilii morositas jure displiceat. Juvenalis ingenium ambo quidem certe laudaverunt, sic tamen ut in eo sæpe acerbiorum increpandi libidinem, sæpe etiam rhetoricæ arrogantiae quasi lasciviam, ac denique declamationem potius quam satiram esse pronunciant. Quod judicium, præstantissime Thuane, cum sit virorum, multiplicitate doctrina, sicut optime nosti, excellentium, magnæ semper auctoritatis apud omnes fore non dubito. neque fas esse crederem de Juvenalis satira sententiam ab eorum opinione vel minimum discedentem aperire, nisi me id cum eorum pace ac venia facturum intelligerem, disceptatione more majorum, honesto scilicet ac verecundo, non canino isto, qui tam multos hodie rabidos agit, instituta : præsertimque apud te, quem illi ipsi litteratæ sapientiæ procures summum sibi suæ causæ judicem dari ambitiosissime postulassent. Itaque hoc primum ex Quintiliani doctrina verissimum esse pertendo, satiram totam esse Romanorum, ejusque originem ab Satyrica Græcorum poesi nullatenus repetendam. Id autem vel maxime probari mihi videtur, quod nomen ipsum Satiræ sive Saturæ sit pura puta Latina vox a vetustissimis auctoribus pro farcimine primitus usurpata ; unde & multorum ac diversorum capitum leges, & complures diversi generis historias appellavere Satiras : sed ante hæc omnia ab eadem farciminis significatione jocularia primum dejectandæ plebi Romanæ, mox dictoria quædam carpendis ac describendis moribus composita Satiras vocitabant, easque, ut ait Livius, impletas modis descripto ad tibicinem cantu motuque congruenti

enti peragebant. Et hæc jocandi forma nullo certi alicujus argumenti sine continebatur; sed erat varia morum farragine conferta & quasi satura: cujusmodi scriptiunculas apud nos etiamnum variis opprobriis inferciunt vernaculi artifices, quos vulgo factores nuncupamus. Paulatim vero excitatis ingeniis vaga & proterva satirarum dicacitas ad fabularum argumenta transferri cœpit, quarum auctorem Livius Andronicum sibi cognominem laudat, eumque ab satiris ait ausum esse primum argumento fabulam serere: unde manifestissimum fit, scripta sua veteres, quibus non erat propositum alicujus argumenti tractatione suscepta differere, sed potius varia carptim notare ac reprehendere, ab ea congerie & saturitate inscripsisse satiras. Qui deinceps titulus ab iis fere qui pravos seculi sui mores descripserunt est frequentatus, ut quod hominum scelera a poetis velut invitis inter indignationes & suspiria expresserant, non peculiari, sed communi & fortuita appellatione censeretur; essetque quod ait Ælius Donatus, sine ullo proprii nominis titulo carmen. Ceterum etsi jure Satiram sibi totam Romani arrogent, non tamen inficior aliquid esse inter Græcorum Satyros & Romanorum satiras commune; nam ut poetæ Græci Satyros primum induxere qui dithyrambos & phallica tripudiando canerent, posteaque minutis fabellis & ridiculis canticis Satyrica petulantia fufis tragœdia tandem habitu vultuque graviore culta prodit; sic etiam Romanæ scenæ artifices primum Tuscos ludiones imitati, versus inconditos Fescenninis similes fudere, mox ad pleniore satiras, & post annos aliquot ab satiris ad fabularum argumenta, sicut ex Livio notavimus, processere: quin & Latinæ satiræ cum Satyrica Græcorum in eo convenire videtur, quod utrique ridiculum inest. Sed Græci quidem Satyros dixere ab Satyris agrestibus, quos petulantes & protervos plerique crediderunt: Latini vero ab saturitate & copia congestisque salibus & jocos Saturam appellavere. Denique ut præcipua Satyrorum gratia constabat imitatione, sic & Satirarum, de quibus nunc agimus, dos maxima in descriptione consistit; atque idem omnino est Horatio describere, quod Aristoteli μιμεῖσθαι nempe mores alicujus figurate notare, ac repræsentando sic deformare & illustrare, ut pene oculis subjiciantur. Porro cum universi homines a natura sint ad imitandum aptissimi; ut ridere, joculari, ludere, æque naturale est Græcis ac Barbaris: sic etiam eadem natura suadente, mistis jocos diſterſiſve pravos hominum mores imitari aut describere, æque pronum fuit Latinis, atque Græcis. Sed Græcis quidem Satyrica protervia; Latinis vero per satiram, ἐκ τῶν αὐτοχρησμάτων. rursus & Latinos quoque Satyrica petulantia,

lantia, & Græcos per satiram luisse quis dixerit, quando pro-
 tervia illa sive petulans dicacitas, quæ Satyrica nuncupatur, æque
 naturalis Romano fuerit, atque satura sive miscella jocosum con-
 geries Græco. Imo si curiosius inspiciamus, satira fuit Homeri
 Margites, ex quo formatam esse comœdiam Aristoteles innuit,
 quemadmodum ex Iliade & Odyssea tragœdiam : & fortean præstan-
 tissimus poeta opere illo sub persona Margitis quosdam seculi sui
 fatuos & moriones descripserat : certe varia metrorum genera mis-
 cuerat, sicut & Chæremon, cujus inscribitur Centaurus πολύμετρος
 καὶ μικτὴ ῥαψῳδία. Ac vetustissimas quidem Latinorum satiras
 non sola rerum, sed etiam metrorum varietate permixtas fuisse
 auctor est Fabius ; eamque diversitatem, quo saturior fieret satura,
 ab Terentio Varrone prosa versibus intexta variegatam : neque
 vero defuisse Varroni discipulos, indicant Petronii reliquæ & sale-
 brosa Martiani Capellæ ἐγκυκλοπαιδεία. nam uterque haud dubie
 Varronis exemplo satiram condere voluit, non Menippeam quidem,
 sed simpliciter Varronianam : quippe nonnullas Varro, quas salis
 mordacitate, vel aceti nequitia paulo liberalius consperferat, Me-
 nippeas inscripsit ; eoque titulo scriptorum asperitatem acerbita-
 temque, non Satiræ, sed cynico Menippeï styli nomine significari
 declaravit : ut hoc tandem sit statuendum semel, Satiram non magis
 esse proprium alicujus scripti nomen, quam sunt illa, πανδέκται,
 ἰωνία, κέρας Ἀμαλθείας, & similia Græcorum lautitiarum vocabula,
 Pliniana ad Vespasianum Cæsarem præfatione derisa : itemque illa,
 σέφανος, ἑρωματεὺς, κεδὺς, unde libris suis titulos confecere
 Meleager Gadareus, & Philippus Thessalonicensis, & Clemens
 Alexandrinus, & Sextus Africanus : quamquam de Africani Cestis
 aliter sentire quis possit, proprieque inscriptos fuisse κεδὺς, quod
 magica quædam amuleta, sive remedia continerent. Alterum
 porro fuit Satiræ genus, non carminis, sed rerum multiplicitate con-
 fertum : nimirum sententiis, jocis, opprobriis, indignationibus,
 querelis ; quibus inepta vota, turpes voluptates, insidiæ, doli,
 hominum mores graviores tanquam in tabula describuntur. etenim
 adversus hæc Horatiani styli nasus acuitur, & grande Persii sophos
 insurgit, & vehementissima Juvenalis nostri Nemesis accenditur.
 Ennius & Lucilius in primis erant nominandi, quandoquidem
 primi laudem in satira sunt assecuti : sed eorum hodie non super-
 sunt nisi fragmenta quædam & velut ossa disjecta : quæ etsi rite
 sane viri docti legerint, & in posteritatis memoriam condiderint,
 tamen ita sunt diutino situ cariosa, ut jam nihil nisi venerandæ
 antiquitatis nomen exhibeant. Quod si cui forte dolendum esse
 vide-

videatur, ut est sane damnum haud leve, id omne ex tribus istis qui ad nos integri pervenerunt, abunde reparabitur; quorum adeo satiræ triplici dicendi charactere triplicem ethicæ philosophiæ gradum feliciter expleverunt. Nam Horatius quidem humili sermone ludens hoc agit, ut stultos saltem insipientiæ pudeat. Persius autem styli gravioris austeritate honesto pudori generosæ mentis constantiam addit, viamque ipsam qua ad rigidam solidamque virtutem eatur serio monstrat. Juvenalis denique hominum nequitiam impudentem horribili flagello, dolore & indignatione succensus, corripit & castigat. Sic igitur hi tres poetæ per satiram fuere philosophi; neque ulla inter eorum satiras quærenda est differentia, nisi quam diversus pro temporum varietate stylus imposuit; quippe aliter affecta atque animata fuerunt Romanorum ingenia Augusto de reddenda republica cogitante, aliter Nerone Urbis incendium ad Illi conflagrantis imaginem habitu scenico e turri Mæcenatiana prospectante, aliter etiam Domitiano stupris, cædibus, rapinis dominum ac deum se gerente. Itaque Augusti principatu, rebus lætis, imperio stante, si quid absurde aut indecore peccatum exciderat, carpere & ridere Horatio licuit; at Neronis Domitianiue temporibus, etsi omnia pessum irent, ne gemere quidem Persio aut Juvenali fas erat. Quamobrem Juvenalis simul cum risu excandescit & jugulat; quippe animum cohibito risu indignatio subit, deinde dolor; qui altius pressus exardet in iram, & poetæ velut æstuantibus præcordiis stylus ignescit, quo mox armatus & vitia & homines ferro flammaque confectatur: sic plerumque tragicæ grandiloquentiæ cothurnum satiris suis inducit; in hoc a prioribus recedens, quod versibus hexametris quasi tragœdias per satiram scribat, intentatum Græcis & Romanis ingeniis opus, sicut etiam ipse de se fatetur extrema satira sexta, cum ait, *Vf. 634.*

*Fingimus hæc altum satira fumente cothurnum
Scilicet, & finem aggressi legemque priorum,
Grande Sophocleo carmen bacchamur biatu
Montibus ignotum Rutulis cæloque Latino.*

Hinc illud inter Horatium & Juvenalem, non satiræ, sed styli ratione discrimen; quovis enim stylo satira pungat, nihilominus est satira; nisi forte magis satiram esse quis velit, quæ rerum diversarum copia majore stipata est atque conferta, quo sensu Juvenalis non solum Persium, quod erat facile, sed etiam Horatium superavit; nam licet in singulis satiris quorundam argumentorum species præ se ferat, tamen ea qualiacunque sunt, ita tractat, ut multa præterea summo

summo studio pervestiget, quæ se aliud agenti obtulisse videantur : ac si quando in aliquem sævire proponit, adeo truculentus fertur, ut etiam obvios contrucidet ; diceret telum torfisse, quo per latus unius plurimos obiter conficeret, si vero quid ridiculum apponit, tot insertis ridiculis struit & cumulat, ut quod erat præcipuum vix appareat, sed potius existat, quæ proprie satira nuncupatur. Jam illa acute arguteque dicta quam multa ingerit : quam multos etiam cum declamare videtur impetu rhetorico rapit & affigit : quum denique omnia illa quæ vulgo mortalium maxime placent, fusque deque habet ; verum sæpenumero fallit, & sub hasta pura præpilatam vibrat ; quumque vehementissime urget, declamatorio colore sparsa sic adumbrat, ut etiam calumniatores fugiat. Atque operis quidem principio indignatiuncula ob recitatorum nationem ea tempestate importunam effusa, ait se quoque recitasse, simul exemplum recitationis subjungit, 1, 16.

— Et nos

*Consilium dedimus Syllæ privatus ut altum
Dormiret.*

quod sic fere accipitur quasi hoc tantum significet, se adolescentem adhuc, dicis aut animi caussa, suaforiam aliquam recitasse, qua Dictatori Syllæ tot civium Romanorum cædibus cruento suaferat, ut nihilominus ad securum vitæ privatæ otium rediret ; quod utique fecerat Sylla. Verum subest alius præterea sensus : nam hoc sane stupendum securitatis exemplum liberrimi spiritus poeta sumsit, quo turpem ignaviam Romanis exprobraret, qui tam fœdæ servitutis jugo capita submississent sua, ut L. Syllæ, in quo tot Marios senserant, impune fuerit de dictatura descendere, perque urbem privato ac felici ambulare : & abjectissimos Senatorum animos fuisse ostenderet, quos idem Sylla septem millibus civium Romanorum trucidatis tumultuantes una vocula compescuerat. Domitiani tempora, in quæ Juvenalis incidit, haudquaquam meliora Syllanis : imo sive sævitiam principis, sive Romanorum socordiam spectes, deteriora fuisse aperte indicat satira quarta extrema : *Vf. 150.*

*Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
Tempora sævitæ, claras quibus abstulit Urbi,
Illustresque animas impune & vindice nullo !
Sed periit postquam cerdonibus esse timendus,
Cæperat. hoc nocuit Lamiarum cæde madenti.*

Ejus.

Ejusdemque animi sunt illa Corellii Rufi, qui cum gravissimis pedum doloribus Domitiano adhuc grassante ægrotaret, Plinii sui præsentia paululum recreatus, Cur, inquit, me putas hos tantos dolores tamdiu sustinere? ut scilicet isti latroni, Domitianum in-
nuebat, vel uno die supersim. Nempe his vocibus erectis & liberis diram servitutem fortissimi viri execrabantur: & noster quoties se dedit occasio, hujusmodi aculeis & stimulis satiras suas felicissime armavit: sic tamen ut per duplicis sensus ambiguitatem, hebetiore acutior tegetetur, ipse interea rem ageret. Tale quiddam, ni fallor, in hisce versibus latet, Satira quinta: *Vf.* 33.

*Cras bibet Albanis aliquid de montibus, aut de
Setinis, cujus patriam titulumque senectus
Delevit multa veteris fuligine testæ:
Quale coronati Thræsea Helvidiusque bibebant
Brutorum & Cæsaris natalibus.*

Profecto enim quisquis erat natus ingenuus & liber, intelligit duobus postremis versibus ingens retinendæ libertatis desiderium significari: sicut etiam in istis e decima quarta: *Vf.* 41.

—*Catilinam*

*Quocunque in populo videas, quocunque sub axe:
Sed nec Brutus erit, Bruti nec avunculus usquam.*
item in his ejusdem venæ: *xiv.* 254.

—*Medicamen habendum est,*

Sorbere ante cibum quod debeat & pater & rex.

Regem cum patre componit, ut seculi infelicitatem arguat, adeo deplorandam, ut vitæ suæ insidias ab liberis suis patres metuerent, quas rex potius aliquis ab civibus oppressis timere debuisset. Nempe statim post exactum Tarquinium Superbum, regis nomen reipublicæ Romanæ odiosissimum esse cœpit. At Cæsarum, si paucos excipias, adeo sæva fuit & importuna dominatio, ut præ illis etiam Tarquinius bonus haberi potuerit. Tamen Juvenalis Servium Tullium bonorum regum ultimum appellavit: *viii.* 263.

*Ancilla natus trabeam & diadema Quirini
Et fasces meruit, regum ultimus ille bonorum.*

Unde intelligi voluit, tum primum reges ab Superbo illo male audivisse, ideoque crudelia lanistarum verba, *ure, seca*, regia nuncupavit initio undecimæ: *Vf.* 8.

Scripturus leges & regia verba lanistæ.

Et suorum temporum sævitiam regionum comparatione exaggerat in tertia: *Vf.* 310.

Maximus

*Maximus in vinclis ferri modus, ut timeas ne
Vomer deficiat, ne marrae & sarcula defint.
Felices proavorum atavos, felicia dicas
Secula, quæ quondam sub Regibus atque Tribunis
Uno contentam viderunt carcere Romam.*

Quin & decima tertia umbras & manes ex quo sub regibus degere
cœperunt, infeliciores fuisse ait, & continuo paratas iis pœnas: *Vs. 49.*

— *Nondum aliquis sortitus triste profundî
Imperium, aut Sicula torvus cum conjuge Pluto;
Nec rota, nec furia, nec saxum aut vulturis atri
Pœna, sed infernis hilares sine regibus umbræ.*

Atque hæc eo magis feriunt, quo sunt minus prævisa aut expectata:
nam eo loci hoc tantum exprobrari videtur, Homines quondam
vixisse pietatis fideique cultores: nunc vero tantam esse morum
perversitatem, ut si quis forte juris jurandi religione teneatur, Deum-
que ultorem fore perjurii credat, ejus simplicitas ut stulta & stolidi-
risu excipiatur; id autem sic demonstrat: XIII. 34.

— *Nescis*

*Quem tua simplicitas risum vulgo moveat, cum
Exigis a quodam ne pejeret, & putet ullis
Esse aliquod numen templis aræque rubenti.
Quondam hoc indigenæ vivebant more, priusquam
Sumeret agrestem posito diademate falcem
Saturnus fugiens, tunc cum virguncula Juno,
Et privatus adhuc Idæis Jupiter antris.
Nulla super nubes convivia cœlicolarum,
Nec Puer Iliacus, formosa nec Hercules uxor
Ad cyathos, & jam siccato nectare tergens
Brachia Vulcanus Liparæa nigra taberna.
Prandebat sibi quisque Deus: nec turba Deorum
Talis ut est hodie: contentaque sidera paucis
Numinibus miserum urgebant Atlanta minori
Pondere. nondum aliquis sortitus triste profundî
Imperium, aut Sicula torvus cum conjuge Pluto;
Nec rota, nec Furia, nec saxum, aut vulturis atri
Pœna, sed infernis hilares sine regibus umbræ.
Improbis illo fuit admirabilis ævo. &c.*

Si quid aliud quam satiram scribere aggressus esset Juvenalis, in
sententiam doctissimi critici concederem eatenus ut faterer Juven-
alem hic περίλ·λον fuisse & verborum prodigum. Nam absit ut
gravissimum auctorem in turpem sermonis redundantiam aut pueri-
lem luxuriam incidisse judicemus; at cum ipse librorum suorum
materiam farraginem & satiram fore pronunciaverit, dicamus potius

D

istq

isto sermonis excessu farraginem & satiram pulchre esse confertam : qua nimirum seculi sui θεολογούμενα derideret, tam inepta quidem & absurda, ut homines ipsos in numinis contemptum adducerent. Qua ratione autem contemptus causam declarasset, nisi Deorum Dearumque schemata, uti tunc colebantur, descripsisset. Saturnum scilicet fugientem, positoque diademate falce armatum. Jovem Idæis antris delitescentem ; inde super nubes convivia agitantem, adultera, & catamito pocula ministrantibus. Vulcanum ab incude fuliginosum. Atlantem cœli destinam sub nimia Deorum turba gementem & pondere oppressum. Hæc enim sunt anilia prope deliramenta, ut cuilibet sanæ mentis ludibrium debeant, nedum pro divinis habeantur. Quod autem ait, minore quondam numero ac pondere Deorum pressum fuisse Atlantem, non debuit videri frigidius fabula ipsa qua cœlum Atlante fulciri ac sustineri poetæ finxerunt : nam sive montem sive hominem fuisse Atlantem intelligimus, utique lepidus erit jocus. Ac de monte quidem hæc habet Herodotus : Atlantem Africæ montem in fastigium assurgere undique adstrictum & teres, verum tam excelsæ altitudinis, ut cacumen, quasi nubibus insertum, conspiciere non sit ; proptereaque cœli columnam ab indigenis appellari. Quo sensu venuste sane dixerit Juvenalis noster, olim cum esset longe minor cœlitum turba, minori pondere pressam fuisse cœli columnam. Sin Atlantem nobis cœli bajulum aut tibicinem fuisse imaginemur illud etiam aptissime quadraverit : nec erit minus facete dictum, quam id quod Lucianus in Charonte narrat, Atlanti quondam nimio pondere nutanti atque labascenti Herculem suppetias tulisse, ac seipsum oneri supposuisse tantisper dum ille respiraret. Denique nihil video cur insolens judicetur illa ἔννοια Juvenalis, metuendum esse ne densiore deorum turba gravatus Atlas fatiscat ; cum eidem Luciano venerit in mentem ista consimilis, præ numinum quoque multitudine ambrosiam & nectar defecisse ; ejus enim verba sunt, ἐπιλέλοιπε δὲ ἡ ἀμβροσία καὶ τὸ νέκταρ, ὥς-ε μιν ἤδη τὴν κοίτην εἶναι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν πινόντων. Omnia igitur toto illo versuum ambitu proba & recta, quibus adeo monentur posterius tam stulta & vana quæ de natura Deorum poetæ comminiscuntur, ut pietatem jam tum ab orbe condito hominum mentibus insitam funditus eradicent. Hæc ergo fabulas ut perniciosissimas Juvenalis explodit : neque ullam occasionem prætermittit, quin eas aut subfannet, aut conspuat. Sic in decima, mœchorum injecta mentione, statim apponit emblema Martis in Venere deprehensi. *V. 311.*

— *Fiet adulter*

Publicus, & pœnas metuit quasunque mariti

Irati

*Irati debent; nec erit felicior astro
Martis ut in laqueos nunquam incidat.*

& in secunda: *Vf.* 30.

—*Leges revocabat amaras*

Omnibus, atque ipsis Veneri Martique timendas.

& in sexta, elegantissimo artificio Jovem Martemque adulterii & stupri accusat, occasione sermonis de quadam eximiæ castitatis matrona: *Vf.* 55.

Magna tamen fama est cujusdam rure paterno

Viventis: vivat Gabiis ut vixit in agro,

Vivat Fidenis, & agello cedo paterno.

*Quis tamen affirmat nil actum in montibus, aut in
Speluncis? adeo senuerunt Jupiter aut Mars?*

Eodemque colore Seneca: Quid ergo est, inquit, quare apud poetas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? utrum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? Illa vero Deucalionis & Pyrrhae quam subtiliter insinuat mendacii satira prima; etenim poetico more narrare incipit, *Vf.* 81.

Ex quo Deucalion nimbis tollentibus æquor

Navigio montem ascendit, sortesque poposcit,

Paulatimque anima caluerunt mollia saxa,

Et maribus nudas ostendit Pyrrha puellas.

Sed inter narrandum innuit futile esse ac perabsurdum quod poetæ fabulantur, extinctis olim diluvio ceteris animantibus, Deucalionem & Pyrrham conjuges ob morum sanctitatem servatos tanquam exempla reparandæ posteritati, aitque nec Pyrrham quidem ulla fuisse castimonia commendabilem, sed potius magam & lenam, quæ projectis post terga sua saxa nudas puellas ediderit, quas maribus conciliaret. Sic Martem falso vocitari ultorem demonstrat in xiv. 261.

Ex quo Mars ultor galeam quoque perdidit, & res

Non potuit servare suas.

Deriso Marte vanitatem fabulæ perstringit & Romanos ignaviæ accusat, qui nihil amplius armis quærerent, sed & olim quæsitæ sibi eripi turpiter paterentur. Ac majori etiam impetu satira secunda in Martem ipsum invehitur, eumque campo Martio excedere jubet; ea sede scilicet indignum, qui nepotum suorum effeminatissima flagitia non ulciscatur: *Vf.* 130.

Nec galeam quassas, nec terram cuspidē pulsas,

Nec quereris patri? vade ergo, & cede severi

Fugeribus campi quem negligis.

Supra omnem vero acerbiteriam vehemens est objurgatio illa, qua Jovem ipsum increpat ut socordem, & hominum stuporem arguit,

qui simulacris æneis & marmoreis numen inesse aliquod sibi persua-
ferant : xiii. 113.

—Audis

*Jupiter hæc ? nec labra moves ? cum mittere vocem
Debueras vel marmoreus vel aeneus : aut cur
In carbone tuo charta pia thura soluta
Ponimus, & sectum vituli jecur, albaque porci
Omenta ? ut video nullum discrimen habendum est
Effigies inter vestras statuamque Vagelli.*

Cur autem Jovi marmoreo vel æneo pepercisset, qui eadem satira
quicquid esse telorum poetæ in cœlestibus armamentariis repositum
fingunt, pro nihilo ducit ? hoc enim agit his versibus familiari sibi
dissimulatione & $\kappa\rho\upsilon\psi\epsilon\iota$, xiii. 76.

———*Aspice quanta*

*Voce neget, quæ sit ficti constantia vultus.
Per Solis radios, Tarpejaque fulmina jurat,
Et Martis frameam, & Cirrhæi spicula vatis,
Per calamos venatricis pharetramque puellæ,
Perque tuum pater Ægei Neptune tridentem :
Addit & Herculeos arcus, hastamque Minervæ,
Quicquid habent telorum armamentaria cœli.*

Quæ omnia sic accipienda sunt, tanquam profecta ab rigido veri-
tatis cultore, qui naturam ducem secutus, Virtutem pro summo
numine habebat, fucum & imposturas detestabatur. Dares illi
alium ducem, illum scilicet veritatis auctorem, ipsiusque naturæ
dominum, cœlestissimi viri perfectam imaginem absolvisset. At
scelera perpetuis tenebris damnanda prodit & exponit, ac pessimo
exemplo aperit quæ reprehendit. Quin potius optimo exemplo
scelera sic reprehendit, ut ea nemo non execretur ; sic aperit, ut ea
nemo non tenebris damnet. Quid faceret ? scribebat seculo
Cæsarum flagitiis contaminatissimo, legibus una cum elisa magistra-
tuum voce evanidis, Romana illa quondam virtute sopore pene
lethali marcescente. Ergo quemadmodum lethargicis excitandis
picem crudam, lanam succidam, cepas, galbanum, & similia tetros
odores vomentia incendere evocatisque sternutamentis cerebrum
concutere medici jubent : sic admotis satirarum facibus foetida
ganearum gurgustia & obscena prostibulorum lupanaria accendi,
noctesque Neronianas illustrari profuit, ut inde excitata spurcities
nares & cerebrum feriret ; ac per hoc somniculosus ille marcor
qui Romanorum animos opprefferat, vehementi indignatione, tan-
quam sternutamento discuteretur. Nam quod aliud fuisse dicemus
consilium sanctissimorum Patrum, qui tot nefanda ac detestanda
poeticæ theologiæ mysteria verbis etiam obscenissimis aperuerunt ?
certo non minus pudeat legisse Nævolum, quam in quinta Arnobii
dis-

disputatione ithyphallorum Græcorum originem. Plerumque autem quos ab rebus turpibus & flagitiosis nec præmia virtuti posita redemerant, nec pœnæ legibus irrogatæ deterruerant, ingens detectæ turpitudinis pudor revocavit; & Persarum foedissimam fugam, quam nec disciplinæ militaris sacramentum, nec fortia majorum suorum exempla reprefferant, matronæ Persides peplos ipsæ sibi suos ab imo sustollentes, interrogantesque an illuc unde ipsi fugacem pedem infantes extulerant confugere vellent, objecto pudore in mediam persequentium aciem cum victoria converterunt. Itaque non inutile esse videtur rerum turpiter gestarum turpitudinem sic exprobrare narrando, ut pudorem de frontibus etiam impudentissimis exprimamus. Imo hoc potissimum quæritur, isto præsertim satirarum genere quod morum imitationibus ac descriptionibus constat. —

—*Quid? cum est Lucilius ausus*

Primus in hunc operis componere carmina morem,

Detrahere & pellem nitidus qua quisque per ora

Cederet introrsum turpis?

& id quidem fecit Lucilius exemplo veterum Comicorum, qui, ut ait idem Horatius,

Si quis erat dignus describi, quod malus, aut fur,

Quod mæchus foret, aut ficarius, aut alioqui

Famofus, multa cum libertate notabant.

Quare mirari soleo Plinium in historiæ naturalis opere mirabili ac plane divino sic esse opinatum ut diceret, mira humani ingenii peste sanguinem & cædes condi annalibus, unde hominum scelera noscantur. Quasi cunctos ab historia dehortati voluerit, qui tamen pessimorum Principum, nec minus quidem ipsius Neronis res gestas libris uno & triginta a fine Aufidii Bassi conscripserat, quos libros utinam nobis superiora secula non invidissent, & morem illum veterem, quem ad Pompeii Magni tempora mansisse Cornelius Nepos tradidit, revocari placeret, ut historia non nisi ab honestissimo quoque scriberetur; sic enim ad exemplorum fidem accederet eximia scribentis auctoritas, magnum utique rerum gestarum narrationi pondus additura. Id autem eo libentius hic commemo, quod ut historiam ab honestissimo scribi, sic & morum satiram ab optimo quoque componi addecet; ne aut historia servili mendacio inquinata vanescere incipiat, aut satira in sceleratam auctoris conscientiam retorta prorsus hebescat. Quisquis igitur historicus appellari meruit, res honestas & turpes uti quæque gestæ sunt exponit; rectene an secus gestæ sint, curæ esse suæ vix putat, cum is sit qui ab Aristotele dicitur μέσος καὶ ἀνθέκαστος. Sati-
rarum scriptor censuram agit etiam quum narrat, etenim instat ut accu-

accusator, disquirat ut iudex, castigat ut vindex. Est autem communis historiæ satiræque *παρρησία*, qua cavetur, ne quid illa veridicere non audeat, neve quid ista probrosi carpere & notare formidet. Itaque cum ex rerum gestarum cognitione pravorumque morum correctione habeant homines unde prudentiores ac meliores fiant; utrumque autem ab historia et satira jucundissime conficiatur; non usquequaque perperam fecisse videntur, qui ingeniis una cum imperio Romano senescentibus, cum jam libros animo fastidiente male singulos tangerent, adeoque doctrinas ut venena detestarentur, Juvenalem et Marium Maximum curatiore studio, ut inquit Ammianus Marcellinus, lectitabant, nulla volumina præter hæc in profundo otio contrectantes: nempe segnitiae suæ delicias faciebant, existimabantque ingentem scriptorum turbam negligi impune atque insuper haberi, dum esset unde & moribus depravatissimis extrema remedia, & temporibus difficillimis exempla convenientissima suppetere. Nunquam enim mihi persuaderi patiar Ammianum hæc ideo notasse ut Juvenalis aut Maximi lectionem inter rerum publicarum corruptelas poneret; cum ipse quoties philosophum agit, non pauca commutatis tantum syllabis ex Juvenale transcribat: de quo etiam hoc omni asseveratione affirmetur, & ipsæ sedecim satiræ clamant, adeo pertinaciter vitiis infensum fuisse, ut cum iis homines una sæpissime flagellaret. Marium vero Maximum etsi opera ejus, quæ verbosissima & minutis historiis implicata fuisse Flavius Vopiscus autumat, interciderint, tamen strenuum vixisse bonarum partium sectatorem declarant plurima quæ ex eo Lampridius, Spartianus & alii historiæ Augustæ scriptores commentariis suis indiderunt. Dicamus igitur hosce duos auctores ut civilium doctrinarum compendia quædam, illius ævi delicatis maxime placuisse: Marium quidem Maximum, ut copiosa exemplorum varietate locupletem, & omnia Cæsarum historica uberrimis septenariis complexum; Juvenalem vero ut magistrum veteris disciplinæ ac totius vitæ humanæ censorem gravissimum, in arcana ipsa morum summo cum imperio penetrantem. Summum voce imperium excelsæ mentis sublimem stylum, quo se supra mortalium nobilissima erigit, & omnia illa tanquam puerorum pupas & crepundia despicit, ut solius virtutis rationem habendam esse commonstret: nam, ut ea mittamus quæ sunt publica & ob oculos omnium posita, puta impietatem, fastum, avaritiam, libidinem, iniqua tyrannicæ potestatis imperia, quæ totis satiris persequitur, si privata, ad quæ ipse quamvis in transcurso divertit, inspicere libet, comperiemus etiam in iis quæ præclara sapientibus videntur, nonnulla censoriæ severitatis judicio ac notatione haud immerito fuisse perstricta. Quid in universa humaniore litteratura prius

prius aut antiquius Homero? & tamen pleraque in eo esse quæ defendi nisi antiquitate non possint, innuit satira septima: *Vf.* 38.

*Ipse facit versus, atque uni cedit Homero
Propter mille annos.*

& satira sexta, mulierculas inducit Homerum cum Virgilio contententes, cum ipse interea non solum dubiam faciat illius palmam, sed etiam huic adjudicet, *Vf.* 436.

*Committit vates & comparat, inde Maronem;
Atque alia parte in trutina suspendit Homerum.*

Etenim iis versibus plus ponderis & majestatis Virgilio tribui intelligunt, qui in trutinarum & examinum ratione leviora pondera a gravioribus suspendi attollique non ignorant. Verum hæc obliqua & subobscura. Illa recta & aperta, quibus Homeri fidem elevat, satira decima: *Vf.* 246.

*Rex Pylius, magno si quicquam credis Homero,
Exemplum vitæ fuit a cornice secundæ.*

& in decima tertia: *Vf.* 112.

*Tu miser exclamas, ut Stentora vincere possis:
Vel potius quantum Gradivus Homericus.—*

Satis insolens fuerat superjectio, Stentorem exclamasse quantum alii quinquaginta; illa vero multo audacior, Martem vociferatum esse, quantum decem millia præliantium; tamen ferri poterat in persona dei, & quidem Martis; at deum, & Martem ob inflictum sibi a Diomede vulnus totum olympum tam impotenti boatu quatefecisse, quis alius poeta dixerit, & continuo non explodatur? quomodo enim Martem tantum clamorem, de lateribus adeo firmis ac divinis emisisse homines credent, qui ipsum non secus atque homuncionem vulnerari potuisse acceperint: aut Junonem iratam non vehementius clamasse quam Stentorem? Post Homerum effulsit clarissimum sidus Virgillii, quem & Juvenalis Homero tantum non anteposit, his versibus ex undecima: *Vf.* 178.

*Conditor Iliados cantabitur, atque Maronis
Altisoni dubiam facientia carmina palmam.*

Attamen hujus quoque altiloquentiam in fabulis narrandis occupatam notare videtur in septima: *Vf.* 69.

Nam si Virgilio puer & tolerabile desit

Hospitium, caderent omnes a crinibus hydri:

nempe γοργεῖν κεφαλὴν aut poetam ἐχιδναῖς καλὸς κομῶν videre quis putet, cum audit,

Arma virumque cano—

ac multo magis si hæc præcesserint,

—At

—*At nunc horrentia Martis.*

quæ tamen Veteres neglexisse patet ex Prisciano, qui versuum duodecim *Æneidos* principalium principem citat *Arma virumque cano*. neque aliud operis eximii principium agnoverat Martialis in xiv.

*Accipe facundi Culicem studiose Maronis,
Ne nugis positis Arma virumque canas.*

Quod si quis componat cum illo Homeri

Μῆνιν ἄειδε θεὰ

sentiet cum Juvenale, aliquid esse in Virgiliano principio horrificum, & velut hydros poetæ crinibus intextos. Quemadmodum vero in Martis Homerici indecora vociferatione quædam, si ita loqui fas est, absurditas, ita etiam in Virgilii Cyclope vanitas poetica reprehenditur. Describit Virgilius *Aen.* iii. ingentem oculum Polyphemi, & fuisse ait

Argolici clypei aut Phæbeæ lampadis instar.

Juvenalis noster mendacium poeticum rhetorico mendacio percussit, dixit enim adeo latam fuisse illius oculi aciem, ut per eam Ulysses evaserit; atque hoc quam inopinate; est enim (*ix.* 63.) illic sermo de importuno rogatore, quem dives aliquis increpat, &

Improbis es cum poscis, ait.—

ille autem obstinatus urget: (*ix.* 63.)

—*Sed pensio clamat,*

*Posce, sed appellat puer unicus, ut Polyphemi
Lata acies, per quam solers evasit Ulysses.*

Cogor, inquit, improbe & pervacaciter poscere, quia poscit a me diaria puer, qui mihi solus est familia. Sed quid unico puero cum Polyphemi oculo? Nimirum, erat illi misero puer unicus, ut unicus Polyphemo oculus; de quo mythologi tradiderunt alia, sed hæc inprimis: unoculum fuisse Polyphemum, cum tamen tres haberet oculos; unum in fronte, quem Virgilius depingit ingentem instar Græci clypei aut disci lunaris; alterum in animo, scilicet mentem acerrimam, quæ est in animo sicut pupilla in oculo; tertium in Elpe unica filia, quam velut unicum oculum unice diligebat. Ergo Ulyssis astu infelicissimus Polyphemus non stipite præusto, sed meri & amoris ignea vi tribus oculis una captus est; nam exhausto incautius capaciore poculo ebrius, sopori quasi letho datus obdormivit, luminis & mentis vigore aliquantisper mortuo: intereaque dum edormiret, dimotis antri repagulis Ulysses una cum suis evasit; ii vero fugientes Elpen amoris æstro percitam secum abduxerunt.

—Πυρὶ ἐρωτικῷ Ἐλπην τὴν θυγατέρα,

Ἡν εἶχε τρόπον ὀφθαλμοῦ, ἀρπάσαντες

ut

ut est apud Joannem Tzetzem. Tres istos oculos intelligit Artemidorus libro primo ubi de eo qui paulo post quam tres oculos sibi esse somniasset cæcus factus est, ἔχῃ διὰ τὸν Κύκλωπος μῦθον, ἀλλὰ διὰ τὸν τρίτον ὀφθαλμὸν, ὅς καὶ ἄλλῃ φῶτος ἐσήμαινε δίδαι, διὰ τὸ μὴ ἄνταρκες εἶναι τὸ οἰκεῖον. somnium interpretatur non per tres Cyclopi oculos, sed per tertium oculum qui tertium & adscititium lumen significabat. Idem Artemidorus in disciplina oneirocritica oculorum specie filios & filias demonstrari docet: εἰκόσιν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ παισίν, ὅτι καὶ ποθεῖνοι καὶ τὰ σώματος ὁδηγοὶ εἰσι καὶ ἡγεμόνες. neque filios filiasve tantum, verum etiam servos custodiæ præpositos, ut vigiles, quorum oculis ipsi videre dicimur. Ita igitur Juvenalis importuno & querulo affectu unicum fuisse ait puerum, ut Polyphemo per solum oculum. Atque hujus similitudinis occasione Virgilianæ hyberboles transcendentiam carpit. Eadem libertate omnes generatim poetas, qui carminum suorum exordiis Musas invocant, easque canere jubent, vanitatis arguit in iv. 34.

*Incipe Calliope, licet hic considerare, non est
Cantandum, res vera agitur, narrate puellæ
Pierides.*

Et in decima quarta, *Vs.* 204.

—Lucri bonus est odor ex re

*Qualibet. illa tuo sententia semper in ore
Versetur, DIs atque ipso Jove digna, Poetæ.*

Deos & Jovem poetæ vocat principes viros, ipsumque Cæsarem, quos poeta quispiam, ut fecit alicubi Martialis, deos suos, Jovemque suum turpi assentatione nuncupaverat; aut, si mavis, Deos poeticos & Jovem poeticum dicit, quasi vanum aliquod & sine numine nomen; ut in xii. 23.

—Si quando poetica surgit

Tempestas—

id est, vana & commentia, quo sensu Lucianus in præceptis historicis ait, ποιητικὸς τινος ἀνέμῳ ἐπὶ τῷ αἵματι τὰ ἀκάσια. Tertium ab Jove, secundum a Cæsare Mæcenatem poetæ coluerunt. At noster in prima, censoriam illi notam obiter inussit, quod otio ac mollitie pene ultra fœminam flueret: i. 64.

—Cum jam sexta cervice feratur

*Hinc atque inde patens, ac nuva pene cathedra,
Et multum referens de Mæcenate supino.*

& in duodecima, *Vs.* 39.

—Vestem

Purpleam, teneris quoque Mæcenatibus aptam.

Ecce autem, & quis hoc expectabat? reus citatur etiam Quintilianus: qui tamen maxima nominis claritate summus juventutis

moderator audiebat & Romanæ togæ gloria: verum ob invindendas opes, ob eamque artem quam profitebatur & mire callebat, struendi ac destruendi versutia ancipitem, corrente severioris satiræ stylo aliquoties perstrictus videtur, ut in sexta, *Vs.* 279.

Sed jacet in cervi complexibus, aut equitis: dic

Dic aliquem sodes hic Quintiliane colorem.

& in septima, *Vs.* 187.

— *Res nulla minoris*

Constabat patri quam filius. unde igitur tot

Quintilianus habet saltus?

nosti quæ sequuntur. Ac propterea forte nobilissimus rhetor, cum auctores satirarum censeret, laudato Persii libro, Juvenalem præterit; aut per satiram laudatum cum aliis quos ipse claros tunc fuisse ait posteritati nominandum reliquit. Et ii quidem intercederunt; solus Juvenalis ætatem tulit; atque ut videtur integer: aut si quid ejus collapsum est, tanta id tamque vetere ruina accidit, ut nulla nunc rudera uspiam exstent; nihil enim a Servio, Prisciano, aliisve observatur, quod hic non appareat, ac totidem tributum libris: eaque librorum divisione comprehensum fuisse arbitror quantum una recitatione Juvenalis ediderat: ut libri quinque totidem indicent recitationes habitas non coram populo in auditorio, verum in cubiculo coram amicis. Sic enim plerique viri gravissimi scripta sua legere & recitare soliti erant advocatis familiaribus, ex quorum sententia de editione statuerent; itaque advocabant non auditores tantum, sed adjutores; ut jam magis magisque retinenda videatur hæc veterum librorum scriptura in Umbricio versibus extremis, iii. 321.

— *Satirarum ego, ni pudet illas,*

Adjutor gelidos veniam caligatus in agros.

Maxime vero cum in Suetonii libro de illustribus Grammaticis mentio fiat Ateji philologi declamantium adjutoris atque præceptoris; & Crassitii cujusdam, qui initio circa scenam versabatur, & mimographos adjuvabat. Porro cum hosce libros summus satirarum artifex emendatissimique judicii censor, adhibita etiam recitationis lima poliverit, si quid transeuntes offendimus aut incurrimus in continuo proscribendum non est aut deturbandum: & quæ negligenti per incuriam excidisse credimus, ea si repetantur, appositissima esse reperiemus. Ejusmodi autem est desinentis Autumni descriptio in quarta, *Vs.* 56.

— *Jam lethifero cedente pruinis*

Autumno, jam quartanam sperantibus ægris

Stridebat deformis hiems.

hic enim existimet aliquis manifestam esse ἀκρολογία, qualis est Æneide quarta,

— *Tantum*

—Tantum sperare dolorem :

cum tamen proprie dixerit Juvenalis, eos qui desinente autumnō ægritudine tentari incipiunt, sperare quartanam : hoc est, non fore continui ardoris, sed tantum quadrini circuitus febrem, quæ, ut asserit Celsus, neminem jugulat. Ea vero febre *φθινοπῶρ μάλιστα* οἱ ἄνθρωποι ἀλίσκουσαι, inquit Hippocrates. In iis autem quæ satira secunda legimus, *Vf.* 89.

Solis ara Deæ maribus patet. ite profanæ,

Clamatur. nullo gemit hic tibicina cornu :

Si fœminam quæ cornu inflat, tibicinam vocasset, aut nihil præterea voluisset, sane plus quam negligentissimum fuisse faterer; sed ait Cotytia sacra, Bonæ Deæ sacris omnino esse dissimilia, ad illa enim solos mares admitti; deinde addit, *Vf.* 90.

—Nullo gemit hic tibicina cornu.

quod scilicet Bonæ Deæ pulvinaribus acciderat, admissio Clodio, qui sub vestitu cultuque psaltriæ seu tibicinæ, cornu intulerat, nempe virum patrando stupri flagitio paratissimum, atque ut idem Juvenalis ait in sexta, *Vf.* 338.

Majorem, quam sunt duo Cæsaris Anticatones.

nam istud etiamsi prælicenter positum videatur, non tamen est inconcinnius ea similitudine, quam ex vetere comico notavit Longinus : *ἀγρὸν ἔχ' ἐλάττω γῆν ἐπισολῆς Λακωνικῆς*. Minime autem culpaverim quod eadem satira dixit, *Vf.* 423.

Ac summum dominæ femur exclamare coegit.

de alipta qui dominam unguendo fessus erat, ac tandem ut mitteretur, *ψόφου καὶ πόππυσμα* expresserat ab ea dominæ parte, quam in Galla ob consimile vitium Valerius Martialis nequissimo epigrammate *garrulam & clamosam* appellavit. Neque existimaverim ambitiose potius quam honeste & decore usurpata fuisse palpitandi & micturiendi vocabula, sicut & rimæ, cristæ, vesicæ, urinæ, ossæ; item urticæ, cornu, herniæ : per quæ alia minus speciosa dictu significantur. Et laudi potius quam vitio duxerim, rhombi spatium, pro rhombo tantæ latitudinis, ut esse videretur instar areæ καὶ ἐπιπέδου ῥομβοειδὲς & navem minorem, pro navi quæ jactura facta pauperior evasit. Denique nunquam reprehenderim satiram verbis audacius translatis ferocientem, aut carpendorum vitiorum causa liberius evagantem; nam illud quidem severitati ac dignitati sermonis, sed hoc inprimis disquisitionis censoriæ libertati convenire cenfeo. Atque ut uno semel exemplo multa simul ostendam, observemus Juvenalem nostrum celeberrimam figuram, qua poetæ, cum aliquid difficillimum indicant, rerum omnem fidem exsuperantium comparationes acervatim congerunt, sed plerumque tam frivolas quam ingeniosas, ad seria sæpenumero tran-

stulisse, complurium moribus pulchre notatis, ut in decima :
Vf. 218.

— *Circumsilit agmine facto*

*Morborum omne genus, quorum si nomina quæras,
Promptius expediam quot amaverit Hippiæ mæchos,
Quot Themison ægros autumnò occiderit uno,
Quot Basilius socios, quot circumscripserit Hirrus
Pupillos, &c.*

Hæc vero non sunt inania rhetoricæ purpuræ segmenta, verum exquisitissimæ satirarum impensæ, quibus adjici quidem semper aliquid possit ; adimi autem non secus quam de farcilibus aut lucanicis pulpæ, cerebella, glandulæ, nuclei, liquamen, piper, & hujusmodi alia : quæ etsi omnino disparata sint, & saporum plurimum inter sese differentium, tamen intrita simul & inferta optimam condiunt satiram, quæ si pauciora contineret, minus satira diceretur. Habes, illustrissime Thuane, totam propositæ controversiæ constitutionem, cui dirimendæ vindicias secundum Juvenalem dari abs te potissimum velim. Nam cum adolescens, ac pene potius puer, eam sis adeptus gloriam, ut cunctis poeticæ laudibus quam maxime excelleres ; nunc autem post amplissimos honores integerime gestos, in arce Virtutis, extra omnem Satiræ petulantiam, velut extra teli jactum sis collocatus ; partium propriè tuarum esse arbitror, de poetica morum censura, quam istæ Satiræ promittunt, deque ipsis Satirarum scriptoribus, judicare. Quod si tibi operam calamo lusisse videar, hæc præterea me præstitisse reponam, quod hæc legentem ab reipublicæ prope nullius tristissima cogitatione paulisper avocaverim, atque id mihi fuerit abunde pretii.

*Si quid ego, Auguste, adjûro, curamve levassè,
Quæ nunc te coquit & versat sub pectore fixa.*

Index quorundam CODD. MSS. item EDITIONUM
Vulgatarum, nec non VARIANTIUM quarundam
 in Satyris Juvenalis LECTIONUM.

Codices mss. Juvenalis.

NEMO, ut puto, nescit, in illustribus Bibliothecis, quales sunt Romanæ, Vaticana, Serenissimæ Reginæ Suevicæ, Barberina, Mediolanensis; in Germania Imperatoria Viennensis, Guelpherytana; in Galliis Regiæ, item Colbertina, sub qua & Thuanea intelligitur; in Anglia Oxonienses; aliisque, etiam *Privatis*, exstare Codd. mss. harum Satyrarum. In Notis subinde multorum fit mentio; Nos hic eos tantum notabimus, quibuscum commissæ Satyræ *Varias Lectiones* exhibuere. In illis itaque

A. notat Cod. ms. Bibliothecæ *Amstelædamensis*, quam cum nostra Editione commisit amicissimus noster *Almelovenius*, V. Cl.

B. notat Cod. ms. Bibliothecæ *Basiliensis*, cujus *Varias Lectiones* in nupera *Variorum* Editione dedit *Wetstenius*.

St: notat Veterem Cod. ms. *Stephani*, cujus *Varie Lectiones* habentur ad calcem Editionis *Rob. Stephani*, Lutet. 8. 1644.

J. est Hadriani *Junii* Cod. ms.

M. est Jacobi *Miggridii* Cod. ms.

N. est *Noviomagensis* liber ms. Collegii Catharinæ.

S. notat Jacobi *Sufii* Cod. ms.

P. denique est Theodori *Pulmanni* ms. Cod. qui horum quinque Codd. *Variantes Lectiones* suæ Editioni olim subiecit. vide ejus in suas *Notas Præfationem*.

Editiones Juvenalis *Vulgatæ*.

Balbutire mihi in hisce licebit cum Bibliopolis: Prodiit JUVENALIS Lipsiæ fol. 1504. 1507. Venet., cum Persii Satyris. ... 1518. Paris. 1543. Lugdun. 1537. adjectis Horatii Epistolis Lips. 1498. ex typogr. Regia Parisiis fol. 1644. Venet. apud Manut. 8. 1501. 1535. 1538. 1549. Paris. apud Stephan. 8. 1496. 1544. 1549. Rostoch. 8. 1599. Basil. 8. 1522. Castratæ Satyræ in ulum Collegii S. J. Brunsbergenfis Colon. 8. 1610. Amstelæd. 12. 1641. 1648. 1651. Lugdun. ap. Gryphium 16. 1576. 1603. Amstelæd. 24. 1619. 1624. 1651. Antw. ap. Plantin 1587. &c. *Ascensii & Mancinelli*, Paris. fol. 4. 1505. *Britannici*, Venet. fol. 1515. 1548. *Britannici & Aliorum (cum Scholiis Vett.)* Brixiae fol. 1501. Basil. ap. Froben. cum Persio fol. 1551. Paris. 4. 1603. *Sabini* *Merula* fol. *Mancinelli*, Lugdun. 4. 1498. & *Aliorum* Venet.

Venet. f. 1493. Noriberg. 1497. *Calderini*, Romæ f. 1474. Venet. f. 1483. Paris. 4. 1614. cum *Gloss. Gramm. Vett. & Pithæi* notis Paris. ap. Patisson. 8. 1585. 1590. Antwerp. 8. 1590. *Pulmanni*, 8, 1565. 16. 1566. cum *Paraphrasi Ceruti*, Veronæ, 4. 1597. Augustæ, 4. 1599. *Pithæi*, Heidelberg. 8. 1590. cum *Indice Langii*, Friburg. Brisgoiæ 4. 1607. *Lubini*, Hanov. 4. 1603. 8. 1619. Rostocæ. 8. 1602. *Autumni* Paris. 4. 1614. & cum *Peri- phrasibus Cluverii* Paris. 8. 1607. *Grangæi*, Paris. 4. 1614. *Rigaltii*, Paris. 12. 1616. *Farnabii*, Londin. 8. 1612. Francofurt. 8. 1623. Paris. 12. 1614. Leid. 12. 1650. Amstelæd. 12. 1668. 1670. *Variorum*, ex edit. *Schrevelii* Leid. 8. 1648. 1658. 1664. Amstelæd. 8. 1684. in usum *Sereniss. Delphini*, cum Persio : additis notis & paraphrasi *Lud. Pratei*, Paris. 4. 1684.

Et hæc quidem sunt *Vulgatæ Editiones*, quæ ad nostram venere memoriam. Forte *Draudius* in *Bibliothec. Classic. & Lipen.* in *Biblioth. Philosoph.* quasdam recensent, quas Nos non habemus : & vice versa, nos multas, imo plurimas illis intactas adnotamus. Crispi- nian in plerasque Editiones adnotare tulerat animus, sed nec otii mei, nec festinantis Bibliopolæ rationes illam admiserunt : reji- cimus itaque illam in aliud tempus.

Ex hisce Editionibus cum nostra commissæ sunt

St, quod siglum notat Editionem *R. Stephani*. 1544. 8.

St, quod notat iteratam *R. Stephani* Editionem. 8. 1549. Pri- orem ego, alteram *Almelovenius* contulimus ; ubi ambæ Editiones conspirant, hoc siglo utimur St,,

G. notat *Grangæi* Editionem, Ejusdemque Variantes ad mar- ginem relatas Lectiones.

Variae Lectiones Notabiliores.

Habes benevole Lector, hic *Variantes Lectiones* ; non omnes, sed tantum notabiliores ; ex iis mss. & excusis excerptas, quorum supra facta est mentio.

Sat. I.

Vf. 6. In tergo necdum) B. a
tergo nondum.

10. Furtivæ.) St, *furtive*.

22 Mæviæ) al. *Nævia*.

24 & 25.) defunt in A.

33 Post) St, & post al. it post.

42 At sic) N. G. *inquit*.

47 Et.) St. *at*.

55 Si.) G. *fit*. B. *sed*.

57 Stertere.) A. *sternere*.

58 Sperare.) A. *spectare*.

60 Citato.) B. *rotato*.

74 Aliquis.) al. *aliquid*.

90 Posita.) N. *plena* (in inter- stitio)

100 Limen & ipsi) A. *Nomen & illi*.

106 Purpura major.) A. B. St, *majus*. G. J. *purpuræ amator*.

130 Arabarches.) B. *Arabates*.
A. aut *Arabarges*.

134 Homini.) St: *hominis. it: hominum.*

139 Erit.) G. *edit.*

153 Non.) G. *nunc.*

161 Verbum.) A. *verum.*

Sat. II.

Vf. 7. *Pluteum.*) Edit. Noriberg. 1497. legit *Puteum*, ut Grævio & Valesio VV. Cll. etiam video emendatum ex eruditis conjecturis.

38 Atque.) al. *Ad quem.*

57 Codice.) A. N. P. M. S. *cortice.*

64 Canentem.) A. *loquentem.*

68 Pollitas.) A. *Pollutas.*

81 Conspecta.) al. *compacta.* Sarisber. *Contacta.*

94 Obliqua.) A. *Oblita.*

116 Abrumpere.) A. *abscindere.*

139 Corpora.) al. *corpore.*

141) omittitur in Patisson. Edit.

146 Et Fabiis.) S. *atque Fabi- nis.*

160 Jubernæ.) G. St, *Juvernæ.* sic etiam Mela iii. 6. B. *Vi- vernæ*, quod ex Græco *Ἰέρων* effectum videtur.

167 Heic.) J. *Sic.*

170 Sic.) J. *Si.*

Sat. III.

Vf. 36. Et verso. p. v.) G. *con- verso pollice vulgi.*

118 Pinna.) B. *penna.*

232 Illum.) B. *ipsis.*

246 Tignum.) B. *lignum.*

261 More.) B. *Morte.*

320 Helvinam.) A. *Eleusinam.*

322 Adjutori.) G. *Auditor.*

Sat. IV.

Vf. 1. Et est.) St: N. P. M. S. A. *adeſt.*

25 Precio.) B. A. *Precium.*

60 Suberant.) St, *superant.*

63 Ut cessit.) B. *Excessit.*

64 Spectant.) B. *expectant.*

78 Atque.) St, B. *atque hic*

97 Cum.) A. *in.*

127 Excidet.) B. *Excidit.*

131 Alta.) G. *illa.*

150 Illa.) B. A. *ille.*

Sat. V.

Vf. 5. Credere.) B. *reddere.*

12 Fige.) St, *finge.*

13 Solidam.) St, A. *solitam.*

16 Adhibere.) Al. *accire.*

26 Proludunt.) N. *Procedunt.*

41 Acutos.) J. *amicos.* al. *ad- uncus.*

42 Illi.) A. *illic.*

80 Distendat.) G. *distinguat.* N. P. *distentat.*

87 Adfertur.) al. *offertur.*

91] omittitur in Ed. Patiss.

111 Gloria.) B. *gratia.*

118 Alledius.] J. *Alichius.*

122 Dictata magistri.) B. *ma- gister.* S. *mandata.*

136 Vobis h. p. h.] N. *Vos hunc præstatis honorem.*

145 Ac.] St,, *Ad.*

153 Mali.] *pomi.*

153 Rodit.) J. *prodit.*

Sat. VI.

Vf. 41. Ulla] J. *illa.*

53 Vir.) al. *vix.*

98 Conjux.] S. *Sponsus.*

125.) in quibusdam mss. & ex- cusis deest.

130 Necdum) al. *sed non.*

200 Junctamque.) J. *vinctam- que.*

218 Dictabitur.) B. *ditabitur.*

226 Advolat.) B. *Avolat.*

237 Ar-

- 237 Arcessitus.) ita legendum
ex vulgato illo ac secretus,
quod degeneravit ex accer-
susus.
- 238 Silet.) al. *pavet*.
- 265 Cœcive.) J. *Creteive*.
- 274 Expectantibus.) B. *ipsis*
spectantibus.
- 277 Quas.) A. B. *quot*.
- 288 Contingi p. sinebant.) A.
B. *conjugi p. sinebat*
- 293 Ulciscitur.) B. *ulciscimur*.
- 332 Venit &.) A. *veniet*.
- 340.) in A. sequitur post 337.
- 343 Numæ.) A. *Numen*.
- 365 Reputant.) A. B. *repetunt*.
- 378 Tondendum.) al. *tun-*
dendum.
- 392 Pertulit.) al. *Protulit*.
- 401 Strictisque.) N. P. J. B.
siccisque.
- 408 Famam.) B. *flamam*.
- 410 Arva.) G. *arma*.
- 413 Quæ.) B. *quod*.
- 415 Exorata.] B. *exhortata*.
- 430 Auratæ.) A. *aut lata*.
- 459 Auribus e. m. c. e.) A. B.
extensis magno committit elen-
chos.
- 474 Precium curæ.) St.,, *operæ*
precium.
- 483 Transversa.) al. *transacta*.
- 497 Admotaque.] G. *amotaque*.
- 514 Rapta.) al. *rupta*.
- 521 Semel expiet.) A. *Simul*. J.
explicat.
- 527 Calidaque.) A. B. *calidas-*
que.
558. 559.] in quodam Vet.
Cod. desiderantur.
- 571 Mensis.) J. *mensēs*.
- 587 Fulgura.) al. *fulmina*.
- 602 Sæpe.) B. *semper*.
- 609 Ridens.) B. A. *semper*.
632. 633.) G. sunt addititii.
- 643 Tragicis.] J. *magicis*.
- 658 Insulsam.) A. B. *Invisam*.

Sat. VII.

Vf. 8. Umbra.) al. *arca*.25 Componis.) A. B. *Conscri-*
bis.60 Mœsta.) A. B. *sæva*. al.
sana.62 Hevohe.) al. *Evoe*.65 Vestra.) A. *nostra*.117 Lasso.) J. *laxo*.124 Licet.) A. *petet*.139 Fidimus eloquio.) al. *Ut*
redeant veteres.144 Gallus.) al. *Coffus*.153 Perferet.) St.,, *Proferet*.156 Diversæ forte.) A. *diversa*
e parte. B. d. p.157 Nosse velint.) St. *scire vo-*
lunt.163 Fulmina.] B. *flumina*.192 Adpositam.) J. *Oppositam*.193 Jaculator.) A. *joculator*.222 Hora.) A. *umbra*.237 Ceu p. d.) B. *cum p. du-*
cant.240. 241.) Quidam hos versus
non putant esse Juvenalis,
sed Servius tamen eos citat in
iii. *Eclog*. G.

Sat. VIII.

Vf. 1 Stemmata.) G. *Schemata*.4 Humerosque.) A. B. *nasum-*
que.5 Corvinum & Galbam.) St.,,
Corvini B. & *Gallum*.17 Traducit.) N. M. A. B.
producit.47 Plebe.) B. *gente*.49 Plebe.) A. J. *gente*.

66 Trito

66 Trito ducunt.) al. *tritoque trahunt.*

90 Exfucta.) St.,, *exhausta*, N. B. *exuta*. P. M. *exusta*.

96) in A. *præcedit priorem*. 95.

129 Et.) St.,, *nec*.

133 Ponas.) G. *pingas*.

135 Ambitio) A. B. *ambitus*.

225 Cantu.) al. *salu*.

256 Pube.) B. *plebe*.

266 Produxit.) A. B. N. P. S, *Eduxit*.

275 Illud.) al. *aliud*.

Sat. IX.

Vf. 14 Bruttia &c.) al. *Præst. c. circumlita fascia visci*. Patiff. *Pr. c. t. Bruscia. f. v.*

25 Scelerare.) B. G. *celebrare*.

43 Pronum.) J. *promptum*.

61 Conlufore.) St.,, *cum lufore*.

68 Puer aq.) al. *servorum mense*.

84 Libris actorum.) Serv. ad ii. *Georg. legit titulis*. A. B. *actorum*.

106 Taceant.) al. *clament*.

110 Carptores.) J. *Raptores*, S. *Fartores*.

120 Pessima.) al. *maxima*.

137 Thure) A. *ære*.

138 Exorare.) al. *exornare*.

139 Figam.) B. *figam*.

Sat. X.

Vf. 2 Dignoscere.) A. B. *discernere*.

30 Auctor.) al. *alter*.

78 Effudit.) A. B. S. *Effugit*.

136 Summo-arcu.) S. *summa-arce*.

149 Percussa.) al. *perfusa*.

160 Fugit.) A. J. *abit*.

189 Hoc &c.) J. B. *Hoc altus cælumque tuens, hoc p. o.*

198 Membra) al. *labra*.

201 Gnatifque.) A. *vatifque*.

254 Socius.) A. B. *scio*.

263 Non.) A. B. *jam*.

310 Inunc &c.) A. B. *Nunc ergo speciem j. l.*

320 Exuēt,) al. *eruet*.

Sat. XI.

Vf. 18 Oppositis.) A. *optatis*.

89 Erectum.) al. *Ereptum*.

91 Postrema.) A. *rigidique*.

106 Venientis.) al. *fulgentis*.

107 Ostenderet.) A. *offenderet*.

109) in A. *præcedit versum*. 108.

113 Oceani.) A. *Oceano*. S. *occiduo*.

124 Mittit.) B. *nutrit*

128 Vires.) al. *bilis*.

144 Furtis.) al. *frustis*.

153 Notos.) B. *natos*.

191 Mappæ.) al. *palmae*.

201. & 202.) *desunt in St.,,*

Sat. XII.

Vf. 3 Cædimus.) A. *ducimus*.

17 Fulguris ictum.) G. *Fulminis, ictus*.

20 Percussum.) B. *perusum*

27 Fana.) A. *templa*.

36 Testiculorum.) G. A. *Testiculi*.

54 Summitteret.) A. *succideret*.

73 Mirabile fumen.) G. *misera-bile*. B. *numen*.

100 Tabellis.) A. B. N. P. J. *libellis*.

106 Servire paratum.) N. J. *parere*. B. *solebant*.

110 Turrem.] A. N. J. *turbam* St.,, *turmam*.

Sat. XIII.

Vf. 11 Gemitus.) A. *Questus*.

13 Malorum.) B. *laborum*.

62 Libellis.) al. *tabellis*.

114 Cum mittere.) St: *emittere*.

119 Vagelli.) B. *Bacilli*.

- 224 Majoribus.) J. *melioribus*.
 142 Viles pulli.) A. B. *vilis populus*.
 175 Abreptum-graviore.) B. *affectum*. A. *maiore*.
 195 Quatiente a. t.) J. *quatiens animum terrore*.
 223 Fulgura.) P. J. *fulmina*.
 226 Judicet.) A. B. *Vindicet*.
 242 Ruborem.) St: P. J. *pudorem*.

Sat. XIV.

Vf. 16 Præcipit atque.) B. *Præcipitat qui*.

- 33 Auctoribus.) A. *doctoribus*.
 45 Puer.] B. *pater*.
 62 Læve.) al. *lavet*.
 63 Furit.) A. B. *fremet*.
 67 Emendat.) u. *emundat*.
 110 Veste.) N. *voce*.
 112 Tutela.) J. *cautela*.
 117 Modo.) J. *malo*.
 124 Minimas.) M. J. *nimias*.
 129 Medio.) A. *medici*.
 147 Jumenta.) al. *armenta*.
 176 Immodici.) al. *Indomiti*.
 228 Producit B. *providit*.
 241 Quorum.) *quarum*.
 269 Ac vilis.) al. *a Siculis*.

- 287 Lacernis.] A. *lacertis*.
 289 Unda.) G. St. *una*. al. *uda*.
 293 Coemti.) al. *Coemtor*.
 328 Cræsi.) J. *Rosci*.

Sat. XV.

- Vf. 25 Duxerat.) A. *deduxerat*.
 29 Scelus.) N. *Scelera*.
 40 Visa inim.) A. *Visaque majorum*.
 45 Notavi.) A. *putavi*.
 46 Turba.) A. B. P. M. *ripa*.
 74 Pugnam instaurare.) N. *pugna inferre*.
 93 Olim.) A. G. *usi*.
 95 Ultima.) B. *culmina*.
 133 Optima.) G. *ultima*. al. *intima*.
 163 Rabida.) St. *rapida*.
 168 Extendere.) N. J. *extundere*.
 G. *excudere*.

Sat. XVI.

- Vf. 9.) deest in A.
 12 Oculum-relictum.) al. *oculos relictos*.
 29 Cum.) A. B. *quem*.
 39 Patulo.) A. *vetulo*.
 45 Tum f. p. lac.) A. *jam f. p. lucernas*.
 46 Cædicio.) N. *Cæcilio*.

ISAACI CASAUBONI IN PERSIUM

PROLEGOMENA.

SATIRAM Romanam duo ista præcipuè constituunt : doctrina moralis, urbanitas & sales. cætera communia sunt ejus poëtis, cum aliis multis : acumen differendi, eloquendi facultas, numerorum concinnitas : anima verò, ut sic dicam, & ὅρος τῆς ἐσίας ejus carminis est, vitiorum insectatio, & ad virtutem cohortatio : ad quæ perficienda salibus & jocis tanquam telo utitur. habet hoc Satira Romana cum ethico philosopho commune, quod de moribus tractat : sed tractationis proprius est modus. docet hic : illa plurimum castigat : naturam & causas virtutum ac vitiorum ethicus inquirat : fatiricus poëta vitiosos ferè objurgat : bonos parcius laudat & rarius. præterea censuræ suæ scommata, risum, atque interdum etiam comicam & ἀγυρτικὴν βωμολοχίαν fatiricus admiscet : quo nihil alienius à severitate philosophica. nam cynicos & similis petulantix magistros, præter habitum nihil quicquam philosophorum habuisse certum. *ἰδιαίτατον* verò Satiræ, metri lex. Minus rectè sentire eos, qui Romanam Satiram cum Græcorum Satyrica poësi comparant, ut ab illa ortam, satis probavimus eo libro quem de utraque illa poësi in gratiam nobilissimi doctissimique viri, Johannis de Rieu Rutenorum præsidis, à nobis scriptum, Persio comitem adjecimus. Cùm autem trium Romanæ Satiræ poëtarum, Horatii, Persii, & Juvenalis, idem sit propositum, idem scopus, quem antè diximus : magna tamen inter ipsos est differentia : quod breviter hic ostendere constituimus : non eo quidem animo, ut alium alii ambitiosè anteponamus, sic enim existimamus : omnes esse eximios, omnes lectu dignissimos, & qui diversis virtutibus laudem prope parem sint consecuti. sed quando neque hi, neque omnino quisquam mortalium πάντα κατορθῶν τεφυκῶς ἐγένετο, munire viam juventuti volumus, ad æstimandas ipsorum virtutes judicio recto : & ἀποτυχίας, siquæ illæ sunt, animadvertendas. qua in re, cùm vel suavissimus studiorum positus sit fructus, difficultas sine controversia versatur maxima. præclare enim hoc Dionysius Longinus, ut alia multa. ἡ τῶν λόγων, inquit, κρίσις, πολλῆς ἐστὶ πείρας τελευταίου ἐπιγένημα. nos verò ut huic oneri subiremus, non humerorum fiducia, sed publicæ utilitatis studium compulit. Accedit huc, quod consentientibus veterum suffragiis, qui poëtam nostrum mirati sunt : auctoritatem judicii fui

fui recentiorum non nemo opponere non dubitavit: at qui vir? tanti iudicii, tantæ eruditionis, tam portentosi acuminis, ut & Persius magnum solatium habeat, quod Æneæ magni dextra cadit: & nos vel bonam causam prodere, diu constitutum ac certum habuerimus, potius quàm cum illo Hercule in certamen descendere. Verùm de censura divini illius viri postea: nunc quas diximus differentias proponamus. Prima & omnium maxima est circa τὸ φιλοσοφικὸν μέρος; jam enim diximus non levem esse huic poësi cum morali philosophia affinitatem. quid enim philosophiæ proximum & affine, si hoc non est, de virtutibus & vitiis disputare? hic verò magnum inter hos discrimen, ut enim quisque fuerat educatus, ut erat doctus et moratus, ita versatus est in hac parte. Horatius libertinæ prosapiæ homo, & patre coactore natus, etsi magno parentis studio educatus, nihil spirat hic altum, sed ubique circa vulgatissimam morum præcepta occupatur: quodque longè gravius est, & fatetur ipse de se, parum sibi constare, nec fidelem virtutis magistrum agit. passim enim in aliena transit castra, non tanquam explorator, sed tanquam transfuga. sæpe Stoicum dicas: sæpe Epicureum, aut Aristippeum: sæpe verò de Anyti & Meliti aut Aristophanis gente prognatum: adeò frequenter & acerbè Stoicos, penes quos solos illa ætate sapientiæ magisterium fuit, suggillat, & irridet: neque dubitandum est, qualem videmus in ipsius scriptis, talem fuisse in vita quoque inconstantiam; scripsit enim sicuti vixit. Juvenalis mores ignoramus: in Satiris quidem suis τὰ φιλοσοφούμενα sic tangit, ut facile appareat diuturniorem ipsum rhetori quàm philosopho operam dedisse. è rhetorum enim schola & declamationum exercitationibus ad satiram scribendam haud dubiè se contulit: unde illa acuta dicta, & ut vocabant sententiæ, quas in opere admirabili de poëtica tantopere Julius Scaliger est admiratus. Persius verò qui ad Satiræ scriptionem, ut testatur ipse, in quinta, ab eodem Cornuto fuerat institutus, à quo rerum Stoicarum cognitionem acceperat, (magnis enim opibus innutritus, ac felicissimè fuit educatus) & utroque φιλοσοφικώτερος est: & eo nomine Horatio longè melior, quod uni æquus virtuti, perpetuus ac constans vitiorum hostis, sui semper similis, instrumento graviorum artium poëticam locupletat: Stoicam denique professionem nunquam obliviscitur, adeò exactè & doctè aliquando σωκίζων, ut ne Zeno quidem ipse aut Chrysippus, quod alibi dicebamus, porticum illam melius fuerit fulsurus. itaque cum universæ hujus philosophiæ duæ sint partes à sapientibus proditæ, Decreta & Præcepta, sive ἡ δογματικὴ καὶ ἡ παρανετικὴ, omnis Horatii & Juvenalis de virtute oratio ad præceptivam partem spectat: decreta seriò attingunt nunquam. Persius verò assurgit altius,

altius, & Stoicum de ultimo fine dogma ubique urget, ubique inculcat : gnarus præcipuum caput καὶ συνεκτικώτατον doctrinæ hujus eo contineri. qui igitur non ignoraret longum iter esse ad vitæ emendationem per præcepta : breve & efficax per dogmata : prudentissimo consilio utrumque institit : quod nos suis locis diligenter observavimus. Scias verò cùm Persium legas, sentire illum quæ dicit, & quod Græci aiunt, πάνυ ἐκ διαθέσεως γράφειν, καὶ ἀπὸ τῶν δογμάτων, ἐκ ἀπὸ τῶν χειλῶν. didicerat nempe nobilissimus juvenis à Cornuto præceptore suo, viro juxta sapiente & docto, non magis de virtute loqui, quàm ex virtute vivere. quod enim probitatem quam in aliis exigebat ipse præstaret, testis est qui vitam ejus scripsit, auctor dubio procul antiquissimus. testis etiam est modestia illa divina quam ubique præ se fert in hoc libro. testis & illa consuetudo arctissima cum Thrasea Pæto, viro ad exemplum virtutis nato, & Arria Pæti conjuge, ipsius cognata, prioris illius Arriæ ἡσπερ κλέος οὐρανὸν ἦκει, filia, matri quàm simillima. testes denique & alii quorum amicitia usum legimus, Viri omnes gravissimi, & magna sui seculi ornamenta, Servilius Novianus, Lucanus, Seneca. Quamobrem omnium Persii laudem hanc primam & velut fundamentum cæterarum ponimus, quod ad præcipiendum de virtute, non ut aliquis è circo aretalogus, aut indoctus è trivio cynicus prosiluit : sed scientiarum plenus, & disciplinis philosophorum diu excultus, eò accessit ; propter emendatos mores suscepto operi non minus aptus, quàm eloquendi facultate abunde instructus. Est & alia non contemnenda circa hanc partem inter hos poëtas differentia : nam Horatius, quod aliis ipse sapienter præcepit illo versu,

Denique sit quod vis simplex duntaxat & unum :

nunquam ipse, aut rarissimè in Satiris suis servavit. quæcumque enim materiam fuerit aggressus, eam mox deserit : nudas sæpe præceptiones congerens, non multò aliter ac vetustissimi illi, καὶ τὰ ἐγκατασκευὰ λόγῳ πάντῃ πάντως ὡς εἰπεῖν ἀμύητοι, Theognis, Phocylides, & his similes. itaque pars maxima Satirarum Horatianarum meram lancis illius saturæ & παλάρπη imaginem exhibent. Longe aliter poëta noster : qui more philosophorum à proposita initio thesi vix digreditur, abit certè nunquam : ut non aliud ferè scribere satiram ei fuerit, quàm petitos è philosophia locos carminis legibus includere. Lucilium sine dubio imitatus est Horatius : Persius verò, primus omnium Romanam Satiram hujus generis, duplex enim fuit, hac observatione auxit, correxit, atque in melius mutavit. etsi enim ad priorum imitationem, maximè autem unius Horatii, totum se comparaverat : judicio tamen ubique usus est suo : ut etiam inferius sumus observaturi.

servaturi. Probavit Persii consilium Juvenalis: qui non per fatu-
ram, quod aiunt, varia argumenta eodem carmine complectitur :
sed Persiano more, cuique satiræ ἐν καὶ ἀπλὴν ὑποκειμένου γένος
ut plurimum addicit. Huc etiam pertinet quod in Persiana Horatii
imitatione observabamus, de gravitate in disputationibus nonnullis
Stoicorum explicandis, Persio servata, Horatio neglecta: cujus
rei illustre est exemplum in Persii quinta, & Horatii Davo: ex
quorum carminum comparatione ingenia utriusque poetæ diversa,
& discrepantes ideæ quas rhetores dicunt optimè queant dignosci.
Differunt præterea hi poetæ in salibus & illa urbanitate quam Sa-
tiræ Romanæ propriam diximus: necessitatem hujus partis in hoc
poëseos genere docet Persius, cùm scribit de Horatio:

Omne vaser vitium ridenti Flaccus amico

Tangit, & admissus circum præcordia ludit.

etiam in quinta cùm facit Cornutum hæc sibi dicere:

——*pallentes radere mores*

Doctus, & ingenuo culpam defigere ludo.

quare non potest dubitari ipsum in Satiris scribendis id habuisse
propositum, ut tristitiam argumenti & reprehensionum atrocitatem
jocorum festivitate exhilararet. sed Persius jam tum in illa sua
adolescencia gravis, totusque ad severitatem factus, Xenocrati quàm
Menippo similior, Gratiis, meo judicio, rarò litavit. longe enim
hac laude & ab Horatio superatur, & à Juvenale: quorum uter-
que felicissimè est affectus, quod voluit noster, nec potuit. excel-
lunt igitur in eo Horatius & Juvenalis: etsi ratione diversa: nam
illius sales τὴν ὀχλικὴν ἀναγωγίαν, & ut ita dicam, plebeium
aliquid fere sapiunt: hujus omnes joci, quibus abundat, sic sunt
urbani & falsi, ut acumen sæpe atque eruditionem præ se ferant,
& ingenium longo declamandi usu probe subactum. In nostro verò
loca non pauca sunt quæ palàm ostendunt non displicuisse illi
jocos, sed non contigisse, quod de Demosthene Fabius scribit:
velut in prima ubi disertè ait, ridere se malos poëtas: ille verò
non σκώπει, solum, sed etiam λοιδορεῖ. jocosæ & non invenusta illa:

——*nunc non cinis ille poetæ*

Felix?——

& quæ sequuntur, illud convitio propius:

Rancidulum quiddam balba de nare locutus:

item illa:

——*Nugaris cùm tibi calve*

Pinguis aqualiculus protenso sesquipede extet.

ista verò,

O fane à tergo quem n.——

indignationem illius magis arguunt, quàm aptitudinem ad moven-
dum risum. quin etiam, sicut in Demosthene observarunt veteres
critici,

critici, nunquam adeò à sese ipsum abire, quàm ubi facetus vult videri : ita nos de Persio pronuntiare non vereamur, si qua sunt in ejus libro frigidiuscula dicta, si qua ex periculo petita, in ea ipsum incidisse, dum quærit jocos & vult ridere, quod per naturæ suæ temperamentum illi nequaquam licebat. frustra enim est cùm persuadere vult nobis, fuisse se petulanti splene cachinnonem. ain' tu Persi? σὺ δὲ ὦ ἀγαθὲ, ἴλεως εἴης, & nobis ignosce, qui hoc tibi non credimus: quin potius existimamus in te expetiisse, quod apud Attica de Persa nescio quo dixit: ὅτι ῥαόν ἐστι πῦρ ἐκίρῃσαι ἀπὸ σε ἢ γέλωτα. Enimvero cum sint loci plures è quibus ridicula dicta ducantur, Horatius & Juvenalis eos jocos non rarò usurparunt, quibus aliquid inesset obscæni: qua impuritate cùm fere in totum Persius abstinuerit: non ambigent sani judices, quin etiam in eo dicendus sit vincere, in quo culpa ingenii vincitur. nimium enim risus pretium est, si honestatis & probitatis impendio constat. Sed quæ ridere negavit Persio natura, ingente dote defectum & ὑστέρημα istud pensavit, cùm illi vim dedit & acrimoniam, & illud quod magistri dicendi τὸ ἐναγώνιον πνεῦμα dicere consueverunt: quam virtutem tanti facit criticus Halicarnassensis, ut Isocratis orationem, quod ea careret, anima carere dicat. in Persio verò qui spiritus? qui ardor? qui stimuli? nam libertas quidem tanta, ut ne mortis quidem metu adduci potuerit, quò Neroni parceret. & tamen lenissimorum fuisse morum accepimus: sed acrem faciebat impressum ejus animo, altisque nixum radicibus vitiorum odium. Quod igitur desiderant sapientes, contra vitia dici asperè, contra pericula animosè, contra fortunam superbè, contra ambitionem contumeliosè, ut ad Senecam suam scripsit olim Lucilius: id cùm noster efficiat, illud simul ἐκ πολλῶν τῶν περιόντων præstat, quod antè dicebamus, ut liqueat tibi illum sensisse quæ scripsit. Atque hæ sunt differentię præcipuæ quas in tribus hisce poëtis circa illa deprehendimus, quæ Satiram Romanam propriè χαρακτηρίζοισι. ad reliquas verò quod attinet virtutes, τῶν τε πραγματικῶν καὶ τῶν λεκτικῶν τόπου, ne longum faciam, ita sentio. puritate sermonis, gratia narrationum & ἀφελείᾳ atque inexplicabili quodam, etiam extra jocos, lepore excellit Horatius: ubertate inventionis, copia exemplorum, tractandi dexteritate, τῶν περὶ τὰς νοήσεις ἀδρεπήθω, denique τῇ πομπικῇ καὶ ἀξιωματικῇ λέξει præstat Juvenalis. Persius inter hos duos interjectus, neque castitate sermonis Juvenali cedit: & illa quam exposuimus pugnacitate, celeritate, & γοργότητι Horatium superat. character dicendi in Horatio humilior, in Persio grandior, in Juvenale ut plurimum sublimis, figurarum, quæ sunt orationis lumina,

lumina, beata apud Horatium & Juvenalem copia. noster illis potissimum quæ rebus addere pondus sunt idoneæ, & ἡθοιοῖα καὶ ἐναργεῖα pene regnat. vel illas mihi considera hominis sordidè parci descriptiones, quas in quarta, in quinta, & in sexta duobus locis posuit. non poterant tenacium mores effingi majore cum evidentia : taceo de verborum tropis, quorum crebritatem apud Persium sola excusaverit Satiræ licentia : densitate enim sua orationi tenebras nonnunquam offundunt : de quo mox. Numerorum verò concinnitatem cum apud Horatium nullam invenisset, nullum juncturæ studium : hanc securitatem Persius nequaquam probavit : sed numeris ita consuluit, ut ista laude eum quem sequebatur longo intervallo pone se reliquerit. quid enim hujus versibus numerosius? quid absque mollitie concinnius? neque electione est opus : omnes apti : omnes sonori : quidam verò ita magnifici, ut ad majestatem Maroniani carminis videantur aspirare : neque aliquis mihi illum objiciat,

— *Euge euge, omneis bene miræ eritis res.*

probavimus enim, ingeniosissimum poetam arte & judicio usum viribus suis eo loci pepercisse. Exposuimus hætenus, ut erat noster captus, præcipua capita institutæ comparationis inter Romanæ satiræ clarissimos poëtas : ostendimus quæ singulorum propria essent κατατορθώματα, quæ ἐλαττώματα : clarissimeque, nisi fallor, demonstravimus, ex illis esse neminem, qui virtute quadam sibi peculiari reliquis non præstaret : neque rursus esse ullum, qui cæteris ratione aliqua non esset inferior. Persium verò adeo non esse indignum qui comparetur cum Horatio & Juvenale, ut vel de palma cum utrovis eorum jure suo possit contendere. etsi non sine aliqua ipsius injuria potest cum tantis ingeniis committi Persius : cui per brevitatem vitæ totum se palam facere, & ingenii sui dotes maximas publicare non licuit. ut ex uno libello, atque eo imperfecto nec dum perpolito illum æstimare, hoc vero sit leonem ex ungue, & quod apud Homerum faciunt proci, ἀπὸ τῆς ἐκ ρακέων ἐπιγυνίδος τοῦ ἀνδρα. Quid igitur de gravissimi illius Censoris judicio dicemus, qui tantum virum suffragiis privatum in Cæritum tabulas retulit? & quidem non censoria nota affectum, sed ignominia elogio miserè jugulatum. ineptum pronuntiat, indignum qui cum reliquis in comparationem veniat, ostentatorem eruditionis, obscurum denique, non secus atque alterum Heraclitum vel Cinnam. Pax! vir incomparabilis, ποῖόν σε ἔπος φύγων ἕρκος ὀδόντων; Persius ut sit ineptus? si ineptum diceret quem Græci ἀπίθανον ἐν τῷ γελοίῳ, concederem. ne nos quidem enim imus inficias facultatem hujus rei illi defuisse. sed ostentatorem eruditionis quod nominat, omnino haud persuadet.

suadet. fatemur eruditissimum poëtam eruditionem ubique ostendere : usquam ostentare, negamus. illud doctissimi quique solent : quis autem uberius quàm σεβασμιώτατος hic Cenfor ? cujus scripta omnia χρυσὸν χρυσότερα, si quis negat thyma veterum undique redolere, haud mecum sentit. hoc solet vanissimus quisque tantum, insolentissimus καὶ ὁ ψιμαθής-αἰος : quorum nihil in splendidissimum hunc Romanum equitem cadit : de cujus singulari modestia, & liberali educatione sub maximis præceptoribus, non autem cathedrariis sophistis, & vitæ illius auctor meminit, & nos aliquid suprâ attigimus. At obscurus est, & dignus cui nomen indatur Scotino. mirari subiit non semel, de obscuritate Persii verba fecisse illum virum, cui nihil erat obscurum. certè aliud Quintilianus judicabat cùm vera laude dignum pronuntiaret : aliud Hieronymus, cùm disertissimum Satiricum vocaret. mihi quoque non pauci hujus poëtæ versus ita clari & λευκοὶ videntur, ut vel in cisis à mediocriter doctis legi possint. quare non totus liber profectò est obscurus : sed loca tantum nonnulla. quid ? solus hic obscurus ? non etiam optimus quisque attentissimus & πολυμαθής-ατον requirit lectorem ? non commemorabo Thucydidis τὰς περιουήσεις, τὰς ἐμπεριβολὰς, τὰ γλωσσηματικά καὶ ξένα, τὰ ἀνακόλυνθα & similia multa, quibus obducta caligo ingens illius historiæ. filebo Platonis τὰς ἀκράτους καὶ ἀπηνεῖς μεταφορὰς, de quibus Longinus. hoc solum dicam, maximarum difficultatum ea potissimum scripta esse plena, quæ omnium seculorum docti homines maximè sunt admirati. quis Pindarum intelligeret aut Aristophanem absque eorum interpretibus foret ? quis Græcis literis doctus choros tragicorum inoffenso pede percurrit ? Theocriti τὰ σκληρὰ notant veteres critici : neque indignantur. nos offendunt Persianæ difficultates ? & qui laboriosas illius opilionis ineptias non gravamur : tam severum hujus carmen ut intelligamus, operæ nos pœnitebit ? Porro obscuritatis hujus diversas afferre causas possumus, easque certissimas. in auctore sunt aliquæ, aliæ extra illum, quædam in interpretibus. Non negabo perobscura quædam esse in quarta, prima quoque : sed poëtæ faciliè ignosco, cùm cogito crudelissimi & Φονικωτάτου tyranni, in quem illa erant, metu, de industria atramenti sepiarum aliquid esse affusum : neque dubito sapientissimum præceptorem Cornutum scribenti adfuisse, qui vetus verbum crebrò illi insufurraret, Σκόλισον. quod etsi disertè Probus, sive quicumque est vitæ scriptor, non dicit, ea tamen narrat, ex quibus hoc debeamus colligere. Jam cùm scribit idem βιογράφος, verecundiæ virginalis Partheniam nostrum fuisse : aliud agens causam nos docet cur ille locus tenebricosè fuerit tractatus, cui vix alius toto libro obscuritate par, obscenitate similis nullus. περικοπήν illam dico è quarta, *At si unctus cesses.* Etiam
G
illud

illud ultrò concedimus, nonnulla Persii loca tropis parum usitatis & audacioribus esse offuscata. hujus quoque non culpam, sed causam, ita enim dicere æquius, ingenio poetæ assignamus : quod cum esset magnum, magna fectabatur : dictiones autem tropicas magnitudinem natura sua habere, cum alii docent τῶν περὶ τὰς λόγους tum affirmat hisce verbis ὁ τῶν πάλαι κριτικῶν κριτικώτατος Longinus : μεγάλαι, inquit, φύσει εἰσιν αἱ τροπικαὶ λέξεις, καὶ ὑψηλοποιὸν αἱ μεταφοραὶ, καὶ οἱ παθητικοὶ καὶ φραστικοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐταῖς χαίρουσι τόποι. hæ sunt illæ parum moderatæ & inclementes (id enim est ἀπηνεῖς) metaphoræ quas ait idem in Platone, quo nemo unquam facundior, notari solitas à dicendi artificibus nonnullis. etiam Demostheni quæ objiciebantur ab Æschine, tanto cum hiātu ut θαύματα diceret esse non ῥήματα, quid aliud fuere, nisi paullo duriores translationes? adeò magnis quibusque ingeniis familiares hujusmodi excessus, & παρακεκινδυνευμένοι dictiones. Dionysio quidem Halicarnasseo si credimus τὴν ἀσάφειαν πολλαχῆ δεινότητα εἶναι : non jam excusandus fuerit nobis Persius, verum præconio εὐμοσίας clarandus. Fuit præterea Flaccus noster οὐ φιλομυθὸς πῶς, sed amans brevitatis : quæ res obscuriorem est ubi illum reddit, non alia causa fuit, ut unum saltem exemplum afferam, cur hætenus non intelligeretur ille versus :

Inventus Chrysippe tui finitor acervi :

quem primi nos, absit verbo invidia, ex poetæ mente sumus interpretati. Extra auctorem possunt multa afferri : ego pauca tantum commemorabo. Quod igitur multa obscura hodie videntur, quæ cum scribebantur pueris erant obvia : non penes auctorem culpa hæret, sed penes lectorem. quotus enim quisque Persium legentium saltem mediocrem morum veterum & historiæ antiquæ cognitionem sudore partam habet? Adde quod ipsa rerum natura, progressu temporum ita novam rebus humanis faciem inducit, ut ad intelligendos veteres scriptores, nihil persæpe hodiernæ vitæ comparatione nos juvante, velut in tenebris sit micandum, & fallacibus conjecturis ad veritatis indagacionem insistendum. atque huic querelæ tum præsertim est locus, quando vel privati vel publici mores perstringuntur : in quo solo & comœdia & satira Romana versantur. Non prætermittam genus ipsum poëseos, natura sua difficilioris. nam ut alibi probamus, Satira hæc & genus & nomen est non plebei poëmatis, sed carminis eruditi : & propter affinitatem quam habet cum dramaticorum fabulis, ipsa personarum mutatione perplexum. Interpretes verò diverso modo obscuritati de qua dicimus causam præbuerunt : veteres, quia perierunt : quæ fuit

fuit seculi barbari flagitiosa negligentia. recentiores, quia alia
 οὐχ ἑρμηνεύσαντες, alia παρερμηνεύσαντες, lectores persæpe aut
 incertiores & indoctiores quam dudum aut malè doctos dimiserunt.
 Nemo in suam contumeliam dictum putet, quod de iis dicimus qui
 hanc provinciam ante nos administrarunt. nam & nos qui eorum
 diligentiae succrevimus, tam meminimus homines esse, falli faciles,
 literis leviter tinctos, quàm scimus, ipsos quæ nesciverunt aut malè
 sciverunt, ignorasse vel probasse quia homines erant. hoc ingenuè
 profiteamur nondum quenquam incidisse in manus nostras è tot
 poetæ hujus interpretibus, cujus rationem & interpretandi viam
 possemus probare. unicum excipio Hadrianum Turnebum virum
 in hoc genere literarum eminentissimum, qui si ex professo Persium
 suscepisset enarrandum, nullo, ut arbitror, spicilegio nobis relicto,
 aliud scilicet curassemus. nunc cum obiter tantum quædam tracta-
 verit, exemplo illius ad hoc quicquid est operis concinnandum sumus
 excitati. Quoniam autem de libri hujus obscuritate multa docti
 indoctique passim loquuntur: ne quid omitteremus quod ad lucem
 illius posset desiderari, postquam semel interpretem professi era-
 mus, Græcorum illud verbum χελώτης φαγεῖν, ἢ μὴ φαγεῖν
 censuimus nobis esse usurpandum. quò enim interpres, nisi ut ob-
 scura illustret, difficilia facilia reddat vel primas literas doctis?
 quod quidem dum pro virili nostra conamur, eò prolixiores facti
 sumus, quò brevior Persius. nam illorum fastidia quibus satis est
 magnos scriptores ὀλοχερῶς περινοεῖν sapientissimo Imperatorum
 Marco reprehendi memineraimus. Simul juvabat ejus auctoris
 explicationi immorari, cujus singula prope verba aliquid βιωφελές
 continere animadvertēbam. Multa nos in tam erudito poetā observasse
 de quibus ne cogitarunt quidem alii, si dixerimus, fiducia veri sit,
 non inanis jactatio. quid autem præstiterimus, docti & candidi
 lectoris facimus arbitrium: nam etsi mediocris saltem diligentiae
 sumus nobis conscii: scimus tamen, οὐ πάντως τῶν προσεχόντων εἶναι
 τὰ ἄθλα, ut dicebat olim B. Chrysostomus: ἀλλὰ δηλοῦν τι τῷ ἀνω-
 θεν βραβεύοντι.

De scriptis veterum emendandis observationes criticae (1).

LICEATNE veterum scripta edenti, textus evidenter adulteratos ex propriis conjecturis emendare, juxtà quas leges hæc illi conficienda sit emendatio, & quibus ipsum dotibus præditum esse deceat; id ego nunc perpendere aggredior. Velim equidem, si fas est, certis tandem definire terminis rem arduam & maximi momenti, de quâ etiam nunc doctissimi viri dissentiunt; ejusmodi rem quæ considerata diligenter & optimè dilucidata, non modò quid sentiendum, sed quid agendum sit edoceat, præscribatque juxtà quam methodum veterum scripta in lucem edenda sint, ut majori cum fructu & voluptate perlegi queant.

Antequam res ipsas tractare suscipiam, mihi videntur objecta quædam refellenda, verborum aliquæ significationes indicandæ, ac proponendæ rerum nonnullæ distinctiones, quas ego arbitror maximè necessarias, quò, discussis omninò tenebris, veritas ità elucescat ut nemo vir sanæ mentis ipsi possit contradicere.

Contendunt sapientes quidam critici, lubricum esse & periculosum, veterum editoribus clarè & expressè dare facultatem textuum restituendorum, & mutandarum receptarum lectionum, quamvis nulla codicis manuscripti auctoritas suppetat. Verendum est, inquiunt, ne illis ea concedatur libertas quâ abutentur ipsi indubitanter. Esto, inquiunt iidem, exquirantur & proponantur optimæ emendationes, quin etiam aliquandò liceat eas in textum recipere; at cavendum est ne hoc verbis in medium proferatur, id nempe licere reipsâ exequi.

Verum isti & æquum dicerent, si concessa libertas non iis constringerentur regulis, quibus intrà debitos fines ità coerceatur ut in licentiam nunquam prorumpat. Is est homo ratione præditus, ut quidquid agat certis subiaceat legibus, quæ vel impellatur ad agendum, vel ab agendo repellatur. Quidni liceret has regulas perpendere diligentius? quidni liceret easdem in medium proferre? Quod si liceat repertas emendationes aliquandò recipere in textum, mihi videtur licere etiam evulgare eas regulas juxtà quas id peragere licet. At enim hoc non fecerunt nostri antecessores, viri peritissimi. At cur non id fieret quod nondùm factum est?

(1) Has observationes gallicè scriptas, & gallico nostro Lysæ jam præmissas latinas nunc faciendas esse duximus, & hîc collocandas, cum ut legendus à pluribus proponeretur libellus qui de re maximi momenti disputat; tum ut nostra textuum emendandorum ratio, quantum in nobis est, doctis viris probaretur.

Incertis quibusdam viis progrediuntur nascentes artes, & is ad earum fines propagandos maximè confert, qui eas statuit regulas juxtà quas certò possit res peragi, & medium teneri iter ab utrisque extremis æquè recedendo. Vir igitur humaniorum litterarum sincerus amator, qui eas gestit extendi quàm latissimè, firmo & constanti oculo intueri & rectà mente statuere debet eas leges & normas quibus veterum editor in priscis edendis operibus dirigatur.

Nunc aliquot nomina explicabo quibus in decursu operis usus sum; dein aliquam distinctionem proponam, quæ mihi visa fuit huic quæstioni lucem datura maximam, ac præcipuos doctæ concertationis duces, eosque qui horum ductu militant, in castra eadem revocatura.

Lectionem primariam vel *primigeniam* appello eam qualem ipse scriptor vulgavit priusquam à librariis adulterata esset. *Veterem*, vel *receptam*, vel *vulgatam lectionem* nomino, eam quæ aut reipsa corrupta fuit, aut habetur talis, & cui nova lectio subrogata est. *Lectionem enim novam* dicimus eam quæ receptæ lectionis loco proponitur.

Duplex distingui potest editorum genus, nempè editor codicis manuscripti, & editor ipsius scriptoris. Editor codicis manuscripti is est qui ex uno vel pluribus libris manuscriptis, nobis tradit fideli operâ & ad verbum id quod nobis ex scriptore aliquo temporum injuriæ reliquum fecerunt: editor scriptoris ipsius is est qui, scriptis illius diligenter perpensis, ea edit in lucem ab omnibus librariorum mendis & erratis, quantum licet, expurgata.

Nimirum codicis manuscripti editor non potest esse nimis diligens & accuratus ut illum nobis qualis existit repræsentet. Eò spectare debet ipsius labor, ut codicem manuscriptum typorum ope factum multiplicem, facili negotio transvehendum & perlegendum, quocunque terrarum dispergat. Non hîc expendam quibus viis percepturus sit qui sint optimæ notæ codices (quæ jam quæstio à plurimis doctis luculentè disputata fuit); hoc unum dico nunc, ipsum oportere, postquam elegerit codicem quem potuerit reperire optimum, postquam in id incubuerit ut, perspectis magnâ industriâ singulis caracteribus, eum penitus cognoscat, eundem exscribere religiosius, & diligentem dare operam, ut ne unum quidem verbum, ne una quidem excidat syllaba dum ille excuditur. Hinc tantum pretii accedit editionibus Aldorum: quæ ideo magni fiunt, & habentur tanquam codicum manuscriptorum veræ & genuinæ imagines, quod illi religiosè exscriberent etiam menda & errata quæ sibi manuscripti codices exhibebant. Il qui Aldis proximè successerunt editores, forsitan nimis festinanter textibus emendandis studuerunt. Debuissent forsitan variorum codicum lectiones colligere, eas admittere quæ sibi potiores videbantur, &
alias

alias ablegare inter variantes, eo codice diligenter notato cujus erant. Quantumvis felices essent emendationes à se repertæ, egissent forsitan sapientiùs, qui eas duntaxat proposuissent ad marginem aut infra paginam; vel saltem, si earum aliquas voluissent in textum inducere, id officii sui ducere debuissent, ut veterem lectionem, quantumvis corrupta & horrida sibi videretur, aut reipsa esset, ad marginem aut infra paginam rejicerent protinùs aspiciendam. Possent igitur vituperari nonnihil, Henr. Stephanus, Hier. Volsius, & nonnulli alii editores sanè non contemnendi, quòd nempe emendationes suas, lectore non monito, textui immiserint (1.) Sciunt ii qui in hac re versatissimi sunt, textum aliquem primò habitum fuisse adulteratum, at eundem consideratum accuratius, melius perspectis cùm scriptoris ingenio & sermone, tum civitatis ex quâ ipse oriundus erat, historiâ, legibus & moribus, exhibuisse sensum nitidissimum, qui effugisset legentem si non apparuisset vetus lectio: sciunt illi ex ipsis emendationibus, attentius inspectis, per levissimam vocum & litterarum immutationem, sæpè emergere lectionem illam diu conquisitam, quam non dedissent emendationes quantumlibet ingeniosæ. Primorum igitur editorum hoc munus est, ut nobis tradant quod ex temporum injuriis elapsum est feliciter, & eo modo tradant quali ad nos pervexit: at ejus qui primarum editionum textui emendando incumbit hoc est officium, ut nobis restituat, quantum licet, quod injuriæ temporum scriptori eripuerant; ac præsertim quum ille ob menda plurima vix possit legi.

Codicum manuscriptorum historiam quantumvis leviter quis attigerit, scit videlicet amanuensium ignorantia aut scientia inanis, negligentia aut temeritas, improbitas aut credulitas, quanta damna veterum scriptis attulerint. Illorum plurimi quum prorsus ignorarent aut malè callerent linguam ejus scriptoris quem exscribebant, mutilabant verba sæpiùs, id disjungebant quod conjungi, & conjungebant quod disjungi debuisset, intrudebant in textum quod ad marginem aut supra lineas apparebat. Alii paulò eruditiores,

(1) Dùm inquirò cur Henr. Stephanus, Hier. Volsius, & alii editores, viri sanæ mentis, & optimè de litteris græcis meriti, textus adulteros interdum emendaverint, ex propriis conjecturis, lectore non monito, quum iidem plerumque tam accuratè se gerant, ego mihi videor hujus rationis causas deprehendisse. Quum scilicet nihil adhuc certi statuissent de veterum editionibus, veriti ne textu à se apertiùs immutato, convicia exciperent aliquorum malè religiosorum; quum autem ipsos pigeret edere deformatos rebus absurdis & verbis horridis, quæ faciliè tolli poterant, eos scriptores quos inprimis commendat rerum sanitas & verborum elegantia: furtim, ut ita dicam, emendationes suas textui injecerunt, ut iis assueti lectores eas relinquerent, nec ægrè ferrent faciliores lectu effectas fuisse scriptiones satis jam per se difficiles. Et certè, nisi servandus sit & tradendus nobis codex aliquis

tiores, quum ea quæ ipsi non intelligebant corrupta esse arbitrarentur, id sæpè adulterabant quod sanum erat, tollebant ut supervacuum quod erat necessarium, quod faciebat ad vim sermonis aut venustatem, verisque interdum mendis menda subrogabant multo graviora. Alii quibus ex scriptione quæstus erat, quorumque referebat multa scribere, dum scriberent festinantius, litteras, syllabas, verba, lineas imò integras mittebant aut transponebant. Alii quorum immensa erat & multiplex eruditio, aliena scripta quasi sua essent non dubitabant ad libidinem emendare, conjecturis suis quibuscumque tanquam ipsam veritatem abutebantur, despectaque aliorum ignorantia, id tandem assequebantur multo labore multisque disquisitionibus, ut exemplaria evulgarent à vero multo magis aliena quam ea quæ ipsi indocti exscriperant. Nonnulli denique, quum vellent persuadere aliis se codices possidere integriora, scripta edebant quibus addiderant è suo, quas additiones religiosè exscribebant viri quidam nimis creduli. Non loquor de iis quæ à multis exscribebantur uno distante; nec difficile est excogitatu quanta & quam omnigena vel ex distante vel ex scribentibus menda irrepperint.

Quum scripta aliquot vetera ob tam diversas causas non nisi depravata, trunca, mutila, lacera, ad nos pervenerint, licetne dare operam ut ea pristino nitore restituantur? licetne addita tollere, sublata addere, transposita in suum locum reponere? Quætionem in medium afferre, ut mihi videtur, eam solvere est; & qui rogat utrum edenda sint opera græca & latina, menda servando quæ irrepperunt, vel ea, ut par est, corrigendo, is rogat utrum opus aliquod gallicum de integro edendum sit cum mendis typographicis; is rogat utrum errata amanuensis alicujus qui stylo & penicillo characteres delineat, digniora sint quæ retineantur, quam errata alicujus opificis qui mobiles ordinat litteras, ut inde lineæ & paginæ efformentur (1). Docti quidam benè cordati leges statuerunt & regulas quibus cognoscatur unde adulteratus sit textus aliquis, & unde possit emendari. Ad quid verò utiles essent hæ leges & regulæ, si his uti nunquam liceret? At, inquierit, non mutato textu, sed relicto qualis se habet, emendationes
ad

aliquis manuscriptus, nullus unquam persuadebit homini sano & linguæ græcæ perito, ut eos auctores quos facit maximi edat mendis foedatos & ab usitato sermone & à sensu communi alienissimis. Ipsi igitur liceat textus ægros aliquoties sanare ex propria conjecturâ, sed ita ut discat se continere intra fines debitos, & veterem lectionem ponere ob oculos legentium, quod & illa non pereat, & legentes possint de repertis restitutionibus per se ipsi statuere.

(1) Is opifex qui in meis oratorum græcorum editionibus typos disponit, suæ artis alioqui peritissimus, sermonis græci & latini ignarus est omnino.
Menda

ad marginem sunt apponendæ: id est, relinquendum malum, & remedium extrâ ponendum. Præterea, si textus omninò purus sit & nitidus, ac raræ duntaxat appareant adulterationes, tunc possunt, imò debent, ut plurimùm, emendationes apponi ad marginem, aut infrâ paginam rejici. Verùm si, ut in omnibus ferè *Lyfiæ* scriptis & in aliis aliquibus, singulæ ferè lineæ textum exhibeant miserè corruptum, tunc plurima diversaque & menda & signa annotationum tædium scripto importabunt, hujusque vim & elegantias prorsus obruent. Carmina, orationes, & alia ejus generis scripta, uno tenore legi debent ut intelligantur; atque ideò jacent neglectæ à plurimis, vel editiones illæ incondito eruditionis apparatu extumescentes, vel ea quæ ut annotationibus omninò vacuæ sunt, ità mendis quibus codices manuscripti scatent refertæ. Quæ tamen, licet per se vix legantur, adjumenti non parùm afferunt perito editori, undè eas conficiat editiones quæ facili negotio legi queant.

Neque dicant temeritatis esse emendationes immittere textui sine ullâ codicum manuscriptorum auctoritate. Nam primùm quidem libertate eâ quam temeritatem vocant & licentiam, usi sunt sæpius præstantissimi editores; atque id unum ipsis, ut jam dixi, crimini datur, quòd, lectore non monito, correctiones suas in textum aliquoties injecerint. Deindè, si universi codices evidenter peccant, cur menda evidentia in textu relinquerentur? Hic iterùm adhibebo eam comparisonem quam suprà attuli, quamque arbitror ad rem decidendam maximè conferre. Num, quæso, servarentur in gallicâ editione novâ ipsi errores typographici, quia universæ editiones quæ antecesserunt his erroribus laborarent?

Mihi porrò referre liceat quod ipsemet expertus sum de quâdam epistolâ quam opinor esse *Isocratis*, etsi hæc in nulla exstat scriptorum illius editione. Epistolam hanc, scriptam ad *Archidamum Lacedæmoniorum regem*, *Hœschelius* in suam *Photii* editionem induxit, ut quæ allata fuisset ex *Italiâ* ab *Andrea Schoto*. Quum ego textûs plura loca emendavissem, & emendationes meas recepturus essem in textum ut evidentes, eas ferè omnes, non sine magno voluptatis sensu confirmatas reperi in duobus bibliothecæ regię manuscriptis codicibus. Qui duo codices si non exstissent, num igitur in textu menda reliquisset, repugnante sensu & ratione? num passus essem his veluti offendiculis lectorem impediri, quum

Menda quæ ipsi necessariò excidunt, quamvis attentus sit, nec mendosum codicem in manibus habeat, me singulis diebus edocent quomodo veterum scripta à scribentibus potuerint adulterari, & mihi sæpè textuum restitutionum vias aperuarunt. Non à me postulat opifex ut ipsius errorum rationem habeam, & mihi per ipsum licet ea emendare.

ipsi

ipsi possem offerre scriptiōem puram, liquidam, & omnibus omnino salebris expeditam? "Græca dedi, inquit doctissimus Grotius, in-
 "numeris locis emendatiora, tum quod sensum, tum quod carmi-
 "num leges attinet, *partim ex conjecturâ meâ & amicorum qui in*
 "*notis nominabuntur*, partim ex libris quos ex regiâ bibliothecâ
 "comitatus viri cl. & eruditissimi Nicol. Rigaltii nactus sum.
 "Nam in ipsum textum emendationes recepi *quò minore cum of-*
 "*fensâ legeretur*; ejus autem quæ antè apparebat lectionis, in no-
 "tis feci mentionem(1)."

Habenda ratio est textûs, viri isti inquiunt aut timidioris aut pigri-
 oris ingenii, qui textui corrupto tanquam rei sacræ parcendum exi-
 stimat, aut qui facilius ducunt & commodius menda exscribere quàm
 eadem sanare. Habenda ratio est textûs. Ità sanè si purus ille & liqui-
 dus niteat; nam si evidenter adulteratus fuerit, habere rationem tex-
 tûs nihil esset aliud quàm habere rationem damnorum quæ ab indoc-
 tis aut temerariis, ab improbis aut inattentis hominibus, textui illata
 sunt. Non, mehercule, textûs tunc habenda ratio est, sed scriptoris
 ipsius quem manus scribebant ità misere deformarunt, atque omni
 ope est connitendum ut ipsi pristinus decor, quem abstulit temporum
 iniquitas, quâ licet, restituatur. Est tamen, fatebor ego, est quatenus
 ratio haberi debeat ipsorum etiam mendorum quibus fœdantur
 scripta vetera; nempè si ea spectentur tanquam quæ primigeniæ
 lectionis vestigia contineant, quibus vestigiis ad illam adiri possit.
 Quicumque ista menda alio spectaret modo, is rationis sanæ docu-
 mentis, simulque scientiarum & humaniorum litterarum progressi-
 bus adversaretur.

Clariori adhuc & invicto, si possimus, modo demonstramus posse
 aliquandò in textum induci eas etiam emendationes quas nullus
 suppeditat manuscriptus codex. Ut enim editori liceat textum
 aliquem immutare ex propriis conjecturis, oportet textum hunc
 evidenter esse corruptum. Quis porro textus est evidenter cor-
 ruptus? is nempè qui quum sermonem barbarum aut nullum
 omnino sensum exhibeat, declarat evidenter lectionem illam prima-
 riam evanuisse. Inventâ autem restituendi ratio vel evidens est
 vel duntaxat probabilis. Si evidens fuerit, in dubium nequit re-
 vocari quin præponenda sit, ut in textum recipiatur, illa lectio
 quam liquet veram esse & genuinam scriptoris lectionem, huic
 quam omnes fatentur ab illâ esse prorsus alienam. Jam si resti-
 tuendi ratio fuerit tantum probabilis, num, quæso, ea lectio præ-

(1) Dicta poetarum quæ apud Stobæum exstant. Parisiis, 1623, in 4°. in
 Prolegomenis E. Ceterum solius Grotii hæc laudavi auctoritatem, quum po-
 tuerim etiam laudare Canterum, Scioppium, Hemsterhusium, Taylorum,
 Reiskium, & permultos alios, qui omnes opinantur textus corruptos ali-
 quando posse emendari ex ipsis editorum conjecturis; atque hæc vereor ne
 mihi exprobetur quòd magno apparatu id demonstrandum susceperim quod
 apud doctissimos quosque & optime cordatos constat.

ferenda est quam constat non esse lectionem primariam, ei quam valdè verisimile est esse vulgatam ab ipso scriptore lectionem. Hinc patet primò licere emendationes immittere textui etiam duntaxat probabiles. Huc accedit quòd indè legentibus scriptio offeratur facilior simul & jucundior, in quâ grammaticæ leges non apertè violantur, in quâ sensus ubique occurrit nitidus & secum benè cohærens. Quilibet certè operis alicujus, vel scriptor, vel interpres, vel editor, nullum non laborem debet suscipere ut legentes non laborent. Pauci quippè sunt viri laboris patientes & amantes, qui magno animo in iis quæ legunt omnigenas rerum difficultates exhaurire non dubitant: reliqui autem, ii præsertim qui sublimi sunt & subtili ingenio, mox superbi fastidiunt & rejiciunt indignabundi opus, quodcunque sit, cujus lectio nimis operosa tædium movet & procreat. Quò enim scripta vetera digniora habentur quæ perlegamus, eò magis refert ea facilia lectu effici & jucunda. Jam si teneatur editor vulgatam & adulteratam lectionem ad marginem rejicere aut infrà paginam, servabitur jam quod est servandum & nihil detrimenti afferetur: atque hoc tertium est cur textum ægrum feliciter sananti omnis dematur scrupulus. Quartò denique auctoritas suppetit editorum aliquot egregiè cordatorum qui nos antecesserunt, quique emendationes Marte proprio repertas in textum recipere non dubitaverunt. Num illis exprobrabimus quòd partem operis confecerint, nec totum ipsi opus animosè perficiemus? nonne operam dabimus ut nitidos & splendentes ostendamus eos campos quos illi feliciter incultos subegerunt? quum apertum ab ipsis stadium ipsi primi ingressi fuerint, num regrediemur in eum locum ex quo illi sunt profecti, vel in eo loco consistemus ad quem illi pervenere, nec magis ac magis in eà viâ progrediemur quam illi nobis tanto studio muniverunt?

Ac demùm id nunc quæram ab eo qui huic opinioni maximè adversatur. En aliquæ adulterationes & emendationes quas collegi apud Scioppium, qui de hâc eâdem re disputavit. Mihi visum est latina exempla fore & notiora & illustriora quàm græca. Legitur in codice manuscripto Petronii, *Trimalcionis copanta est*, pro *Trimalcionis sycophanta est*; in codice Cornelli Nepotis, *deindè celiam*, pro *deindè Deçeliam*. Legitur quoque in Plauti manuscriptis codicibus, *nec reddant alteri*, pro *ne credant alteri*; *cum auris aurib*, pro *cum armis aureis*; in codicibus Symmachi, *amortuo*, pro *animo tuo*; *tùm speratis*, pro *sumpseratis*; *sponsorem nititur*, pro *sponsore me nititur*; *sa temporis*, pro *sat temporis*; *expectatio ne vicissim*, pro *expectatione vicissim*; *Theodoro medi*, pro *Theodoro medico*. Quæram igitur à viro timido nimis & malè religioso qui vetat emendari textus adulteratos si non adsit codicum manuscriptorum auctoritas: idne religioni ducet barbaras istas

istas locutiones servare, nec eis subrogabit felices illas & certas emendationes quas ipsa ratio suppeditat? Quòd si has rejiciat pertinaciter, eum omnes ducent rationi maximè adversantem, eundemque finent solum in *solacismis* & *barbarismis* sibi complacere: sin arbitretur non posse quin eas in textum introducat, est igitur ubi possint adulterati textus emendari sine ullâ codicum manuscriptorum auctoritate; id igitur unum expendendum incumbit quandò illi & juxtà quas leges restitui debeant.

Jam satis demonstratum esse arbitror veterum scriptorum editori licere aliquandò emendare textus adulteratos, etiam sine ullâ codicum manuscriptorum auctoritate. Sed illum etiam atque etiam monemus ut sibi diffidat, ne forsan textum purum ipse corrumpat, aut adulteratum jam magis adhuc adulteret. Ostendemus igitur quæ ipsi leges & regulæ observandæ sint, ut nec in hoc malum incidat, nec scopo quem intendit adversetur.

Longius sanè esset hîc inquirere quali modo se haberent ab initio latina scripta, & quali ratione eò tandem perventum sit ut lector attentus ea facili negotio perlegat. Pateret nimirum commentatores & criticos rude opus inchoasse; sed quum isti plerumque sint paulò fusiores, & in ipso opere vestigia & instrumenta sui laboris relinquant, post ipsos exstitisse viros aliquot exquisiti judicii, qui, sublatis critices ac velut ædificii construendi apparatus, rejecerunt inutilia & optima elegerunt: pateret eos homines excellenti prudentiâ donatos, receptis in textum emendationibus certis & indubitatis, & expeditis locis difficilibus, ope brevium annotationum quibus rectà itur ad solutionem difficultatum, nec omnes viæ peragantur quæ ad eam ducunt, nobis aperuisse thesauros illos antiquos qui priùs paucis tantummodò doctis patuerant. Non ità feliciter actum est cum scriptis græcis, quæ pleraque in manibus criticorum & commentatorum remanserunt. Non is sum profectò qui contemniam laborem virorum quorundam eruditorum, per quos nobis nunc contingit ut legamus Virgilium, Horatium, Tullium, ac multos alios ex quibus doctrinam petimus simul & voluptatem; verum contendo illorum operam non sufficere. Hoc scilicet magnum est, imò maximum, agrum aliquem, incultum hætenus, aratro domitum fuisse; sed quantum interest discriminis agrum inter vomere subactum duntaxat, & campum aut opulentâ messe fluctuantem, aut sylvâ superbum vastâ & magnificâ, aut amœnis multiplicis horti deliciis decoratum! Ut de solis iis scriptoribus græcis loquar qui mihi notissimi sunt, textus plerarumque orationum Iſocratis & nonnullarum Demosthenis, purus vulgò satis est & liquidus: sed quàm multi existunt alii quorum textus plurimis in locis adulteratus, vel nullis omninò annotationibus illustratur, vel

longis impeditur commentariis quæ lectu sunt difficiliora quàm ipse textus !

Quidquid sit de his quæ modò diximus, editor eorum operum in quibus paucae supersunt maculae & adulterationes, sive sensus sive sermo spectetur, ab immutando textu debet inprimis abstinere, nec in ipsum inducere lectiones novas, nisi quando menda sunt evidèntia, & emendationes evidenter necessariae, aut optimis codicibus vel manuscriptis vel impressis confirmatae. Textus alicujus operis, quod in omnium manibus versatum facili negotio legitur, quod multis abhinc sæculis à plurimis hominibus etiam atque etiam perlectum est, non debet immutari nisi quum constat lectores omnes tali lectioni assuetos, factam immutationem ipsos approburos, firmissimis nempe momentis innixam. His exceptis casibus qui rarissimi sunt, conjecturas suas extra textum proponat editor, at ipsi textui parcat religiosus. Nemo magis quàm ego demiratur ingentem quæ in Reiskio suppetebat sermonum prisicorum, præsertimque græci, peritiam, necnon artem & solertiam quibus ægro textui medetur & ea supplet quæ desunt. Illa præsertim miror quæ confecit in emendandis scriptis eorum quos vocant oratores græcos minores, & mihi videtur plura profecisse solus quàm omnes simul qui ipsum antecessere. Sed quàmvis singulari erga ipsius memoriam veneratione afficiar, quàmvis memori animo recorder cum honorificas quas mihi dedit, quum viveret, animi sui significationes, tum non modicas utilitates quas ex ejusdem eruditis perquisitionibus percepi, fatebor tamen illum, in suis editionibus græcis, textum pluries immutasse, quum is sensum aliquem exhiberet, & fuisset satius eum talem aliis relinquere qualem ipse acceperat.

Itaque existimamus scriptoris antiqui textum, si vulgo purus sit & nitidus, & facili operâ evolvatur, non debere nisi rarissimè immutari. At quum scripta vetera non pervenerunt ad nos nisi ita mendosa & mutila, ut legatur cum molestiâ & fastidio id quod legi debebat cum fructu & voluptate, quid tunc agere suscipiet peritissimus editor ? nempe, textum restituere, verba malè ordinata ad debitum ordinem revocare, rejicere quod vitiosè abundat, adjicere quod deest, in suum locum reponere quod transpositum fuit, denique efficere ut id legatur uno tenore quod non poterat legi. Verùm etiam tunc editori concessa libertas non debet prorumpere in licentiam, & certæ sunt leges ac regulæ quæ ipsi servandæ sunt diligentius.

Ac primùm quidem receptam lectionem non deserat nisi ultimâ coactus necessitate ; & quum ex eâ nequit elici ullus sensus probabilis. Judicio magis quàm ingenio ductus, sedulò caveat ab istis restitutionibus, ut dicunt, ingeniosis ; ac si non possit sibi

tem-

temperare ut eas prorsus omittat, eas saltem collocet extrâ textum, nec velit in textum per vim intrudere. At enim scriptor isto modo melius dixisset. Esto sanè, tuque linguam mortuam ita apprimè calleas ut possis certò statuere quid sit pejus aut melius; verùm scriptori melius dicere non libitum fuit. Ab immutando textu, quantum potes, abstineto; ipsum multoties resumito, videto & inquirito num sit ratio aliqua ob quam debeat servari; veterem denique lectionem non ejicito nisi quum indè nullus omninò sensus aut sensus iis quæ præcedunt contrarius exsurgit; nisi quum scriptoris ingenium vehementer deformatur, sermonis regulæ evidenter violantur, historia manifestè contradicitur in aliquot factis vel chronologiæ articulis, & alioqui constat menda non potuisse nisi à librario proficisci. Nec emendatio tua temerè conficitor; eam composito ex ipsis adulterationis elementis, & ipsæ, ut ità dicam, textus ruinæ tibi profint ut textus à te mutilus reficiatur⁽¹⁾. Sæpiùs autem apud te maximo in pretio habetor ea lectio quæ maximè horrida est & barbara; hæc non rarò lectioni primigeniæ proxima est & ad eam facillimè ducere poterit. Jam in scriptione scædissimâ quærìto lineamentum illud quod omissum aut adulteratum quasi primariam verbi effigiem deformavit. Ne verò variantes maximè vitiosas rejicito, eas perpendito & inter se comparato ut aliæ per alias corrigantur. Nihil à te negligitor: locus ipse corruptus, quem laudat aut vertit in alium sermonem scriptor aliquis sacer vel profanus, tibi aliquandò suppeditabit restitutionem quæsitam, vel saltem ad eam aditum patefaciet. Quòd si novam lectionem inducas, veterem ob oculos lectoris reponito quàm citissimè, non ad finem operis aut voluminis, sed ad marginem aut ad imam paginam. Imam ego paginam anteferrem, dummodò, textu nullis annotationum signis impedito, indicaretur tantum linea ad quam singulæ annotationes pertinerent; quæ linea facilis inventu erit, si notæ arithmeticæ per singulas quinque lineas apponantur. Omninò equidem velim, in omni editione græcâ aut latinâ, omnes annotationes breves esse, difficultatem statim solventes,

(1) Ità ex reliquis pulchræ statuæ partibus, peritus artifex, juxtà regulas quasdam & proportionem, posset effingere statuam illi prorsus similem quæ ex manu primi artificiseducta fuit. Sed in mutilis textibus reparandis duplex existere commodum affirmaverim. Ac primùm quidem pars aliqua oris, verbi gratiâ, quæ in statuâ reparata fuerit, quantumvis doctè efficta, quantumvis peritè accommodata dicatur, non est tamen germana pars, neque illa quæ primùm extitabat; dùm è contrâ vera vox, quæ omisssa aut corrupta, tandem reperta fuit, non minùs est ipsa vox auctoris quàm illa quæ ab ipso auctore fuit primùm delineata. Hoc verò alterum est commodum, & sanè præcipuum; nempe, si opifex indoctus & temerarius opus artis antiquum reparare susciperet, id unum efficeret suâ diligentia ut pretiosas reliquias perderet

ventes, & ità infrà paginam positas, ut nullis annotationum signis textus impediatur (1). Cupiam idem lectionem vulgatam quàm citissimè reponi ob oculos lectoris, quia, videlicet, quum is possit nitidissimum in eà lectione sensum reperire in quâ tu nullum reperisti, aut quum ipsa adulteratio ipsi forsitan restitutionem suppeditatura sit feliciorem simul & certiore, hoc illi commodum confestim asferre debes, nec illum cogere ut id è longiori acceriat.

Hic eam resumo objectionem, quam si non integram, at ejus certè partem refelli. Statim atque editores sibi licere existimabunt propria ipsorum inventa ei lectioni subrogare quam judicabunt esse vitiosam, limitibus jam sublati, nullus erit licentiæ terminus: suas unusquisque conjecturas pro ipsâ veritate habebit; textus quolibet singuli deformabunt magis ac magis & adulterabunt dùm ipsos credent sanari à se & emendari, & pro scriptis antiquis scripta tandem recentiora accipiemus.

Ad hæc respondebo libertatem editoribus concessam, si legibus & regulis modo expositis coerceatur, non perniciosam fore & detrimentosam; at etiam si eâ libertate abuterentur lævæ mentis homines, non ideò prohibendos esse viros egregiè cordatos quominus eadem utantur ad bonarum litterarum utilitatem. Præterea, si editor temerarius in nimiam prorumpat licentiam, si alienis non parcat, & illa invertat tanquam sua essent, eæ quæ præcesserunt editiones remanebunt semper inconcussæ, dùm imprudentis ingenii opus ruet merito silentio & debitâ oblivione confepultum. Denique, Henr. Stephanus, Hier. Volfius, & nonnulli alii editores, magnâ doctrinâ & optimo judicio præditi, sæpius textum emendârunt ex propriis conjecturis, nec indè aliud contigit incommodi, quàm quòd elucidatus sit locus difficilis, & corruptæ lectioni subrogata sit lectio primigenia.

Illi verò objectioni non respondendum esse arbitror, scilicet ab editore quovis textum emendante textum haberi evidenter corruptum, huncque ob eam causam ab ipso emendari. Equidem fateor falsâ evidentiae specie posse illudi aliquos, ideòque etiam
atque

deret omninò & corrumpere, nec nova damna quæ superba ipsius attulisset ignorantia, ab ullo jam alio possent resarciri. At non eadem est textuum adulteratorum ratio. Nam quantumvis inscitè eos restituat editor imperitus, semper remanent veteres lectiones; ac post eum alter potest quærere & reperire feliciores restitutiones, quæ à sano quoque homine statim comprobentur.

(1) Adeò non delignor, ut & multi faciam disputationes historicas & criticas de textu veterum auctorum; sed arbitror eas seponendas esse extrâ textum, ità ut eis textus non impediatur. Editoris hoc munus est, meo
quidem

atque etiam moneo textum non temerè esse deferendum. Sed quod apud omnes viros sanos evidens est, id teneri debet ut evidens; atque ut contemnitur stultus iste qui sibi congratulatur solus ob evidentiam menti suæ, ut putat, affulgentem; ità laudatur ab omnibus & comprobatur sapientis viri industria, qui, re perpensâ diligenter, id admittere non dubitat quod ipsi recta ratio tanquam certum & indubitatum exhibet.

Antequam loquar de dotibus quæ donatum esse deceat veterum editorem, distincto duplici genere editionum ut duplex editorum genus distinxi, hæc sentio & dico. Illas maximi omnium faciam, in quibus aliquis excellentis iudicii, intrâ debitos fines se continens, sanæ critices face præeunte, operam dederit ut suis veteribus scriptis nitor restituatur. Sed adeò non contemnā, ut & prorsus necessarias habiturus sim eas in quibus vir eruditus, perlectis patienter & solerter perspectis optimis codicibus, nobis diligenter tradet pretiosas veterum scriptorum reliquias. Eæ solæ rejiciendæ erunt editiones, in quibus temerarius editor, lectionibus obscuris aut vitiosis ad libidinem non ad rationis normam correctis, intrudet in textum fortuitas & ineptas emendationes quæ publicâ mox infamiâ inurentur.

Non is sum qui editoris laudes exaggerare aggrediar quia veteres edere suscepi; sed id verè possum affirmare non omnium esse hoc munus exequi. De operibus græcis duntaxat loquar, cùm ut in unâ re legentium attentio consistat, tùm quòd pleraque illorum mendosa maximè & mutila ad nos pervenerunt. Oportet sanè scriptorum græcorum editorem linguæ græcæ mentem & ingenium, idiotismos, regulas & exceptiones, radices verborum & significationes diversas, & cetera quæ ad eam penitus intelligendam pertinent optimè callere; eundem oportet cognoscere res gestas, mores & usus nationis græcæ, ac presertim populi Atheniensis, si scriptor esset Atheniensis: ità sanè illum oportet horum omnium esse consultissimum; verùm hæc ipsa non sufficiunt. Nunquam ille rem ad felicem exitum perducet, nisi forti animo præditus sit, qui multis crebrisque difficultatibus excitetur magis, nedùm deterreatur; nisi etiam invictâ donatus sit tolerantia quâ velit eadem sæpius inculcare, ut caliginosa omnia elucidentur, mutila reparentur, aspera complanentur, impedita expédiantur, curæ priores corrigantur curis posterioribus; nisi insuper acerrimum & sagacissimum fortitus sit ingenium, quo verum loci alicujus sensum deprehendat, inter se pugnancia conciliet, repleat vacua & hiulca, connexionem perspiciat sententiarum & probationum, interruptum orationis filum

quidem iudicio, textum purum, nitidum, lectuque facilem efficere brevioribus notis quæ ipsam difficultatem statim solvant, rejectis scilicet qualibuscunque ab hac re alienis disputationibus.

resumat,

refumat, veritatis facem per omnia ferat ut omnes discutiantur caligines; nisi denique recto & certo instructus sit criticus acumine, quo doceatur quando textus servari debeat, quando possit deferri, quo intelligat quid verè sit scriptoris aut non sit, quo ipsas auctoris hallucinationes à librarii erratis discernat, quo demùm loca corrupta sic restituat, ut pariter absit à timiditate ignavâ & ab audaci temeritate. Nec satis; penè dicam hunc eodem aut saltem simili ingenio donari oportere atque illum cujus scripta in lucem edere fuscipit. Aristotelis editor versatissimus esse deberet in dialecticâ illâ subtili simul & sublimi, quâ philosophus ille omnes omninò scientiarum, humaniorum litterarum & artium partes menti suæ addicebat. Platonis editor deberet intelligere penitus causas & fines philosophiæ platoniciæ, & infinitam sermonum illius varietatem, quâ ad omnia dicendi genera, ad omnes scribendi modos, facilis & multiplex se accommodabat.

Non loquar de historicis & poetis, quantis nempe dotibus instructum esse oporteat editorem Thucydidis, Herodoti, Æschyli, Sophoclis, Euripidis, Aristophanis, & aliorum, quorum scripta ad nos pervenerunt plus minùsve adulterata. Pauca duntaxat dicam de oratoribus atticis circa quos ego versor præcipuè. Qui scilicet apprimè cognoverit veros illos & à naturâ datos affectus, firmam illam & subtilem arguendi methodum, venustam illam & sale conditam simplicitatem, vim illam sermonis quæ res exhibet quasi in scenâ agerentur, concentum illum verborum demulcentem aures suaviter, quæ omnia illis omnibus erant communia; is mihi videtur maximè omnium posse emendare in textu quod peccat, rejicere aut adjicere quod illorum ingenio congruum est aut contrarium.

Equidem arbitror, & hoc ultimum animadverto, fore ut is qui alicui operi in alium sermonem vertendo dedit operam, facilius possit & felicius huic eidem operi edendo incumbere. Nullâ scilicet aliâ tutiori viâ corrupti textus sanari queunt, quàm si id primum omnium pro certo teneatur quid scriptor in animo habuerit dicere, ut certius cognoscatur quid reipsâ dixerit. Porro is qui accuratè opus aliquod in alium sermonemvertere studuit, id debuit intendere ut reperiret omnes sensus veros, ut series rerum & connexio, & quidquid in affectibus & sententiis limatius est & subtilius, ipsum non effugeret.

Has observationes criticas concludent expositæ aliquot regulæ & normæ quæ ad actum pertinent, & ex his consequuntur. Si opus aliquod in lucem typis editur primum, non potest esse accuratus nimis & religiosus ut codicem manuscriptum talem repræsentet qualis ad nos pervenit; & huic uni studere debet ut apprimè legat manuscriptum exemplar, & nihil omninò excidat dùm excuditur.

Quod

Quòd si plures codices ipsi licet consulere, tunc ipsum oportet ex diversis lectionibus eas seligere quas putat esse optimas, & inter variantes rejicere eas omnes quas deferit. Hæc egomet ita persuasa habeo, ut, si opus aliquod hætenùs ineditum evulgare fusciperem, id mei ducerem esse officii, evidentissimas licet reperissem emendationes, illud edere omnibus & linguæ & sensûs mendis fœdatum quæ in codice manuscripto apparerent (1). Sed statim atque dedissem operam ut servaretur codex & typis multiplex fieret, tunc arbitrarer me posse pro jure meo idem opus publicum facere ab omnibus, quâ fas est, amanuensium erratis expurgatum. Optandum esset ut primis temporibus in diversis locis existissent plures editores non minùs accurati & religiosi quàm Aldi fuerunt, plures nunc haberemus editiones quibus ipsi nobis codices manuscripti exhiberentur. Quidquid sit, ipse primus gratulabor viro illi erudito, qui, quum ipse cordi habeat ut plures sint editiones accuratæ, aut eas evulgare quæ sint accuratiores, ex integro consulét codices manuscriptos, & suâ diligentia arguet priorum editorum operam non satis diligentem. Sed ipse quoque, aded non rixas movere debet, ut etiam debeat animos addere sincero veterum amatori, qui, quum ægerrimè ferat illorum aliquos omnigenis mendis deturpatos esse & deformatos, omni ope contendit ut suum ipsis nitorem restituat, quantum licet, & textus mutilos reficiat, ita tamen, iterum atque iterum dicam, ut sibi debitos fines nunquam transiliendos, & veteres lectiones ob legentium oculos semper reponendas, arbitretur.

Ex editione Lysæ ab Auger in 8vo. Ann. 1783.

(1) Hic mihi aliquis objiciat editionem ejusmodi futuram esse utilem doctis aliquibus viris qui textibus emendandis incumbunt, sed quum ea non possit prodesse nisi paucis hominibus, non sumtus eam compensaturam ad opus conficiendum necessarios. Hanc ego objectionem firmissimam esse fateor, & dico laudandum esse & maximo plausu excipiendum fortem gnævumque privatorum quorundam animum, qui pro humaniorum litterarum commodis sua ipsi bona profundere non dubitant; sed hoc onus fore subeundum civitatibus & principibus, & ipsorum impensis suscipiendas fore editiones quasdam non minorè emolumento quàm sumtu excudendas. Gratulati sunt viri eruditi clarissimo de Villoison, regiae Inscriptionum & Humaniorum Litterarum Academiae socio, in regionem peregrinam proficiscenti ut illic opera græca ederet hætenùs inedita; nec sciunt utrùm magis admirari oporteat, aut ardorem inclytum adolescentis academici, qui suæ se familiæ & novæ spon sæ anplexibus eripuit, ut procul à patriâ incognitas opes colligeret, aut utile gallici imperii studium, quod cœptum illud magnanimum fovere amat & tueri. Ceterum hoc quod mihi reipsâ objectum est, declarat quàm necesse sit menda corrigere quæ apud codices manuscriptos occurrunt, ut editio aliqua possit diffundi latius, & lectoribus non paucis probari.

D E

UNDEVIGINTI GENERIBUS METRORUM
HORATII,

Tractatus Aldi Manutii.

PRIMUM genus :

UT Ode 1, lib. 1, quæ est monocolos. Sunt enim omnes versus Choriambici Asclepiadei tetrametri acatalectici : qui constant è spondeo, & duobus choriambis, & pyrrhichio vel iambo : hoc modo,

Mæce - - nas atavis - v v - edite re - v v - gibus v v
O et - - præsidium et - vv - dulce decus - vv - meum v v
- - - vv - - vv - vv
- - - vv - - vv - vv

Primi generis Ode 3.

- Lib. 1. Ode 1. Mæcenat atavis edite regibus.
Lib. 3. 30. Exegi monumentum ære perennius.
4. 8. Donarem pateras, grataque commodis.

SECUNDUM genus :

UT Ode 2, quæ est dicolos tetraastrophos. Primi quique tres versus sunt hendecasyllabi Sapphici pentametri acatalectici : qui constant è trochæo, spondeo, dactylo, & duobus trochæis : vel spondeo ultimo : sic,

Jam fa - v tis ter - - ris nivis - v v atque - v diræ - -
Grandi - v nis mi - - sit pater - v v & ru - v bente - v
Dexte - v ra fa - - cras jacu - v v latus - v arces - -

Quartus autem quisque est Adonius dimeter catalecticus, ex dactylo & spondeo vel trochæo : sic,

Terruit - vv urbem - v

- v - - - vv - v - -
- v - - - vv - v - v
- v - - - vv - v - -
- vv - v

Secundi

Secundi generis Ode 26.

1. 2. Jam fatis terris nivis atque diræ.
 1. 10. Mercuri, facunde nepos Atlantis.
 1. 12. Quem virum, aut heroa lyra, vel acri.
 1. 20. Vile potabis modicis Sabinum.
 1. 22. Integer vitæ scelerisque purus.
 1. 25. Parcius junctas quatiunt fenestras.
 1. 30. O Venus, regina Cnidi Paphique.
 1. 32. Poscimus si quid vacui sub umbra.
 1. 38. Perficos odi, puer, apparatus.
 2. 2. Nullus argento color est avaris.
 2. 4. Ne sit ancillæ tibi amor pudori.
 2. 6. Septimi Gades aditure mecum.
 2. 8. Ulla si juris tibi pejerati.
 2. 10. Rectius vives, Licini, neque altum.
 2. 16. Otium divos rogat in patenti.
 3. 8. Martiis coelebs quid agam calendis.
 3. 11. Mercuri, nam te docilis magistro.
 3. 14. Herculis ritu modo dictus, o plebs.
 3. 18. Faune nympharum fugientum amator.
 3. 20. Non vides quanto moveas periclo.
 3. 22. Montium custos nemorumque virgo
 3. 27. Impios parræ recinentis omen.
 4. 2. Pindarum quisquis studet æmulari.
 4. 6. Dive, quem proles Niobeæ magnæ.
 4. 11. Est mihi nonum superantis annum.
 5. 18. Phœbe, sylvarumque potens Diana.

TERTIUM genus :

UT Ode 3, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Choriambicus Glyconius, trimeter, acatalecticis: constans è spondeo, choriambo & pyrrichio, vel iambo: sic,

Sic te - - diva potens - vv - Cypri v-

Secundus vero quisque Choriambicus, Asclepiadeus tetrameter acatalecticis: è spondeo, duobus choriambis, & pyrrichio, vel iambo: sic,

Sic fra - - tres Helenæ - vv - lucida fi - vv - dera vv

- - - vv - v -

- - - vv - - vv - vv

1 2

Tertii

Tertii generis Ode 12.

1.	3.	Sic te, diva potens Cypri.
1.	13.	Cum tu, Lydia, Telephi,
1.	19.	Mater sæva cupidinum.
1.	36.	Et thure & fidibus juvat.
3.	9	Donec gratus eram tibi.
3.	15	Uxor pauperis Ibyci.
3.	19.	Quantum distat ab Inacho,
3.	24.	Intactis opulentior.
3.	28.	Festo quid potius die.
4.	1.	Intermissa, Venus, diu,
4.	3.	Quem tu Melpomene.

QUARTUM genus :

UT Ode 4, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Dactylicus, Archilochius, heptameter, acatalectus: constans è quatuor primis pedibus spondeis, vel dactylis indifferenter, ut in versu Heroico: deinde è tribus trochæis, vel spondeo ultimo: sic, Solvitur-*vv* acris hy-*vv* ems gra--ta vice-*vv* veris-*v* & Fa-*v* voni--

Secundus verò quisque est Archilochius, constans ex penthemimeri iambica. id est, ex iambo vel spondeo, iambo, & syllaba, Deinde è tribus trochæis, vel spondeo ultimo: sic,

Trahunt *v* - que sic *v* - cas - machi - *v* næ ca - *v* rinas --
 -*vv* -*vv* -- -*vv* -*v* -*v* --
v- *v*- - -*v* -*v* --

Quarti generis Ode una.

- I. 4. Solvitur acris hyems grata vice veris & Favoni.

QUINTUM genus :

UT Ode 5, quæ est tricolos tetrastrophos. Primi quique duo versus sunt Asclepiadei, qualis ille, Mæcenas atavis edite regibus. Scanduntur enim sic,

Quis

Quis mul - - ta gracilis-*vv*-te puer in-*vv*-rosa *v*-
Perfu--sus liquidis-*vv*-urgèt odo-*vv*-ribus *vv*

Tertius autem quisque est Pherecratius, Heroicus trimeter, acatalecticus : constans è spondeo, dactylo & spondeo, sic,

Grato--Pyrrha sub -*vv* antro --

Quartus verò quisque est Glyconius : qualis ille, Sic te diva potens Cypri. Scanditur enim hoc modo,

Cui fla--vam religas - *vv* - comam *vv*

-- -*vv*- -*vv*- *v*-

-- -*vv*- -*vv*- *vv*

-- -*vv* --

-- -*vv*- *vv*

Quinti generis Ode 7.

1.	5.	Quis multa gracilis te puer in rosa.
1.	14.	O navis, referent in mare te novi.
1.	21.	Dianam teneræ dicite virgines.
1.	23.	Vitas hinnuleo me similis, Chloe.
3.	7.	Quid fles, Asterie, quem tibi candidi.
3.	13.	O fons Blandusiæ, splendidior vitro.
4.	13.	Audivere, Lyce, dii mea vota.

SEXTUM genus :

UT Ode 6, quæ est dicolos tetraastrophos. Primi quique tres versus sunt Asclepiadei, qualis ille, Mæcenas atavis edite regibus. Scanduntur enim hoc modo,

Scribe--ris Vario-*vv*-fortis & ho-*vv*-stium *vv*

Victor--Mæonii-*vv*-carminis a -*vv*-lite *vv*

Quam rem--cunque ferox-*vv*-navibus aut-*vv*-equis *v*-

Quartus autem Glyconius, qualis, Sic te diva potens Cypri. Scanditur autem sic,

Miles - - te duce gef - *vv* - ferit *vv*

-- -*vv*- -*vv*- *vv*

-- -*vv*- -*vv*- *vv*

-- -*vv*- -*vv*- *v*-

-- -*vv*- *vv*

Sexti

Sexti generis Ode 9.

1. 6. Scriberis Vario fortis, & hostium.
1. 15. Pastor cum traheret per freta navibus.
1. 24. Quis desiderio sit pudor, aut modus.
1. 33. Albi, ne doleas plus nimio memor.
2. 12. Nolis longa feræ bella Numantiæ.
3. 10. Extremum Tanaim si biberes, Lyce.
3. 16. Inclusam Danaen turris ahenea.
4. 5. Divis orte bonis, optime Romulæ.
4. 12. Jam veris comites, quæ mare temperant.

SEPTIMUM genus:

UT Ode 7, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Heroicus, hexameter, catalecticis in duas syllabas: constans è sex pedibus, dactylo & spondeo indifferenter in omnibus locis, quamquam in quinto aliquando spondeus ponitur, & in sexto dactylus: ubi etiam sæpe pro spondeo trochæus admittitur. Sed de versu heroico multa diximus in institutionibus nostris grammaticis. Scanditur autem sic,

Lauda -- bunt ali - v v i cla -- ram Rhodon - vv aut Mity - vv lenen ..

Secundus autem quisque est dactylicus, Alcmanius, tetrameter, catalecticis: habens quatuor ultimos pedes heroici versus, sic,

Aut Ephe - vv sum bima - vv risve Co - vv rinthi - -

-- - vv -- - vv - vv --
- vv - vv - vv --

Septimi generis Ode 3.

1. 7. Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenen.
1. 28. Te maris & terræ, numeroque carentis arenæ.
5. 12. Quid tibi vis, mulier nigris dignissima barris.

OCTAVUM genus:

UT Ode 8. l. 1, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Aristophanici dimeter acatalecticis: constans è choriambo, & bacchio, sive amphimacro: hoc modo,

Lydia dic - vv - per omnes v - -

Secundus autem quisque est Choriambicus Alcaicus tetrameter acat-

acatalecticis: constans ex epitrito secundo, duobus choriambis, & bacchio, sive amphibracho: hoc modo,

Te deos o - v -- ro Sybarim -vv- cur properes -vv-amando v--

-vv- v--

-v-- -vv- -vv- v--

Octavi generis Ode unica.

1. 8. Lydia dic, per omnes.

NONUM genus:

UT Ode 9, quæ est tricolos tetraastrophos. Primi quique duo versus sunt Dactylici Alcaici acatalectici: qui constant ex penthemimeri iambica, id est, ex iambo vel spondeo, iambo & syllaba, quæ dicitur cæsura: deinde è duobus dactylis, vel ultimo amphimacro: hoc modo,

Vides v-ut al v-ta- stet nive -vv candidum -vv

Sora v-cte, nec v-jam- sustine -vv ant onus -vv

Tertius autem quisque est Iambicus Archilochius dimeter hypercatalectus: constans quatuor pedibus: primo & tertio, iambo, vel spondeo: secundo & quarto, iambo duntaxat, deinde superest syllaba, hoc modo,

Sylvæ - - labo v- rantes - - gelu v- quæ v

Quartus autem quisque est Dactylicus Alcaicus acatalecticus: constans ex dimetro Heroico, & dimetro Trochaico. id est, è duobus dactylis, & duobus trochæis: vel ultimo spondeo, hoc modo,

Flumina -vv constite -vv rint a -v cuto - -

v- v- - -vv -vv

v- v- - -vv -vv

-- v- -- v- v

-vv -vv -v --

Noni generis Ode 37.

1. 9. Vides, ut alta stet nive candidum
1. 16. O matre pulchra filia pulchrior
1. 17. Velox amœnum sæpe Lucretilem
1. 26. Musis amicus, tristitiam & metus
1. 27. Natis in usum lætitiæ scyphis
1. 29. Icci, beatis nunc Arabum invides

1. 31. Quid

1. 31. Quid dedicatam poscit Apollinem
 1. 34. Parcus deorum cultor & infrequens
 1. 35. O diva gratum quæ regis Antium
 1. 37. Nunc est bibendum, nunc pede libero
 2. 1. Motum ex Metello consule civicum
 2. 3. Æquam memento rebus in arduis
 2. 5. Nondum subacta ferre jugum valet
 2. 7. O sæpe mecum tempus in ultimum
 2. 9. Non semper imbres nubibus hispidos
 2. 11. Quid bellicosus Cantaber, & Scythes
 2. 13. Ille & nefasto te posuit die
 2. 14. Eheu ! fugaces, Posthume, Posthume
 2. 15. Jam pauca aratro jugera regie
 2. 17. Cur me querelis exanimas tuis
 2. 19. Bacchum in remotis carmina rupibus
 2. 20. Non usitata, nec tenui ferar
 3. 1. Odi profanum vulgus, & arceo
 3. 2. Angustam, amici, pauperiem pati
 3. 3. Justum & tenacem propositi virum
 3. 4. Descende cælo, & dic age tibia
 3. 5. Cælo tonantem credidimus Jovem
 3. 6. Delicta majorum immeritus lues
 3. 17. Æli, vetusto nobilis ab Lamo
 3. 21. O nata mecum consule Manlio
 3. 23. Cælo supinās si tuleris manus
 3. 26. Vixi puellis nuper idoneus
 3. 29. Tyrrhena regum progenies, tibi
 4. 4. Qualem ministrum fulminis alitem
 4. 9. Ne forte credas interitura, quæ
 4. 14. Quæ cura patrum, quæve Quiritium
 4. 15. Phœbus volentem prælia me loqui.

DECIMUM genus:

UT Ode 11, quæ est monocolos. Sunt enim omnes versus Choriambici Alcaici pentametri acatalectici : qui constant è spondeo, tribus choriambis, & pyrrhichio, vel iambo, hoc modo,

Tu ne--quæsieris--vv--scire nefas--vv--quem mihi quem--vv--tibi vv
 Finem--dī dederint--vv--Leuconoe--vv--nec Babylo--vv--nios v-

-- vv- vv- vv- vv
 -- vv- vv- vv- v-

Decimi

Decimi generis Ode 3.

1. 11. Tu ne quæsieris scire (nefas) quem mihi, quem tibi
 1. 18. Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem
 4. 10. O crudelis adhuc, & Veneris muneribus potens

UNDECIMUM genus:

UT Ode 18, libri secundi, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est iambicus Archilochius dimeter acatalectus: constans amphimacro & duobus iambis, vel ultimo pyrrhichio: hoc modo,

Non ebur-v- nequ' au v- reum vv

Secundus quisque versus est iambicus Archilochius trimeter catalecticus: constans è quinque iambis & syllaba: recepto tamen in locis imparibus etiam spondeo: hoc modo,

Mea v-reni v-det in v- domo v-lacu v-nar v

-v- v- vv
 v- v- v- v- v- v

Undecimi generis Ode una.

2. 18. Non ebur, neque aureum.

DUODECIMUM genus:

UT Ode 12, libri tertii, quæ est dicolos tristrophos. Primi quisque duo versus sunt Ionici à minore, Sapphici, trimetri acatalecti: qui constant è tribus Ionicis à minore, vel ultimo pæone tertio: hoc modo,

Miserar' est vv--nequ'amori vv--dare ludum vv-v

Neque dulci vv--mala vino vv--laver'aut ex vv--

Tertius item versus est Ionicus à minore, Sapphicus acatalecticus, sed tetrameter: constans è quatuor Ionicis à minore: hoc modo, animari vv- - metuentes vv--patriæ ver vv--bera linguæ vv--

vv-- vv-- vv-v
 vv-- vv-- vv--
 vv-- vv-- vv-- vv--

K

Duodecimi

DE METRIS HOR.

Duodecimi generis Ode una.

3. 12. Miserarum est neque amori dare ludum.

DECIMUMTERTIUM genus :

UT Ode 7, libri quarti, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Heroicus hexameter catalecticus : qualis, Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenen. hoc modo,
Diffu--gere ni-vv ves rede-vv unt jam--gramina-vv campis--

Secundus quisque est Dactylicus Archilochius dimeter hypercatalecticus : constans duobus dactylis & syllaba : hoc modo,
arbori-vv busque co-vv mæ -

-- -vv -vv -- -vv --
-vv -vv -

Decimitertii generis Ode una.

4. 7. Diffugere nives, redeunt jam gramina campis.

DECIMUMQUARTUM genus :

UT lib. 5, Ode 1, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est iambicus Hipponacteus trimeter acatalectus : constans è sex iambis : recepto tamen in locis imparibus etiam spondeo : hoc modo,
Ibis-- Libur v- nis in -- ter al v- ta na v- vium vv

Secundus quisque est Iambicus Archilochius dimeter acatalecticus : constans è quatuor iambis : recepto tamen in locis imparibus etiam spondeo : hoc modo,

Ami v- ce pro v- pugna--cula vv

-- v- -- v- v- vv
v- v- -- vv

Decimiquarti generis Ode 10.

5. 1. Ibis Liburnis inter alta navium
5. 2. Beatus ille, qui procul negotiis
5. 3. Parentis olim si quis impia manu
5. 4. Lupis & agnis quanta sortito obtigit
5. 5. At ô deorum quisquis in cœlo regis
5. 6. Quid immerentes hospites vexas, canis
5. 7. Quò quò scelesti ruitis ? aut cur dexteris

5. 8. Ro-

5. 8. Rogare longo putidam te sæculo
 5. 9. Quando repositum cæcubum ad festas dapes
 5. 10. Mala soluta navis exit alite.

DECIMUMQUINTUM genus :

UT Ode 11, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Iambicus Hipponactæus trimeter acatalectus : qualis ille, Ibis liburnis inter alta navium : hoc modo,

Pecti--nihil v- me si--cut an v-tea v- juvât vv

Secundus vero quisque est Sapphicus : constans penthemimeri heroica, & dimetro iambico, id est, è duobus dactylis, & syllaba, deinde è quatuor iambis : recepto tamen in locis imparibus etiam spondeo : hoc modo,

Scribere -vv versicu -vv los- amo v-re per v-culum -- gravi v-
 -- v- -- v- v- vv
 -vv -vv - v- v- -- v-

Decimiqunti generis Ode una.

3. 11. Pecti, nihil me, sicut antea, juvat

DECIMUMSEXTUM genus :

UT Ode 13, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Heroicus hexameter catalecticus : qualis ille, Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenen : hoc modo,

Horrida -v v tempe--stas cœ--lum con--trahit & -vv imbres--

Secundus verò quisque est Archilochius, constans dimetro iambico & penthemimeri heroica, id est, è quatuor iambis : recepto tamen in locis imparibus etiam spondeo. Deinde è duobus Dactylis, & syllaba : hoc modo,

Nives v- que de v- ducunt -- Jovem v- nunc mare -vv nunc sylū
 -vv x-

-vv -- -- -- -vv --
 v- v- -- v- -vv -vv -

Decimifexti generis Ode una.

5. 13. Horrida tempestas cœlum contrahit, & imbres.

DECI-

DECIMUMSEPTIMUM genus :

UT Ode 14, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est, qualis, Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenen : hoc modo,

Mollis in -vv ertia -vv cur tan--tam dif--fuderit -vv imis --

Secundus autem quisque est Iambicus Archilochius dimeter acatalectus : qualis ille, Amice propugnacula : hoc modo,

Obli -- vio v - nem sen--sibus vv

-vv -vv -- -- -vv --

-- v- -- vv

Decimiseptimi generis Ode 2.

5. 14. Mollis inertia cur tantam diffuderit imis

6. 15. Nox erat, & cœlo fulgebat luna sereno.

DECIMUMOCTAVUM genus

UT Ode 16, quæ est dicolos distrophos. Primus quisque versus est Heroicus hexameter : hoc modo,

Altera-vv jam teri-vv tur bel -- lis ci--vilibus -vv ætas--

Secundus verò quisque est Iambicus Hipponacteus trimeter : qualis ille, Ibis liburnis inter alta navium. Quamquam in hac oda secundus quisque versus constat è solis iambis : quod semel tantum legitur fecisse Horatius. Quamobrem versus ille, Eamus omnes execrata civitas, sic est legendus, Eamus omnis execrata civitas. Quod & Porphyrii placet, ut sit figurata locutio, Eamus omnis civitas execrata hæc, & quæ poterunt reditus abscindere dulces. Sunt enim omnes iambi : hoc modo,

Suis v- & ip v- fa Ro v-ma vi v-ribus v-ruit vv

-vv -vv -- -- -vv --

v- v- v- v- v- vv

Decimioctavi generis Ode una.

5. 16. Altera jam teritur bellis civilibus ætas

UNDEVIGESIMUM genus :

UT Ode 17, quæ est monocolos. Sunt enim omnes versus Iambici Hipponactei trimetri acatalecti : qualis ille, Ibis Liburnis inter alta navium. hoc modo,

Jam i'ef--fica v-ci do--manus v- fcien v-tiæ v-

Supplex--& o v-ro re-gna per v-Proser--pinæ v-

-- v- -- v- v- v-

-- v- -- v- -- v-

Undevigesimi generis Ode una.

5. 17. Jam jam efficaci do manus scientiæ.

F I N I S.

ADDENDA
DE
METRIS HORATIANIS.

METRA HORATIANA.

Ch. Wase Ambrosio Bonwicke S. S.

A Missos tot magni inter Græcos nominis Lyricæ
 Pœsios autores, unus nobis Horatius facit, ut
 enius desideremus. Placuit igitur seculis ingenii
 felix, numeris curiosus. Horatiana certe metra Dio-
 medes & Marius Victorinus, præter Plocium & Ati-
 lium Fortunatianum, ex professo posteris explicata
 reliquerunt. Specimen eorundem in brevem tabellam
 conjectum continenti carmine Petronius, quisquis is fuit,
 (nam alios ejusdem nominis alia ætas tulit) in vulgus
 edidit. Ad istud exemplum magistri, quorum discipli-
 næ origo mihi tecum communis fuit, quot septimanis
 mutato titulo, nos tirones ad multijugam Lyræ Latinæ
 modulationem exercuerunt. Ita velim hoc nomini tuo
 inscriptum accipias, ita tuearis, non tanquam aliquod
 magnum aut novum, sed ut indignum quod in desuetu-
 dinem abeat, cum in se tantum habeat compendii.
 Tuum erit vicem Pasiphaes substituere, Daphnen,
 Phaethonta, Cadmum. Quantum argumenti veri
 aut fabulosi eminet, materiam suppeditabit; modo ne
 desit afflatus: Vltro rapiet ad se generosam urbana
 juventutis indolem, ni fallor, artifex pagina; quo
 rectius ad Dithyrambum contendant. Vale.

PASI.

PASIPHAE.

Note Marginales.

D. Daëdylus. S. Spondus. T. Trachæus. I. Iambus.

J. Ionicus a minori.

Filia Solis

Hæstuat igne novo ;

Et per prata juvenum

Mentem perditâ quæritat.

Non illam thalami pudor arceat,

Non regalis honos, nec magni cura mariti.

Opæ in formam bovis

Convertit vultus suos :

Et Proetidas dicit beatas,

Loque laudat, non quod Iſis alta eſt,

Sed quod juvencæ cornua in fronte erig it.

Siquando miſeræ copia ſuppedit

Brachis ambit fera colla Tauri,

Florefque vernos cornibus illigat,

Oraque jungere quærit ori.

Audaces animos efficiunt tela Cupidinis

Illicitiſque gaudet

Corpus includi ſtabulis ſe faciens juvencam.

Et amoris pubibundi maleſtuadis

Obſequitur votis, & procreat, heu nefas ! bimembrem.

Cecropides juvenis quem percult ſaſtum manu,

Fillo reſolvens Gnoſtæ triſta teſta domus.

1. *Adonium, Adonidium* ; Pocius adducit in exemplum Ω τὸν Ἀδωνιν. Dicitur Epodos quia ſubjicitur Sapphicis, apud Horatium, ternis : Anapæſtis apud Senecam, quatenos res tulerit. Heroici Κόμμα ληκλικόν vel τελικόν. *Dimetrum ex inferiori parte Hexametri.* Diomedes Metr. Horat. l. 1. O. 10. nominari perhibet *nicen celicon climeteon* ; corrupte, quantum auguror, ex ἐπικὴν τελικὴν Διμοιρίαν. *remoto Hexametri beſſe, reliquum trientem.* Nota. Verſus certis pedibus alligati, qui *Monoschematiſti* audiunt, per ſyllabas numerari patiuntur : unde *Sapphicum pentasyllabum* vocatur. Muſicis Choriambicum monometrum hypercatalectum.

L 2

2. *Arhilochium*

2. *Archilochium heptasyllabum* constat ex basi vel *Dipodia Daetylica* cum semipede. Dimetrum Daetylicum hypercatalectum. *Cæsura* ex superiori parte *Hexametri Penthemimeres* Subnectitur Hexametro. Carm. l. 4. Ode 7.

3. *Pherecratium* ab inventore. Pherecrates in Coriano.

Ἄνδρες πρόσχετε τὸν νῦν
Ἐξευρήματι καινῷ
Συμπύκτοις ἀναπαίσις.

Pocius *Monoschematistum* vocat: habet enim pedes in eodem situ invariabiles; ut qui juxta Grammaticos duobus hinc inde Spondeis Daetylum semper interjiciat medium: unde & *Heptasyllabum* fieri necesse est. Quod addit idem alios *Sympteton*, alios *Anapaesticum* dicere, vereor ut alterutri quid sibi velint, satis intellexerint: nec enim Pherecratis verba de *pede Anapaesto* ceperim: cum Hephæstion *Metricus* Pherecratium *Hephthemimeres Antispastica* generi vindicet, ita scilicet partitur ut Epitritum quartum complicit, cum Epitrito primo cujus ultima deficit. Δικατάληκτον vocat & ἀσυνάρτητον κατὰ ἀντιπάθειαν quia *Trochaicam protomen* claudit *Iambica catalexis*: cum hæ conjugationes sibi mutuo adversentur. *Sesquiseptenaria* clausula dicitur quod tribus dissyllabis pedibus bisectis accedat semipes. Ἀνάπαισις hic id valere videtur quod in Ionicis Ἀνάκλασις. Pes enim septem temporum cum pede quinque temporum simul sumpti puncta conficiunt duodecim: ut *Dimetrum*, quamvis syllaba deficiat, tamen per hanc *Epiploten* velut ex repercussione justos absolvat numeros. Post Asclepiadea bina ponitur sequente Glyconio. L. 1. Od. 5. 14. 21. 23. & L. 3. Od. 7. 13.

4. *Glyconium Octasyllabum*; duobus Daetylis Spondeum præjacet. Locum sortitur apud Horat. vel ante singula Asclepiadea, vel post bina cum Pherecratio, vel denique post terna. *Hemie os* dicitur. Animadvertas licet *Glyconium Pherecratio præmissum* conficere *Priapeum*, quomodo Catullus.

Hunc lucum tibi dedico consecroque, Priape. Virgil.
Cui non dictus Hylas puer & Latonia Delos?

5. *Tetrametrum Daetylicum*. Si definit in Spondeum, *Archilochium*: sin in Daetylum, *Alcmanium*. Hexametri Κόρυμβος ἀρχιλικόν. ex parte superiore versus. διμοίρον ἔπος, Bes Hexametri. *Bucolica* tome;

tome; in Tetrametrum Alcmanium Pastorale carmen Theocrito, quam Virgilio frequentius cæditur. Postponitur Hexametro. L. 1. Od. 7. 28. Epod. 12.

6. *Heroicum*; *Epos*. L. 1. O. 7. 28.

Præmittitur Tetrametro Heroico. Epod. 12. Penthemimeri Dactylico. L. 4. O. 7. Iambico Dimetro. Epod. 14, 15. Trimetro puro. Epod. 16. Horatiano seu Archilochio composito ex Iambico Dimetro & Penthemimeri Dactylico. Epod. 13.

7. *Trochaicum* vel Choricum *Dimetrum Catalecticum*. *Ἀνὰ Στίον* Euripidii. *Complementum Penthemimeris Iamb. ad Trimetrum*. Præponitur Iambico Trimetro Catalectico. Carm. L. 2. O. 18.

8. *Dimetrum Iambicum*. Succinitur Trimetris. unde Epodi nomen inprimis. Epod. a. 1. ad 10. item Hexametris, Epod. 14, 15. Nota. *Dimetrum Trochaicum Catalecticum* si connectas cum *Dimetro Iambico Acatalecto*, exhibit *Septenarius Trochaicus*, qui est versus Comicis perquam familiaris.

9. *Alcaicum*. *Iambicum Dimetrum Hypercatalecticum*. Enneasyllabum in Alcaico carmine tricolo tetraastropho tertiam sedem semper obtinet.

10. *Iambicum trimetrum catalecticum Hendecasyllabum* bis apud Horatium reperitur. L. 1. O. 4. Subiunctum versui composito ex Bucolico & Ithyphallico: L. 2. O. 18. Trochaico Dimetro Catalectico pariter subiectum.

11. *Archilochium Iambicum Trimetrum Acatalecticum*. Iambus per se facit canticum ad Canidiam & Palinodiam; alibi Trimeter Dimetro præmittitur, Epod. a. 1. ad 10. aut Heroo purus subiungitur, Epod. 16. aut denique prætenditur Horatiano seu Archilochio composito ex Penthemimeri Dactylico & Iambico Dimetro. Epod. 11.

12. *Asclepiadeum Dodecasyllabum*; ipsum cantilenam absolvit. L. 1. O. 1. Glyconium subsequitur. L. 1. O. 3. &c. terna præcedunt Glyconium, L. 1. O. 6. &c. bina sibi aggregant Phrecreatium cum Glyconio, L. 1. O. 5. & sæpius.

13. *Sapphicum Hendecasyllabum*: unius omnino figuræ quarto clauditur Adonio: passim.

14. *Alcaicum Hendecasyllabum*: ubique sibi par constat ex Penthemimere Iambica & basi dactylica. Prima combinatio est sex septemve temporum. Bina Hendecasyllaba ducunt. Enneemeres Iambica sequitur.

15. *Alcaicum Decasyllabum* cogit agmen. Hanc carminis complexionem Horatius inprimis celebravit.

16. *Phalæcium Antispasticum Tetrametrum*. Ratio cur hoc nomine insigniatur est ex Canone. Epitritus 4. Antispast. Antispast. Dijambus.

7/105

Dijambus. Nos autem id agimus ut, quod fieri potest, intra trisyllabos pedes subsistamus; quare *versum hecædecasyllabum* per duas Cæsuras Penthemimere & Triemimere carpinus, donec in Basin Dactylicam deponatur. Lib. 1. Od. 11. L. 4. O. 10.

17. *Alcaicum* vel *Anacreontium Dimetrum Heptasyllabum*. Quodcunque metrum constat ex Dactylis & Trochæis, *Logædicon*, id est, *Prôfömetrum* appellatur; eo fortassis quod Asiatici Oratores orbem verborum ditrochæo libenter clauderant: alias ex Choriambis & Bacchio. Lib. 1. O. 8.

18. *Sapphicum Hephthemimeres* cum supraposito *Alcaico Dimetro*. Superior versus cum hoc sic conjungitur apud Horatium. Verior metiendi ratio est per Epitritum, vel Hippium secundum, duos Choriambos & Bacchium. *Alcaicum Pentecædecasyllabum* dicitur. L. 1. O. 8.

19. *Ionicum a minori Trirrhythum Acatalecticum* binis trirrhythmis subjungitur tetrarrhythum. L. 3. O. 12.

20. *Archilochium* compositum ex *tome Bucolica* quod est *tetrametrum Dactylicum*, & *Trochaico Dimetro Brachycatalecto*, quod *Ithyphallicum* dicitur. Subjectum sibi habet Iambum trimetrum catalecticum. L. 1. O. 4.

21. *Archilochium* compositum ex Penthemimeri Epico, & Iambico Dimetro. Observatu dignum Metra quæ Dactylicis Iambos apponunt, *Encomiologica* dici. Postponitur Iambo trimetro. *Elegiambus* appellatus Epod. 11.

22. *Archilochium* compositum ex Iambico Dimetro & Penthemimeri Epico. Sequitur Hexametrum. *Iambelegos*. Epod. 13.

Excerpt. ex Edit. Horat. à W. Baxter Ann. 1725.

LONDINI,

TYPIS excudebant W. BROWNE & J. WARREN.

ERRATA in prima Parte.

Tractat. 1. pag.	2. lin.	26. <i>Lege μελέσσει</i>
Ib.	6.	38. <i>Dele hyphen post bellum</i>
2.	2.	30. <i>Lege ducenta</i>
8.	3.	7. <i>Lege 38,910,050</i>
13.	1.	5. <i>Lege Imperatoribus</i>
18.	5.	6. <i>Lege numerum</i>
18.	5.	21. <i>Pro pita, Lege capita</i>
26.	4.	18. <i>Lege Fuit, & dele hyphen post in</i>
28.	2.	1. <i>Lege conditæ & dele hyphen</i>
29.	3.	3. <i>Lege IVLIVS</i>
32.	2.	34. <i>Lege Vespasiano</i>
34.	35.	36. <i>Dele pag.</i>
40.	2.	30. <i>Lege dextrâ</i>
44.	2.	19. <i>Pro (t) in Alexant, pone hyphen</i>
Ib.	3.	14. <i>Lege prope</i>
Ib.	Ib.	26. <i>Lege subiit</i>

ERRATA in secunda Parte.

Pag. 29. lin.	27. <i>Lege dehortari</i>
52.	30. <i>Lege agendum</i>
56.	42. <i>Lege aperuerunt et pone periodum</i>
63.	30. <i>Lege præsertim</i>
72.	ult. In 2do. loco <i>pone (-vv-)</i>
78.	5. <i>Lege lenius</i>

In INDICE imo. Pone *Tractat. 2. **

"*De Fenore & Ufura apud Romanos,*" atque ERRATA in hoc tractatu sic corrige.

Pag. 1. lin. 9. *Lege procem.*

Ib. 32. *Lege δαυζω*

